

Iulian Stănescu

Puterea politică în România

De la comunism la noul capitalism

Iulian Stănescu

Puterea politică în România

De la comunism la noul capitalism
(1989-2014)

Iulian Stănescu

Puterea politică în România
De la comunism la noul capitalism
(1989-2014)

Copyright © 2014, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții tipărite aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Referenți științifici :

Prof.univ.dr. **Cătălin Zamfir**

Prof.univ.dr. **Vladimir Pasti**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

STĂNESCU, IULIAN

**Puterea politică în România : de la comunism la
noul capitalism : (1989-2014) / Iulian Stănescu. - București :**

Pro Universitaria, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-26-0083-9

32.01(498)"1989/2014"

Grafică realizată de **Mădălina Mircea**

Cuprins

Prefață.....	7
Introducere.....	9
Capitolul 1:	
Premise teoretice în studiul puterii politice.....	13
Conceptul de putere.....	14
Opțiuni privind cadrul teoretic al analizei puterii politice din România.....	30
Capitolul 2:	
Politică și alegeri în România (1990-2014).....	33
Modele teoretice în studiul comportamentului electoral.....	33
Modelul ipotetic al clivajelor și aliniamentelor politice. Alegerile din 1990.....	59
Alegerile din 1992: un președinte pentru liniștea noastră.....	76
Alegerile din 1996: românii votează schimbarea.....	83
Alegerile din 2000: a doua alternanță democratică.....	92
Alegerile din 2004: PSD versus PNL-PD și revoluția portocalie.....	102
Alegerile din 2008: tripartidismul PSD-PDL-PNL.....	117
Alegerile din 2009: Traian Băsescu pierde în România, dar câștigă alegerile.....	131
Alegerile din 2012: victoria Uniunii Social Liberale (USL).....	141
Destrămarea USL și calea spre alegerile prezidențiale.....	154
Capitolul 3:	
Structura economiei și comunitatea corporativă.....	162
Criza de sistem a vechiului regim.....	163
Tranziția ca proces istoric.....	171
Înălțimile de comandă ale economiei: capitalul străin și capitalul autohton.....	215
Capitalul străin în România: o comunitate corporativă.....	229
Tranziția și economia României.....	236
Capitolul 4:	
Cadre și partide politice.....	238
Puterea politică între biografie și istorie.....	239

Miniștrii guvernelor României 1990-2010	250
Procesul de descentralizare și efectele sale	268
Organizarea și funcționarea principalelor partide politice din România	285
Studiu de caz: acordul cu instituțiile financiare internaționale din 2009	309
Partidul, statul și distribuția resurselor	315
Puterea politică în România.....	321
Anexa 1: hărți electorale (fig. 2.7-2.26, fig. 3.1)	335
Lista tabelor.....	346
Lista figurilor	348
Bibliografie.....	349

Prefață

După cum arată și titlul, volumul de față propune o analiză privind structura și funcționarea puterii politice în societatea românească de la începutul celui de al doilea deceniu din secolul al XXI-lea. Analize privind puterea politică din România din această perioadă de timp se regăsesc în științe componente ale sistemului științelor sociale, cum ar fi sociologia, politologia, științele juridice sau științele istorice. Abordarea din această lucrare se înscrie în cadrul sociologiei politice, una dintre ramurile sociologiei.

Așa cum se prezintă cititorului, cartea este rezultatul unei acumulări pe o perioadă de circa 10 ani de reflecție personală, studiu și analiză. La acestea s-a adăugat experiență deprinsă din șansa de a observa fenomenul politic de aproape în perioadele de campanie electorală și prin discuțiile cu martori privilegiați ai istoriei. În concepția mea, cercetarea socială nu se poate realiza dintr-un turn de fildeș, adesea transpus în zilele noastre printr-un empirism abstract. Rolul specialistului în științe sociale nu este de a fi un birocrat conformist încadrat într-o instituție de cercetare, ci de a fi util societății. Așa cum liturghia există pentru om și nu omul pentru liturghie, știința socială există pentru societate și nu invers.

Această carte nu este rodul unui efort individual. Pe această cale, doresc să aduc un cuvânt de recunoștință tuturor acelor care mi-au fost de ajutor, începând cu cei care au avut bunăvoința să citească manuscrisul și să îmi ofere sugestii și critici folositoare: colegului meu Mihai Dumitru de la ICCV, lui Dan Mircea Popescu, fostul meu profesor de la SNSPA, oamenilor de litere Dana și Ananei Gagniuc.

Doresc să mulțumesc și profesorilor mei din perioada de doctorat. În primul rând, profesorului Cătălin Zamfir, fără de care nu aș fi urmat o carieră profesională în cercetarea socială. O bună parte din consistentele noastre schimburi de opinii pe tema tranziției se regăsesc între rândurile acestei cărți. Lui Vladimir Pasti îi sunt recunoscător atât pentru cele învățate în timpul anilor de facultate, cât și pentru observațiile pertinente. Pe unele sper să le pot urma

Într-o ediție viitoare. Profesorilor Ilie Bădescu și Ștefan Buzărnescu le sunt îndatorat pentru sprijinul cordial pe care mi l-au acordat.

Experiența profesională acumulată este și rodul colaborării cu unii dintre colegi. Lui Codrin Scutaru îi port recunoștință pentru faptul că, într-o seară de vară a anului 2005, a avut inspirația de a-mi vorbi despre programul de master al profesorului Zamfir de la Facultatea de sociologie. Activitatea de consultanță politică pe care am desfășurat-o împreună rămâne un etalon de relație profesională și umană, precum și o sursă importantă de experiență profesională. Colegului meu de la ICCV, Sorin Cace, vreau să-i mulțumesc pentru oportunitatea de a dobândi experiență profesională în proiecte de cercetare socială, experiență transpusă și în această carte. Cel mai probabil, lucrarea de față nu ar fi văzut lumina tiparului, la acest moment și în aceste condiții, fără sprijinul amabil și constant al lui Alexandru Paul Radu, fostul meu coleg de gimnaziu și de facultate. Nu în ultimul rând, țin să mulțumesc Editurii Pro Universitaria, pentru profesionalism și suport.

Consider că scrierea unei cărți nu ar trebui să reprezinte un scop în sine. Totodată, un asemenea demers este invariabil subsumat unor valori, mai rar asumate explicit, dar întotdeauna prezente implicit. Menirea acestei cărți este să contribuie la punerea puterii în serviciul unei societăți mai democratice, care să își utilizeze capacitățile spre îmbunătățirea condiției umane. Realizez că ideile din această carte pot fi controversate, că lucrarea este criticabilă și perfectibilă. Sunt singurul responsabil de conținutul paginilor următoare.

București, august 2014

Iulian Stănescu

Introducere

Pretutindeni, oamenii trăiesc în umbra unor relații de putere. Fie că vorbim de relațiile de familie, cele interpersonale sau sociale, unii oameni acceptă dominația, alții exercită dominația asupra semenilor. Tema acestei cărți, puterea politică, reprezintă una dintre fațetele puterii la nivel social.

La 25 de ani de la Revoluția din Decembrie 1989, societatea românească a depășit perioada de tranziție, intrând într-o altă etapă istorică. Dezbateră privind un nou proiect de țară pentru România implică și o mai bună înțelegere a funcționării mecanismului puterii din societatea românească și (ne)împlinirile procesului de democratizare din cei 25 de ani.

În structura cărții, *primul capitol* este dedicat analizei conceptului de putere, fiind prezentate principalele teorii din sociologia politică privitoare la structura puterii politice. Conceptul de putere s-a dovedit a fi dificil de definit. Cu toate acestea, după cum a remarcat Bertrand Russel, puterea este un concept fundamental în științele sociale, după cum energia este un concept fundamental în fizică. Deși puterea poate avea forme diferite - precum bogăția, autoritatea sau influența asupra opiniilor -, niciuna dintre acestea nu poate fi considerată drept subordonată oricărei alteia și nu există o formă din care toate celelalte să fi derivat. În sociologia clasică, deși a fost analizată puterea la nivel social, termenul în sine nu a fost folosit. Spre exemplu, la Marx întâlnim dominația de clasă (Klassenherrschaft), iar la Weber dominația (Herrschaft). Cea mai sintetică dintre puținele definiții ale puterii îi aparține lui Bertrand Russel: „abilitatea de a produce efecte scontate”.

În sociologia politică se întâlnesc diferite opțiuni teoretice și metodologice de studiu al structurii puterii politice. În această privință, se disting patru mari grupuri de teorii: (1) cele ale dominației de clasă; (2) teoria elitelor; (3) pluralismul; (4) autonomia statului (sau instituționalismul istoric). Primele două aparțin sociologiei clasice din a doua parte a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Celelalte două provin de la mijlocul și din a doua parte a secolului al XX-lea, având ca spațiu de origine Statele Unite.

Partea de cercetare și analiză este construită pe trei paliere: (1) procesul electoral; (2) relația politic-economic; (3) cadrele și partidele politice.

Cele trei paliere vizează trei aspecte concurente:

(1) *cine și cum câștigă puterea*, respectiv cum funcționează mecanismul electoral prin care sunt ocupate pozițiile de decizie de la vârful statului român?

(2) *în folosul cui s-a făcut uriașul transfer de patrimoniu al statului român în perioada tranziției și cine – după 20 de ani - beneficiază cel mai mult din distribuția avuției create în economie?*

(3) *cine ne conduce*, respectiv care este profilul social al celor care ocupă poziții de decizie la vârful aparatului de stat la nivel central și local, precum și în partidele politice?

Căutarea unui răspuns la fiecare dintre aceste trei întrebări presupune o cercetare distinctă, cu un cadru teoretic și metodologic propriu. Enunțul pe care am intenția să-l susțin este următorul: *în condițiile tranziției din România, o parte a capitalului autohton, care a fost pus într-o poziție economic marginală față de cel străin, a ales calea implicării directe în politică, preluând controlul asupra partidelor politice din mâinile politicienilor de profesie și ale tehnocraților. Controlul asupra aparatului de stat a oferit unor segmente ale capitalului autohton un acces necesar și suficient la resurse economice, astfel încât să mențină o poziție de putere față de capitalul străin și o poziție superioară de status față de restul straturilor sociale.*

Capitolul al doilea cuprinde evoluția procesului electoral de după 1989. În această privință, apare ca necesară o raportare critică față de principalele modele teoretice privind comportamentul electoral, elaborate în științele sociale: social-empiric, socio-psihologic, alegerea rațională și ecologia politică. Pornind de la teoria clivajelor sociale, este analizată relația dintre partide și alegeri, respectiv aliniamentele politice sau blocurile electorale existente în societate. Opțiunea metodologică este pentru analiza pe date agregate, datorită faptului că permite analizarea comportamentului electoral al indivizilor în contextul social. Nivelul analizei este cel al circumscripției electorale, respectiv județul, pentru a evita, pe cât posibil, o analiză la nivel național, care anulează diferențele de context social local.

Fără analiza transformărilor profunde din economie este imposibilă înțelegerea tranziției și a schimbărilor sociale, inclusiv cele din plan electoral. *Capitolul al treilea* urmărește rolul pe care l-a avut puterea politică în transformările structurale prin care a trecut economia în perioada de tranziție. Fiindcă în 1990 statul controla sau deținea în proprietate economia, proiectul de trecere la economia de piață nu putea fi realizat decât prin intermediul statului. Primul pas al analizei va fi identificarea actorilor relevanți în formularea reformelor prevăzute în strategia tranziției către economia de piață și a

elementelor definitorii ale acesteia. Privatizarea a fost procesul-cheie în noua structurare a economiei care, ca forme și rezultate, a variat în timp. Întrebarea esențială este în folosul cui s-a făcut acest uriaș transfer de patrimoniu al statului român. Răspunsul la această întrebare constă în analiza procesului de privatizare și identificarea raporturilor de proprietate dintre capitalul străin și capitalul autohton și statul român la nivelul celor mai importante companii de pe piață, la o distanță de 20 de ani de la debutul tranziției. După încheierea tranziției și aderarea la Uniunea Europeană, este de văzut și care este locul economiei României în economia europeană. În ceea ce privește prezența capitalului străin în România, este analizată organizarea acestuia în forme asociative, în vederea susținerii și sprijinirii intereselor proprii față de oficialii statului român. Metodologia utilizată este complexă, constând în analiza documentelor sociale, analiză macroeconomică, analiză biografică și analiza de rețea (network analysis).

Capitolul al patrulea, de analiză a cadrelor și partidelor politice, caută să evidențieze compoziția socială a celor care ocupă pozițiile de decizie în lumea politică, de la vârful aparatului de stat central și local, precum și în conducerile partidelor politice. Având în vedere rolul esențial al partidelor politice în funcționarea democrației, este analizată și organizarea și funcționarea principalelor partide politice, pentru a identifica tipul de partid existent în România: de masă, de cadre sau cartel. Ca metodologie, am optat pentru analiza biografiilor politice și sociale, pe baza datelor culese din surse deschise (documente sociale) și analiza organizațională în cazul partidelor. Capitolul se încheie cu studiu de caz privind o decizie cu impact major pentru societatea românească: încheierea acordului privind pachetul de asistență financiară din partea FMI, Băncii Mondiale și UE din 2009. Procesul de luare a acestei decizii oferă un bun cadru pentru înțelegerea mecanismului de funcționare a puterii politice din România.

Capitolul 1

Premise teoretice în studiul puterii politice

Sociologia politică pune în centrul atenției „circumstanțele sociale ale politicii, adică felul în care politica este influențată și, la rândul ei, influențează alte evenimente din societăți. În loc de a trata arena politică și actorii săi ca independenți față de alte evenimente dintr-o societate, tratează arena ca intim legată de toate instituțiile sociale”.¹ Seymour Martin Lipset, prin însuși subtilul influenței sale cărți *Political Man*, pune în dezbatere „bazele sociale ale politicii”.² Din punct de vedere al ponderii în cărțile și articolele publicate, sociologia politică reprezintă una dintre ramurile majore ale sociologiei. În 1999, spre exemplu, circa 17-20% dintre articolele din *American Journal of Sociology* și *American Sociological Review* și aproape una din cinci cărți recenzate în *Contemporary Sociology*, principalul jurnal științific american specializat în recenzarea noilor apariții editoriale, aparțineau sociologiei politice.³ Într-o lucrare de referință asupra tematicii sociologiei contemporane, Haralambos și Holborn consideră că cei mai mulți sociologi ar fi de acord că sociologia politică reprezintă studiul puterii, în cel mai larg sens al termenului, deoarece tematica de studiu a sociologiei politice, începând cu cea tradițională privind statul până la diversitatea de relații politice din societate, are la bază raporturi de putere.⁴

¹ Anthony Orum, *Introduction to Political Sociology: the Political Anatomy of the Body Politic*, ed 4. (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 2000), p. 1.

² Seymour Martin Lipset, *Political man: the social bases of politics* (Doubleday, New York: Anchor Books, 1963), considerată a fi lucrarea de referință în dezvoltarea sociologiei politice în perioada de după al doilea război mondial, cf. Thomas Janoski et al., (coord). *The handbook of political sociology: states, civil societies, and globalization* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), p. 1.

³ Thomas Janoski et al., (coord). *The handbook of political sociology: states, civil societies, and globalization* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), p. 1.

⁴ Michael Haralambos, Mike Holborn și Robin Heald, *Sociology: Themes and Perspectives*, ed 7. (Londra: Collins, 2008), p. 521; în privința ariei tematice a sociologiei politice, Janoski et. al prezintă următoarea clasificare: (1) bazele sau rădăcinile sociale ale politicii în societatea civilă; (2) statul și politicile publice; (3) politica mondială și globalizarea, cf. Thomas Janoski et al., (coord). *The handbook of political sociology: states, civil societies, and globalization* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), pp. 21-30.

În acest capitol, vom explora cele mai importante contribuții în definirea conceptului de putere și principalele teorii din sociologia politică cu privire la structura și funcționarea puterii politice.

Conceptul de putere

Prima definiție sociologică a puterii (1920) aparține lui Max Weber. „Puterea (*Macht*) este probabilitatea ca un actor dintr-o relație socială să fie în poziția de a-și realiza propria voință în pofida rezistenței [altora], indiferent de baza pe care se sprijină această probabilitate”.⁵ Pentru Weber, conceptul de putere este amorf din punct de vedere sociologic. Orice calitate sau combinații de circumstanțe pot aduce un om în poziția de a-și impune voința în anumite situații. Dominația (*herrschaft*) este definită drept „probabilitatea ca o comandă cu un anumit conținut să fie ascultată de un grup dat de persoane”.⁶ De aceea, Weber consideră conceptul de dominație ca fiind mai precis, deoarece se referă tocmai la probabilitatea îndeplinirii comenzii date. Sociologul german a urmărit teoretizarea formelor de dominație, asupra cărora vom reveni ulterior.

R.H. Tawney a elaborat o definiție similară (1931) cu a lui Weber, dar în care a introdus relația de reciprocitate. „Puterea poate fi definită drept capacitatea unui individ sau grup de indivizi de a schimba conduita altor indivizi sau grupuri în maniera dorită și de a preveni modificarea propriei conduite într-o manieră nedorită”.⁷

Bertrand Russel consideră că puterea este un concept fundamental în științele sociale, așa cum energia este un concept fundamental în fizică. Precum energia, puterea poate avea forme diferite - precum bogăția, autoritatea publică sau influența asupra opiniilor -, dar niciuna dintre acestea nu poate fi considerată drept subordonată oricărei alteia și nu există o formă din care toate celelalte sunt derivate. Încercarea de a aborda separat o formă de putere poate

⁵ Max Weber, *Economy and Society*, vol. 1 (Berkeley: University of California Press, 1978), p. 53; după o definiție similară atribuită lui Weber, puterea este „șansa unui om sau a unui număr de oameni de a realiza propria voință într-o acțiune comună chiar și împotriva rezistenței altora care participă la acțiune”, cf. traducerii din Hans. H. Gerth și C. Wright Mills, *From Max Weber: Essays in Sociology* (Milton Park: Routledge, 2005), p. 180.

⁶ Max Weber, *Economy and Society*, vol. 1 (Berkeley: University of California Press, 1978), p. 53.

⁷ R.H. Tawney, *Equality* (London: Allen and Unwin, 1931), p. 229.

aduce doar un succes parțial al explicației.⁸ Russel definește puterea (1938) drept „producerea de efecte scontate”.⁹ De asemenea, puterea este un concept cantitativ: A are mai multă putere decât B, dacă A obține mai multe efecte scontate decât B.

O altă definiție frecvent citată este cea a lui Robert Dahl (1957), care urmează de altfel cadrul stabilit de Weber: „A are putere asupra lui B, în măsura în care poate determina pe B să facă ceva ce altfel nu ar face”.¹⁰

Analizând conceptul de putere, Dennis Wrong a identificat 5 probleme de care trebuie ținut cont în definirea puterii:

(1) intenționalitatea – efectele produse pot fi cele scontate, dar și cele nescontate;

(2) eficacitatea – situațiile de eșec sau absență a exercitării puterii;

(3) latența – când voința deținătorului de putere se exercită latent, fără acțiuni manifeste, directe, ale acestuia;

(4) asimetria sau balanța în relațiile de putere – măsura în care relațiile de putere sunt reciproce;

(5) natura efectelor produse – acestea sunt întotdeauna manifeste, comportamentale sau pot însemna și schimbări în simțămintele, credințele și atitudinile lui B.¹¹

Având în vedere aceste elemente, definiția puterii la care ajunge Wrong reprezintă o versiune ușor modificată a definiției lui Russel: „puterea este capacitatea unor persoane de a produce efecte scontate și prevăzute asupra altora”.¹²

Definiția puterii dată de Weber a avut o influență marcantă asupra sociologiei politice americane din al treilea sfert al secolului al XX-lea, după cum se observă și în definiția lui Dahl. Stephen Lukes a considerat această definiție drept prea îngustă, chiar unidimensională. Lukes a oferit o alternativă¹³ sub forma unei „viziuni radicale a puterii”, susținând că puterea are trei dimensiuni sau fațete, după cum urmează:

(1) puterea celor care au câștig de cauză în luarea unor decizii: fațeta vizibilă a puterii, care corespunde definiției weberiene a lui Dahl;

⁸ Bertrand Russel, *Power: A new social analysis* (London: Allen and Unwin, 2004), p. 4.

⁹ Ibid., p. 23.

¹⁰ Robert A. Dahl, "The concept of power", *Behavioral Science*, no. 2, (1957), p. 202

¹¹ Dennis Wrong, *Power: Its Forms, Bases, and Uses*, ed 2. (New Brunswick: Transactions Publishers, 1995), pp. 2-21.

¹² Ibid., p. 2.

¹³ Steven Lukes, *Power: a radical review* (New York: Palgrave Macmillan, 2006).

(2) puterea de a decide ceea ce este supus deciziei colective sau non-decizia: fațeta a doua, mai puțin vizibilă, prin care este exercitat un control în sensul setării agendei publice (*agenda setting*); ideea de bază pentru această dimensiune provine de la un influent articol critic față de poziția lui Dahl, semnat de Bachrach și Baratz;¹⁴

(3) puterea de a induce în eroare (*mislead*): manipularea nevoilor și dorințelor grupurilor sociale în sensul mecanismelor descrise de Marx prin termenul de falsă conștiință și, ulterior, de Marcuse prin gândirea unidimensională.¹⁵

Puterea colectivă și puterea distributivă

Talcott Parsons a introdus conceptele de putere de sumă variabilă (*variable-sum*) și de sumă nulă, printr-un articol teoretic menit să clarifice conceptul de putere, publicat în 1962. Parsons considera că nu se poate restrânge conceptul de putere asemenea unui joc de sumă nulă, tendință observabilă îndeosebi la Harold Lasswell și C. Wright Mills, prin care cantitatea de putere este fixă și orice câștig de putere al lui A presupune implicit reducerea puterii aflate la dispoziția celorlalte unități din sistem, B, C, D etc. Poziția lui Parsons derivă din teoria sa generală a sistemelor sociale, în care valorile consensuale sunt considerate ca esențiale pentru existența acestora. Cum din valorile comune derivă scopuri comune, împărtășite de membrii societății, puterea va fi în general folosită pentru atingerea acestor scopuri colective. Exemplul oferit de Parsons este unul economic. Creșterea puterii colective este asemuită creșterii cantității de bani din sistemul bancar. Un sistem bancar mai bine capitalizat înseamnă un sistem bancar mai puternic, deci o economie mai capabilă în a oferi bunăstare tuturor membrilor sistemului social.¹⁶

Critica standard față de poziția lui Parsons, adusă de Anthony Giddens, este că, din dorința de a surprinde latura consensuală a fenomenului de putere,

¹⁴ Peter Bachrach și Morton Baratz, "Two Faces of Power," în *Power: a reader*, Mark Haugaard (coord.) (Manchester: Manchester University Press, 2002), pp. 28-37; secțiunea este o republicare a celui apărut original în *American Political Science Review*, vol. 56, 1962.

¹⁵ Herbert Marcuse, *One-Dimensional Man* (London: Routledge, 2006).

¹⁶ Talcott Parsons, "On the concept of political power," în *Power: a reader*, Mark Haugaard (coord.) (Manchester: Manchester University Press, 2002), pp. 67-113; secțiunea este o republicare a articolului apărut în *Proceedings of the American Philosophical Society*, vol. 107, pp. 232-258.

modelul ignoră aproape cu desăvârșire și latura conflictuală a puterii.¹⁷ Cu toate acestea, distincția introdusă de Parsons a fost păstrată în sociologia politică sub forma a două dimensiuni ale conceptului de putere: (1) *puterea colectivă* (power to...), reprezentând gradul în care o comunitate sau națiune are capacitatea de a urmări cu succes scopuri comune și (2) *puterea distributivă* (power over...), respectiv capacitatea unor grupuri sau clase de a-și atinge obiectivele chiar trecând peste opoziția unor alte grupuri sau clase sociale.¹⁸

Putere și personalitate

Relația mutuală între putere și personalitate este tema cărții *Power and Personality* a lui Harold Lasswell. Plecând de la ideea permeabilității puterii în relațiile sociale, prezentă după cum am văzut și la Weber și Russel, Lasswell observă că „orice situație umană poate fi convertită într-o relație de putere”.¹⁹ Lasswell explorează ideea existenței unui tip aparte de personalitate, *homo politicus* - personalitatea politică, care descrie pe cei care caută să dețină și exercite puterea, mai precis un tip anume de natură umană prin conduită și caracter. Personalitatea politică se distinge prin câteva trăsături cheie: (1) accentuarea puterii, (2) pretenția de a avea putere pentru sine (ego-ul primar plus simbolurile incorporate de la alte ego-uri), (3) accentuarea așteptărilor privind puterea, (4) dobândirea cel puțin a unei minime competențe în aptitudinile puterii. De unde această dorință de putere la personalitatea politică? Ipoteza tulburătoare a lui Lasswell este că provine din „așteptarea ca puterea să compenseze estimările reduse despre sine, prin schimbarea fie a sinelui, fie a mediului”.²⁰

¹⁷ Anthony Giddens, "Power' in the Recent Writings of Talcott Parsons", *Sociology*, 2, no., (1968), pp. 257-272.

¹⁸ Dennis Wrong, *Power: Its Forms, Bases, and Uses*, ed 2. (New Brunswick: Transaction Publishers, 1995), pp. 237-248.

¹⁹ Harold Lasswell, *Power and Personality* (New Brunswick: Transaction Publishers, 2009), p. 16.

²⁰ Ibid., p. 39. „Our key hypothesis about the power seeker is that he pursues power as a means of compensation against deprivation. *Power is expected to overcome low estimates of the self*, by changing either the traits of the self or the environment in which it functions” (limba engleză în original, sublinierile autorului).

Soft power și hard power

Conceptul de *soft power* a fost introdus de Joseph Nye, fiind aplicat în relațiile internaționale, pe dimensiunea colectivă a puterii în raporturile dintre state. Ideea de bază a lui Nye este că „o țară poate obține rezultatele pe care le dorește în politica internațională deoarece alte țări – admirându-i valorile, urmând exemplul său, aspirând la același nivel de prosperitate și deschidere – vor să o urmeze. În acest sens, este de asemenea foarte important să setezi agenda și să atragi pe alții în politica internațională și nu doar de a-i forța să se schimbe prin amenințări cu forța militară sau sancțiuni economice”.²¹ Soft power constă în abilitatea de a da formă preferințelor altora, ceea ce înseamnă mai mult decât influență. Nye consideră că reprezintă o cale indirectă de obținere rezultatele dorite.

Fig. 1.1 Schema conceptuală a soft power și hard power după Joseph Nye

	<i>Hard</i>			<i>Soft</i>		
spectrul de comportamente	comandă	coerciție	inducere	setarea agendei	atrageră	cooptare
cele mai probabile resurse	forțarea de sancțiuni		mituire	prin instituții	valori cultură politici	

Sursa: Joseph Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (New York: Public Affairs, 2004), p. 8.

Diferența dintre *hard power* și *soft power* constă în comportament și resurse întrebuințate (vezi fig. 1.1). Spectrul de comportamente variază de la comandă, trecând prin coerciție, inducere, setarea agendei, atrageră și cooptare. Realizarea cu succes a cooptării nu rezidă numai în atractivitatea culturii și a valorilor, ci și în „abilitatea de a manipula agenda opțiunilor politice într-o manieră prin care alții nu reușesc să identifice anumite soluții deoarece par prea nerealiste”.²² De aceea, se poate afirma că soft power se regăsește în a doua și a treia dintre fațetele puterii identificate de Lukes.

²¹ Joseph Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (New York: Public Affairs, 2004), p. 5.

²² Ibid. p. 7

Indicatori ai puterii

Definirea conceptului de putere constituie doar un prim pas în studiul structurilor de putere. Continuarea demersului de cercetare necesită, după William Domhoff, elaborarea unor indicatori ai puterii.²³ În vederea operaționalizării conceptului, este cel mai bine să gândim puterea ca o trăsătură sau proprietate din substratul unui întreg, măsurabilă printr-o serie de indicatori sau semne aflate într-o relație de probabilitate cu acesta. De aceea, indicatorii nu apar în mod necesar la fiecare manifestare a trăsăturii în cauză. Domhoff subliniază că indicatorii unui concept precum puterea nu sunt perfecți. La modul ideal, indicatorii fiind diferiți, componentele irelevante vor dispărea din analiză. În cel mai bun caz, indicatorii vor împinge analiza către aceeași direcție, oferind mai multă încredere că trăsătura de substrat a fost scoasă în evidență.

Cei trei indicatori propuși de Domhoff sunt formulați sub formă de întrebări, după cum urmează:

(1) *în favoarea cui? (who benefits?)* – de referă la distribuția averii sau a altor obiecte materiale și experiențe valorizate într-o societate;

(2) *cine guvernează?* – presupune analiza compoziției sociale a ocupanților pozițiilor formale de decizie; Domhoff atrage atenția asupra imperfecțiunii indicatorului, deoarece nu întotdeauna unii deținători formali ai puterii o exercită și în realitate, de unde și expresia puterea din umbră;

(3) *cine câștigă?* – este indicatorul cel mai apropiat de definiția formală a puterii, dar care necesită acordarea unei atenții speciale situațiilor în care puterea se manifestă prin controlul agendei (a doua față a puterii).

Max Weber: Herrschaft

Prin conceptul de dominație (*Herrschaft*)²⁴, Max Weber a căutat să ofere un răspuns la întrebarea de ce se supun unii oameni comenzilor date de alții, ajungând să elaboreze un model teoretic general privind mecanismele de realizare și menținere a ordinii sociale și nu privind structura puterii politice.

²³ William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed. 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 15-19; prima ediție a lucrării datează din 1967.

²⁴ Termenul german *Herrschaft* a intrat în uzul sociologic prin intermediul limbii engleze; traducerea în engleză a cunoscut mai multe variante: control imperativ, leadership, dominație și autoritate, pentru care optat în final Talcott Parsons, conform notei privind traducerea termenului din Max Weber, *Economy and Society*, vol. 1 (Berkeley: University of California Press, 1978), p. 61.

Weber consideră că orice formă de dominație implică un minim de acceptare voluntară bazată pe un interes. Dintre diferitele forme sub care se poate regăsi acel interes, nu toate sunt economice, dar unul iese în evidență: credința în *legitimitatea* celui care emite comanda.²⁵

Weber distinge 3 tipuri de dominație legitimă, devenite clasice în sociologia politică, în funcție de elementele pe care se bazează aceasta, după cum urmează:

- autoritatea legală, care se sprijină pe baze raționale: credința în legalitatea regulilor stabilite și a dreptului celor elevați în poziții de autoritate, pe baza respectivelor reguli, de a emite comenzi; în esență, înseamnă conducerea prin cunoaștere și competență;
- autoritatea tradițională: credința în sanctitatea unor tradiții din timpuri imemorabile și legitimitatea celor care exercită autoritatea sub egida lor;
- autoritatea carismatică: bazată pe devoțiunea față de sanctitatea, eroismul sau caracterul exemplar de ordin excepțional al unei persoane individuale și pe normele ori ordinele revelate sau prescrise de aceasta; este opusă raționalului și străină economicului.²⁶

Cele trei categorii formează tipuri ideale, care nu se găsesc în formă pură în cazuri istorice concrete. În realitatea istorică, cele trei tipuri de autoritate sunt combinate. Pentru toate, existența și funcționarea continuă a unui aparat administrativ apar lui Weber drept vitale, deoarece obiceiul obedienței nu poate fi păstrat fără o activitate organizată și direcționată spre punerea în aplicare a ordinului dat.

Teorii privind structura puterii politice

Dincolo de problematica elaborării unei definiții, studiul puterii cuprinde o tematică largă²⁷, în care structura puterii politice este doar unul dintre subiecte. În cele ce urmează vom prezenta principalele teorii cu privire la acest subiect, fără a insista atât de mult asupra conținutului acestora, ci asupra conceptelor cheie utilizate în analiza structurii de putere, urmând clasificarea propusă de William Domhoff²⁸: (1) teoriile dominației de clasă; (2) teoria elitelor; (3)

²⁵ Ibid., p. 212-213.

²⁶ Ibid., p. 215-266.

²⁷ A se vedea John Scott, *Power* (Cambridge: Polity Press, 2001).

²⁸ William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 20-21.

pluralismul; (4) autonomia statului. De asemenea, este de subliniat că și în interiorul fiecărei categorii întâlnim poziții teoretice variate.

Teoriile dominației de clasă

William Domhoff consideră că primele două seturi de teorii, cele privind dominația de clasă și teoria elitelor, au cele mai multe puncte comune, fiind în acord în unele puncte esențiale și în dezacord asupra altora.²⁹ În cazul ambelor, puterea este percepută pe dimensiunea sa distributivă dintr-o perspectivă conflictualistă, în care puterea este exercitată de o minoritate în defavoarea unei majorități.

Dintre conceptele introduse de Karl Marx în științele sociale, cel mai important din punct de vedere al structurii puterii politice este *klassenherrschaft*, cel mai adesea tradus drept clasă conducătoare, o traducere probabil mai potrivită fiind *clasă dominantă*³⁰, având în vedere dificultatea traducerii termenului din limba germană. După cum se știe, Marx nu a lăsat o expunere sistematică a modelului său teoretic. Cu toate acestea, cea mai extinsă rezumare a principalelor sale teze în sensul unei strategii de cercetare a diverselor societăți, relevantă pentru analiza structurii puterii politice, se regăsește în *Ideologia germană*.³¹ Analize ale lui Marx specifice sociologiei politice sunt prezente și în alte lucrări, îndeosebi cele privind Franța secolului al XIX-lea.³²

Conform modelului lui Marx, în orice tip de societate dincolo de cele preistorice se poate distinge între o clasă dominantă și restul claselor.³³ Clasa dominantă „are mijloacele producției materiale la dispoziția sa, are control în același timp asupra mijloacelor producției intelectuale, astfel încât, în general, ideile acelor care nu dețin mijloace de producție intelectuală îi sunt supuse

²⁹ Ibid., p.21.

³⁰ John Scott, *Who Rules Britain?* (Cambridge: Polity Press, 1991), p. 31.

³¹ Karl Marx și Friedrich Engels, *The German Ideology*, ed Progress Publishers. www.marxists.org/archive/marx/works/1845/german-ideology/ch01.htm, 1968).

³² Karl Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*: www.marxists.org/archive/marx/works/1852/18th-brumaire/index.htm, 1851-1852).

—, *The Civil War in France*: www.marxists.org/archive/marx/works/1871/civil-war-france/index.htm, 1870-1871).

—, *The Class Struggles in France, 1848 to 1850*, ed Selected Works, Volume 1, Progress Publishers, Moscow 1969. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1850/class-struggles-france/index.htm>, 1850).

³³ Pentru o expunere a modelului teoretic al lui Marx, a se vedea Cătălin Zamfir, *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*, ed a II-a. (Iași: Polirom, 2005), cap. 4, Materialism istoric. Note de curs, pp. 339-351.

acesteia”.³⁴ Dincolo de coerciție, care reiese din controlul asupra forțelor armate, principala formă de realizare a dominației este dată de controlul asupra producției intelectuale. Rezultatul non-științific al acesteia, *ideologia*, induce o *falsă conștiință* în rândul claselor supuse, astfel încât „oamenii și circumstanțele lor apar cu susul în jos, ca într-o cameră obscură”.³⁵ În același timp, statul apare drept „forma sub care indivizii din clasa dominantă își apără interesele comune”.³⁶ Schimbările tehnologice în forțele de producție conduc la apariția unei clase revoluționare din rândurile claselor supuse care, la rândul său, produce o ideologie proprie, dar care se dorește a fi reprezentativă pentru întreaga societate ce se află în opoziție față de clasa conducătoare.

Dintre autorii neo-marxiști, ale căror teorii despre distribuția puterii în societate sunt influențate substanțial de Marx, dar care diferă într-o măsură semnificativă de modelul acestuia, probabil cel mai influent a fost Antonio Gramsci.³⁷ Aflat în închisorile fasciste, Gramsci a încercat să își explice cum a fost posibil ca, în condițiile istorice ale începutului de secol al XX-lea în care clasa muncitoare se organizase drept clasă revoluționară, dezvoltând o ideologie proprie, burghezia nu putut fi înlăturată din poziția de clasă dominantă nici prin mijloace revoluționare, nici prin mijloace electorale. Spre deosebire de Marx, Gramsci a considerat că atât clasa dominantă, cât și clasele dominate sunt divizate. Clasa dominantă era compusă, în vremea lui Gramsci, din deținători de capital financiar, industriași mari și mici, precum și latifundiari, în timp ce muncitorii și țăranii reprezentau diviziunile majore ale claselor dominate. Menținerea dominației nu era posibilă decât prin formarea unei alianțe, denumite *bloc istoric*, între două sau mai multe grupuri, pe baza unui compromis. O altă diferențiere față de Marx constă în mecanismul de menținere a dominației. Pentru Gramsci, aceasta se poate realiza prin persuadarea populației să accepte valorile politice și morale ale clasei dominante, dar și prin unele concesii făcute claselor dominate, astfel încât unii membri ai acestora să consimtă dominația prin satisfacerea intereselor personale. Conceptul care sintetizează această formă de dominație de clasă - prin mecanismul falsei conștiințe și prin concesii materiale - a fost denumit *hegemonie*. Conceptul de

³⁴ Karl Marx și Friedrich Engels, *The German Ideology*, ed Progress Publishers. www.marxists.org/archive/marx/works/1845/german-ideology/ch01.htm, 1968), p. 21.

³⁵ Ibid., p. 9.

³⁶ Ibid., p. 31.

³⁷ Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, ed. Quidin Hoare și Geoffrey Nowell Smith (London: Lawrence and Wishart, 2007).

hegemonie al lui Gramsci este larg utilizat în studiile contemporane de sociologia politică.³⁸

Michael Mann și-a propus elaborarea unei teorii generale privind relațiile de putere din societățile umane la scara istoriei umanității.³⁹ Sociologul american consideră că abordarea sa, din care rezultă o metodologie distinctă, poate fi sintetizată în două enunțuri: (1) „societățile sunt constituite din multiple rețele socio-spațiale de putere, suprapuse și intersectate” și (2) „o analiză generală a societăților, a structurii și istoriei lor poate fi cel mai bine făcută în termenii unei intercorelații a ceea ce voi numi cele patru surse ale puterii sociale (*social power*): ideologică, economică, militară și politică”.⁴⁰ Cele patru rețele reprezintă, în același timp, (1) rețele suprapuse de interacțiuni sociale și (2) organizații, mijloace instituționale de atingere a obiectivelor. Fiecare dintre aceste surse a stat la baza structurii de putere în diferite societăți din istoria umanității, de la teocrațiile antice la capitalismul secolului al XIX-lea, descris de Marx. Prin considerarea economicului ca fiind doar una dintre cele patru surse ale puterii, teoria lui Mann este considerată ca fiind o teorie non-marxistă a dominației de clasă.⁴¹

Teoria elitelor

Teoria elitelor a apărut ca o reacție la mișcarea politică bazată pe viziunea marxistă asupra existenței în viitor a unei societăți comuniste. Conform teoriei elitelor, distribuția puterii în toate societățile din istorie este inegală, pe de o parte fiind o minoritate organizată, elita, care deține și exercită puterea politică, iar pe de altă parte majoritatea dezorganizată a celor conduși. Pentru Vilfredo Pareto, la baza conducerii de către elită stau calitățile personale superioare ale indivizilor care o formează.⁴² Nu toate persoanele cu însușiri superioare intră însă în componența elitei, Pareto operând o distincție între elitele care guvernează și cele care nu guvernează, nefiind implicate politic. În același timp, există un proces constant de circulație a elitelor, care are loc atât prin circulația

³⁸ Mark Haugaard și Howard H. Lenter, (coord). *Hegemony and Power* (Lanham: Lexington Books, 2006).

³⁹ Michael Mann, *The sources of social power: A history of power from the beginning to AD 1760* vol. 1 (New York: Cambridge University Press, 1986), p. 1.

⁴⁰ Ibid., p. 2.

⁴¹ William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 223-224.

⁴² Vilfredo Pareto, *The Rise and Fall of Elites* (New Brunswick, NY: Transaction Publishers, 2006).

indivizilor între elită și non-elită, cât și la nivel general, prin care vechea elită este complet înlocuită de o nouă elită. În funcție de trăsăturile de caracter ale membrilor elitei, aceștia pot face parte din două categorii, elitele vulpi, caracterizate prin viclenie, și elitele leu, care acționează direct și decisiv.

Al doilea exponent major al teoriei elitelor, Gaetano Mosca, a introdus conceptul de clasă politică, înțelegând prin aceasta clasa care performează toate funcțiile politice, monopolizează puterea și se bucură de avantajele acesteia.⁴³ Spre deosebire de Pareto, capacitatea superioară de organizare apare drept factor de bază al deținerii puterii de către clasa politică, în locul calităților personale. De asemenea, Mosca explică recrutarea noilor membri ai clasei politice și din punct de vedere sociologic, nu doar psihologic. În fine, Mosca este mult mai deschis față de democrația reprezentativă, considerând în plus că aceasta permite și unui mic grup să asume controlul puterii.⁴⁴

Analiza puterii din perspectiva dominației de clasă și a teoriei elitelor

Începând cu mijlocul secolului al XX-lea, contribuțiile cu caracter preponderent teoretic sunt înlocuite de lucrări care își propun identificarea structurii puterii politice având drept cadru de analiză societățile occidentale.

The Power Elite a lui C. Wright Mills, în care este analizată societatea americană de la mijlocul secolului al XX-lea, este probabil cea mai cunoscută lucrare de acest fel. Persoanele aflate în pozițiile de conducere în marile corporații, guvernul federal și forțele armate formau elita puterii, dominând restul societății americane, percepută ca o societate de masă.⁴⁵ William Domhoff susține că în societatea contemporană americană se poate vorbi despre o dominație de clasă a membrilor a trei rețele suprapuse și intersectate: mediul de afaceri (corporate community), clasa socială superioară (upper class) și organizațiile de formulare a politicilor (grupurile de presiune, think-tank-uri, fundații), care împreună formează elita puterii. Prin combinația resurselor

⁴³ Gaetano Mosca, *The Ruling Class (Elementi di Scienza Politica)* (New York: McGraw-Hill, 1939), lucrarea este disponibilă pe internet la adresa <https://archive.org/details/rulingclass031748mbp>.

⁴⁴ Pentru un studiu comparativ între Pareto și Mosca, precum și între conceptul de clasă dominantă a lui Marx și cel de elite ale puterii, a se vedea Tom Bottomore, *Elites and Society*, ed 2. (London: Routledge, 2003).

⁴⁵ C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 2000).

economice și ideologice, aceste elite ale puterii obțin o dominație – eficientă, dar nu totală - asupra celorlalte clase sociale.⁴⁶ În ultimele decenii, compoziția elitelor puterii din SUA a cunoscut unele transformări, devenind sensibil mai deschisă accesului minorităților etnice, femeilor și minorităților sexuale.⁴⁷

Noam Chomsky a formulat o critică substanțială asupra utilizării puterii colective de către statul american în politica internațională. Potrivit lui Chomsky, politica externă și cea internă sunt formulate de elite în sensul promovării intereselor capitalismului în general și a propriilor interese economice în particular.⁴⁸ Principala contribuție a lui Chomsky a fost cea de co-autor al unui model conceptual, denumit modelul propagandei, prin care este explicat mecanismul societal de fabricare prin intermediul mass-media a consimțământului celor dominați.⁴⁹

Dintre analizele privind structura de putere postbelică se distinge cea a lui Ralph Miliband. Sociologul britanic a fost preocupat de tema naturii și rolului statului în societățile capitaliste avansate. În ciuda modelului de economie mixtă și a dezvoltării statului social în al treilea sfert al secolului al XX-lea, Miliband considera statul ca fiind, în esență, parte integrantă a unei sistem aflat la dispoziția clasei dominante asupra restului societății.⁵⁰

Prin lucrarea sa privind structura dominației politice în societatea britanică de la începutul anilor 1990, John Scott a avut o contribuție semnificativă în clarificarea conceptuală a multora dintre termenii utilizați în genere în lucrările de sociologie politică.⁵¹

Elita este un termen descriptiv pentru „acei indivizi care ocupă poziții formale de autoritate la vârful unei organizații sau instituții sociale”.⁵² Prin această definiție, Anthony Giddens a încercat să elimine, pe cât posibil, componenta ideologică anti-marxistă din conceptul lui Pareto. Pe de altă parte, Dogan consideră că termenul de elită „nu e comod de utilizat, din cauza

⁴⁶ William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010)

⁴⁷ Richard Zweigenhaft și William G. Domhoff, *Diversity in the Power Elite: how it happened, why it matters* (New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2006).

⁴⁸ Noam Chomsky, *Understanding power* (London: Vintage Books, 2003).

⁴⁹ Edward S. Herman și Noam Chomsky, *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media* (Londra: Vintage Books, 1994).

⁵⁰ Ralph Miliband, *The State in Capitalist Society* (London: The Merlin Press, 2009).

⁵¹ John Scott, *Who Rules Britain?* (Cambridge: Polity Press, 1991), pp. 31-40.

⁵² Anthony Giddens, *Capitalism and Modern Social Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1971), p. 36.

conotațiilor sale de neșters”⁵³, referindu-se la efectul valorizant, chiar de legitimare, ce reiese din confuzia cu înțelesul comun al termenului.

Elita statului reprezintă o categorie de demnități publice, de poziții formale de autoritate în interiorul statului. Din acest punct de vedere, în toate societățile există o elită a statului.

Elita politică desemnează acele persoane care ocupă pozițiile de autoritate din stat la un moment dat. Diferența dintre cei doi termeni provine din faptul că elita statului desemnează o categorie de *poziții* sau *funcții*, pe când elita politică se referă la o categorie de *persoane*.

Blocul de putere reprezintă o aliniere de grupuri divergente și parțial aflate în conflict, care sunt unite cel puțin printr-un punct comun: exercițiul puterii de stat. Grupurile sociale participante într-un bloc de putere pot fi clase, facțiuni de clase, grupuri de status, grupuri etnice a căror diversitate este subordonată însă alinierii întru deținerea puterii. În această accepțiune, conceptul de clasă dominantă al lui Marx se referă la cazul particular în care în compoziția blocului de putere apar în mod disproporționat de mult membri ai clasei capitaliste. La origine, blocul de putere este un concept derivat și popularizat de sociologul francez Nikos Poulantzas⁵⁴ din conceptul de bloc istoric al lui Gramsci.

Blocul electoral cuprinde o aliniere sau alianță largă de grupuri sociale care sprijină și susțin un bloc de putere în competiția electorală. Cei din blocul electoral nu fac parte și din blocul de putere și nici nu participă la exercitarea puterii de stat.

Elita puterii se întâlnește în situația în care elita politică face parte dintr-un bloc de putere, altfel spus când ocupanții pozițiilor din elita statului sunt recrutați din grupurile componente ale blocului de putere.

La întrebarea cine conduce Marea Britanie, Scott răspundea în 1991 că societatea britanică „este condusă de o clasă capitalistă a cărei dominație economică este susținută de operațiunile statului și ai cărei membri sunt reprezentați disproporționat în elita puterii care conduce aparatul de stat. (...) Marea Britanie are o clasă conducătoare”⁵⁵. Lucrările mai recente, precum cele ale

⁵³ Mattei Dogan, *Sociologie politică: opere alese* (București: Alternative, 1999), p. 78.

⁵⁴ Nicos Poulantzas, *The Poulantzas Reader: Marxism, Law, and the State*, ed. James Martin (London: Verso, 2008); o altă contribuție teoretică semnificativă a lui Poulantzas este distincția dintre aparatul represiv și cel ideologic al statului.

⁵⁵ John Scott, *Who Rules Britain?* (Cambridge: Polity Press, 1991) p. 151.

autorilor Anthony Sampson⁵⁶ și Hywell Williams⁵⁷, întăresc actualitatea concluziilor substanțiale ale lui Scott. Mecanismele de realizare a hegemoniei în societatea britanică au fost analizate de Miller și Dinan. Rezultatele confirmă viabilitatea modelului propagandei și în Marea Britanie.⁵⁸

O direcție specifică de cercetare este reprezentată de studii privind clasa politică, precum cele ale lui Mattei Dogan⁵⁹ în Franța sau Peter Osborne⁶⁰ în Marea Britanie, axate pe compoziția socială și mecanismele de recrutare.

Pluralismul

Față de teoriile precedente, teoria pluralistă se distinge prin perspectiva *consensuală* asupra puterii distributive. Teoria pluralistă în forma sa clasică a apărut în SUA la jumătatea secolului al XX-lea sub forma unui model de explicare a naturii și distribuției puterii în democrațiile occidentale. Autori precum David Truman⁶¹ și Earl Latham⁶² percepeau societatea americană ca fiind din ce în ce mai diferențiată, din cauza diviziunii sociale a muncii, într-o varietate de grupuri sociale, fiecare grup având propriile interese secționale. Membrii societății nu împărtășesc aceleași interese și valori asupra problemelor concrete din viața socială, dincolo de un minim consens cu privire la natura democratică a organizării statului. Pluraliștii nu contestă existența claselor sociale ori a unor diviziuni majore în societăți, cum ar fi cele religioase sau etnice. În schimb, susțin că nu există o singură diviziune care să domine acțiunea și așteptările unui individ, deoarece fiecare individ are atâtea interese, câte grupuri de apartenență. Pentru pluraliști, statul apare ca un mediator onest, asigurându-se că toate grupurile au o anumită influență asupra deciziilor politice, rezultând un compromis în care niciun grup nu își realizează pe deplin interesele în defavoarea celorlalte. Pentru atingerea compromisului, partidele

⁵⁶ Anthony Sampson, *Who Runs This Place: The Anatomy of Britain in the 21st Century* (London: John Murray, 2005).

⁵⁷ Hywel Williams, *Britain's Power Elites: the Rebirth of a Ruling Class* (London: Constable, 2006).

⁵⁸ David Miller și William Dinan, *A Century of Spin: How Public Relations Became the Cutting Edge of Corporate Power* (Ann Arbor: Pluto Press, 2008).

⁵⁹ Mattei Dogan, *Sociologie politică: opere alese* (București: Alternative, 1999), pp. 78-103.

⁶⁰ Peter Osborne, *The Triumph of the Political Class* (London: Simon & Schuster, 2007).

⁶¹ David Truman, *The Governmental Process* (New York: Alfred A. Knopf, 1951).

⁶² Earl Latham, *The Group Basis of Politics* (Ithaca: Cornell University Press, 1952).

politice și grupurile de presiune au rolul de curele de transmisie a intereselor grupurilor sociale.

Teoria clasică pluralistă a fost puternic criticată, atât în ceea ce privește metodele prin care pluraliștii măsoară puterea, cât mai ales prin evidențe factuale diametral opuse axiomelor pluraliste privind dispersia puterii în democrațiile occidentale. Principalele argumente aduse în acest sens sunt următoarele: (1) pluraliștii nu măsoară decât una dintre fațetele conceptului de putere, anume procesul de decizie⁶³; (2) nu toate grupurile sociale sunt reprezentate în procesul decizional⁶⁴; (3) grupurile sociale sunt foarte inegale în privința capacității de a-și realiza interesele, chiar în fața opoziției altora; în special sistemul de presiune favorizează grupurile care dispun de resurse financiare, de informații și de cunoaștere, având deci o capacitate superioară de organizare⁶⁵; (4) statul nu este doar un mediator între grupurile sociale, reținând asupra sa decizii importante.⁶⁶

Prin contribuțiile sale teoretice și empirice, Robert Dahl a încercat să dea răspuns acestor critici prin intermediul primului studiu empiric din perspectivă pluralistă. În *Who Governs?* a fost investigat procesul de luare a deciziilor la nivel local din orașul New Haven. În concluziile lucrării, Dahl susține că perspectiva consensuală asupra luării deciziilor, specific pluralistă, rămâne validă.

Unii dintre autorii mai recentți, care au cercetat îndeosebi tema politicii de presiune⁶⁷, și-au modificat poziția prin incorporarea unora dintre criticile aduse pluralismului, adoptând ceea ce Haralambos și Holbron numesc un *pluralism elitist*.⁶⁸

⁶³ Pluralismul ignoră sau neagă existența celorlalte două dimensiuni ale puterii, cf. Steven Lukes, *Power: a radical review* (New York: Palgrave Macmillan, 2006)

⁶⁴ Conform datelor privind compoziția socială a Congresului SUA de la mijlocul secolului al XX-lea, când a teoria pluralistă devenise prevalentă, aceasta era net diferită de cea a populației, cf. C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 2000), pp. 248-255.

⁶⁵ E.E. Schattschneider, *The Semisovereign People* (New York: Wadsworth / Thompson Learning, 1998), cap. 2, *The Scope and Bias of the Pressure System*, pp 20-46, a cărui metaforă din concluzie a rămas de referință: „Punctul slab al paradisului pluralist este că glasul corului cersesc cântă cu un puternic accent al claselor superioare” (pp. 34-35).

⁶⁶ C. Wright Mills oferă mai multe exemple de decizii majore luate exclusiv la nivelul statului, fără nicio consultare prealabilă, C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 2000), pp. 255-259.

⁶⁷ David Marsh, (coord). *Pressure Politics* (London: Junction Books, 1983), Wyn Grant, *Pressure Groups and British Politics* (New York: Palgrave Macmillan, 2000).

⁶⁸ Michael Haralambos, Mike Holborn și Robin Heald, *Sociology: Themes and Perspectives*, ed 7. (Londra: Collins, 2008), p. 525.

Autonomia statului (sau instituționalismul istoric)

Eric Nordlinger, în lucrarea sa *Autonomia statului*⁶⁹, a pledat în favoarea unei noi perspective teoretice asupra puterii și a statului. Față de teoriile existente la acea vreme, care erau centrate pe societate, Nordlinger a căutat să arate că statul nu este numai o reflecție a societății, ci că uneori reciproca devine valabilă, în sensul că statul influențează societatea. În teoria puterii a lui Nordlinger, perspectiva este centrată pe stat, care acționează independent și autonom pentru a schimba societatea. Această situație este întâlnită în democrații, dar și în alte tipuri de state. Nordlinger își concentrează analiza pe trei tipuri de autonomie ale unui stat democratic, astfel:

(1) atunci când statul fixează stări dezirabile diferite de cea mai mare parte a societății și își implementează politicile chiar și în pofida presiunii contrare. Rolul dominant jucat de înalți funcționari publici suedezi în comisiile regale, prin care se stabilesc politicile pe termen lung și în cadrul formulelor tripartite sindicate - patronate - guvern este invocat drept exemplu;

(2) atunci când statul este capabil să îi persuadeze pe cei care au diverse puncte de vedere să își schimbe poziția și să se ralieze poziției oficiale; altfel spus, statul poate activa autonom în schimbarea opiniei publice, nu este doar în poziția de a reacționa la curente de opinie;

(3) statul dă curs unor politici care sunt sprijinite difuz – sau, cel puțin, nu sunt contestate activ de public sau de puternice grupuri de interese din societate -, bazându-se pe apatia sau dezinteresul opiniei publice.

Theda Skocpol este considerată drept cea mai influentă exponentă contemporană a teoriei autonomiei statului, având în vedere amploarea scrierilor sale pe această temă.⁷⁰ Skocpol evidențiază preocuparea constantă a statului pentru menținerea surselor sale de putere: „putem infera că o trăsătură (manifestă sau latentă) a acțiunilor autonome ale statului constă în întărirea prerogativelor colective ale oficialilor statului”.⁷¹ Aceste acțiuni se materializează în politici diferite de revendicările actorilor sociali, ca încercări de întărire a autorității, longevității politice și controlului social exercitat de

⁶⁹ Eric A. Nordlinger, *On the autonomy of the democratic state* (Cambridge: Harvard University Press, 1981).

⁷⁰ Michael Haralambos, Mike Holborn și Robin Heald, *Sociology: Themes and Perspectives*, ed 7. (Londra: Collins, 2008), p. 544.

⁷¹ Theda Skocpol, Peter Evans și Dietrich Rueschemeyer, (coord). *Bringing the State Back In* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), p. 15.

organizațiile publice. Statul constituie în sine o bază de putere autonomă, care își poate asuma și duce spre execuție politici transformatoriale, cum au fost restaurația Meiji în Japonia, revoluția lui Atatürk în Turcia sau revoluția lui Nasser în Egipt. Lucrări mai recente având drept cadru teoretic autonomia statului se regăsesc sub denumirea metodologiei întrebunțate – instituționalismul istoric.⁷²

Opțiuni privind cadrul teoretic al analizei puterii politice din România

Stabilirea unui cadru teoretic pentru analiza structurii puterii politice din România nu reprezintă un demers facil. Fiecare dintre cele patru grupuri de teorii – dominația de clasă, teoria elitelor, pluralismul și autonomia statului – deține un sâmbure de adevăr, fără a exclude complet alte posibilități de interpretare a realității sociale. Cele mai multe au pretenții universaliste, altele sunt teorii contextuale privind societăți occidentale aflate la un anumit stadiu de dezvoltare. În același timp, pentru mulți, unele sunt asociate, corect sau incorect, cu ideologii politice precum marxismul sau elitismul.

Problema centrală în aplicabilitatea acestor teorii în cazul României derivă din necesitatea de acomodare a acestora cu procesul de tranziție prin care a trecut societatea românească. Spre deosebire de societățile occidentale, relativ stabile pe perioade îndelungate de timp, societățile în tranziție au cunoscut o bulversare pe o durată semnificativă de timp la nivel istoric, cauzată de schimbările structurale din economie, structura socială, sistemul politic și sfera ideologică. Altfel spus, cadrul teoretic al analizei structurii puterii politice din România ar trebui să integreze o clasă de relații cauzale ce se referă la relațiile dintre sistemele sociale și condițiile de mediu în care acestea funcționează.⁷³

Demersul nostru de cercetare este unul explorator, având drept obiectiv general identificarea structurii puterii politice din România. Dacă puterea este abilitatea de a produce efecte scontate, atunci trebuie investigate sursele acesteia. În acest sens, înclinăm să credem că teoria celor patru rețele oferă un cadru

⁷² William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), p. 20.

⁷³ A se vedea în acest sens considerentele privind structura explicației sociologice din Cătălin Zamfir, *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*, ed a II-a. (Iași: Polirom, 2005), p. 152.

adecvat de analiză. Presupoziția sa esențială, anume că în societăți diferite se întâlnește o diferită sursă sau combinație de surse ale puterii – ideologică, economică, militară și politică – oferă premisele unei abordări flexibile în raport cu complexitatea și specificitatea tranziției românești și, în același timp, pe cât posibil, non-ideologice. Fiecare element cumulativ în deslușirea structurii puterii politice din România are la bază unul dintre indicatorii puterii propuși de William Domhoff, permițând formularea unor obiective specifice ale cercetării, cu un cadru teoretic și metodologic propriu.

În capitolul al doilea vom căuta un răspuns la întrebarea cum se câștigă puterea prin alegeri. Obiectivul specific este explicarea mecanismului electoral, prin care partidele politice acced la guvernare, iar persoanele desemnate de partide ocupă pozițiile de vârf din aparatul de stat. Analiza mecanismului alegerilor ne va permite să înțelegem mai bine viața politică din cei 25 de ani trecuți de la Revoluția din decembrie 1989 și dinamica sistemului de partide. Opțiunea metodologică este pentru analiza pe date agregate, care permite explicarea comportamentului electoral al indivizilor prin factori ce țin de contextul social, dar și datorită accesibilității datelor. Rezultatele analizei vor permite și o reliefare a blocurilor electorale, ca elemente ale structurii de putere.

Capitolul al treilea cuprinde trei obiective specifice, subsumate la două întrebări: (1) în folosul cui s-a făcut uriașul transfer de patrimoniu al statului român în perioada tranziției și (2) cine beneficiază cel mai mult din distribuția avuției create în economie după încheierea tranziției. Răspunsurile la aceste întrebări permit o analiză a rețelei de organizații economice ca sursă a puterii. Primul obiectiv specific constă în identificarea actorilor și elementelor definitorii pentru strategia tranziției, a cărei variabilă strategică a fost privatizarea. Metodologia folosită va cuprinde analiza documentelor sociale și analiza macroeconomică. Al doilea obiectiv specific este identificarea raporturilor de proprietate din economie dintre capitalul străin și capitalul autohton. Pentru aceasta, este necesară o analiză comparativă de structură între capitalul străin și capitalul autohton. În fine, al treilea obiectiv specific se referă la funcționarea rețelei de organizații de reprezentare a capitalului străin în fața decidenților de la vârful statului român ca sursă economică a puterii. Metodologia de lucru în acest caz este analiza rețelelor sociale.

În capitolul al patrulea ne propunem să oferim un răspuns la întrebarea cine ne conduce, ceea ce presupune cercetarea rețelei de organizații din sfera politică drept sursă a puterii. Primul obiectiv specific constă în identificarea

compoziției sociale a elitelor puterii, aflate la vârful aparatului de stat la nivel central și local, precum și în conducerea superioară a partidelor politice, metodologia fiind analiza biografiilor politice și sociale. Al doilea obiectiv specific este identificarea tipului organizațional de partid politic din România: de masă, de cadre sau cartel. Pentru aceasta, vom analiza organizarea și funcționarea partidelor politice, având drept metode analiza documentelor sociale și analiza organizațională. În fine, al treilea obiectiv urmărește relevarea rolului actorilor instituționali în luarea unei decizii cu impact major pentru societatea românească: încheierea acordului privind pachetul de asistență financiară din partea FMI, Băncii Mondiale și UE din 2009. Metoda de lucru este analiza procesului decizional sub forma unui studiu de caz.

Rezultatele cercetărilor subsumate obiectivelor specifice vor permite identificarea structurii puterii politice din România prin delimitarea compoziției sociale a blocului de putere existent în România, a blocurilor electorale care sprijină reprezentanții blocului de putere în competițiile electorale și, nu în ultimul rând, a identificării sursei sau surselor puterii la nivelul rețelelor organizaționale de natură economică și/sau politică.

Capitolul 2

Politică și alegeri în România (1990-2014)

În urma alegerilor știm cine ne guvernează. Alegerile reprezintă calea accederii la pozițiile de vârf din aparatul de stat, din care abilitatea de a produce efecte intenționate are consecințe semnificative asupra semenilor. Cei care conduc aparatul de stat ocupă, după cum remarcă C. Wright Mills, unul dintre „centrele strategice de comandă din structura socială, în care sunt acum concentrate mijloacele efective de putere și avuție, precum și de notorietate (...)”.⁷⁴ După cum nota Robert Caro, „studiul în profunzime al unor alegeri oferă un răspuns asupra naturii puterii care ne influențează existența”.⁷⁵

Modele teoretice în studiul comportamentului electoral

Teoriile privind comportamentul electoral au apărut într-un timp istoric relativ scurt, începând cu deceniul cinci al secolului al XX-lea. Urmând structura gândirii explicative, putem vorbi de 4 mari modele distincte:

- (1) modelul social-empiric;
- (2) modelul socio-psihologic (modelul Michigan);
- (3) alegerea rațională (teoria votantului median);
- (4) ecologia electorală.

Modelul social-empiric

Denumirea sa provine din faptul că este un model explicativ empiric de tip cauzal. Cunoscut și ca „modelul grupului social”⁷⁶, pornește de la ideea de bază că votul este, în mare, produsul poziției sociale sau apartenenței alegătorului la

⁷⁴ C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 2000), p. 4.

⁷⁵ Robert Caro, *Means of Ascent. The Years of Lyndon Johnson*, vol. 2 (New York: Vintage Books, 1991), p. XXXI.

⁷⁶ Russel J. Dalton, *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, ed 5. (Washington: CQ Press, 2008), p. 143.

un anumit grup social. Autorii teoriei sunt și primii care au realizat într-un mod științific o anchetă socială pe bază de chestionar, cu prilejul alegerilor prezidențiale din SUA din 1944.⁷⁷ Paul Lazarsfeld și colegii săi și-au propus inițial să studieze formarea intenției de vot pentru alegerile prezidențiale. Analizând datele culese, caracteristicile sociale – clasă, apartenență religioasă, etnie etc. – acestea s-au dovedit a fi foarte importante în formarea intenției de vot. Concluzia echipei de cercetare a fost că „o persoană gândește, politic, precum este [statutul] social. Caracteristicile sociale determină preferințele politice”.⁷⁸ Ideea lui Lazarsfeld era de a construi, pe această bază, un instrument de predicție a votului – un index al predispoziției politice.

Un al doilea val al cercetării, cu ocazia alegerilor prezidențiale din 1948, a permis elaborarea unei structuri explicative mai extinse a relației cauzale, dincolo de simpla corelație apartenență de grup – comportament electoral. Relația cauzală dintre apartenența de grup și vot nu este una simplă, ci mediată, cu circuite determinative, în care intervin variabile contextuale. Trei asemenea variabile sau condiții au fost identificate⁷⁹:

(1) diferențiere socială inițială, astfel încât politica are urmări diferite, materiale sau simbolice, pentru grupuri diferite;

(2) condiții de transmitere de la o generație la alta;

(3) condiții de proximitate fizică sau socială care să permită permanența contactelor sociale din interiorul grupurilor pe generații succesive.

Criticile la adresa modelului au vizat atât construcția teoretică în sine, dar și datele empirice pe care aceasta se bazează. David Denver a caracterizat modelul explicativ drept „interese plus socializare” și prezintă patru probleme⁸⁰:

(1) apartenența paralelă la mai multe grupuri sociale: orice individ aparține mai multor grupuri sau categorii sociale, dar teoria nu indică și care dintre apartenențele de grup este decisivă și de ce;

⁷⁷ Până la acea vreme, practica sondajelor de opinie intrase în uzul campaniilor electorale, dar separația dintre practicienii sondajelor de opinie și știința socială era totală. De asemenea, metodologia eșantionării fiind la început, rezultatele sondajelor erau pur orientative, cu rezultate cel mult modeste. O ilustrare a folosirii sondajelor de opinie din anii '30 și '40 ai secolului trecut în SUA, în campanii electorale pentru Congresul SUA, este disponibilă în Robert Caro, *The years of Lyndon Johnson*, vol. 1 (New York: Alfred A. Knopf, 1982), cap. 21 și 34.

⁷⁸ Paul Lazarsfeld, Bernard Berelson și Hazel Gaudet, *The People's Choice*, ed 3. (New York: Columbia University Press, 1964), p. 27; prima ediție datează din anul 1944.

⁷⁹ Bernard Berelson, Paul Lazarsfeld și William McPhee, *Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign* (Chicago: University of Chicago Press, 1954), p. 75.

⁸⁰ David Denver, *Elections and Voters in Britain*, ed 2. (New York: Palgrave Macmillan, 2007), p. 20.

(2) interesele grupurilor: nu este evident de la sine cum grupuri largi și relativ eterogene au - sau urmăresc - interese comune și, mai ales, cine decide care sunt aceste interese și cine ar fi indivizii cei mai apti să le promoveze;

(3) devianții: modelul nu reușește să explice cum unii indivizi din interiorul grupurilor nu se conformează majorității grupului;

(4) partidele politice: teoria minimizează rolul partidelor politice în mobilizarea și structurarea electoratului.

Problemele legate de datele empirice pe care se bazează modelul au început să fie scoase în evidență încă din anii '70 ai secolului trecut. Principala corelație obținută prin anchetele pe bază de chestionar, cea dintre apartenența de clasă și vot, a început să fie din ce în ce mai puțin semnificativă din punct de vedere statistic. După cum remarcă Russel Dalton, „(...) am urmărit tendința descrescândă a votului pe bază de apartenență de clasă în asemenea analize. Astăzi, clasa este numai moderat corelată cu votul. Cea mai mare polarizare pe bază de clasă se întâlnește în țările scandinave, dar și în acest caz la un nivel mai scăzut decât în trecut”.⁸¹ Procesul de erodare a relației clasă socială - vot este analizat și în cadrul studiilor privind clivajele sociale, pe care le vom trata în altă secțiune.

Modelul socio-psihologic

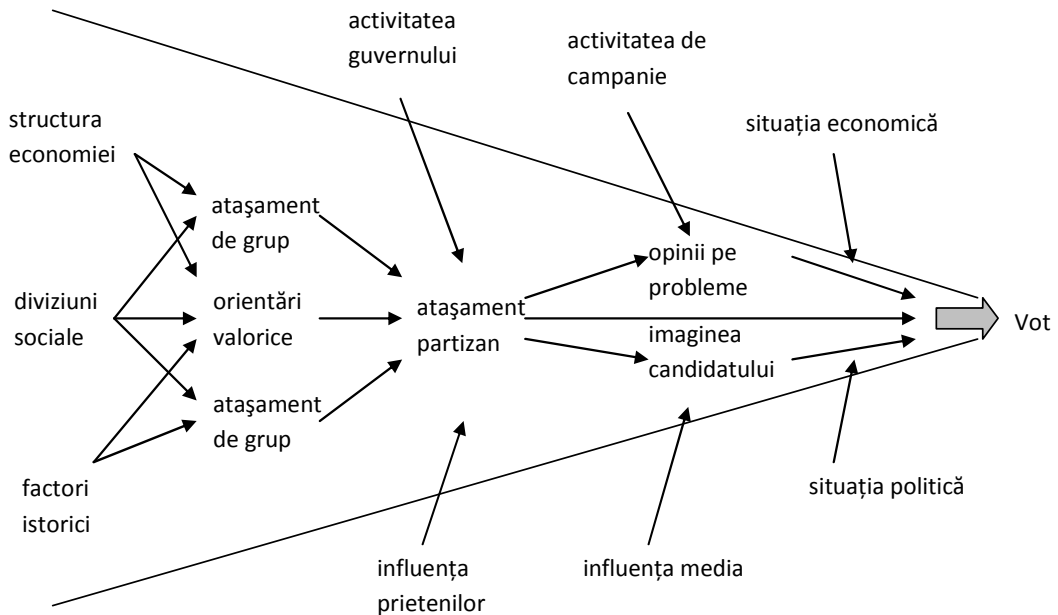
Modelul socio-psihologic (sau modelul Michigan) caută să ofere o explicație mai elaborată a votului prin introducerea conceptului de *identificare partizană* (sau *partinică*). Este un model explicativ multi-cauzal, empiric, care adaugă factorilor sociali pe cei psihologici. Includerea în analiza votului a atitudinilor afective, a orientărilor valorice și a opțiunilor față de problemele sociale a permis, ulterior, lărgirea câmpului de analiză dincolo de identificarea partizană. Cea mai mare parte a articolelor de specialitate pe tema comportamentului de vot din jurnalele academice pot fi încadrate în acest model.

Lucrarea de referință, intitulată *The American Voter*, datează din 1960, fiind realizată de o echipă de cercetători de la Universitatea din Michigan (de unde

⁸¹ Russel J. Dalton, *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, ed 5. (Washington: CQ Press, 2008), p. 149; tendința evocată de Dalton este urmărită de la prima ediție a cărții sale, de la începutul anilor '80; în statele scandinave sunt partidele social-democrate foarte puternice, care s-au aflat la guvernare în majoritatea perioadei celor 30 de ani, spre deosebire de alte partide de centru-stânga din Occident

denumirea modelului).⁸² Modelul explicativ propus de Angus Campbell și colegii săi este prezentat sub forma unei liste sau unui lanț de factori cauzali și de condiții, având drept denumire metaforică *pâlnia cauzalității* (vezi fig. 2.1).

Fig. 2.1 Modelul socio-psihologic (Michigan): pâlnia cauzalității

La începutul lanțului cauzal, cel mai departe de vot și plasat la capătul larg al pâlniei, întâlnim factorii sociali care structurează, în sens larg și pe termen lung, conflictele politice dintr-o societate, care pot fi socio-economice, etnice, religioase sau de altă natură, conform specificului istoric al comunității politice respective. Acești factori - structura economiei, diviziunile sociale și factorii istorici - se află, temporal și psihologic, departe de momentul în care alegătorul își formează intenția de vot la modul conștient. Relevanța lor reiese din influențarea loialității și atașamentului de grup, precum și a orientării valorice a individului, chiar dacă respectivul individ nu este conștient de aceasta. Pe măsură ce înaintăm pe lanțul cauzal spre capătul pâlniei intervine un al doilea set, al factorilor de natură politică, având impact asupra dispozițiilor atitudinale ale alegătorului, cum ar fi campania electorală, influența mass-media, situația economică și cea politică. În fine, la capătul lanțului cauzal se află atitudinea

⁸² Angus Campbell et al., *The American Voter* (Chicago: University of Chicago Press, 1960).

politică individuală față de partide, exprimată prin identificarea partinică, opiniile față de probleme și imaginea candidatului, cele trei categorii esențiale în explicația și predicția votului. Totodată, acestea sunt și cele mai apropiate din punct de vedere psihologic de momentul conștient al deciziei de vot. Asupra atitudinii față de partide acționează cu precădere factori sociali, aparținând primului nivel explicativ, pe când opiniile față de probleme și imaginea candidaților sunt influențate mai ales de factori politici.

Potrivit autorilor lucrării *The American Voter*, identificarea partinică reprezintă „o relație de identificare psihologică, ce poate persista fără recunoaștere formală sau dovadă de înscriere în partid și chiar fără un registru consistent de sprijin electoral”.⁸³ Această identificare conduce la percepții, evaluări, acțiuni și credințe politice predictibile. De asemenea, poate transcende originea socială, apartenența religioasă, etnică sau alți factori socio-demografici. Spre exemplu, în cazul partidelor socialiste de masă, cea mai mare parte a partizanilor era formată din muncitori industriali, dar nu în mod exclusiv, identificarea partizană putând fi întâlnită și la persoane de pe o poziție socială superioară.

În anii 1960, în Marea Britanie, Butler și Stokes au elaborat un model de tip socio-psihologic privind intenția de vot pentru partide.⁸⁴ Lanțul causal din modelul britanic acordă mai multă importanță socializării politice drept factor causal al identității partizane. Mergând mai departe pe lanțul causal, cel mai important factor în socializarea politică este familia. În ceea ce privește influențele pe termen scurt asupra intenției de vot, conceptualizarea votului tematic a fost extinsă prin distincția dintre probleme de poziție și probleme de valență. Primele polarizează alegătorii pro sau contra, reflectând puncte opuse din platformele partidelor. Problemele de valență se întâlnesc în situațiile de consens social, întrebarea fiind care dintre partide este mai apt sau are cele mai bune soluții să realizeze schimbarea dezirabilă. Pe această bază, este introdus un nou tip ideal de votant, în plus față de alegătorul partizan, anume votantul tematic (*issue voter*).

După Butler și Stokes, patru condiții trebuie îndeplinite pentru includerea unui alegător în categoria votantului tematic:

(1) gradul de informare: votantul cunoaște existența problemei;

⁸³ Ibid., p. 121.

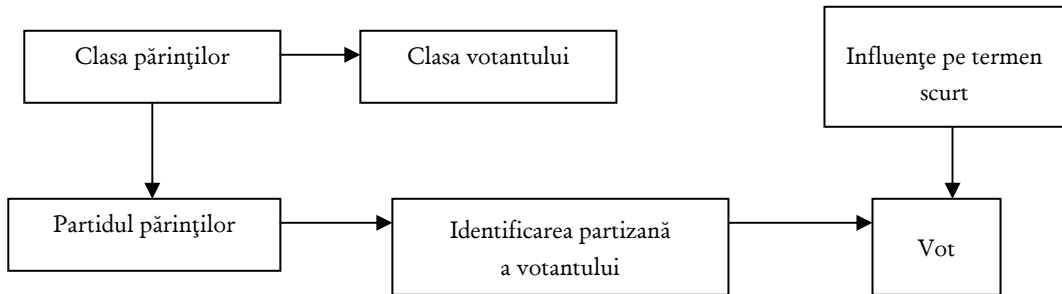
⁸⁴ David Butler și Donald Stokes, *Political Change in Britain* (London: Macmillan, 1969).

(2) atitudinea personală: votantul trebuie să aibă o opinie, un punct de vedere asupra problemei;

(3) informarea asupra partidelor: votantul trebuie să perceapă diferitele partide ca oferind politici distincte de răspuns la problemă;

(4) votul: alegerea personală se oprește asupra partidului a cărui platformă este percepută ca fiind cea mai apropiată de cea a alegătorului.⁸⁵

Fig. 2.2 Modelul Butler-Stokes: intenția de vot pentru partide (votanți individuali)

Importanța acordată socializării politice în familie a stimulat realizarea unor studii cu privire la mecanismele acesteia. Hess și Torney⁸⁶ au arătat în cazul copiilor din ciclul primar de învățământ că aceștia dispun deja de orientări partizane incipente. În plus, atitudinile afective față de partide se formează cu mult înainte de a discerne programele și valorile partidelor. Procesul este asemănător cu cel al formării atașamentelor față de echipe sau cluburi sportive preferate. Odată format atașamentul, este foarte greu să dispară. După cum este de așteptat, procesul de socializare are și o componentă prin care persoana dobândește achizițiile de cultură politică (ansamblul atitudinilor, preferințelor, relațiilor referitoare la politică).⁸⁷ Încă din 1973, studii empirice efectuate în SUA au arătat o asociere puternică între preferințele politice ale părinților și cele ale copiilor. Potrivit unor studii empirice din anii 2000, până la 70% din tinerii din SUA și circa 50% din cei din Marea Britanie și Germania au aceleași preferințe politice ca și părinții, fapt ce subliniază legătura dintre modul în care se face socializarea politică și vot.⁸⁸

⁸⁵ ———, *Political Change in Britain*, ed 2. (London: Macmillan, 1974), pp. 276-295.

⁸⁶ Robert Hess și Judith Torney, *The Development of Political Attitudes in Children* (Chicago: Aldine, 1967).

⁸⁷ Kent Jennings, "Political socialization," în *Oxford Handbook of Political Behavior*, Russel Dalton și Hans Klingemann (coord.) (Oxford: Oxford University Press, 2007).

⁸⁸ Russel J. Dalton, *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, ed 5. (Washington: CQ Press, 2008), pp. 174-175.

Un alt tip de socializare, în afara educației sau vieții de familie, care poate forma o identificare partinică sau cel puțin poate conduce spre o intenție de vot diferită de majoritatea celor din grupul de apartenență al individului este socializarea anticipatorie. Robert Merton⁸⁹ a introdus conceptele de grup de apartenență și grup de referință. Dorind să facă parte din grupul de referință, individul va adopta normele și valorile acelu grup, abandonându-le pe cele ale grupului din care aparține. Însă acest fapt este valabil doar pentru societățile cu mobilitate socială. Inovația teoretică a lui Merton a fost întrebuințată de sociologii englezi pentru a studia fenomenul de „îmburghezire a clasei muncitoare”. Rezultatele studiilor empirice din anii 1960 au arătat că în acea epocă prea puțini muncitori își schimbau atitudinile politice ca urmare a creșterii nivelului de trai. Cu toate acestea, autorii studiului considerau că schimbările în structura ocupațională, mai ales prin creșterea locurilor de muncă non-manuale, non-industriale și apariția unor noi generații pot conduce la un declin al intenției de vot pentru Partidul Laburist.⁹⁰

Fig. 2.3 Modele de mobilizare politică după Russel Dalton⁹¹

		intensitatea partizanatului	
		independent	identificare partinică
mobilizare cognitivă	ridicată	apartizan	partizan cognitiv
	scăzută	apolitic	partizan ritualic

În cadrul modelului socio-psihologic, Russel Dalton a introdus 4 tipuri ideale de alegător: (1) partizan ritualic; (2) partizan cognitiv; (3) apartizan; (4) apolitic. Aceste tipuri ideale pot fi cel mai bine înțelese prin intermediul celor trei factori cei mai apropiați de decizia de vot în pâlnia cauzalității: identificare partinică (sau partizană), votul pe probleme (issue voting în limba engleză) și imaginea candidatului. Mobilizarea cognitivă reprezintă nivelul de informare a alegătorului prin media. Din combinarea cu intensitatea partizanatului reies cele 4 tipuri ideale.

⁸⁹ Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, ed extinsă 1968. (Londra: Collier Macmillan Publishers, 1968), cap X și XI.

⁹⁰ John Goldthorpe et al., *The Affluent Worker: Political Attitudes and Behaviour* (Cambridge: Cambridge University Press, 1968), pp. 73-83.

⁹¹ Russel J. Dalton, *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, ed 5. (Washington: CQ Press, 2008), p. 196.

(1) Partizantul ritualic și (2) partizantul cognitiv diferă după gradul de informare. Partizantul cognitiv este mult mai bine informat, corespunde mai degrabă mediului urban, ocupațiilor intelectuale și unui consum mediatic ridicat. Faptul că deține mai multe informații nu înseamnă că va vota „rațional”, pe baza unor criterii „obiective”, ci dimpotrivă, va selecta și reține acele informații care îi mențin și întăresc convingerile politice. Partizanii cognitivi pot invoca argumente solide în favoarea opțiunilor proprii, chiar afirmând că pe baza unor informații greu accesibile și-au format decizia și că sunt alegători independenți politic. În această categorie intră uneori și partizanii slabi (*lean partizans*) sau care doar înclină spre un anumit partid, fără a-și asuma o identificare la modul deschis. De cele mai multe ori, nu doresc să fie anatemizați pentru opțiunea făcută. De regulă, adoptă motivații negative - nu aveau o altă opțiune mai bună, au ales răul cel mai mic, este ultima dată când vor mai vota etc.⁹² Proporția alegătorilor partizani în rândul celor care se prezintă la vot este semnificativă. După Morris Fiorina, rezultatele alegerilor au devenit mai ușor predictibile din cauza partizanilor. Între anii 1988-1996, între 51% și 63% dintre alegători aveau o intenție de vot hotărâtă înainte de a începe campania electorală (de regula ponderea este mai redusă atunci când nu candidează președintele în funcție, cum a fost cazul în 1988).⁹³

(3) Alegătorii apartizani sunt cei care se prezintă la vot fără a avea o identificare partinică și își formează alegerea prin votul pe probleme sau imaginea candidatului. De obicei, au un nivel de informare peste medie privind situația politică. În cazul unor alegeri strânse, eficiența campaniei în convingerea și aducerea la vot a acestor alegători poate înclina balanța victoriei.⁹⁴

(4) Alegătorul apolitic⁹⁵ are o atitudine de indiferență față de politică sau, în unele cazuri, de neîncredere. Nu este interesat de subiectele politice, preferând mai degrabă știri de divertisment, tabloidizate. Dacă se prezintă la vot, va conta decizia de moment, formată cel mai adesea după imaginea candidatului. În

⁹² Bruce Keith et al., *The Myth of the Independent Voter* (Berkeley: University of California Press, 1992).

⁹³ Morris Fiorina, Paul Peterson și Stephen Voss, *America's New Democracy* (New York: Longman, 2002), pp. 185-186.

⁹⁴ Thomas Holbrook, *Do campaigns matter?* (Thousand Oaks: Sage, 1996).

⁹⁵ Nuanța de apolitic vizează cunoaștere limitată a situației politice (agendă publică, politicieni); votul unui apolitic este la fel de „politic” ca al oricărui alt cetățean, deoarece reprezintă o acțiune, un gest, o faptă în raport cu distribuția puterii în societate, cf. Russel Dalton, *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, ed 4. (New York: Chatham House Publishers, 2002)

general proporția în corpul electoral corespunde celor care nu participă la vot. Impactul asupra rezultatului scrutinului este neglijabilă, bineînțeles în afara situațiilor de alegeri foarte competitive.⁹⁶

Ultimele decenii au adus în atenția cercetătorilor scăderea intensității identificării partizane. Acest fenomen este unul sensibil pentru structura explicativă a modelului, dat fiind că partizanatul este principalul factor explicativ. Pentru Philip Converse, unul dintre autorii studiului de referință din 1960, partizanatul era baza conceptului de „vot normal”, la care se adaugă orice alți factori.⁹⁷ Empiric, această teză a început să se clatine începând cu anii '70 și începutul anilor '80 ai secolului trecut. Studii efectuate pe sondajele de la ieșirea de la urne arătau un declin general al identificării alegătorilor față de principalele partide politice, coborând de la un nivel maximal de 70-75% din electorat în anii 1960.⁹⁸ Acest fenomen a fost semnalat și analizat mai întâi în Statele Unite⁹⁹, iar mai apoi și în Europa.¹⁰⁰ Declinul partizanatului a continuat în anii 1990¹⁰¹ și în primul deceniu al secolului următor.¹⁰² Unii autori au exprimat îndoieli cu privire la amploarea acestui fenomen, asupra modului cum au fost colectate datele și a concluziilor avansate.¹⁰³ În 2002, Green, Palmquist și Schickler afirmă că „partizanatul e viu și nevătămat și (...) este la fel de influent pentru noi pe cât a fost pentru părinții și bunicii noștri”.¹⁰⁴

Explicațiile pentru dezalinierea partizană pot fi grupate în două mari categorii: (1) cea funcționalistă, prin decăderea partidelor politice și (2) creșterea mobilizării cognitive a alegătorilor. Conform (1) explicației funcționaliste,

⁹⁶ Russel J. Dalton, *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, ed 5. (Washington: CQ Press, 2008), pp. 187-189.

⁹⁷ Phillip Converse, *The Concept of a normal vote*, în Angus Campbell et al., *Elections and the Political Order* (New York: Wiley, 1966), pp. 9-40.

⁹⁸ Russel Dalton, Scott Flanagan și Paul Beck, *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies* (Princeton: Princeton University Press, 1984).

⁹⁹ Ivor Crewe și David Denver, *Electoral Change* (Oxford: Oxford University Press, 1985).

¹⁰⁰ Ivor Crewe și Katarina Thompson, "Party Loyalties: Dealignment or Realignment," în *Critical Elections: British Parties and Voters in Long-Term Perspective*, Geoffrey Evans și Pippa Norris (coord.) (London: Sage, 1999).

¹⁰¹ Martin Wattenberg, *The Decline of American Political Parties, 1952-1996* (Cambridge: Harvard University Press, 1998).

¹⁰² Russel Dalton și Martin Wattenberg, (coord). *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies* (Oxford: Oxford University Press, 2002), Morris Fiorina, "Parties and Partisanship: A forty year retrospective", *Political Behaviour*, no., 24, (2002), pp. 91-115.

¹⁰³ Bruce Keith et al., *The Myth of the Independent Voter* (Berkeley: University of California Press, 1992)

¹⁰⁴ Donald Green, Bradley Palmquist și Eric Schickler, *Partisan Hearts and Minds: Political Parties and the Social Identities of Voters* (New Haven: Yale University Press, 2002), p. 31.

declinul partidelor politice constituie factorul critic. Partidele au pierdut o serie din funcțiile proprii, s-au erodat spectaculos ca număr de membri, depind într-un grad mai înalt de resurse financiare din afară și organizațional sunt destructurate, pierzând din controlul asupra membrilor și candidaților.¹⁰⁵ Începând cu anii 1970, în locul partidelor a proliferat o largă diversitate de organizații tip grupuri de presiune sau lobby, care încearcă să influențeze politicile publice în sensul intereselor, scopurilor, obiectivelor sau valorilor comune ale membrilor săi, neparticipând direct în alegeri, dar oferind suport, în principal financiar, partidelor politice.¹⁰⁶ (2) Creșterea mobilizării cognitive a alegătorilor provine din faptul că aceștia sunt mai bine informați, mai bine educați, mai sofisticăți în problemele de care sunt interesați, formând categoria votanților apartizani. Ronald Inglehart a identificat diferențe semnificative în anii 1980 între ponderea apartizanilor pe diferite grupe de vârstă din Europa, predicția sa fiind că numărul apartizanilor va crește pe măsură ce generațiile tinere le vor înlocui pe cele în vârstă.¹⁰⁷

Cei mai mulți dintre autorii de mai sus au utilizat ca metodologie analiza primară și secundară a datelor obținute prin sondaje la ieșirea de la urne sau anchete sociologice pe bază de chestionar. O altă metodologie este urmată de psihologi, antropologi și psihologi sociali din nevoia de a explica mai în amănunt intenția de vot, mai ales când intenția de vot este contrară apartenenței de grup, ajungându-se la situația în care oamenii votează împotriva propriilor interese. În acest grup se regăsesc și unii practicieni, consultanți în campaniile electorale, utilizând drept metode experimentul, discuțiile de grup (focus-grupuri) și interviurile aprofundate.

Pentru Drew Westen, esențiale în explicarea intenției de vot sunt emoțiile. Din punct de vedere al intenției de vot, alegătorii se comportă „rațional” până la un punct, în ciuda nivelului intelectual sau de educație al acestora. Prin socializarea politică, orice alegător are formată o rețea de asocieri, adică „frânturi de judecăți, sentimente, imagini și idei care au devenit conectate în

¹⁰⁵ Russel Dalton și Martin Wattenberg, (coord). *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies* (Oxford: Oxford University Press, 2002)

¹⁰⁶ Robert Kaiser, *So Damn Much Money: The Triumph of Lobbying and the Corrosion of American Government* (New York: Alfred Knopf, 2009), Jacob Hacker și Paul Pierson, *Winner-Take-All Politics: How Washington Made the Rich Richer and Turned Its Back on the Middle Class* (New York: Simon & Schuster, 2010).

¹⁰⁷ Ronald Inglehart, *Culture Shift in Advanced Industrial Societies* (Princeton: Princeton University Press, 1990), p. 366.

timp”.¹⁰⁸ De exemplu, prin reiterarea unor termeni precum reducerea taxelor, retragerea statului, privatizare, liberalizarea piețelor, libera inițiativă, în mintea alegătorului, la nivel psihologic, se creează automat asocieri cu ideologia de dreapta. Narativele construite în momentul campaniei într-un mod emoțional, nu rațional, care constituie mesajul de campanie, au rolul de a activa rețelele respective, care se găsesc deja în mintea alegătorilor prin socializarea politică. În fapt, Westen, ca și Thomas Frank¹⁰⁹, oferă o analiză în detaliu a funcționării mecanismului falsei conștiințe. După Westen, decizia de vot nu provine doar din conștientizarea propriilor interese. Este nevoie ca alegătorul să simtă că valorile sale sunt reprezentate și apărute, iar acest fapt este posibil numai prin narrative atent construite la nivel emoțional.¹¹⁰

În genere, potrivit modelului socio-psihologic, sistemul electoral - adică metodele tehnice prin care se realizează reprezentarea politică a votului cetățenilor - nu reprezintă un factor major de influențare a rezultatului final, în timp ce impactul electoral al bugetului de campanie nu este nelimitat.¹¹¹

Modelul alegerii raționale

Dacă în cazul primelor două modele construcția explicativă teoretică a urmat culegerii de date empirice, modelul alegerii raționale a cunoscut de la început o dezvoltare teoretică structurată. Este tot un model cauzal, care explică votul prin raționalizarea de către alegători, ca actori economici, a diferitelor opțiuni electorale și alegerea aceleia care oferă perspectiva maximizării beneficiilor și minimizării costurilor, potrivit intereselor proprii. Ceea ce diferă este faptul că în centrul acestui model stă raționalitatea votantului, spre deosebire de factori sociali sau psihologici. Dacă sociologi și psihologi au fost promotorii celorlalte modele, în acest caz rolul principal a revenit economiștilor.

¹⁰⁸ Drew Westen, *The Political Brain* (New York: Public Affairs, 2008), p. 3.

¹⁰⁹ Thomas Frank, *What's the matter with Kansas? How conservatives won the heart of America* (New York: Metropolitan Books, 2004).

¹¹⁰ Drew Westen, *The Political Brain* (New York: Public Affairs, 2008), p. 122.

¹¹¹ M. Fiorina et al. - *America's New Democracy*, New York, Longman, 2002, p. 185; spre exemplu, dacă în 2000 sistemul electoral al alegerilor prezidențiale americane nu ar fi fost unul indirect, orice variantă de sistem direct l-ar fi dat pe Al Gore câștigător. Clinton a avut un buget mai mic de campanie în 1992 și 1996, dar a câștigat; în schimb, John Kerry a reușit în 2004 să cheltuiască mai mult decât președintele Bush, fapt nereușit de un candidat republican de peste trei decenii, dar a pierdut la o marjă de peste 3 milioane de voturi.

Prima teoretizare a votului în termeni economici i-a aparținut lui Anthony Downs, care a propus trei teoreme majore¹¹²:

(1) pentru a maximiza șansele de a fi aleși, candidații trebuie să se poziționeze la mediana distribuției normale a votanților din punct de vedere a preferințelor acestora; de aici și denumirea de teorie votantului median;

(2) votanții au foarte puține stimulente de a vota, deoarece rațional nu se pot aștepta ca votul lor să aibă vreun impact asupra rezultatului alegerilor;

(3) cetățenii, luați individual, nu au vreun stimulent de a acumula suficientă informație pentru a vota în acord cu interesele proprii.

Ulterior, modelul a evoluat prin transpunerea modului de analiză a deciziei consumatorului asupra deciziei alegătorului. Votantul listează toate probleme (temele) aflate în dezbateri în funcție de importanța pe care le-o acordă. Apoi, calculează care dintre partide sau candidați îi oferă un maxim de utilitate cu un minim de cost pe problema respectivă și votează în consecință. Votul, ca și decizia economică, va putea fi astfel mai predictibil, analiza putând fi extinsă și asupra interacțiunii partidelor, candidaților și grupurilor de presiune.¹¹³

Una dintre direcțiile de cercetare fecunde a fost studiul mai aprofundat al votului tematic (issue voting). În anii 1960, V.O. Key a propus un model alternativ față de cel din *The American Voter*, căutând să arate că pentru o parte semnificativă a electoratului american partizanatul nu conta pe cât susținea modelul socio-psihologic. În fapt, electoratul prezenta interes pentru probleme sociale și o atitudine critică față de politică, actul de guvernare și mesajele politicianilor. Pe acest fundal social, au putut lua naștere protestele de masă împotriva războiului din Vietnam, pentru drepturile civile și sociale, electoratul dovedind prin aceasta o atitudine responsabilă față de probleme sociale.¹¹⁴

Fig. 2.4 Categoriile ale votului tematic¹¹⁵

		tipul problemei		
		poziționare	performanță	personalitate
perspectiva temporală	retrospectivă	evaluarea politicilor	evaluarea performanței	vot pe baza calităților, atributelor
	prospectivă	mandat de politici	judecată anticipativă	

¹¹² Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy* (New York: Harper, 1957).

¹¹³ Iain McLean, *Dealing in votes* (London: Martin Robinson, 1982).

¹¹⁴ V. O. Key, *The Responsible Electorate* (Cambridge: Cambridge University Press, 1966).

¹¹⁵ Russel J. Dalton, *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, ed 5. (Washington: CQ Press, 2008), p. 196.

Dezvoltarea conceptului de vot tematic a fost un proces care a durat peste două decenii, urmând acumularea de rezultate din cercetările empirice. O clasificare recentă a categoriilor de vot tematic îi aparține lui Russel Dalton (vezi fig. 2.4). Criteriile utilizate sunt (1) tipurile de teme - de poziționare, de performanță și de personalitate - și (2) perspectiva în timp a acestora - prospectivă sau retrospectivă. Din combinarea celor două criterii reies cinci categorii.

Temele de poziționare (position issues) se referă la poziționarea distinctă, opusă partidelor la nivel de platformă program pe debateri, alternative, conflicte privind politicile publice. Spre exemplu, este bine ca învățământul să fie public sau privat? Este de dorit sau nu privatizarea companiilor naționale din sectorul energetic?

Temele de performanță (performance issues) vizează capacitatea candidaților de a urmări cu succes obiectivele promise în trecut sau pentru viitor. Spre exemplu, alegătorii își doresc un șomaj redus sau venituri mari, dar cred ei că un anumit politician a dat dovadă prin faptele sale la guvernare că poate realiza ceea ce promite?

Perspectiva temporală poate fi retrospectivă, când are în vedere evaluarea după performanțele anterioare în exercitarea puterii sau prospectivă, bazată pe așteptări ale unor performanțe viitoare. Combinând cele două criterii, natura temei și perspectiva temporală, reies mai multe tipuri de vot tematic, pe care le vom exemplifica.

Mandatul pentru politici (policy mandate) se întâlnește atunci când se cere votul electoratului pentru o politică nouă, cum ar fi promisiunea de reducere a impozitelor în viitor. Pe de altă parte, evaluarea politicilor (policy appraisal) se referă la evaluarea rezultatelor unor politici aplicate în trecut.¹¹⁶

Evaluarea performanței privește politicienii în funcție și modul în care aceștia și-au îndeplinit mandatul. Spre exemplu, înfrângerea lui Jimmy Carter în alegerile prezidențiale din 1980 a fost cauzată, între altele, de eșecul în criza ostaticilor din Iran și de al doilea șoc petrolier, abil speculate de contracandidatul său republican, Ronald Reagan.¹¹⁷ Evaluarea anticipativă este proprie candidaților și partidelor de opoziție, publicul estimând capacitatea acestora de a guverna eficient. Unele partide de opoziție pierd alegerile, în ciuda

¹¹⁶ Samuel Popkin, *The Reasoning Voter* (Chicago: University of Chicago Press, 1999).

¹¹⁷ Morris Fiorina, "Parties and Partisanship: A forty year retrospective", *Political Behaviour*, no., 24, (2002), pp. 91-115.

poziției șubrede a puterii, pentru că nu sunt percepute ca având așa-numita vocație guvernamentală.

Temele de caracter (attribute issues) fac trimitere la evaluarea calităților partidelor sau candidaților și țin mai mult de votul bazat pe imaginea candidatului. În această situație, caracteristici precum cele morale, intelectuale, aspectul fizic și vestimentar, tehnica discursului și charisma sunt criteriile după care alegătorul își formează decizia electorală. De notat că toate aceste caracteristici nu au un conținut politic, ci unul de stil, de transmitere a unei percepții de dinamism, schimbare, nou. Imaginea candidatului a devenit unul dintre cei mai importanți factori ai deciziei electorale individuale, pe măsură ce televiziunea a înlocuit radioul ca principal mijloc de informare în masă.

Față de teoria votantului median s-au formulat mai multe critici din direcții diferite:

(1) asumpțiile teoretice despre cum gândesc și acționează oamenii aduc puține elemente noi și relevante; în genere, teoria este ruptă de realitatea pe care ar trebui să o analizeze;¹¹⁸

(2) modelul este construit să se potrivească metodei (method-driven) și nu să găsească răspuns la problemă (problem driven); „în loc să întrebe care este cauza lui X?, (...) se începe cu problema cum este posibil ca abordarea teoretică și metodologică preferată să explice X?”;¹¹⁹

(3) ignoră rolul campaniilor electorale, al partidelor și al raportului de resurse financiare;¹²⁰

(4) ignoră opinia publică;¹²¹ după cum remarca Edward Bernays, este mai simplu și, pe termen lung, mai ieftin să schimbi opinia publică decât să o ignori;¹²²

(5) în lumea reală, cei mai mulți alegători nu decid „rațional”, nu listează probleme după importanță și apoi decid în funcție de poziția partidelor; modelul

¹¹⁸ Donald Green și Ian Shapiro, *Pathologies of Rational Choice Theory* (New Haven: Yale University Press, 1994), pp. 17-30.

¹¹⁹ Ian Shapiro, *The Flight from Reality in the Human Sciences* (Princeton: Princeton University Press, 2005), p. 54.

¹²⁰ Thomas Ferguson, *Golden rule: the investment theory of party competition and the logic of money-driven political systems* (Chicago: University of Chicago Press, 1995), Appendix *Rational Expectations, the Investment Theory of Political Parties and the Myth of the Median Voter*, pp. 377-421.

¹²¹ John R. Zaller, *The nature and origins of mass opinion* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

¹²² Edward Bernays, *Propaganda* (New York: Ig Publishing, 2005), lucrarea a fost publicată inițial în 1928; nepot al lui Sigmund Freud, Bernays a fost contemporan cu Walter Lipmann și pionier al tehnicilor de propagandă.

eșuează complet în a oferi o explicație pentru votul valoric, partizan, uneori împotriva propriilor interese.¹²³

Ecologia electorală

Geografia electorală este axată pe analiza variațiilor spațiale ale comportamentului electoral, respectiv pe regiuni, circumscripții, colegii, localități, chiar secții de votare. Comparația la nivel teritorial este cea mai veche formă de analiză electorală. În perioada de după al doilea război mondial, larga diseminare a anchetei pe bază de chestionar a plasat geografia electorală în plan secundar.

Ecologia electorală a preluat de la geografia electorală interesul pentru relația dintre vot și contextul social în care acesta se produce. Pe baza diferențelor la nivel teritorial, obiectivul analizei constă în identificarea unui model (*pattern*) al votului, relativ stabil în timp, care este analizat în raport cu structura socială. „Design-ul de cercetare în ecologia socială și politică presupune o relație strânsă între structurile sociale și rezultatele alegerilor”.¹²⁴ La o primă vedere, explicația pare a fi de tip funcțional, încercând să analizeze relația dintre fenomen (vot) și sistem (structura socială). Dar, în acest caz, sistemul nu este static, ci dinamic. Factorul cauzal al dinamicii sistemului este acțiunea umană. Strategia construcției explicației votului în cazul ecologiei electorale constă, deci, într-o complementaritate a schemei funcționale și a celei cauzale.¹²⁵

Analiza de tip ecologie electorală are un caracter aplicat, fiind practică la scară largă în campaniile electorale. În acest sens, se poate afirma că este cea mai apropiată de cunoașterea instituțională. Potrivit lui Cătălin Zamfir, cunoașterea instituțională reprezintă „(...) o uriașă rețea de comunicare și interacțiune intelectuală și politico-instituțională”¹²⁶ cu trei caracteristici distincte:

(1) este puternic orientată acțional: obiectivul său nu se limitează să descrie, explice sau prevadă realitatea, ci să o schimbe, elaborând pentru aceasta de o strategie de acțiune;

¹²³ Drew Westen, *The Political Brain* (New York: Public Affairs, 2008), pp. 25-44.

¹²⁴ Peter Steinbach, "Reichstag Elections in the Kaiserreich: The Prospects for Electoral Research in Interdisciplinary Context," în *Elections, mass politics, and social change in modern Germany*, Larry Eugene Jones și James Retallack (coord.) (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), p. 124.

¹²⁵ Complementaritatea în anumite situații dintre explicația funcțională și cea cauzală este detaliată în Cătălin Zamfir, *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*, ed a II-a. (Iași: Polirom, 2005), pp. 72-82.

¹²⁶ ———, *O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după"?* (Iași: Polirom, 2004), p. 77.

(2) are ca finalitate decizii strategice de acțiune: strategia este adoptată prin mecanismele de decizie internă și definește orientarea acțiunilor viitoare;

(3) nu este produsul exclusiv al științei: deși mulți oameni de știință contribuie din afara organizațiilor și din interiorul organizației, rezultatul este o coerență ridicată în aplicarea strategiei, deoarece aceasta este în primul rând un produs al organizației, pe care aceasta și-l asumă.¹²⁷

Poate cel mai cunoscut exemplu de analiză de tip ecologie electorală este *The Emerging Republican Majority*, publicată în 1969. Autorul, Kevin Phillips, a fost principalul analist în cadrul echipei de campanie a lui Richard Nixon pentru alegerile prezidențiale americane din 1968.¹²⁸ Cartea lui Phillips a rămas celebră din două motive: (1) a oferit o perspectivă asupra felului cum gândesc și acționează la nivel strategic, în lumea reală, statele majore ale campaniilor electorale, fiind deci un exemplu de cunoaștere instituțională și (2) predicțiile privind rezultatele direcțiilor de acțiune identificate s-au dovedit remarcabil de exacte. De la momentul publicării cărții și până la alegerile prezidențiale din 2008, Partidul Republican a controlat Casa Albă în 28 din cei 40 de ani. Pentru Kevin Phillips, analiza schimbărilor în pattern-urile de vot presupune o abordare structurală interdisciplinară, cu elemente de sociologie, istorie, geografie și economie, având drept rezultat explicarea și predicția. Problema cea mai dificilă pentru analist este construcția unui cadru (framework) corect de analiză, respectiv identificarea acelor variabile contextuale sociale, economice și istorico-culturale relevante la nivel teritorial.¹²⁹

Principala slăbiciune metodologică a ecologiei electorale derivă din holismul metodologic pe care e construit modelul. Metodologia ecologiei electorale constă în analiza datelor agregate la nivel teritorial. Fără o referință la rezultatele unor cercetări de tip inductiv, se pot emite relativ ușor concluzii false, îndeosebi dacă unitatea de analiză teritorială este mare, în termeni absoluți și relativi. Cu alte cuvinte, inferențe privind corelații dintre anumite grupuri sociale - clase, grupuri etnice sau religioase - și vot trebuie să aibă ca bază și rezultatele unor sondaje la ieșirea de la urne. Spre exemplu, analiza pe care a făcut-o Kevin Phillips la nivel de stat și comitat asupra relației dintre apartenența la denomițiile religioase creștine neo-protestante, evangheliste și

¹²⁷ Ibid., pp. 77-78.

¹²⁸ Pentru o relatare din interiorul echipei de campanie a lui Nixon și a rolului principalilor membri ai echipei, a se vedea Joe McGinniss, *The Selling of the President* (New York: Penguin Books, 1988).

¹²⁹ Kevin Phillips, *The Emerging Republican Majority* (New Rochelle: Arlington House Publishers, 1969), pp. 39-42.

fundamentaliste și votul pentru George W. Bush în 2000 și 2004 este însoțită de trimiteri către exit-poll-uri ale căror rezultate confirmă preferința semnificativă statistic a neo-protestanților pentru candidații republicani.¹³⁰

Pentru a avea reprezentativitate, modelul necesită existența unui număr ridicat de unități teritoriale în analiză. De asemenea, unitățile trebuie să fie cât mai variate din punct de vedere social și economic. Spre exemplu, Phillips a utilizat mai multe niveluri de unități teritoriale în analiză, de la cea mai mare - regiunea, la stat și comitat. În SUA, numărul comitatelor este de ordinul miilor.¹³¹ În Franța, Mattei Dogan și Daniel Derivy¹³² au utilizat date agregate pentru a analiza votul la nivelul a 2.450 de cantoane, unități administrative din interiorul departamentelor care grupează mai multe localități, excluzând însă municipalitățile, deoarece datele necesare pentru construcția unor variabile din datele agregate nu erau disponibile. Rezultatele creșterii numărului de unități de analiză sunt importante. De exemplu, corelația dintre proporția muncitorilor industriali și proporția voturilor pentru stânga a devenit semnificativă statistic numai prin schimbarea nivelului de analiză de la cel general național la cel al departamentelor.¹³³ Dogan și Derivy concluzionează că „mediile la nivel național - în special cele referitoare la relațiile cauzale dintre religie, clasă și vot - sunt, în mare parte, înșelătoare. Coeficienții de corelație la nivel național sunt numai valori medii, care ascund relații cauzale de intensități diferite. Acestea sunt abstracții, care nu pot reflecta diversitatea de la bază”.¹³⁴ Dogan și Derivy merg mai departe și afirmă că problemele sunt aceleași și în cazul mediilor naționale pentru date culese prin anchete pe bază de chestionar. Prin eșantionul reprezentativ la nivel național se pun în analiză numai caracteristicile individuale ale subiecților din eșantion și nu influența factorilor reprezentând mediul social asupra comportamentului acestora.

Măsurarea în timp a disparităților teritoriale este o altă problemă. Fără soluționarea acesteia, nu este posibilă analiza în timp, longitudinală, a

¹³⁰ ———, *American Theocracy. The Perils of Radical Religion, Oil, and Borrowed Money in the 21st Century* (New York: Viking Penguin, 2006), cap. 6, pp. 171-218.

¹³¹ ———, *The Emerging Republican Majority* (New Rochelle: Arlington House Publishers, 1969), ———, *American Theocracy. The Perils of Radical Religion, Oil, and Borrowed Money in the 21st Century* (New York: Viking Penguin, 2006), cap. 6.

¹³² Mattei Dogan și Daniel Derivy, "France in Ten Slides: An Analysis of Aggregate Data", *Electoral Studies*, 7, no., 3, (1988), pp. 251-267.

¹³³ Ibid., no., , pp. 251-252; corelația dintre proporția muncitorilor industriali și proporția voturilor pentru stânga la nivelul celor 2.450 de cantoane luate împreună a înregistrat o valoare a coeficientului de regresie simplă r de 0,13; prin înlocuirea nivelului de analiză la cel al celor 87 de departamente, valoarea coeficientului de regresie r a crescut la 0,43.

¹³⁴ Ibid., no., , p. 266.

modificărilor în pattern-urile de vot. Desigur, construcția variabilelor contextuale, socio-economice, este facilitată de existența datelor statistice la nivel teritorial. Mai problematică este construcția variabilei dependente. Procedeul cel mai simplu constă în utilizarea scorului electoral al fiecărui partid la nivel teritorial, dar aici se întâlnesc cel puțin două inconveniente: (a) datele pe partide prezintă un nivel satisfăcător de relevanță doar în cazul sistemelor cu un bipartidism foarte rigid, cum este cazul în SUA și (b) nu se ține cont de diferența care rezultă din câștigarea sau pierderea alegerilor, rezultând variații prea mari pentru ca seturile de date să fie corelate. Soluția metodologică identificată în Marea Britanie este măsurarea deviației sau abaterii față de *avansul noțional*, definit ca diferența în puncte procentuale dintre rezultatul electoral la nivel național exprimat prin procent din voturile valabil exprimate pentru principalele două partide sau coaliții de partide. În acest caz, diferența nu este între câștigătorul și învinsul alegerilor, luate individual, ci între aceleași partide, indiferent de câștigătorul alegerilor. Deci, în unele cazuri, avansul noțional este negativ. Spre exemplu, avansul noțional în cazul alegerilor postbelice se prezintă astfel:

Tabel 2.1 Avansul noțional în alegeri generale – Marea Britanie 1945-2010

an electoral	Partidul Conservator	Partidul Laburist	avans noțional conservator
	% voturi	% voturi	
1945	39,8	48,3	-8,5
1950	43,5	46,1	-2,6
1951	48,0	48,8	-0,8
1955	49,7	46,4	3,3
1959	49,4	43,8	5,6
1964	43,4	44,1	-0,7
1966	41,9	47,9	-6,0
1970	46,4	43,0	3,4
1974	37,8	37,1	0,7
1974	35,8	39,2	-3,4
1979	43,9	37,0	6,9
1983	42,4	27,6	14,8
1987	42,3	30,8	11,5
1992	41,9	34,4	7,5
1997	30,7	43,2	-12,5
2001	31,7	40,7	-9,0
2005	32,3	35,3	-3,0
2010	36,1	29,0	7,1

Sursa: calcul în baza datelor electorale din Marea Britanie (BBC), http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/election_2010/8654338.stm

Notă: cifrele bolduite indică partidul care a obținut cele mai multe mandate și format guvernul.

Avantajul metodei avansului noțional este facilitarea comparației în timp a rezultatelor electorale. Primele analize folosind avansul noțional au pus în lumină disparitatea crescândă pe medii de rezidență dintre conservatori și laburiști.¹³⁵ Curtice și Steed au împărțit circumscripțiile pentru alegerea Camerei Comunelor după densitatea alegătorilor pe hectar în patru categorii: rurale, mixte, majoritar urbanizate și foarte urbanizate. Tendința de adâncire a abaterii față de avansul noțional în favoarea conservatorilor în circumscripțiile rurale și, respectiv, în favoarea laburiștilor în cele foarte urbanizate s-a menținut și accentuat.¹³⁶ Utilizând tot metoda avansului noțional, Curtice și Steed au observat o creștere a polarizării regionale începând cu anii 1970. În sudul Angliei, partea cea mai prosperă economic, votul pentru conservatori se afla pe o tendință crescătoare, în timp ce în regiunile mai puțin prospere, nordul Angliei, Scoția și Țara Galilor, preferința pentru laburiști era în creștere. Curtice și Steed au propus trei posibile explicații:

(1) schimbări lente în caracteristicile socio-economice din interiorul electoratului: categoriile prospere economic, definite în sens larg drept cele din clasa mijlocie, erau în creștere numerică în sud și în declin în nord;

(2) nivelul economic general: sudul concentra o parte mult mai mare din averea națională decât nordul și Scoția;

(3) explicația politică: în contextul scăderii bipartidismului în favoarea partidului liberal și a partidelor naționaliste, la nivel regional a fost afectat partidul mai slab din punct de vedere organizatoric, care a fost destructurat și mai mult; aceasta a întărit și mai mult tendința de declin a conservatorilor în nord și a laburiștilor în sud.¹³⁷

William Field a ridicat la un nivel mai general construcția explicativă, sugerând existența unui fenomen de tip centru-periferie. Pentru aceasta, Field oferă mai întâi o evaluare critică a diferitelor explicații ale disparităților regionale, arătând că acestea sunt observabile pe perioade și mai lungi de timp,

¹³⁵ John Curtice și Michael Steed, "Electoral choice and the production of governments: the changing operation of the electoral system in the UK since 1955", *British Journal of Political Science*, no., 12, (1982), pp. 249-298.

¹³⁶ David Denver, *Elections and Voters in Britain*, ed 2. (New York: Palgrave Macmillan, 2007), p. 158.

¹³⁷ John Curtice și Michael Steed, "Electoral choice and the production of governments: the changing operation of the electoral system in the UK since 1955", *British Journal of Political Science*, no., 12, (1982)

chiar înainte de anii 1970.¹³⁸ O teorie gen centru-periferie oferă, după Field, mai multe avantaje. În primul rând, este un model dinamic, urmărind schimbări în raporturile de putere la nivel teritorial la momente diferite în timp. În al doilea rând, îmbină factorii economici, reprezentați de condițiile economice pe termen scurt (ca șomajul sau inflația) și pe cei social-identitari, care derivă din factori istorici, cum ar fi diferențele etnice și alienarea percepută de cei geografic distanțați de centrul politic de putere al națiunii. Centrul, reprezentat geografic de Londra și sudul Angliei, domină din punct de vedere politic, economic și cultural. Partidul Conservator apare drept partidul *establishment*-ului, al claselor prospere și al status-quo-ului. În schimb, regiunile periferice sunt mai sărace și acuză dominația centrului, resimțind o alienare care împinge spre sprijinirea partidului perceput drept radical, anti-establishment, altfel spus imaginea asociată Partidului Laburist. David Denver notează că o asemenea teorie nu se potrivește perfect Marii Britanii, dar oferă posibilități de înțelegere a diferențierii regionale pe termen lung a pattern-ului de vot.

Perspectiva mai generală, la nivel sistemic, asupra votului pe care o oferă ecologia electorală ne permite să facem o legătură mai ușoară cu un alt gen de teorie, care încearcă să pună în relație structura conflictelor vizibile la nivel politic într-o societate, partidele existente și aliniamentul votanților față de acestea.

Teoria clivajelor sociale

La mijlocul secolului al XX-lea, ideea dominantă în sociologia politică era de a încerca o construcție explicativă asupra politicii, pornind de la conflictele și diviziunile existente în societate. E.E. Schattschneider scria în 1960 că „ceea ce se întâmplă în politică depinde de modul în care oamenii sunt împărțiți în facțiuni, partide, grupuri, clase etc. Rezultatul jocului politic depinde de care din multitudinea de conflicte politice câștigă poziția dominantă”.¹³⁹ După Seymour Martin Lipset, însăși manifestarea unor conflicte ample la scară socială, denumite și clivaje, este una dintre condițiile de existență ale unei democrații, având rolul de integrare socială a părților aflate în conflict politic. Desigur, este necesar un minim

¹³⁸ William Field, *Regional Dynamics: The Basis of Electoral Support in Britain* (London: Frank Cass, 1997).

¹³⁹ E.E. Schattschneider, *The Semisovereign People* (New York: Wadsworth / Thompson Learning, 1998), p. 60.

consens cu privire la transferul pașnic al puterii, recunoașterea regulii majorității și a drepturilor celor care nu se află la putere.¹⁴⁰

În 1967, Lipset și Rokkan au publicat un studiu teoretic explorativ, de referință pentru teoria clivajelor sociale, prin care se oferă un model explicativ pentru relația conflicte sociale-partide politice- alegători.¹⁴¹ Problema principală supusă analizei din această relație este mecanismul de transpunere a conflictelor sociale în sistemul de partide. Pentru a discerne din multitudinea de conflicte, Lipset și Rokkan au căutat să elaboreze o tipologie a clivajelor, luând inițial drept reper teoretic schema AGIL de clasificare a funcțiilor sistemelor sociale a lui Talcott Parsons.¹⁴² După Parsons, cele patru funcții sunt: adaptare, integrare, atingerea scopurilor și latență, de unde acronimul AGIL (inițialele din limba engleză ale celor 4 funcții). Rezultatul este o schemă cu două axe - una teritorial-culturală și alta funcțională - și patru cadrane, în care pot fi încadrate clivajele. Legătura cu teoria lui Parsons nu apare însă ca fiind foarte solidă, din moment ce Lipset și Rokkan mai degrabă postulează cele patru linii critice de clivaj pe baza unei analize istorice. Cele patru clivaje identificate de Lipset și Rokkan sunt: (1) stat-biserică, (2) centru-periferie, (3) rural-urban și (4) patroni-angajați.

Fig. 2.5 Tipuri de clivaje după Lipset și Rokkan

clivaj	moment critic	natura conflictului
centru - periferie	statul național	construcția statului național centralizat <i>versus</i> grupuri etnice, lingvistice, religioase din provincii și periferie
stat - biserică	statul național	statul-națiune centralizat <i>versus</i> privilegiile istorice corporative ale bisericii [catolice]
rural - urban	revoluția industrială	economia agrară <i>versus</i> industrializare
patroni-angajat	revoluția industrială	proprietarii întreprinderilor <i>versus</i> muncitorimea industrială

(1) Clivajul stat-biserică a fost generat de apariția statului laic, respectiv de separarea bisericii de stat, dar și de apartenențe la denomi-nații diferite. Astfel au apărut partide catolice, protestante, creștin-democrate, opuse unele altora în cazul societăților multi-confesionale sau opuse partidelor liberal-radical. Miza

¹⁴⁰ Seymour Martin Lipset, *Political man: the social bases of politics* (Doubleday, New York: Anchor Books, 1963).

¹⁴¹ Seymour Martin Lipset și Stein Rokkan, "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction," în *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*, Seymour Martin Lipset și Stein Rokkan (coord.) (New York: The Free Press, 1967), pp. 1-64.

¹⁴² Talcott Parsons, Robert F. Bales și Edward A. Shils, *Workign Papers in the Theory of Action* (Glencoe: The Free Press, 1953).

conflictului a constat în controlul asupra instituțiilor de învățământ, precum în Franța secolului al XIX-lea, reprezentarea politică a diverselor confesiuni în guvern sau naționalizarea (secularizarea) bunurilor bisericii. Lipset și Rokkan plasează în timp momentul critic al clivajului încă din epoca Reformei și Contrareformei din secolele al XVI-lea și XVII-lea, deși partide moderne pe baza acestui conflict au apărut abia în secolul al XIX-lea.

(2) Clivajul centru-periferie ține de construcția statului-națiune și centralizarea puterii politice. Cultural, este un conflict între Capitală și provincii. În sistemul de partide, „periferia” este reprezentată de partidele-teritoriu, reprezentând minorități culturale, naționale sau etnice (naționaliști basci, cataloni, valoni, flamanzi etc.). Dimensiunea „centru” vizează partide care militează pentru un stat unitar, puternic, supremația domniei legii și cultivarea valorilor și simbolurilor naționale, totul reunit uneori sub figura unui lider puternic, charismatic. De la acest clivaj apare termenul „național” în denumirea unor partide apărute în secolul al XIX-lea, perioada de afirmare istorică a statului-națiune.

(3) Clivajul rural-urban a fost generat de Revoluția industrială. Interesele socio-economice ale aristocrației latifundiare și ale populației ocupate în agricultură cereau tarife vamale ridicate împotriva importurilor agricole și în favoarea reglementării și subvenționării agriculturii de către stat. Versantul urban al clivajului este reprezentat de burghezia industrială și de locuitorii orașelor, care își doreau prețuri cât mai reduse la alimentele pentru a reduce costul vieții urbane. În cazul burgheziei industriale, sacrificarea producției agricole interne pe altarul liberului schimb deschidea accesul la piețele externe de export pentru produsele industriale. Este tot un conflict de secol al XIX-lea, prin care au trecut mai toate societățile în istoria lor, într-un moment critic al procesului de industrializare.

(4) Clivajul angajați-angajatori reprezintă clivajul stânga-dreapta în forma sa cunoscută de acum, opunând partide socialiste, social-democrate și muncitorești partidelor de orientare liberal-conservatoare. Originea sa se află în revoluția industrială, când s-a creat forța de muncă salarizată. Din punct de vedere al intereselor, conflictul opune pe proprietarii întreprinderilor capitaliste - care își doresc maximizarea profitului prin costuri cât mai reduse, inclusiv cu forța de muncă - și pe angajații acestora, care militează pentru drepturi salariale și sociale (legislația muncii, concedii de odihnă, asigurări de șomaj, boală, pensii etc.).

După cum am văzut, studiul lui Lipset și Rokkan se axează asupra primei relații din triada clivaje-sistem de partide-alegători. Alinierea sau poziționarea alegătorilor apare drept implicită printr-o accepțiune mai largă a definirii partidelor, care sunt văzute nu atât drept organizații, cât alianțe de grupuri sociale aflate în conflict asupra politicilor și valorilor promovate.¹⁴³ De asemenea, tipologia clivajelor este bazată în întregime pe istoria Europei Occidentale. În SUA, din motive istorice, nu există în mod tradițional decât două partide, mult mai slabe ca forțe de sine stătătoare decât cele europene.¹⁴⁴ Elementul principal de analiză este reprezentat de *alinierea* sau *aliniamentele politice* (*political alignments*), respectiv structurarea stabilă, de durată, a sprijinului partidelor în electorat, în funcție de conflictele politice existente în societate. În acest fel, competiția politică apare doar la nivel formal ca fiind una între partide. La nivel electoral, aceasta se desfășoară între coalițiile electorale formate din grupuri, categorii și clase sociale cu interese opuse. Sistemele de partide sunt așadar definite prin compoziția socială dinamică a electoratelor partidelor Democrat și Republican. În istoria politică a SUA au fost identificate șase asemenea perioade, fiecare având aproximativ durata unei generații.¹⁴⁵ Conceptele de aliniamente sau alinieri politice și coaliții electorale din sociologia politică americană prezintă numeroase similitudini cu conceptul de bloc electoral, prezentat în capitolul anterior.

Teoria realinierii partizane a căutat să explice momentele de schimbare a aliniamentelor politice prin reconfigurarea coalițiilor electorale. Pe baza analizei mai multor seturi de alegeri, V.O. Key a introdus conceptul de alegeri critice, adică „un tip de alegeri în care are loc o realiniere electorală decisivă și durabilă între partide”.¹⁴⁶ În urma alegerilor critice, pattern-urile de vot identificabile pe durata mai multor alegeri succesive se schimbă semnificativ. E.E. Schattschneider¹⁴⁷ și Walter Burnham¹⁴⁸ au contribuit la extinderea teoriei.

¹⁴³ Seymour Martin Lipset și Stein Rokkan, "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction," în *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*, Seymour Martin Lipset și Stein Rokkan (coord.) (New York: The Free Press, 1967), p. 5.

¹⁴⁴ Morris Fiorina, Paul Peterson și Stephen Voss, *America's New Democracy* (New York: Longman, 2002), p. 234-235.

¹⁴⁵ Sandy Maisel, *Parties and Elections in America*, ed 2. (New York: McGraw-Hill, 1987), cap. 2, și Morris Fiorina, Paul Peterson și Stephen Voss, *America's New Democracy* (New York: Longman, 2002), pp. 239-246.

¹⁴⁶ V. O. Key, "A Theory of Critical Elections", *The Journal of Politics*, 17, no., 1, (1955), p. 16.

¹⁴⁷ E.E. Schattschneider, *The Semisovereign People* (New York: Wadsworth / Thompson Learning, 1998), pp. 76-94.

Burnham consideră că realinierea partizană apare ca urmare a incapacității partidelor de a reprezenta tensiuni sociale noi, la rândul lor generate de schimbări socio-economice. În aceste condiții, o parte semnificativă a electoratului stabil renunță la a mai oferi suport partidului pe care îl sprijinea în mod tradițional. Spre deosebire de Key, Burnham consideră că procesul de realiniere nu este abrupt, ci continuu, în genul unui echilibru în mișcare. Durata unui ciclu electoral de aliniere politică este relativ lungă, de circa 26-30 de ani. Principala slăbiciune a teoriei realinierii constă tocmai în identificarea alegerilor critice.¹⁴⁹ Comentând asupra unei posibile realinieri la scurtă vreme după alegerea lui Barack Obama ca președinte al SUA în 2008, Todd și Gawiser au un răspuns pe care îl considerăm drept cel mai aproape de realitate: „realinierea politică nu sunt cunoscute decât la câțiva ani după ce se întâmplă”.¹⁵⁰ Cu alte cuvinte, schimbarea clară a pattern-ului de vot trebuie să fie observabilă dincolo de simple alternanțe la putere.

Una dintre temele majore de cercetare privind teoria clivajelor din ultimele decenii a fost dezbaterea asupra existenței, cauzelor și condițiilor unui declin al capacității clivajelor de a structura alegerea individuală electorală. Prin coborârea analizei la nivelul opțiunilor individuale se creează o intersecție cu modele de explicare a comportamentului electoral. De altfel, însuși modelul clivajelor sociale postulează, după cum am văzut, o relație foarte strânsă între partide și alegători. Pentru a fi valabilă, teoria clivajelor depinde de existența acestei relații în maniera descrisă de modelele social și socio-psihologic ale votului. Așadar, alegătorii cu aceleași interese materiale, care formează o clasă sau categorie socială distinctă, votează relativ uniform sau cel puțin se identifică psihologic cu același partid. Contestarea valabilității empirice a modelelor social și socio-psihologic atrage implicit și contestarea teoriei clivajelor sociale. Nu putem vorbi de un larg consens științific în acest sens.

Unii autori, precum Mark Franklin, afirmă că „un fapt care acum a devenit destul de clar este că în aproape toate țările pe care le-am studiat am observat un declin în timpul generației noastre al abilității clivajelor sociale de a structura

¹⁴⁸ Water Dean Burnham, *Critical Elections and the Mainsprings of American Politics* (New York: W.W. Norton & Company, 1970).

¹⁴⁹ O critică pe larg a teoriei realinierii partizane poate fi găsită în David Mayhew, *Electoral realignments: A critique of an American genre* (New Haven: Yale University Press, 2002).

¹⁵⁰ Chuck Todd și Sheldon Gawiser, *How Barack Obama Won* (New York: Vintage Books, 2009), p. 28.

alegera electorală individuală”.¹⁵¹ Unele pattern-uri de vot, cum ar fi cele specifice clivajului centru-periferie, sunt încă vizibile, cum este cazul minorității culturale francofone din Canada.¹⁵² Astfel de procese de fragmentare a statelor ca entități politice sunt vizibile și în alte societăți cu diviziuni cultural-istorice, cum sunt Belgia, Spania și Italia. Dintre cele patru clivaje, cel mai important ca influență asupra sistemelor de partide contemporane, clivajul patron-angajat, este și cel mai contestat. În SUA, Daniel Bell a fost unul dintre promotorii respingerii unei viziuni conflictualiste asupra societății americane, fie sub forma conflictului economic de tip marxist sau sub forma unei societăți de masă dominată de elite, așa cum descria C. Wright Mills America anilor 1950.¹⁵³ În 1973, Bell a formulat o teză influentă, cea a trecerii de la societatea industrială la cea postindustrială, în care muncitorimea industrială lasă loc unei noi clase de mijloc ca principală pondere în forța de muncă. Așadar, conflictul patron-angajat își pierde baza socială.¹⁵⁴ Analize ulterioare ale alegerilor generale din Marea Britanie au confirmat, cel puțin parțial, predicțiile lui Bell. Heath, Jowell și Curtice au denumit noua clasă socială *salariatul* (*salariat* în limba engleză), cuprinzând pe cei care lucrează în sectorul serviciilor și care, deși sunt angajați, au o viziune aspirațională, identificând ca grup de referință pe manageri și patroni.¹⁵⁵

Alți autori consideră că, în fapt, clivajele nu au dispărut, ci s-au transformat. În societatea postmodernă apar clivaje postmateriale, la nivelul valorilor, al afirmării individuale, „a ceea ce oamenii își doresc de la viață”.¹⁵⁶ Temele specifice ale acestui clivaj includ: ecologismul, energia nucleară, drepturile omului, egalitatea de gen, problema avorturilor, drepturile consumatorilor și stilurile de viață alternative (de pildă drepturile cuplurilor de homosexuali de a se căsători). Termenul de „postmaterial” vine tocmai din

¹⁵¹ Mark Franklin, Thomas Mackie și Henry Valen, *Electoral Change: Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), p.385.

¹⁵² Allan Kornberg, Peter Wearing și Harold Clarke, *A Polity on the Edge: Canada and the Politics of Fragmentation* (Toronto: Broadview Press, 2000).

¹⁵³ Daniel Bell, *The End of Ideology* (New York: The Free Press of Glencore, 1960).

¹⁵⁴ ———, *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting* (New York: The Basic Press, 1973).

¹⁵⁵ Anthony Heath, Roger Jowell și John Curtice, *Understanding Political Change: The British Voter 1964-1987* (New York: Pergamon, 1991).

¹⁵⁶ Ronald Inglehart, *Modernization and Postmodernization* (Princeton: Princeton University Press, 1997), p. 324.

faptul că sunt puse în discuție valori și nu probleme materiale, cum ar fi veniturile salariale, fiscalitate, locuri de muncă etc., specifice clivajelor vechi, materiale. După Russel Dalton, „suntem martorii unei transformări de la clivaje sociale la clivaje pe probleme (issues)”.¹⁵⁷ În acest sens, clivajele sunt reconsiderate din perspectiva votului tematic.

Metodologie

Etaplele analizei pe care ne-o propunem sunt (1) elaborarea unui model ipotetic al clivajelor sociale specifice societății românești și (2) testarea modelului ipotetic prin analiza secundară a datelor și documentelor sociale privitoare la alegerile parlamentare și prezidențiale 1990-2009. Identificarea unui pattern al rezultatelor electorale înseamnă mult mai mult decât o simplă analiză generală a rezultatelor electorale pe partide. După cum am văzut din teoria clivajelor, competitorii electorali - partidele politice, alianțe politice sau electorale, organizații ale minorităților naționale - sunt la rândul lor rezultatul unor diviziuni sau conflicte sociale de adâncime din societate. Asemenea conflicte vizează, în esență, distribuția resurselor și raporturile de putere. Așadar, la baza pattern-ului electoral, altfel spus la baza alinierii politice a electoralului, stau clivajele politice. Ideea de bază de la care pornim este că un model ipotetic al clivajelor politice din societatea românească poate fi identificat la nivelul anului 1990. Tensiunile sociale generate de competiția pentru putere de atunci au generat apariția unor partide politice, prin care s-a structurat scena politică.

Analiza secundară de date a rezultatelor electorale dintre 1990 și 2009 va permite să vedem în ce măsură modelul ipotetic respectiv se susține. Fiecare set de alegeri generale și prezidențiale va fi însoțit de o analiză secundară a statisticilor electorale oficiale pe următoarele componente: rezultatele generale la nivel național; votul pe medii de rezidență; votul pe provincii istorice; geografia electorală, inclusiv prin intermediul unor hărți electorale, care permit o observare vizuală mult mai facilă a distribuției teritoriale a votului; formarea noii puteri după alegeri. Pentru o mai bună înțelegere a rezultatelor electorale, vom

¹⁵⁷ Russel J. Dalton, *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, ed 5. (Washington: CQ Press, 2008), p.168.

pune în evidență contextul economico-social și politic al guvernărilor și desfășurarea campaniilor electorale.

Modelul ipotetic al clivajelor și aliniamentelor politice. Alegerile din 1990

Identificarea clivajelor existente în România presupune adecvarea tipologiei clivajelor a lui Lipset și Rokkan la particularitățile structurii sociale a perioadei de sfârșit al comunismului și început al tranziției. Formarea unor clivaje depinde și de existența unui conflict social major, cu o încărcătură valorică și emoțională deosebite, care să dividă societatea și pe baza căruia să se formeze partide capabile să supraviețuiască mai multor teste electorale.

Primele studii asupra clivajelor politice în țările central și est europene au apărut după anul 2000 când, după cel puțin trei alegeri generale, a devenit posibilă identificarea unor pattern-uri. Într-un studiu comparativ asupra clivajelor din fostele state socialiste din Europa centrală și de est, Jean Michel de Waele considera că trei dintre clivajele lui Rokkan, urban-rural, centru-periferie și stat-biserică pot fi identificate fără dificultate.¹⁵⁸ După sociologul belgian, clivajul patron-angajat este imposibil de utilizat, deoarece în comunism statul concentra proprietatea asupra mijloacelor de producție. Cum strategia tranziției s-a bazat pe privatizarea companiilor de stat, toate partidele, indiferent de orientarea doctrinară, au urmat această politică. În locul acestui clivaj, de Waele a propus un altul, tot de natură economică, dar specific țărilor din regiune. Este vorba de clivajul minimaliști-maximaliști, care opune pe adepții unei reforme neoliberale, de tipul terapiei de șoc - maximaliștii - partizanilor unei abordări graduale, prudente, care să țină cont de natura socială a schimbărilor - minimaliștii. În general, dar nu obligatoriu, partidele de dreapta aparțin maximaliștilor, iar stânga socialistă și social-democrată minimaliștilor. Printre excepții se situează conservatorii catolici polonezi, anumite partide naționaliste, în sensul clivajului centru-periferie sau partidele agrariene, toate situate pe dimensiunea minimalistă.

¹⁵⁸ Jean Michel de Waele, "Consolidare democratică, partide și clivaje în Europa centrală și de est," în *Partide politice și democrație în Europa centrală și de est*, Jean Michel de Waele (coord.) (București: Humanitas, 2004), pp. 177-196.

În fine, unii cercetători au pus în discuție și existența unui clivaj autoritar-democratic, care ar opune partidele naționaliste și populiste acelor favorabile promovării modelului democrației de tip occidental¹⁵⁹ și a unui clivaj comunist-anticomunist, reprezentat de partide formate de opoziții regimului comunist versus formațiunile rezultate din fostele partide comuniste.¹⁶⁰ Existența acestor două clivaje este, după de Waele, discutabilă. Mișcările „populiste” sunt un fenomen mult mai larg răspândit, prezent chiar și în Europa Occidentală. Împotriva existenței unui clivaj comunisti-anticomunisti s-au ridicat trei obiecții. În primul rând, sondajele arată că populația țărilor din Europa centrală și de est este mult mai preocupată de situația gravă socio-economică și de scandalurile de corupție decât de teme legate de trecut. În al doilea rând, după retragerea din prim-planul vieții publice a foștilor dizidenți sau opoziți ai regimului totalitar, anticomunismul este folosit de o altă generație de politicieni ca liant pentru unificarea unor formațiuni eterogene și nu ca un proiect politic pentru viitor. În fine, dreapta politică începe a fi reprezentată de alte partide, după falimentul politic al partidelor anticomuniste de tipul Solidarității din Polonia. În privința României, de Waele menționează existența clivajului centru-periferie (UDMR) și maximalist-minimalist (PNL-PD/PDSR), dar și „opozițiile rigide comunist-anticomunist, specifice lumii politice românești”.¹⁶¹

Asupra structurii de clasă a României anului 1989, Vladimir Pasti a propus în 1995 următoarea schemă¹⁶²:

- birocrație politică (conducerea partidului comunist);
- birocrație administrativă;
- tehnocrație (industrială și militară);
- muncitorime;
- țărănime.

În lucrarea sa de analiză a tranziției, Cătălin Zamfir oferă și o scurtă prezentare a structurii sociale din socialism, care cuprinde¹⁶³:

¹⁵⁹ Daniel-Louis Seiler, "Pot fi aplicate clivajele lui Rokkan în analiza partidelor politice din Europa centrală?," în *Partide politice și democrație în Europa centrală și de est*, Jean Michel de Waele (coord.) (București: Humanitas, 2004), pp. 177-197.

¹⁶⁰ Sorina Soare, "Despre anticomunism (Cehia, Polonia, Ungaria și România)," în *Partide politice și democrație în Europa centrală și de est*, Jean Michel de Waele (coord.) (București: Humanitas, 2004), pp. 60-81.

¹⁶¹ Jean Michel de Waele, "Consolidare democratică, partide și clivaje în Europa centrală și de est," în *Partide politice și democrație în Europa centrală și de est*, Jean Michel de Waele (coord.) (București: Humanitas, 2004) p.193.

¹⁶² Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor* (București: Nemira, 1995), pp. 64-71.

- clasa politică comunistă (ca o clasă socială);
- intelectualitatea/tehnocrația, compusă din cei care ocupau funcții de conducere în economie și administrație (tehnocrații) și specialiștii cu pregătire superioară (intelectualii propriu-zisi);
- muncitorii;
- țărani.

În privința structurării vieții politice și a primelor partide după Revoluție, explicația ambilor sociologi este că tehnocrația a preluat locul lăsat liber de clasa politică comunistă, fiind cea mai în măsură, din motive de competență și de proximitate față de exercitarea puterii în România anilor 1980. Prin urmare, noile partide s-au constituit ca partide ale tehnocrației sau opuse acesteia.

Pentru a putea explica structurarea clivajelor politice și, implicit, a sistemului de partide în România postcomunistă este necesar să facem distincția dintre *istoria politică* - formată din faptele sociale - și *retorica politică*. Istoria politică a României de după căderea vechiului regim înseamnă în primul rând lupta pentru putere în situații de legitimitate revoluționară. Retorica politică reprezintă modul în care respectivele evenimente sunt înfățișate în comunicarea politică (sau propaganda) întrebuintată de părțile implicate, difuzarea prin media și, pe cale de consecință, semnificațiile întipărite în mintea partizanilor grupărilor aflate în competiție. Subiectul este sensibil tocmai prin etichetarea diferită, prin prisma intereselor politice partizane, a unor momente critice și controversate, precum Decembrie 1989, 15 martie 1990 sau 13-15 iunie 1990, pentru a le enumera doar pe cele mai importante. Stabilirea adevărului istoric despre acele zile nu este obiectivul lucrării de față, ci al unor istorici, a căror activitate de cercetare va fi, să sperăm, *sine ira et studio*. Pentru definirea clivajelor politice ne interesează însă care au fost grupurile sociale implicate în competiția pentru putere și retorica politică, formate pe baza acestor evenimente controversate.

Este totuși necesar să lămurim câteva elemente referitoare la Decembrie 1989, din punct de vedere al istoriei ca parte a științelor sociale.¹⁶⁴ În acest sens, trebuie să ținem cont de faptul că istoria este o știință cu metodologie proprie,

¹⁶³ Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după"?* (Iași: Polirom, 2004), p 193.

¹⁶⁴ Importanța și limitele folosirii istoriei de către sociologi sunt evidențiate în C. Wright Mills, *Imaginația Sociologică* (București: Editura Politică, 1975), pp. 214-243.

incluzând aici și terminologia.¹⁶⁵ Din punct de vedere al istoriei politice, cei mai mulți dintre istoricii de prestigiu afirmă că în România a avut loc o revoluție¹⁶⁶, atât datorită răsturnării ordinii constituționale și prăbușirii regimului politic de până atunci, cât mai ales ca punct de pornire al schimbărilor sistemului economic-social. După Alex Mihai Stoenescu, în interiorul procesului revoluționar, început prin primele mișcări de răsturnare a vechiului regim și încheiat cu momentul în care România, ca națiune și stat, iese din legitimitatea revoluționară și intră într-o nouă legitimitate constituțională, au avut loc mai multe evenimente, încadrate în categorii istorice diferite – fie ele diversiune externă, revoltă, represiune, insurecție sau lovitură de stat militară. Data de 20 mai 1990, care marchează alegerile pentru Adunarea Constituantă, este considerată drept moment de încheiere a procesului revoluționar.¹⁶⁷ Primele alegeri generale desfășurate în conformitate cu noua Constituție (aprobată prin referendum la 8 decembrie 1991) au avut loc la 27 septembrie și 11 octombrie 1992. Abia atunci este momentul în care instituțiile politice ies din perioada provizoratului și încep să funcționeze sub noua ordine constituțională, iar lupta politică se mută pe deplin din stradă în parlament.

Ar fi de reținut că în istorie lupta pentru putere din cadrul unei revoluții nu se încheie imediat după momentul înlăturării vechiului regim, ci continuă, având drept exponenți diferitele facțiuni revoluționare. Conflictele dintre acestea sunt, uneori, la fel de violente, marcate de insurecții, lovituri și contralovituri de

¹⁶⁵ Pentru clarificarea termenilor de revoluție, revoltă, insurecție, lovitură de stat, puci ș.a. din perspectiva istoriei ca știință a se vedea Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 1 (București: Rao, 2002), pp. 16–27. „Datorită complexității fenomenelor, precum și profunzimii schimbărilor produse în societate, revoluția se desfășoară pe o perioadă mai lungă de timp. (...) Pe de o parte, *revoluție* se numește schimbarea violentă a regimului politic, deși acest fragment al unui mișcări politice violente poate fi încadrat în termenul de insurecție, urmată de celelalte modificări structurale. Aici termenul de revoluție se limitează doar la răsturnarea politică, aceasta fiind apoi determinantă pentru toate celelalte transformări. Pe de altă parte, *revoluția* este privită ca un proces mai amplu, cuprinzând întreaga fenomenologie. În acest ultim caz, acțiunea declanșatoare poate fi o insurecție, o revoltă mai amplă sau o răscoală generalizată, precum și o lovitură de stat, ca parte de debut a unei revoluții care, în final, va schimba nu numai sistemul politic, dar și pe cel economico-social. Ea poate fi încadrată de două date calendaristice precise, în condițiile identificării unui moment al declanșării și a unui moment al consemnării victoriei (constatarea poziției stabile a noii puteri), dar obligatoriu urmată de procesul tranziției.” (p.24). În privința loviturii de stat, a se vedea Edward Luttwak, *Lovitura de stat. Ghid practic* (București: Compania, 2013), traducerea în limba română a studiului clasic publicat în SUA în 1968.

¹⁶⁶ A se vedea Ioan Scurtu, *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional* (București: Redacția publicațiilor pentru străinătate, 2009) și Florin Constantiniu, *O Istorie sinceră a poporului român* (București: Univers enciclopedic, 2008).

¹⁶⁷ Pentru o cronologie succintă a Revoluției române a se vedea Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 4, partea a II-a (București: Rao, 2002), pp. 795-810.

stat etc., fiecare dintre facțiuni revendicându-se ca adevăratele păstrătoare ale idealurilor revoluției care a răpus vechiul regim.¹⁶⁸ Regula de bază în aceste situații este că puterea aparține celor capabili să o păstreze, chiar și recurgând la forță. Din punct de vedere istoric, competiția pentru putere în România anilor 1990-1992 a fost marcată de violență, nu de dialog. Astfel, a fost dezvoltată o cultură politică înalt partizană și conflictualistă în dauna unei perspective mai tolerante, consociative. În esență, miza politică din acei ani, mai ales a primelor luni din 1990, a fost controlul puterii provizorii, având drept combatanți nucleul politic provizoriu constituit în decembrie 1989 și adversarii săi. În acest context, impunerea unei narative asupra Revoluției a devenit subiect de dispută, fiind o importantă resursă de legitimitate pentru grupurile concurente.

Ipoteza centrală de la care plecăm în explorarea proceselor electorale este că momentele critice, chiar violente, de confruntare politică ale anilor 1990-1991 - (1) 15 martie; (2) 13-15 iunie 1990; (3) 24-27 septembrie 1991 - au definit clivajele politice ale societății românești. Să le examinăm pe rând.

Pe 15 martie 1990, cu ocazia Zilei Maghiarilor de Pretutindeni, au avut loc confruntări, care au degenerat în violențe de stradă, între comunitățile de unguri și români din Târgu Mureș, oraș cu peste 100.000 de locuitori din centrul Transilvaniei. Fără a insista asupra declanșării și desfășurării evenimentelor de la Târgu Mureș, care nu își au locul aici, importante sunt consecințele. Pe 25 decembrie 1989 luase ființă Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR), formațiune politică de reprezentare și susținere a intereselor minorității etnice ungare, având ca punct în programul său politic și autonomia teritorială pe criterii etnice a unei părți din Transilvania. Ca răspuns, în orașele din Transilvania s-a constituit organizația non-guvernamentală Vatra Românească, iar mai apoi Partidul Unității Naționale a Românilor (PUNR). În 1991, a luat ființă și Partidul România Mare, cu un profil distinct, al cărui mesaj conținea și o solidă componentă naționalistă. Clivajul centru-periferie este, deci, prezent în alegerile din România prin confruntarea dintre UDMR și partidele

¹⁶⁸ Astfel de exemple întâlnim des în istorie: în cazul Revoluției Franceze, conflictul dintre girondini și iacobini sau, mai târziu, dintre radicalii din grupul lui Robespierre și termidorieni. La Revoluția din 1830, după fuga lui Carol al X-lea, regele Franței, lupta pentru putere se dă între republicani și orleaniști. La Revoluția din 1848, după prăbușirea Monarhiei din iulie, insurecția din iunie a opus populația Parisului și partidul Ordinii; lovitura de stat a prințului-președinte Ludovic Napoleon din 1852 a inclus și o reprimare sângeroasă în unele cartiere pariziene; în fine, Comuna din Paris din 1871 a luat sfârșit prin acțiunea armată a guvernului provizoriu al Republicii a III-a; a se vedea Jacques Madaule, *Istoria Franței*, vol. 2 (București: Editura Politică, 1973).

naționaliste. Este important de subliniat că PUNR și PRM reprezintă „centrul”, în sensul clivajului centru-periferie și nu pe dimensiunea stânga-dreapta (angajat-patron). Printre valorile crezului politic al partizanilor centrului se regăsesc: apărarea statului național unitar - considerat drept cadrul optim pentru fiecare român în realizarea potențialului său uman și intelectual -, simbolurile naționale, biserica ortodoxă, specificul național al culturii. Pe de cealaltă parte, UDMR militează pentru drepturile minorităților (limba maghiară în administrație, învățământ) și autonomie teritorială pe criterii etnice.

13-15 iunie reprezintă un ultim act dintr-o suită de evenimente conflictuale ce au avut loc în București, începute încă din ianuarie 1990 și continuate până după alegerile din 20 mai 1990. Cele două tabere adverse au fost Frontul Salvării Naționale (FSN) și, respectiv, Partidul Național Țărănesc Creștin-Democrat (PNȚCD), Partidul Național Liberal (PNL), Partidul Social Democrat din România (PSDR), în sprijinul cărora s-a manifestat și un grup de intelectuali de orientare umanistă, care s-au prezentat drept „societatea civilă”. Premisele conflictului rezidă în condițiile privind participarea la alegerile din mai 1990.

Consiliul Frontului Salvării Naționale (CFSN) a fost forma de organizare a puterii provizorii din cadrul Revoluției Române în 22 decembrie 1989, al cărui președinte era Ion Iliescu. La câteva zile, s-au reconstituit vechile partide din perioada interbelică, numite și partide „istorice” - PNȚCD, PNL, PSDR. În perioada următoare, s-au înființat și alte partide, ajungându-se relativ rapid la ordinul sutelor, dar fără suport semnificativ. Pe 12 ianuarie are loc prima manifestație în București, iar liderii PNȚCD intră la dialog cu reprezentanții CFSN în Palatul Victoria, sediul Guvernului României. În aprilie urmau să fie organizate alegeri, conform Comunicatului către țară al FSN din 22 decembrie, principalul document programatic al Revoluției. Partidele istorice și-au anunțat participarea la alegeri, acuzând totodată penuria sprijinului material. Cei care formau conducerea CFSN se găseau într-o situație ciudată. Dețineau controlul puterii executive provizorii. Erau identificați cu Revoluția, fiind autorii documentului programatic principal. Dispuneau de o bază socială solidă prin consiliile FSN înființate la nivel teritorial, în toate întreprinderile și instituțiile publice. La programul său aderase o mare parte a populației și, mai ales, tehnocrația, fie și în lipsă de orice alt program. În aceste condiții, din punctul lor de vedere, puterea avea să fie predată în doar câteva luni partidelor nou create, conduse de necunoscuți, fără program și experiență în administrarea țării, doar pentru simplu motiv că puteau participa la alegeri.

La 23 ianuarie 1990, CFSN decide, prin majoritate de voturi, transformarea FSN în partid politic. Această decizie anula perspectiva câștigării facile a alegerilor de către partidele istorice, în lipsa unor competitori reali. Din acest moment s-a dat startul unei perioade de competiție activă pentru putere. Rezultatul a fost o serie de manifestații de stradă cu caracter insurecțional, uneori violente, de răsturnare a puterii provizorii, a CFSN, de către partidele istorice, în zilele de 28 ianuarie și 18 februarie. Sprijinitorii FSN au răspuns cu contramanifestații, la care au participat în principal muncitorii de pe platformele industriale din Capitală. Insurecția din 18 februarie a fost cea mai apropiată de reușită. În urma presiunii manifestațiilor asupra Palatului Victoria, sediul puterii provizorii, s-a încheiat un acord între cele două părți privind o soluție de împărțire a puterii. Astfel a luat ființă Consiliul Provizoriu al Unității Naționale (CPUN), ca parlament provizoriu până la alegerile pentru adunarea constituantă, în care 50% din locuri reveneau FSN, iar restul de 50% partidelor istorice. Președinte al CPUN este Ion Iliescu, iar vicepreședinți liderii partidelor istorice.

În condițiile unui dezechilibru evident în ceea ce privește baza socială de suport dintre Front și adversarii săi, partidele istorice au dezvoltat rapid un program ideologic radical. Crezul politic al partidelor istorice a inclus opțiuni înalt valorizante, definitorii pentru cultura politică a susținătorilor acestora: anticomunismul, restaurația monarhiei, atitudinea pro-occidentală și politici economice neolibérale, de tip „terapie de șoc”.¹⁶⁹ Ca urmare, sensul luptei politice pentru electoratul partizan al partidelor istorice era bătălia împotriva comunismului, ai cărui exponenți erau considerați a fi FSN și Ion Iliescu. În paralel cu apropierea alegerilor, partidele istorice au sprijinit inițierea, în Piața Universității, în aprilie 1990, a unei manifestații maraton anti-FSN și anti-Ion Iliescu, ca factor de subminare a legitimității FSN și de propagare a mesajului politic propriu.

Un rol foarte interesant în procesul politic l-a avut un grup restrâns, dar foarte prezent în media, de intelectuali de orientare umanistă - filosofi, esești, moralști, scriitori, istorici. Cătălin Zamfir denumesc acest grup „intelectualitatea programatic anticomunistă și moral radicală”,¹⁷⁰ iar Vladimir

¹⁶⁹ Ideologia partidelor istorice cuprinde, după Cătălin Zamfir, următoarele elemente: restaurarea, schimbarea prin distrugere, mitologia reformei, anticomunismul, sancționarea persoanelor implicate în fostul regim, indiferența față de problemele sociale, cf. Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după"?* (Iași: Polirom, 2004), pp 123-127; pentru o analiză similară asupra aceleiași teme a se vedea și în Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor* (București: Nemira, 1995), pp 170-179.

¹⁷⁰ Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după"?* (Iași: Polirom, 2004), p. 112.

Pasti „intelectualitatea umanistă”.¹⁷¹ Acest grup a avut două roluri esențiale: producția ideologică și acțiunea ca grup de sprijin al Dreptei, înțelegând prin aceasta partidele opuse „partidului lui Ion Iliescu”. Temele producției intelectuale au fost cel mai bine surprinse de Cătălin Zamfir: „anticomunism violent, elitism cultural și moral, promovarea schimbărilor culturale-morale în spiritul unor modele occidentale idealizate, critica formațiunilor politice bănuite de lipsă de suficientă fermitate în promovarea reformelor tranziției sau chiar de atitudine „neocomunistă”, (...) suport necritic pentru partidele istorice, poziții antiromânești, susținerea unor extremismisme naționaliste maghiare - și totul pe fondul unei atitudini viscerale de respingere a științelor pozitive, mai ales a celor sociale, și a tehnocrațiilor”.¹⁷² De asemenea, sunt reevaluate critic-distructiv o serie de simboluri ale culturii și specificului național, personalități istorice și culturale, biserica ortodoxă.¹⁷³

Rolul intelectualității de implicare în lupta politică partizană de pe poziții nepartizane corespunde conceptului de politică de presiune. După E.E. Schattschneider, politica de presiune este, în mod esențial, politica unor grupuri minoritare, care dispun de resurse financiare și urmăresc limitarea puterii politice sau influențarea deciziilor acesteia. La originea politicii de presiune se află premisa că sistemul de putere de tip democratic permite contrabalansarea puterii economice din societate prin accesul la puterea politică, care revine partidelor politice prin lupta electorală. La origine, politica de presiune este desfășurată prin organizații patronale, reprezentative pentru comunitatea oamenilor de afaceri, care desfășoară activități de lobby. Caracterul părtinitor (*biased*) în favoarea clasei dominante (upper-class) este vizibil și în cazul organizațiilor neguvernamentale din afara sferei afacerilor.¹⁷⁴ În viața politică americană, organizații non-guvernamentale precum *The Moral Majority* și *Christian Coalition* au avut o contribuție substanțială în succesul electoral al președinților republicani Ronald Reagan și George W. Bush. În cazul grupului restrâns de intelectuali de dreapta, acesta și-a asumat poziția de reprezentant al

¹⁷¹ Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor* (București: Nemira, 1995), p. 239.

¹⁷² Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după"?* (Iași: Polirom, 2004) pp. 112-113.

¹⁷³ Probabil cel mai elocvent exemplu al acestei narative poate fi consultat în Horia Roman Patapievici, *Politice* (București: Humanitas, 1996), pp. 63-64.

¹⁷⁴ E.E. Schattschneider, *The Semisovereign People* (New York: Wadsworth / Thompson Learning, 1998), pp. 20-45.

societății civile, beneficiind de sprijin financiar, politic și de know-how substanțial din Occident.¹⁷⁵

O platformă ideologică a FSN este mai dificil de conturat, poate și datorită faptului că nu dispunea de așa ceva, rezumându-se la o direcție de bun simț pentru majoritatea populației, aceea de a continua prin dezvoltare ceea ce a fost bun în vechiul regim, pe segmentul socio-economic, și de a înlătura ceea ce a fost rău, îndeosebi pe latura politică. Percepția majorității alegătorilor privind legitimitatea Revoluției, carisma președintelui Iliescu, experiența în administrarea țării și atitudinea moderată în comparație cu programul ideologic radical al partidelor istorice constituiau punctele tari ale FSN în perspectiva alegerilor din 20 mai.¹⁷⁶ Însă lipsa unei viziuni unitare asupra strategiei de politici economice și consecințele acestui fapt vor fi vizibile abia după alegeri.

Alegerile din 20 mai 1990 au fost organizate în baza Decretului-Lege 92 din 14 martie 1990 pentru alegerea Parlamentului și a Președintelui României, emis de CPUN. Potrivit Decretului, Parlamentul îndeplinea și funcția de adunare constituantă, cu o alcătuire bicamerală, Adunarea Deputaților și Senat. Sistemul electoral era de tip reprezentare proporțională, fără prag electoral, în circumscripții plurinomiale și cu un sistem de redistribuire a mandatelor de tip d'Hondt.¹⁷⁷ Președintele statului era ales prin sufragiu universal, câștigătorul fiind cel care întrunea 50% plus 1 din voturile valabil exprimate. În cazul în care nici un candidat nu obținea 50% plus 1 din voturile valabil exprimate, se organiza un al doilea tur, câștigătorul fiind candidatul cu cele mai multe voturi valabil exprimate (vezi tabele 2.2-2.4).

¹⁷⁵ *National Endowment for Democracy* (NED) este o organizație non-guvernamentală care a luat ființă în anii '80, sub administrația Reagan (1981-89). NED distribuie fonduri federale către alte patru organizații, create de Partidul Democrat, Partidul Republican, Camera de Comerț și cea mai mare formațiune sindicală, AFL-CIO. În anii 1990-1991 au primit sprijin financiar Grupul pentru Dialog Social, Liga Studenților, Centrala Sindicală Frăția, ziarul România Liberă, postul TV Soti (primul post TV privat), PNL și PNȚCD, conform site-ului organizației www.ned.org; în completarea acestor finanțări se regăsesc granturile acordate de organizații non-profit din fonduri private externe, de pildă Fundația pentru o Societate Deschisă, finanțată de miliardarul american George Soros.

¹⁷⁶ Analize detaliate ale campaniei electorale și rezultatului alegerilor din mai 1990 pot fi consultate în Petre Datculescu și Jlaus Liepelt, (coord). *Renașterea unei democrații: alegerile din România de la 20 mai 1990* (București: IRSOP, 1991).

¹⁷⁷ Antonie Iorgovan et al., *Noua lege electorală a României* (București: Regia Monitorul Oficial, 1990).

Tabel 2.2 Alegerile parlamentare - Adunarea Deputaților (1990)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 17.200.722					
total voturi exprimate:	14.825.017	prezența la vot:	86,2%		
total voturi valabil exprimate:	13.707.159	pondere corp electoral:	79,7%		
număr total de deputați: 397					
formațiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri
FSN Frontul Salvării Naționale	9.089.659	66,3	52,8	263	66,4
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	991.601	7,2	5,7	29	7,3
PNL Partidul Național Liberal	879.290	6,4	5,1	29	7,3
MER Mișcarea Ecologistă din România	358.864	2,6	2,1	12	3,0
PNȚ-CD Partidul Național Țărănesc - Creștin-Democrat	351.357	2,6	2,0	12	3,0
AUR (PR+PUNR) Alianța Unității Românilor	290.875	2,1	1,7	9	2,3
PDAR Partidul Democrat Agrar din România	250.403	1,8	1,5	9	2,3
PER Partidul Ecologist Român	232.212	1,7	1,4	8	2,0
alte partide	1.262.898	9,3	7,3	26	6,4

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Tabel 2.3 Alegerile parlamentare - Senat (1990)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 17.200.722					
total voturi exprimate:	14.825.764	prezența la vot:	86,2%		
total voturi valabil exprimate:	13.596.180	pondere corp electoral:	79,0%		
număr total de senatori: 119					
formațiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri
FSN Frontul Salvării Naționale	9.353.006	68,8	54,4	91	76,6
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	1.004.353	7,4	5,8	12	10,1
PNL Partidul Național Liberal	985.094	7,3	5,7	10	8,4
MER Mișcarea Ecologistă din România	348.637	2,6	2,0	1	0,8
PNT-CD Partidul Național Țărănesc - Creștin-Democrat	341.478	2,5	1,9	1	0,8
AUR (PR+PUNR) Alianța Unității Românilor	300.473	2,2	1,8	2	1,7
PDAR Partidul Democrat Agrar din România	221.790	1,6	1,3	0	0
PER Partidul Ecologist Român	192.574	1,4	1,1	1	0,8
alte partide	848.775	6,2	4,9	1	0,8

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Ion Iliescu și Frontul Salvării Naționale au fost câștigătorii detașați ai alegerilor din 20 mai 1990. În cazul alegerilor pentru Adunarea Constituantă, pe un distant loc doi s-a situat UDMR, deși de abia trecuseră două luni de la evenimentele din 15 martie de la Târgu Mureș. Principalii oponenți politici ai FSN, partidele istorice și liderii acestora, au obținut scoruri electorale foarte modeste în raport cu locurile deținute anterior în CPUN și cu radicalismul mișcărilor din ianuarie-februarie, continuate apoi cu Piața Universității.

Tabel 2.4 Alegerile prezidențiale (1990)

total alegători pe listele electorale		17.200.720		
voturi exprimate		14.826.616		
prezența la vot		86,2%		
voturi valabil exprimate		14.378.693		
pondere în corpul electoral		83,6%		
candidați	formațiunea politică	voturi	% voturi	% corp electoral
Ion Iliescu	FSN Frontul Salvării Naționale	12.232.498	85,1	71,1
Radu Câmpeanu	PNL Partidul Național Liberal	1.529.188	10,6	8,9
Ion Rațiu	PNTȚ-CD Partidul Național Țărănesc - Creștin-Democrat	617.007	4,3	3,6

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Având legitimitatea oferită de rezultatele electorale, puterea provizorie a luat decizia de a reda traficului Piața Universității, blocată de o manifestație-maraton încă din aprilie. Operațiunea avea să se desfășoare pe 13 iunie, cu o zi înainte ca Adunarea Constituantă nou aleasă să fie convocată pentru ședința de deschidere. Situația din Piață a degenerat într-o insurecție în după-amiaza și seara zilei de 13 iunie¹⁷⁸, urmată de venirea minerilor și de un nou val de violențe în zilele de 14 și 15 iunie. Ca și în cazul celor întâmplare la Târgu Mureș, nu ne propunem deslușirea faptelor din perspectiva istoriei politice, ci consecințele: impactul pe termen lung și modul în care respectivul eveniment este preluat în retorica politică a părților implicate.

În cazul evenimentelor din 13-15 iunie, putem discuta de două narative, două „adevăruri”, distincte și contradictorii. Pe de o parte se află susținătorii

¹⁷⁸ Deși violentă, insurecția din 13 iunie nu a ajuns în situația de a reprezenta un pericol real de răsturnare a puterii. Folosind mijloace neconvenționale (fără arme de foc), grupurile insurecționale au reușit să pună pe fugă poliția, să blocheze anumite sedii ale instituțiilor publice (Poliția Capitalei, sediul SRI, televiziunea publică) și să-i izoleze pe guvernanți, dar nu au încercat să ia cu asalt sediul puterii de la acea dată (Palatul Victoria) și nici nu au intrat în conflict cu Armata, aflată de partea puterii provizorii. Cu alte cuvinte, violența insurecției a paralizat municipiul București, dar tentativa propriu-zisă de preluare a puterii nu a mai avut loc. Pasul următor ar fi putut fi contactarea directă a conducătorilor armatei și oferta de a trece de partea insurecției, în subsidiar fiind amenințarea cu procese ulterioare pentru deciziile liderilor militari în decembrie 1989 și iunie 1990. Fără sprijinul armatei, puterea provizorie ar fi demisionat și ar fi urmat noi alegeri, de această dată organizate de noua putere. Avantajul psihologic decisiv al reușitei insurecției ar fi dat valoare de adevăr acuzelor împotriva FSN, legitimând noua putere. Intervenția unor forțe de tip paramilitar - numeric superioare grupurilor insurecționale și neșantajabile cu Decembrie 1989 (minerii) - sau incapacitatea insurecției de a atinge o masă critică prin atragerea populației Capitalei (după cum s-a întâmplat pe 22 decembrie) a condus la neatingerea punctului critic în reușita insurecției.

Pieței Universității și ai inițiatorilor acesteia, adică partidele istorice. Pe de altă parte, susținătorii lui Ion Iliescu și ai FSN. În esență, primul grup vede 13-15 iunie din perspectiva luptei comuniști-anticomuniști, continuată după 22 decembrie între continuatorii PCR regrupați în FSN (nativă concentrată în lozinca FSN=PCR) și forțele democratice, legitimate printr-un trecut puternic valorizat (mitul vârstei de aur - România interbelică plus statura morală dată de suferințele din închisorile comuniste) și atitudinea pro-occidentală. Continuarea până la capăt a revoluției anti-comuniste a fost, din această perspectivă, curmată de diversiunea pusă la cale pe 13 iunie, urmată apoi de violențele mineriadei. Pentru partizanii Pieței Universității, 13-15 iunie reprezintă o pată întunecată în istoria recentă, iar răspunderea covârșitoare îi revine lui Ion Iliescu.¹⁷⁹ Istoria acelor zile are o cu totul altă înfățișare în viziunea celui de al doilea grup. Înfrângerea categorică a partidelor istorice în alegerile din 1990 a însemnat tocmai respingerea de către electorat a mesajului politic radical și intransigent, a caracterului anarhic al Pieței Universității. La originea violențelor din 13 iunie se află grupuri, forțe politice frustrate de pierderea alegerilor, care au înțeles că, prin deschiderea parlamentului nou ales, politica din stradă va lua sfârșit și care au încercat o lovitură de forță de tipul rebeliunii legionare din ianuarie 1941. Venirea minerilor a neutralizat aceste grupuri, iar violențele acestora, deși regretabile, au reprezentat, în condiții cu totul speciale, un răspuns la violența din 13 iunie.¹⁸⁰

Luate în ansamblu, evenimentele din 13-15 iunie au creat o falie în societatea românească, un clivaj politic. Se pune însă problema în ce categorie poate fi încadrat acest clivaj, comuniști/anticomuniști sau maximaliști/minimaliști? Prima variantă ar corespunde unor elemente de la nivelul narativei de legitimare a Pieței Universității și de delegitimare a FSN, precum și unei imagini cultivate în Occident după 13-15 iunie, ce a condus la o oarecare izolare diplomatică a României până la izbucnirea crizei internaționale din Orientul Mijlociu, încheiată prin primul război din Golf (1990-1991). A doua se referă la elemente mai complexe ce țin de atitudinea față de strategia tranziției. Era clar că economia centralizată dăduse faliment, iar direcția era economia de piață

¹⁷⁹ Semnificative pentru acest punct de vedere sunt Mihnea Berindei, Ariadna Combes și Anne Planche, *13-15 Iunie 1990. Realitatea unei puteri neocomuniste* (București: Humanitas, 2006) și articolele Cristian Preda, "După 15 ani", *Revista* 22 14-20 iunie 2005, Traian Ungureanu, "Dosar: Mineriada", *Revista* 22, 14-20 iunie 2005

¹⁸⁰ Ion Iliescu, *Revoluție și reformă* (București: Ed. Enciclopedică, 1994), pp. 122-140.

(termenul capitalism nu era uzitat în epocă), dar întrebarea era cum să se desfășoare schimbările, care să fie rolul statului și mixul de politici economice, fie ele fiscale, monetare, sectoriale și politici sociale. O parte a răspunsului rezidă în faptul că ambii candidați câștigători susținuți de partidele istorice la un moment dat - Emil Constantinescu în 1996 și Traian Băsescu în 2004 - au fost membri ai Partidului Comunist. Implicit, partidele istorice au recunoscut că succesul electoral presupune renunțarea la o poziție intransigentă față de cei 3,7 milioane de foști membri de partid. Pe de altă parte, chiar și unii politologii occidentali avizați, cum este cazul lui Jean-Michel de Waele, iau ca referință clivajul minimalist/maximalist. În fine, destrămarea FSN a avut ca premisă tocmai politicile economice și sociale.

Mineriada din 24-27 septembrie 1991 își are drept cauză politicile economice ale guvernului Roman. În primul rând, popularitatea FSN a avut de suferit ca urmare a evoluției negative a economiei.¹⁸¹ Apariția unor fenomene pe care marea majoritate a populației nu le trăise niciodată, ca inflația și șomajul, pune în contrast promisiunile din campania electorală din primăvara lui 1990 și așteptările votanților FSN cu realitatea guvernării de către Front. Votanții FSN se așteptau ca economia să fie mai bine gestionată decât era sub Ceaușescu, iar nivelul de trai să fie mai ridicat. Programul de reformă lansat de guvernul Roman conținea elemente de esență neoliberală, specifice „terapii de șoc”, precum liberalizarea prețurilor, privatizarea, retragerea statului din economie, reducerea subvențiilor, devenite controversate chiar în rândul parlamentarilor FSN. S-au creat astfel două facțiuni în FSN, una apropiată guvernului Roman și cealaltă, care deși avea ca lideri vizibili președinții celor două camere, Alexandru Bârlădeanu și Dan Marțian, era considerată ca fiind apropiată de președintele Iliescu.

Vladimir Pasti consideră că ruptura FSN s-a datorat unei competiții pentru putere între facțiuni diferite ale tehnocrației, clasa socială dominantă după înlăturarea conducerii partidului comunist (nomenclatura), în ciuda relațiilor personale bune dintre Petre Roman și Ion Iliescu. Disputa nu a avut caracter doctrinar, ci pragmatic, de prioritate în distribuirea resurselor. Tehnocrația financiară, adică directorii și specialiștii din mediul financiar-bancar erau

¹⁸¹ Produsul Intern Brut a înregistrat un declin de 5,6% în 1990 și 12,9% în 1991, în timp ce deficitul contului curent al balanței de plăți a atins 3,3 mld. USD în 1990 și 1,01 mld. USD în 1991; inflația s-a situat la 5,1% în 1990 (în octombrie s-a luat măsura liberalizării prețurilor) și 170,2% în 1991; sursa: Rapoartele Anuale BNR 1991-1995, Anuarul Statistic al României 2004.

favorabili politicilor de tip neoliberal, deoarece în mecanismul de funcționare a economiei centralizate de tip sovietic finanțarea prin plan a întreprinderilor se făcea, faptic, prin bugetul de stat și bănci. Reorganizarea bugetului și a sistemului bancar a lăsat întreprinderile sever decapitalizate (banii au rămas la buget și în bănci). Pentru a-și continua activitatea, acestea aveau nevoie de finanțare, de noi credite, pe care nu le puteau returna, nefiind concepute să funcționeze în regimul condițiile de creditare de tip capitalist. Cu alte cuvinte, băncile își adjuceau profiturile, iar întreprinderile pierderile din economie. Adversarii tehnocrației financiare erau în primul rând directorii și specialiștii din masivul sector industrial sau așa-numita tehnocrație industrială. Superiori numeric tehnocrației financiare, cu un prestigiu social superior în vechiul regim, conducătorii întreprinderilor vedeau acum industria, clădită cu eforturi financiare și umane considerabile, abandonată pe altarul terapiei de șoc. Soluția acestui conflict a fost dată de capacitatea superioară a tehnocrației de întreprindere de a mobiliza resurse politice, prin ralierea la poziția sa a muncitorimii și prin alianța cu administrația publică.

Conflictul dintre tehnocrația de întreprindere și cea financiară avea, din punct de vedere geografic, aspectul unei confruntări între provincie și Capitală, deoarece aceasta din urmă concentra tehnocrația financiară plus pătura foarte subțire la acea vreme a întreprinzătorilor privați de succes mijlocii și mari și capitalul străin. În schimb, marea industrie era dispersată în provincie. În plus, o mare întreprindere cum erau cele din anii 1980, constituia centrul vieții economice și sociale din orașul respectiv și zona rurală apropiată. În plan parlamentar, conducătorii întreprinderilor au putut apela și la marea majoritate a deputaților și senatorilor, sensibili la un argument pragmatic: întreprinderile și mediul rural concentrau marea masă a electoratului.¹⁸²

Critica adusă programului de reforme de inspirație neoliberală formulată de președintele Senatului, Alexandru Bârlădeanu, la 14 ianuarie 1991, pornea de la premisa că economia se va îndrepta spre capitalism, fapt inevitabil și salutar. Problema era la nivelul soluțiilor oferite de doctrina neoliberală a „terapiei de șoc”. Pentru Bârlădeanu, reformele pentru trecerea de la economia centralizată la economia de piață nu conțineau soluții unice, infailibile. Mai mult, reforma nu trebuia privită ca un scop în sine, ideologic, politic și propagandistic. Rațiunea reformei era îmbunătățirea vieții oamenilor, iar pentru aceasta se

¹⁸² Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor* (București: Nemira, 1995), pp. 267-316.

impuneau soluții pragmatice, ținând cont de situația particulară a economiei românești. Spre exemplu, liberalizarea prețurilor din octombrie 1990 nu avea sens într-o economie încă lipsită de concurență și nu avea să genereze decât un proces inflaționist pe termen lung. Privatizarea era privită drept un instrument principal de trecere la o altă formațiune socială și economică, dar cu rolul principal de ridicare a eficienței economice. Noile reglementări economice introduse de guvernul Roman, în spiritul „legilor dure” ale economiei de piață, nu ofereau cadrul unei competiții cinstite între masa celor care nu le pricepeau și minoritatea de inițiați care urmăreau să le folosească în interes propriu.¹⁸³ Desigur, o astfel de poziție era foarte ușor de etichetat drept conservatoare, chiar criptocomunistă.

Deteriorarea situației economice în anul 1991 a adus primele conflicte sindicale. În septembrie, minerii din Valea Jiului au declanșat o grevă generală, cerând primului ministru Petre Roman să vină în Vale pentru negocieri. În urma refuzului premierului, minerii s-au deplasat la București, unde au luat cu asalt sediile puterii - Guvernul, Parlamentul și Președinția. Soluția politică la care s-a ajuns pentru ieșirea din situația insurecțională a fost demisia guvernului Roman (26 septembrie). Ruptura definitivă dintre cele două grupuri rivale a survenit la Conferința Națională a FSN din martie 1992. Grupul celor percepuți ca fiind apropiați ai președintelui Iliescu a format un nou partid, Frontul Democrat al Salvării Naționale (FDSN).

Grupul apropiat lui Petre Roman, reprezentând facțiunea tehnocrației favorabilă politicilor neoliberale a ales ca temă de autodefinire „democrația”, redenumind chiar FSN ca Partid Democrat, de orientare social-modernă de tip occidental. Tema secundară, de atac față de facțiunea tehnocratică adversă, a fost trecutul comunist al acesteia. Grupul apropiat de președintele Ion Iliescu, reprezentând facțiunea rezervată sau moderată față de politicile neoliberale a ales ca temă de autodefinire „protecția socială”. FDSN va lua numele de Partidul Democrației Sociale din România (PDSR), după fuziunea cu Partidul

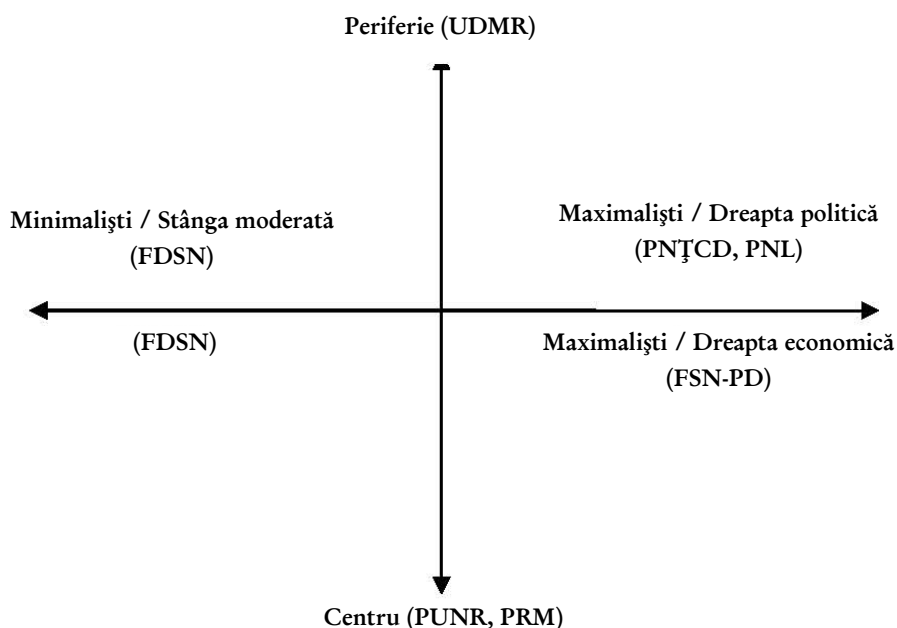
¹⁸³ Lavinia Betea, *Al. Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu* (București: Evenimentul românesc, 1997), pp. 242-245. „Nu era o competiție cinstită între masa celor ce nu cunoșteau, încă nu pricepeau aceste legi și mafia celor care urmăreau să le folosească în interesul lor. Legile dure! Sunt uimit de numărul mare de oameni tari sufletește, apăruți peste noapte, gata să înfrunte cu stoicism suferințele altora. Li se aduc și elogii pentru curajul de care dau dovadă. (...) Toate acestea le spun nu pentru că n-ar trebui înfăptuită reforma, ci pentru că îndeplinirea ei nu trebuie să se facă în dauna omului. Nu călcați peste om, căci asta poate fi o gravă amenințare pentru ideea reformei. Nu trebuie uitat nicio clipă că nu este omul pentru liturghie, ci liturghia pentru om. Repet mereu aceeași întrebare: ce rațiune este să faci politică, dacă ea nu aduce îmbunătățiri vieții oamenilor?” (p. 244).

Republican din 1993. Tema secundară folosită ca retorică politică împotriva grupului Roman a fost proasta gestionare a economiei, chiar intenționată, datorită corupției.¹⁸⁴

Mineriada din septembrie 1991 apare așadar drept expresia unei dimensiuni secundare (cronologic) a clivajului minimaliști-maximaliști, caracterizată nu printr-un conflict între tehnocrație și grupuri exterioare acesteia, ci prin confruntarea dintre grupuri sociale din interiorul tehnocrației.

Conflictele politice specifice societății românești din 1990 s-au structurat pe două clivaje, centru-periferie, cu 15 martie 1990 ca moment critic și minimaliști-maximaliști, cu două momente cronologice, 13-15 iunie 1990 și 24-26 septembrie 1991. Aceste clivaje pot fi reprezentate pe două axe, prima pe orizontală, reprezentând clivajul principal minimaliști-maximaliști, și a doua pe verticală, reprezentând clivajul secundar centru - periferie (vezi fig. 2.6). Fiecare dintre aceste clivaje reprezintă constituirea unui bloc electoral de suport.

Fig. 2.6 Modelul clivajelor din România

După cum am văzut, clivajul centru-periferie grupează partidul minorității maghiare (UDMR) și adversarii săi politici, partidele naționaliste românești

¹⁸⁴ Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor* (București: Nemira, 1995), pp. 210-216.

(PUNR și PRM). Clivajul minimaliști-maximaliști se referă la atitudinea față de strategia neoliberală de trecere la economia de piață, forma specifică sub care se regăsește în spațiul fostelor state socialiste clivajul stânga-dreapta. În cazul României, avem o stângă moderată reprezentată de „partidul lui Ion Iliescu”, indiferent de denumirea acestuia. Caracterul moderat reiese din faptul că nu avem o stângă radicală, cu obiective revoluționare, care să nege economia de piață și să lupte pentru înlocuirea cu alt sistem economico-social și nicio stângă liberală, care caută doar obiective politice, de egalitate formală între cetățeni, ci o stângă deschisă unor reforme de trecere la economia de piață, care ar trebui însă să asigure o repartizare cât mai justă a avuției naționale, evitând polarizarea socială prin protecție socială. Dreapta din România se compune din două grupări, cu un specific diferit. Primul grup, pe care l-am denumit dreapta politică, reunește partidele istorice (PNȚ-CD, PNL) și se caracterizează prin obiective politice de natură valorică, de suprastructură, cum ar fi anticomunismul, lustrarea, restituirea proprietăților, revoluția morală, elitism etc. Al doilea grup, dreapta economică, vizează obiective pragmatice, legate de crearea de avuție, prin privilegierea liberei inițiative și o economie dominată de forțele pieței, din care statul se retrage prin politicile de privatizare, aflate la temelia eficientizării economiei. Reprezentativ pentru acest grup este Partidul Democrat (PD-FSN). Este necesar de menționat că pentru a stabili poziționarea unui partid, relevantă nu este doctrina oficială, social-democrată în cazul PD al anilor 1990, ci realitatea politicilor din timpul guvernării și apartenența de clasă a grupurilor care constituie baza electorală, nucleul dur de votanți. Ca exemplu din Occident al neconcordanței denumire-poziționare politică, dreapta economică din Portugalia este reprezentată de Partidul Social Democrat, afiliat la Partidul Popular European.

În cele ce urmează, vom analiza statistica electorală a României, reprezentând alegerile parlamentare și prezidențiale succesive din 1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2009 și 2012, pornind de la modelul ipotetic al clivajelor politice de mai sus, insistând pe o serie de elemente definitorii pentru contextul strategic al unui scrutin, cum ar fi: distribuția voturilor pentru partide parlamentare și candidați la președinție, geografia electorală, distribuția votului pe regiuni istorice și medii de rezidență.

Alegerile din 1992: un președinte pentru liniștea noastră

Toamna anului 1992 a fost dominată de alegerile parlamentare și prezidențiale, primele organizate în baza noii Constituții. Față de scrutinul din 1990, scena politică apărea mult mai echilibrată, niciun competitor neavând un avantaj decisiv până la ziua votului. Echilibrarea peisajului politic a fost posibilă datorită regrupării partidelor istorice în Convenția Democrată din România (CDR), sub steagul căreia au obținut unele succese notabile la alegerile locale din februarie 1992, între care fotoliile de primar general al Capitalei și de primar al Timișoarei, orașul-simbol al Revoluției din Decembrie 1989. Pe de altă parte, evoluțiile economice negative ale anilor 1990-1991 au condus la scăderea popularității FSN. În urma eșecului politic al guvernării Roman, o serie de membri marcanți, percepuți ca apropiați ai președintelui Iliescu, au format Frontul Democrat al Salvării Naționale (FDSN). În apropierea alegerilor, Partidul Național Liberal a luat decizia părăsirii Convenției, propunându-i ultimului rege al României, Mihai, să candideze la funcția supremă în stat, propunere refuzată de fostul suveran.

Sistemul electoral, în competiția pentru cele 484 de fotolii parlamentare, a rămas unul de reprezentare proporțională, cu listă blocată, dar cu prag electoral de 3%, în circumscripții plurinomiale și cu un sistem de redistribuire a mandatelor de tip d'Hondt.¹⁸⁵

Spre deosebire de alegerile din mai 1990, alegătorii nu au oferit niciunui partid majoritatea absolută a voturilor (vezi tabele 2.5-6). Din perspectiva clivajelor politice, cele mai multe voturi le-a primit stânga, prin FDSN (28%), reprezentantul stângii minimaliste și PSM (3%), acesta din urmă reprezentând un electorat mai conservator în sensul politicilor economice, la stânga FDSN. Principala temă de campanie a fost legată de scopul politicilor publice, pe dimensiune temporală prospectivă, anume protecția socială (în contextul unor fenomene socio-economice negative, ca inflația, șomajul). Secundar s-a vizat și competența proprie pe dimensiune prospectivă și câștigarea votului negativ față de guvernarea FSN prin atacuri pe dimensiunea retrospectivă. În fine, a treia temă

¹⁸⁵ Alegerile parlamentare și prezidențiale (primul tur) s-au organizat pe 27 septembrie 1992 în baza Legii nr. 68/1992 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului și a Legii nr. 69/1992 pentru alegerea președintelui României; turul 2 al alegerilor prezidențiale s-a desfășurat pe 11 octombrie 1992.

a valorificat resursele de imagine ale președintelui Ion Iliescu, al cărui slogan de campanie a fost „Un președinte pentru liniștea noastră”.

Tabel 2.5 Alegerile parlamentare - Camera Deputaților (1992)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 16.380.663						
total voturi exprimate:	12.496.430	prezența la vot:			76,29%	
total voturi valabil exprimate:	10.880.252	pondere corp electoral:			66,42%	
număr total de deputați: 341 (din care 13 reprezentând minoritățile naționale, altele decât cea maghiară)						
formațiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri	% locuri*
FDSN Frontul Democrat al Salvării Naționale	3.015.708	27,7	18,4	117	34,3	35,7
CDR Convenția Democrată din România	2.177.144	20,0	13,3	82	24,1	25,0
FSN Frontul Salvării Naționale	1.108.500	10,2	6,8	43	12,6	13,1
PUNR Partidul Unității Naționale Române	839.586	7,7	5,1	30	8,8	9,2
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	811.290	7,5	4,9	27	7,9	8,2
PRM Partidul România Mare	424.061	3,9	2,6	16	4,7	4,9
PSM Partidul Socialist al Muncii	330.378	3,0	2,0	13	3,8	3,9
Minorități				13	3,8	
total partide parlamentare	8.706.667	80,0	53,1	341	100	100

* ponderea formațiunilor politice raportată la numărul total de deputați, mai puțin minoritățile naționale.

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19 Statistică electorală.

Tabel 2.6 Alegerile parlamentare - Senat (1992)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 16.380.663					
total voturi exprimate:	12.496.430	prezența la vot:			76,29%
total voturi valabil exprimate:	10.964.818	pondere corp electoral:			66,94%
număr total de senatori: 143					
formațiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri
FDSN Frontul Democrat al Salvării Naționale	3.102.201	28,3	18,9	49	34,3
CDR Convenția Democrată din România	2.210.722	20,2	13,5	34	23,8
FSN Frontul Salvării Naționale	1.139.033	10,4	6,9	18	12,6
PUNR Partidul Unității Naționale Române	890.410	8,1	5,4	14	9,8
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	831.469	7,6	5,1	12	8,4
PRM Partidul România Mare	422.545	3,9	2,6	6	4,2
PDAR Partidul Democrat Agrar din România	362.427	3,3	2,2	5	3,5
PSM Partidul Socialist al Muncii	349.470	3,2	2,1	5	3,5
total partide parlamentare	9.308.277	84,9	56,8	143	100

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Dreapta politică, deși pe un trend pozitiv după alegerile locale din primăvară, s-a clasat pe locul secund, CDR obținând doar circa 20% din sufragii. Deși a beneficiat de teme favorabile, cum ar fi evaluarea negativă de către

electorat a performanței guvernului FSN, dreapta politică a suferit în primul rând datorită unui deficit de conturare ca alternativă viabilă la „partidul lui Ion Iliescu”, fapt manifestat prin percepția unei lipse de mesaj prospectiv. Programul CDR nu oferea răspunsuri la problemele socio-economice, planând și îndoieli asupra competenței la guvernare (evaluarea anticipatorie). În fine, liderii partidelor istorice aveau o imagine preponderent negativă în rândul electoratului, iar decizia PNL de a candida pe liste în afara Convenției a dus la pierderea a aproape trei puncte procentuale.

FSN a avut de înfruntat votul negativ, de apreciere retrospectivă a guvernării 1990-1991. Dinamismul liderilor și charisma liderului Petre Roman nu au fost suficiente pentru a compensa acest fapt. În plus, carisma președintelui Iliescu și tema protecției sociale au îndepărtat grosul foștilor votanți din 1990, deși FSN a păstrat ca doctrină oficială orientarea de centru-stânga. Tema democrației și anticomunismului, adoptată de FSN ca reacție la aceasta corespundea unui alt electorat, al dreptei politice. După doi ani de reformă economică, pătura celor ce au câștigat de pe urma acesteia era mult prea mică pentru a permite un scor mai bun.

UMDR, partidul autonomist din clivajul centru-periferie, a reușit atragerea în corpore a blocului electoratului maghiar, păstrând ponderea relativă de la alegerile din 1990 (7%) prin tema prospectivă a mandatului politic pentru autonomie și drepturi specifice minorităților naționale.

Partidele naționaliste au reușit un scor mult mai bun decât în 1990, când nu erau încă organizate la un nivel competitiv. PUNR a obținut circa 8% din voturi, iar PRM 3%, totalizând astfel 11%. Principala resursă de campanie a fost tema prospectivă de tip mandat politic, anume blocarea transpunerii obiectivelor politice ale UDMR în realitate. În plus, a contat și imaginea liderilor, Gheorghe Funar și Corneliu Vadim Tudor.

De reținut că participarea la vot a fost semnificativ mai redusă în 1992 (76%) față de 1990 (86%). Coroborat și cu introducerea pragului electoral, partidele parlamentare au primit votul a numai 53% la Camera Deputaților și 56% la Senat din corpul electoral.

Geografia electorală a alegerilor parlamentare din 1992 (fig. 2.7) indică o dominație clară a FDSN, în ciuda obținerii a numai 28% din voturi la nivel național, în zonele de est și sud ale țării. Situația pe provincii istorice indică faptul că FDSN a înregistrat un câștig detașat în provinciile istorice ale vechiului Regat, Moldova, Dobrogea, Muntenia și Oltenia. Capitala, cea mai

mare parte a Banatului (Timiș și Arad), precum și zona de sud a Transilvaniei au fost adjudecate de CDR. Concentrarea electoratului maghiar în Transilvania a adus succesul UMDR în zona Mureș-Harghita-Covasna, precum și în Bihor, județ de graniță cu Republica Ungară. Manifestarea clivajului centru-periferie îndeosebi în Transilvania este relevată de rezultatele electorale ridicate pentru PUNR și PRM în centrul Transilvaniei. Elocvent pentru situația de echilibru din Transilvania (incluzând Banatul) este faptul că FDSN s-a clasat abia pe locul 4, în urma CDR, UMDR și partidelor naționaliste PUNR și PRM.

Tabel 2.7 Votul pe regiuni istorice (Camera Deputaților - 1992)

provincie istorică	formațiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)						
	FDSN	CDR	FSN (PD)	UDMR	PRM	PUNR	PSM
Transilvania	12,9	20,6	7,6	20,3	2,8	16,2	1,4
Țara Românească	36,7	17,4	11,4	0,3	4,3	3,0	5,7
Moldova	40,5	16,4	11,4	0,3	3,7	3,1	2,2
București	26,1	32,2	9,4	0,3	6,5	3,1	2,2
total	27,7	20,0	10,2	7,5	3,9	7,5	3,0

Sursa: calculat după Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

În ceea ce privește votul după mediul de rezidență, FDSN a obținut rezultate electorale cele mai ridicate în rural, ceea ce este firesc dacă ținem cont de specificul Moldovei sau al sudului Munteniei. În orașele mici, se constată un avans moderat față de CDR, iar în orașele mijlocii o situație de echilibru. Pentru CDR, situația este inversă, defavorabilă în mediul rural și favorabilă în orașele mari. Celelalte partide au scoruri apropiate în ambele medii de rezidență. Succesul FDSN și popularitatea lui Ion Iliescu în rural pot fi explicate prin mai mulți factori: legea fondului funciar din 1990 și pensiile pentru agricultori, penetrarea redusă a mesajului politic al drepte și receptivitatea față de politici redistributive, de implicare a statului în economie și societate. În schimb, urbanul, îndeosebi marile orașe, se constituia într-un mediu favorabil unei socializări politice în sensul valorilor drepte politice. În plus, a contat și dinamismul intelectualității de dreapta, care domina societatea civilă și presa, astfel încât mesajul politic al drepte a putut fi mult mai bine diseminat. În cazul confirmării acestei tendințe și în cazul celorlalte alegeri, se poate discuta despre o cauză structurală. Pentru FSN (PD), se poate vorbi de o distribuție echilibrată pe rural-urban, ca și pentru celelalte partide parlamentare. Pentru UDMR, regăsim situația pe medii de rezidență a minorității maghiare.

Tabel 2.8 Votul după mediul de rezidență (Camera Deputaților - 1992)

tip de rezidență	formațiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)							
	FDSN	CDR	FSN(PD)	UDMR	PRM	PUNR	PSM	alții
rural	35,7	15,9	10,6	8,1	2,1	6,8	2,8	17,9
orașe mici	22,9	17,6	11,2	10,4	4,0	9,6	3,1	21,2
orașe mijlocii	19,5	19,8	9,3	8,9	5,7	10,7	4,3	21,9
orașe mari	21,7	28,5	9,4	3,9	5,8	6,6	2,6	21,4
total	27,7	20,0	10,2	7,5	3,9	7,5	3,0	19,9

Sursa: Andra Aldea et al., *Sondajele de opinie - mod de utilizare. Alegerile 2000. Prezentare și analiză* (București: Paideia, 2001).

Frontul Democrat al Salvării Naționale (FDSN) a obținut peste 3 milioane de sufragii, reprezentând circa 28% din voturi și 18% din corpul electoral. După redistribuire, FDSN a dispus de 34% din mandatele parlamentare. Geografia electorală a votului poate fi asemuită unui „L” întors, având ca punct de plecare nordul Moldovei, coborând apoi spre sud-estul Munteniei și cotind spre Oltenia. Rezultatele electorale cele mai bune, chiar majoritatea absolută, ce amintește de scorul FSN din 1990, au fost obținute în circumscripțiile Buzău, Vrancea, Călărași, Ialomița, Teleorman și Botoșani. Caracteristicile socio-demografice ale acestor județe, ca și în cele în care s-a depășit media pe țară, converg spre cele indicate mai sus referitor la votul în mediul rural. Implicit, de aici decurge și un profil de alegător cu un grad de educație și nivel de venit mai scăzute. Rezultatele cele mai slabe pentru FDSN s-au înregistrat în circumscripțiile din Transilvania.

Convenția Democratică din România (CDR) a grupat, sub cupola unei alianțe politice, mai multe partide aparținând dreptei politice. Cel mai important dintre acestea era Partidul Național Țărănesc Creștin-Democrat, al cărui președinte îndeplinea și funcția de președinte CDR. Convenția a fost votată de peste 2,1 milioane de votanți, reprezentând circa 20% din sufragii și 13% din corpul electoral. După redistribuire, CDR a primit aproximativ 24% din mandate. Distribuția geografică a votului nu relevă un model unitar, un bloc asemănător electoratului FDSN, dar se poate observa un culoar ce pornește din Banat (Timiș, Caraș, Arad), continuă prin sudul Transilvaniei (Alba, Sibiu, Brașov), trece munții prin Prahova pentru a face joncțiunea cu Bucureștiul. De altfel, cele mai bune rezultate pe circumscripții au fost obținute la capetele opuse ale acestui culoar, Timiș și București. Tipologia circumscripțiilor favorabile pentru CDR confirmă votul pe medii de rezidență - preponderent urbane, cu reședințe în orașe mari, de peste 100.000 de locuitori. Evident, rezultă și un profil de alegător cu venit peste medie și studii superioare.

Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) a întrunit peste 800.000 de sufragii, reprezentând aproximativ 8% din voturile valabil exprimate și 5% din corpul electoral. Interesant în distribuția geografică a votului este similitudinea grupării circumscripțiilor cu rezultate ridicate cu granița temporară dintre 1940-1944, când Transilvania de Nord a fost incorporată Ungariei ca urmare a Dictatului de la Viena. Deloc surprinzător este faptul că UDMR a obținut o majoritate absolută în Harghita și Covasna. Majorități simple au fost câștigate în Mureș, Bihor și Satu Mare.

Partidele naționaliste, reprezentative pentru versantul centru al clivajului centru-periferie, au obținut aproximativ 1,5 milioane de voturi. Partidul Unității Naționale a Românilor (PUNR) a întrunit 8% din sufragii, reprezentând peste 5% din corpul electoral și 9% din mandate, iar Partidul România Mare (PRM) aproape 4% din voturi, adică 2,5% din corpul electoral și 4% din mandate. Cele mai bune rezultate au fost obținute în Transilvania, fapt deloc surprinzător, PUNR obținând chiar majoritatea simplă în Cluj, Sălaj, Alba și Bistrița-Năsăud. Rezultate bune, apropiate de media pe țară, s-au întâlnit și în afara Transilvaniei, în București și Argeș.

Frontul Salvării Naționale (FSN), aflat sub conducerea lui Petre Roman, s-a clasat pe locul al treilea în alegerile parlamentare cu circa 1,1 milioane de voturi, reprezentând peste 10% din voturile valabil exprimate, 6,7% din corpul electoral și 12,5% din mandate. Este posibil ca FSN să fi obținut mai multe voturi în cazul unei candidaturi la președinție a lui Petre Roman. Distribuția voturilor este uniformă, cel mai ridicat scor electoral fiind în circumscripția Neamț (15%).

Partidul Democrat Agrar din România (PDAR) a reușit intrarea în Parlament doar în Senat, cu 3% din voturi, ratând la câteva mii de voturi trecerea de pragul electoral pentru Camera Deputaților. Prezent la guvernare în anul 1990 în guvernul Roman prin liderul său Victor Surdu, PDAR reprezenta tehnocrația din agricultura de stat și comerțul cu produse agricole.

În competiția pentru funcția de președinte al României s-au înscris șase candidați, de două ori mai mulți decât în 1990 (tabel 2.9). Simultaneitatea alegerilor parlamentare și prezidențiale a oferit candidaților pentru funcția supremă în stat șansa de a transfera din popularitatea lor către partidele în numele cărora candidau. Favoritul scrutinului era președintele în exercițiu, Ion Iliescu. Spre deosebire de alegerile precedente, partidele istorice nu au prezentat decât un singur candidat, Emil Constantinescu, mai tânăr cu o generație decât Ion Rațiu și Radu Câmpeanu, dar fost membru al Partidului Comunist.

După primul tur, au rămas în cursă președintele în exercițiu, Ion Iliescu, susținut de FDSN, și candidatul CDR, Emil Constantinescu. Ion Iliescu avea o serie de atuuri față de contracandidatul său: experiență politică mai bogată, carismă, imagine mai bună, notorietate mult mai ridicată. Prezența în Convenție a UDMR până la alegerile generale a contribuit la sprijinul oferit de electoratul maghiar către Emil Constantinescu, dar cu prețul trecerii electoratului naționalist spre Ion Iliescu. În această situație, Gheorghe Funar, primarul ales în 1992 al municipiului Cluj-Napoca și candidat PUNR la președinție, clasat pe locul 3 în primul tur, a oferit sprijinul său lui Ion Iliescu. După ce a obținut aproape jumătate din voturi în primul tur, Ion Iliescu s-a impus confortabil în turul 2, cu aproximativ 61% din voturile valabil exprimate și la peste 2,7 milioane de voturi diferență față de Emil Constantinescu.

Din perspectiva clivajelor politice, turul al doilea a reprezentat o confruntare între stânga moderată aliată cu centrul și dreapta politică aliată cu periferia. În turul 2, Emil Constantinescu a câștigat în majoritatea circumscripțiilor din Transilvania și Banat, grație sprijinului maghiar. Astfel, în Harghita și Covasna, candidatul CDR a întrunit peste 90%, respectiv 85% din voturi. În schimb, cele mai mari diferențe în favoarea lui Ion Iliescu s-au înregistrat în circumscripțiile unde FDSN a avut majorități absolute sau simple la alegerile parlamentare (fig. 2.8) Spre exemplu, în Călărași, Buzău și Teleorman, Ion Iliescu a primit peste 80% din voturi.

Tabel 2.9 Alegerile prezidențiale (1992)

tururi de scrutin		turul 1			turul 2		
total alegători pe listele electorale		16.380.663			16.597.508		
voturi exprimate		12.496.430			12.150.728		
prezența la vot		76,3%			73,2%		
voturi valabil exprimate		11.898.856			12.034.636		
pondere în corpul electoral		72,6%			72,5%		
candidați	formațiunea politică	voturi	% voturi	% corp electoral	voturi	% voturi	% corp electoral
Ion Iliescu	FDSN	5.633.456	47,3	34,4	7.393.429	61,4	44,6
Emil Constantinescu	CDR	3.717.006	31,2	22,7	4.641.207	38,6	27,9
Gheorghe Funar	PUNR	1.294.388	10,9	7,9			
Caius Traian Dragomir	FSN	564.655	4,7	3,4			
Ioan Mânzatu	Partidul Republican	362.485	3,1	2,2			
Mircea Druc	Independent	326.866	2,8	2,0			
total voturi valabil exprimate		11.898.856	100		12.034.636	100	72,5
voturi pentru candidați care nu au intrat în turul 2		2.548.394	21,4	15,6			

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

În urma alegerilor parlamentare, nicio forță politică nu dispunea de o majoritate absolută pentru a desemna noul guvern. Pus în fața acestei situații, președintele Iliescu, care a obținut o victorie clară în scrutinul prezidențial, s-a exprimat în favoarea unui guvern de uniune națională, ținând cont și de situația economică dificilă. Argumentând că nu pot fi la guvernare alături de PRM și PSM, partidele istorice au trecut în opoziție, iar președintele Iliescu l-a desemnat pe Nicolae Văcăroiu, fost secretar de stat la Ministerul Economiei și Finanțelor și neafiliat politic, pentru a forma un nou guvern, dominat de tehnocrați. Guvernul Văcăroiu a obținut votul de investitură datorită sprijinului parlamentar al FDSN, PUNR, PRM, PSM și PDAR, care însumau peste 55% din totalul locurilor în Parlament, față de 44%, care reveneau opoziției alcătuită din CDR, FSN și UDMR.

Alegerile din 1996: românii votează schimbarea

La expirarea mandatului primului Parlament ales în baza noii Constituții, s-au organizat alegeri parlamentare în toamna anului 1996. Cum mandatul de patru ani al președintelui înceta tot la sfârșitul acelui an, au avut loc și alegeri prezidențiale, organizate simultan cu cele parlamentare.

Legislatura 1992-1996 s-a caracterizat prin stabilitate politică. Guvernul Văcăroiu și-a dus mandatul până la capăt, în condițiile unei majorități parlamentare FDSN-PUNR-PRM-PSM-PDAR reduse numeric, dar solidară la vot. În 1993, FDSN a fuzionat cu Partidul Republican, luând denumirea de Partidul Democrației Sociale din România (PDSR). Caracterul inițial tehnocratic al guvernului Văcăroiu s-a schimbat către un guvern minoritar al PDSR. De altfel, chiar premierul Văcăroiu s-a înscris în PDSR în iunie 1996. Ceilalți parteneri din majoritatea parlamentară au cerut intrarea la guvernare, de unde s-au retras mai apoi la momente diferite. Evoluțiile socio-economice, relevante în contextul votului retrospectiv, au fost marcate de o relansare a economiei manifestată prin creșterea PIB după trei ani consecutivi de recesiune, deși anumite fenomene negative cu impact electoral semnificativ, ca inflația și șomajul, au persistat.¹⁸⁶

¹⁸⁶ PIB a crescut cu 17,4% în perioada 1992-1996. Inflația a înregistrat 256% (1993), 136% (1994), 32% (1995) și 38% (1996). Numărul mediu anual de salariați a scăzut de la 6,62 milioane persoane (1992) la 5,93 milioane persoane (1996), iar în industrie s-a diminuat de la 3,3 mil. persoane (1992) la 2,7 mil. persoane (1996). Câștigul salarial real (1992-1996) a urcat cu doar 1,9 puncte procentuale, iar pensia medie reală a pierdut 1,4 puncte procentuale. De menționat însă că pensia medie reală va mai avea același nivel ca în 1996 abia în anul 2003. Ponderea veniturilor publice în PIB a scăzut constant de la 33% la 29,9%, în timp ce ponderea cheltuielilor publice în PIB s-a menținut la aproximativ 33,5%. Sursa datelor: Anuarul Statistic al României 2004, Rapoartele Anuale BNR 1992-1996.

Până spre sfârșitul anului 1995, poziția PDSR ca partid de guvernare părea destul de solidă, bazată în special pe evoluțiile economice, în linii mari pozitive și pe popularitatea președintelui Iliescu. Încetarea din viață a președintelui PNȚCD, Corneliu Coposu, în noiembrie 1995, a constituit un eveniment special, care a permis partidelor de opoziție să își contureze o imagine mai bună în rândul electoratului, pe baza caracterului predominant moral al mesajului politic. Din acest moment și până la alegerile parlamentare, CDR a urcat constant în opțiunile de vot.¹⁸⁷

La alegerile locale din iunie 1996, opoziția a avut din nou câștig de cauză față de PDSR în zonele urbane. La București, Victor Ciorbea (CDR) a obținut un succes în dauna lui Ilie Năstase (PDSR), perceput înaintea campaniei ca având cele mai multe șanse datorită imaginii pozitive și notorietății în țară și străinătate. Dincolo de ascendentul de imagine adus la nivel național de victoria de la București, la votul pentru consiliile județene, CDR a surclasat PDSR cu peste 3%.

Sistemul electoral, în competiția pentru cele 486 de fotolii parlamentare, a rămas unul de reprezentare proporțională, cu listă blocată și prag electoral de 3%, în circumscripții plurinomiale și cu un sistem de redistribuire a mandatelor de tip d'Hondt.¹⁸⁸

Prin urmare, alegerile parlamentare din 1996 au plasat pe primul loc Convenția Democrată din România (CDR), fiind pentru prima dată, atât în scurta perioadă de timp de la Revoluție, cât mai ales în întreaga istorie electorală a statului modern român, când principala formațiune politică de opoziție a reușit să surclaseze partidul aflat la putere și care a organizat alegerile (vezi tabelele 2.10-11).

¹⁸⁷ În 1995, Barometrele de Opinie Publică plasau PDSR la peste 28% din opțiunile de vot, sensibil peste rezultatul din precedentele alegeri, atingând chiar 34% în septembrie; în același timp, partidele care formau Convenția nu atingeau, reunite, scorul electoral din 1992; din decembrie 1995, PDSR începe un declin lent, iar CDR se află pe un trend ascendent, de la 20% în dec. '95 la 31,4% în oct. '96; în cazul alegerilor prezidențiale, până în sept. '96, Ion Iliescu avea un avans de cel puțin 14 puncte procentuale (maxim 22, în sept. '95) în fața lui Emil Constantinescu.

¹⁸⁸ Alegerile parlamentare și prezidențiale (primul tur) s-au organizat pe 3 noiembrie 1996 în baza Legii nr. 68/1992 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului și a Legii nr. 69/1992 pentru alegerea președintelui României; turul 2 al alegerilor prezidențiale s-a desfășurat pe 17 noiembrie 1992.

Tabel 2.10 Alegerile parlamentare - Camera Deputaților (1996)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 17.699.727						
total voturi exprimate:		11.559.458	prezența la vot:		65,3%	
total voturi valabil exprimate:		10.839.424	pondere corp electoral:		61,2%	
număr total de deputați: 345 (din care 18 reprezentând minoritățile naționale, altele decât cea maghiară)						
formațiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri	% locuri*
PDSR Polul Democrat - Social din România	3.968.464	36,6	22,4	155	44,9	47,4
PRM Partidul România Mare	2.112.027	19,5	11,9	84	24,3	25,7
PD Partidul Democrat	762.365	7,0	4,3	31	9,0	9,5
PNL Partidul Național Liberal	747.263	6,9	4,2	30	8,7	9,2
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	736.863	6,8	4,2	27	7,8	8,3
minorități				18	5,2	
total partide parlamentare	8.326.982	76,8	47,0	345	100	100

* - ponderea formațiunilor politice raportată la numărul total de deputați, mai puțin minoritățile naționale;

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Tabel 2.11 Alegerile parlamentare - Senat (1996)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 17.218.654					
total voturi exprimate:		13.088.388	prezența la vot:		76,0%
total voturi valabil exprimate:		12.287.671	pondere corp electoral:		71,4%
număr total de senatori: 143					
formațiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri
CDR - Convenția Democrată din România	3.772.084	30,7	21,9	53	37,1
PDSR Partidul Democrației Sociale din România	2.836.011	23,1	16,5	41	28,7
USD Uniunea Social Democrată	1.617.384	13,2	9,4	23	16,1
UDMR - Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	837.560	6,8	4,9	11	7,7
PRM - Partidul România Mare	558.026	4,5	3,2	8	5,6
PUNR - Partidul Unității Naționale Române	518.962	4,2	3,0	7	4,9
total partide parlamentare	10.140.027	82,5	58,9	143	100

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Din perspectiva clivajelor politice, cele mai multe voturi le-a primit dreapta politică, prin CDR (30%). Dacă la aceasta însumăm și voturile pentru Alianța Național-Liberală (2,2%), alianță electorală care a ratat intrarea în parlament, rezultă 4 milioane de voturi în favoarea dreptei politice. Temele de campanie ale CDR au vizat toate categoriile de votanți apartizani. La fel ca în 1992, principala temă de campanie favorabilă CDR a fost votul negativ, de evaluare retrospectivă a performanțelor guvernului, mai ales în ceea ce privește

problemele socio-economice. Spre deosebire de 1992, CDR avea de această dată o ofertă politică mult mai clară prin *Contractul cu România*¹⁸⁹, pentru îndeplinirea căruia cerea un mandat politic din partea alegătorilor. Prin *Contract* se trecea de la mesajul axat pe anticomunism la unul concentrat pe așteptările socio-economice ale electoratului. Cuvântul-cheie al campaniei CDR avea să fie „schimbarea”. În caz de nerespectare a promisiunilor din *Contract*, CDR se angaja să renunțe benevol la putere.

Stânga moderată, reprezentată de PDSR, a avut de înfruntat un val de vot negativ, similar cu cel din 1992 asupra FSN-Roman, dar cu o amploare dată de trecerea a încă 4 ani de dificultăți specifice tranziției. Față de 1992, PDSR s-a situat acum pe poziția secundă (23%). În ciuda unor aspecte pozitive din evoluția economiei, cum ar fi primii ani de creștere economică de după Revoluție, PDSR nu a putut sau nu a știut să respingă atacurile negative la adresa guvernării sale și să ofere un mandat politic mai atractiv decât *Contractul cu România*. De aici utilizarea unei teme de politică externă, anume integrarea în NATO, dar asupra căreia erau de acord toate partidele importante. O resursă semnificativă a rămas tema competenței probate la guvernare, spre deosebire de CDR.

FSN-Roman a luat denumirea de Partidul Democrat și a format Uniunea Social-Democrată (USD), alături de Partidul Social-Democrat din România, intrând astfel în Internaționala Socialistă. USD și-a clădit campania pe teme pozitive privind scopurile politicilor publice, evitând perspective retrospective asupra guvernării 1990-1991, pe baza unui program constructiv axat pe teme sociale. A fost atent construită o imagine social-modernă, dinamică și alternativă atât la PDSR cât și la CDR. Campania prezidențială paralelă a fost o sursă de câștig pentru USD, datorită popularității liderului Petre Roman. USD s-a clasat pe ultima treaptă a podiumului, cu aproape 13% din sufragii.

Trecând la clivajul centru-periferie, UMDR și-a păstrat votul blocului etnicilor maghiari (6,8%), păstrând tema legată de scopul politicilor publice, respectiv autonomia și drepturile minorităților naționale. De cealaltă parte a clivajului, partidele naționaliste PUNR și PRM au obținut 4,3%, respectiv 4,5% din voturi, totalizând sub 9%, sensibil mai puțin decât la alegerile precedente

¹⁸⁹ Denumirea provenea de la manifestul electoral al Partidului Republican din SUA (*Contract with America*) și care a adus prima victorie a acestuia în alegerile pentru Camera Reprezentanților, după o pauză de 52 de ani. *Contractul* era un document programatic în 20 de puncte prin care CDR se angaja că, în 200 de zile de la venirea la putere, va adopta un set de legi care să amelioreze simțitor nivelul de trai. Între altele, CDR susținea că se bucură de un sprijin larg din partea democrațiilor occidentale și că numeroși investitori străini vor veni în România, astfel încât vor intra 60 de miliarde de dolari în România și va rezulta o puternică dezvoltare a țării. Conform documentului, 15.000 de specialiști se aflau la dispoziția CDR, gata să preia funcțiile de conducere din administrație și economie.

(11%). În 1996, tema pericolului asupra integrității teritoriale a țării își pierduse din actualitate, dominante fiind teme socio-economice.

Ar fi de menționat și faptul că electoratul plasat la stânga PDSR, reprezentat în 1992 de PSM, a avut de optat în 1996 între două partide, Partidului Socialist al Muncii (PSM) și Partidul Socialist (PS), scindat din PSM. Însurate, voturile pentru cele două formațiuni au totalizat 4,4%, dar cum fiecare s-a situat sub 3%, nu au mai intrat în Parlament.

Participarea la vot (76,01%) a fost aproximativ la același nivel ca în 1992 (76,29%). Interesant este însă că ponderea voturilor valabil exprimate a fost mai ridicată, de peste 71% față de 66% la scrutinul precedent. Raportat la corpul electoral, partidele parlamentare au întrunit 56,9% la Camera Deputaților și 58,9% la Senat, sensibil mai mult decât în 1992.

Geografia electorală a alegerilor parlamentare din noiembrie 1996 ilustrează dominația CDR (fig. 2.9), care s-a impus în jumătate dintre circumscripțiile electorale (21 din 42). Cu toate acestea, diferența dintre primii doi clasaiți a fost, ca și în 1992, de 7-8 puncte procentuale, când FDSN obținuse pluralități în două treimi din totalul circumscripțiilor. Explicația reiese dintr-o mai bună dispersie a votului în cazul PDSR față de CDR. O a doua diferență față de 1992 este dată de reculul partidelor naționaliste, care nu își mai adjuceacă nicio circumscripție. În această situație, CDR a câștigat în Transilvania, mai puțin circumscripțiile dominate de electoratul maghiar. În fine, CDR a reușit să rupă monopolul PDSR asupra provinciilor extracarpatice. La scrutinul precedent, Convenția nu câștigase decât în București.

Situația pe provincii istorice indică victoria CDR în Transilvania, Oltenia și Dobrogea, în timp ce PDSR câștigă în Moldova și Muntenia. În Transilvania de Nord, se menține poziția specială a UDMR, mai ales în circumscripțiile Harghita-Covasna-Mureș. În Transilvania, CDR obține mai mult decât dublul scorului electoral al PDSR. În Țara Românească, PDSR pierde controlul asupra Olteniei, Dobrogei și Prahovei, cel mai populat județ dintre Olt și Dunăre, dar se impune în celelalte județe ale Munteniei. Pe ansamblu, CDR câștigă la scor strâns și în Țara Românească. În Moldova, PDSR câștigă la o diferență moderată, față de avansul de 24 de puncte procentuale din 1992. UDMR rămâne dependent de plasarea geografică a electoratului maghiar în Transilvania. În cazul partidelor naționaliste, PUNR rămâne cantonat în Transilvania, în timp ce PRM are rezultate mai bune în restul țării. La USD se constată o distribuție relativ uniformă a votului.

Tabel 2.12 Votul pe regiuni istorice (Camera Deputaților - 1996)

provincie istorică	formațiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)						
	PDSR	CDR	USD	UDMR	PRM	PUNR	PS+PSM
Transilvania	12,3	28	11,8	17,7	3,3	8,7	3,4
Țara Românească	27,6	29,4	14,4	0,2	4,9	1,8	6,3
Moldova	31,3	26,3	13,3	0,2	5,5	1,9	3,6
București	16,4	46,3	11,9	0,5	5,2	2	4
total	21,5	30,2	12,9	6,6	4,5	4,4	4,4

Sursa: calculat după Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19 Statistică electorală.

În ceea ce privește mediul de rezidență, se reîntâlnește, dar mai accentuată, situația din 1992, de predominare a PDSR în rural și de către CDR în urban. Spre deosebire de atunci, CDR se impune și în orașele mici, inversând raportul din 1992. Situația de echilibru în orașele mijlocii se rupe decisiv în favoarea Convenției. De notat că CDR obține victoria în toate circumscripțiile cu cele 7 orașe ale României de peste 300.000 locuitori la acea vreme (Constanța, Iași, Galați, Brașov, Timișoara, Cluj, Craiova), plus București. Diferența dintre CDR și PDSR pe segmentul orașelor mari se apropie de 30 de puncte. În cazul mediului urban, în plus față de asemănarea cu 1992, trebuie ținut cont de impactul mai ridicat al creșterii prețurilor și al pierderii locurilor de muncă, mai ales în industrie, precum și de creșterea și diversificarea ofertei media, în special în cazul posturilor de televiziune private (Antena1, Pro Tv, Tele 7 abc), rezultând mai multe canale de transmitere a mesajului politic al opoziției acelor ani. În mediul rural, PDSR se impune, dar la o diferență mult mai mică decât în 1992, când avea peste dublul scorului CDR. La celelalte formațiuni politice intrate în Parlament nu se observă diferența majore pe medii de rezidență, cu excepția UDMR, dependent de specificul electoratului maghiar.

Tabel 2.13 Votul după mediul de rezidență (Camera Deputaților - 1996)

mediul de rezidență	formațiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)							
	PDSR	CDR	USD	UDMR	PRM	PUNR	PS+PSM	alții
rural	29,5	22,7	12,4	7,1	3,6	3,9	4,1	16,7
orașe mici	17,9	27,1	14,2	9,6	4,8	5,4	5,1	15,8
orașe mijlocii	15,5	33,2	13,8	7,6	5,5	5,3	5	14,2
orașe mari	14,2	42,6	12,5	3,4	5	3,9	4,3	14,2
total	21,5	30,2	12,9	6,6	4,5	4,4	4,3	15,5

Sursa: Andra Aldea et al., *Sondajele de opinie- mod de utilizare. Alegerile 2000. Prezentare și analiză* (București: Paideia, 2001).

Convenția Democratică din România (CDR) a obținut la alegerile parlamentare din 1996 aproximativ 3,7 milioane de voturi, reprezentând 30%

din voturile valabil exprimate și peste 21% din corpul electoral. După redistribuire, CDR a primit 35% din mandate la Camera Deputaților și 37% la Senat. Spre deosebire de 1992, în Convenție a intrat Partidul Național Liberal, dar au ieșit PSDR și Partidul Alianței Civice. Pentru CDR, a fost esențială obținerea de rezultate bune în afara culoarului Timiș - Brașov și a Capitalei. În Transilvania, CDR a reușit victoria în toate circumscripțiile, mai puțin cele dominate de electoratul maghiar. Importante au fost rezultatele din Țara Românească și Moldova, care în 1992 au fost slabe. Astfel, în Oltenia s-a câștigat în Dolj, Mehedinți și Vâlcea, în Moldova în Galați, Iași și Suceava, iar în Dobrogea în Constanța. Victoria din Prahova a legat bazinul transilvan de zona Bucureștilor. Cele mai bune rezultate au fost obținute în Capitală (45,4%), Timiș (44,4%), Caraș (43%), Ilfov (42,2%) și Sibiu (41,1%).

Partidul Democrației Sociale din România (PDSR) a primit 2,6 milioane de voturi pentru Camera Deputaților și 2,8 milioane pentru Senat, reprezentând 21,5%, respectiv 23% din voturile valabil exprimate și 15,3%, respectiv 16,4% din corpul electoral. După redistribuire, PDSR a beneficiat de 26% din mandatele de la Camera și 28% din mandatele de la Senat. În pierderea alegerilor a contat spargerea blocului de circumscripții câștigate în 1992, acel „L” întors pornind din nordul Moldovei spre Oltenia. La aceasta s-au adăugat rezultatele modeste din Transilvania, Oltenia de vest și Constanța. Circumscripțiile cele mai favorabile au continuat să fie Botoșani (48%), Buzău (42,4%) și Călărași. În restul circumscripțiilor în care s-a reușit depășirea mediei pe țară, predomină populația din mediul rural.

Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) a întrunit 800.000 de voturi, rezultat aproape identic cu cel din 1992. Însă, datorită măririi corpului electoral, ponderea acestora a reprezentat sensibil mai puțin, adică peste 6,6% din totalul voturilor valabil exprimate, 4,7% din corpul electoral și 7% din mandatele parlamentare. Cele mai bune rezultate au fost obținute în Harghita (83%) și Covasna (71%) și majorități simple în Mureș, Sălaj și Satu Mare. În afara Transilvaniei de Nord, rezultate semnificative nu au fost decât în Arad și Brașov.

Partidele naționaliste, reprezentative pentru versantul centru al clivajului centru-periferie, au obținut puțin peste 1 milion de voturi sau 8,7% din totalul sufragiilor. Partidul România Mare (PRM) a întrunit circa 4,5% din voturi, reprezentând peste 3,1% din corpul electoral și 5,5% din mandate, iar Partidul Unității Naționale a Românilor (PUNR) aproximativ 4,2% din voturi, adică 3%

din corpul electoral și 5% din mandate. Cele mai bune rezultate au fost obținute în Transilvania, dar într-o proporție mult mai mică decât în 1992. Astfel, votul pentru partidele naționaliste pe circumscripții prezintă o distribuție mai uniformă.

Uniunea Social Democrată (USD) s-a clasat pe locul al treilea în alegerile parlamentare cu circa 1,6 milioane de voturi, reprezentând în jur de 13% din voturile valabil exprimate, 9% din corpul electoral și 16% din mandate. Deși scorul obținut de USD a fost favorizat de candidatura liderului PD, Petre Roman, la funcția supremă în stat. Campania prezidențială a cules cu peste 600.000 de voturi în plus. Distribuția voturilor pentru USD pe circumscripții este uniformă, cel mai ridicat scor electoral fiind în circumscripțiile Suceava și Bistrița-Năsăud (19%).

În competiția pentru funcția de președinte al României s-au înscris 16 candidați, față de numai șase în 1992 (tabel 2.14). Principalii candidați au fost președintele în funcție, Ion Iliescu, candidatul CDR, Emil Constantinescu, și cel al USD, Petre Roman. Ceilalți candidați au avut rolul de maximizare a campaniei și votului pentru partidele din care făceau parte, fiind lipsiți de șanse reale de a accede în turul doi. Nu au lipsit nici candidați exotici, lipsiți de suport partinic, precum bioterapeutul Constantin Mudava.

Tabel 2.14 Alegerile prezidențiale (1996)

tururi de scrutin		turul 1			turul 2		
total alegători pe listele electorale		17.218.654			17.230.654		
voturi exprimate		13.088.388			13.078.883		
prezența la vot		76,0%			75,9%		
voturi valabil exprimate		12.652.900			12.972.485		
pondere în corpul electoral		73,5%			75,3%		
candidați	formațiunea politică	voturi	% voturi	% corp electoral	voturi	% voturi	% corp electoral
Ion Iliescu	independent	4.081.093	32,3	23,7	5.914.579	45,6	34,3
Emil Constantinescu	CDR	3.569.941	28,2	20,7	7.057.906	54,4	41,0
Petre Roman	USD	2.369.941	20,5	13,8			
Gyorgy Frunda	UDMR	761.411	6,0	4,4			
CV Tudor	PRM	407.828	3,2	2,4			
alții		1.462.686	9,8	8,5			
total voturi valabil exprimate		12.652.900	100	73,5	12.972.485	100	75,3
voturi pentru candidați care nu au intrat în turul 2		4.812.186	39,5	27,95			

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19 Statistică electorală

După primul tur, au rămas în cursă președintele în funcție, Ion Iliescu și candidatul CDR, Emil Constantinescu, la fel ca în 1992, în ciuda unei campanii electorale de succes a candidatului USD, Petre Roman. Pentru turul al doilea,

competiția se anunța foarte strânsă, atât datorită diferenței reduse dintre primii doi clasai, de doar 5 puncte procentuale, cât și ca urmare a câștigării alegerilor parlamentare de către CDR. De altfel, înfrângerea PDSR fiind previzibilă într-o oarecare măsură, președintele Ion Iliescu a ales să candideze din postura de independent, pentru a nu-și lega imaginea de partidul de guvernământ. În favoarea lui Ion Iliescu era un climat general că va câștiga alegerile și că se va ajunge la o coabitare, după model francez, datorită suportului puternic pentru președinte din partea electoratului, fapt vizibil prin sondajele de opinie în care l-a surclasat permanent pe oponentul său. Alte puncte tari ale lui Ion Iliescu erau carisma și experiența, dar și un ascendent moral dat de victoria categorică din alegerile prezidențiale precedente.

Perioada de două săptămâni dintre cele două tururi a cuprins o serie de evenimente care i-au fost favorabile lui Emil Constantinescu. Victoria clară în alegerile parlamentare a CDR și, mai ales, protocolul pentru formarea coaliției guvernamentale cu USD, în schimbul sprijinului în turul al doilea, au întărit șansele candidatului CDR. În plus, și UDMR s-a pronunțat în favoarea sa. Perspectiva unei majorități parlamentare CDR-USD-UDMR, deja conturată, a facilitat un val de receptivitate în mediile politice și media pentru tema „schimbării” și de izolare a lui Ion Iliescu. Dezbaterile televizate dintre cele două tururi au reprezentat un capitol important, ca test al abilităților de comunicare politică ale candidaților, din ce în ce mai importante în Occident. Emil Constantinescu a avut o postura mai dinamică, orientat spre teme ce țin de imaginea candidatului¹⁹⁰, în timp ce Ion Iliescu s-a aflat la început în defensivă, abordând apoi teme referitoare la programul economic și apropierea de UDMR a contracandidatului său. Turul al doilea a adus victoria lui Emil Constantinescu la o diferență de circa 1 milion de voturi, acesta obținând 54% din sufragii, reprezentând aproape 41% din corpul electoral. Ion Iliescu a primit doar 45,5% din voturi, adică 34,3% din corpul electoral.

Din perspectiva clivajelor politice, finala alegerilor prezidențiale a constituit tot o confruntare între dreapta politică, aliată cu periferia, și stânga moderată, aliată cu centrul. Spre deosebire de 1992, candidatul CDR a reușit să

¹⁹⁰ A rămas celebră întrebarea adresată de Emil Constantinescu la sfârșitul primei confruntări televizate: „Domnule Iliescu, credeți în Dumnezeu?”. Pentru transcriptul secțiunii respective din dezbaterile TV, a se vedea *Jurnalul Național*, „Marea confruntare - «Crezi în Dumnezeu, domnule Iliescu?»”, 16 noiembrie 2006, <http://jurnalul.ro/special-jurnalul/marea-confruntare-crezi-n-dumnezeu-domnule-iliescu-7869.html>.

câștigate și în afara Transilvaniei, impunându-se în Prahova, Constanța, Ilfov, Galați și la București (fig. 2.10). Cele mai bune rezultate au fost obținute în aceleași circumscripții ca și în 1992, grație sprijinului disciplinat al electoratului maghiar în Harghita (91,5%), Covasna (86,8%) și Satu Mare (77,7%), dar și în Timiș (72,7%), Sibiu (73,8%) și Brașov (69%). Ion Iliescu a dominat în Moldova și Țara Românească, obținând cele mai bune rezultate în Botoșani (68%), Teleorman (66%), Vaslui (63,6%) și Călărași (63,3%).

Președintele Emil Constantinescu l-a nominalizat ca prim-ministru pe Victor Ciorbea, primar al Capitalei și membru PNȚCD, cel mai important partid din CDR. Parlamentul a acordat votul de învestitură guvernului Ciorbea pe baza unei majorități parlamentare formată din CDR, USD și UDMR, care dispunea de 62% din mandatele de la Camera Deputaților și 60% din cele de la Senat. Opoziția parlamentară a fost formată din PDSR, PRM și PUNR.

Alegerile din 2000: a doua alternanță democratică

În noiembrie 2000 au avut loc alegeri parlamentare și prezidențiale, ca urmare a expirării mandatului demnitarilor aleși în toamna anului 1996. Legislatura 1996-2000 s-a caracterizat prin instabilitate politică, având drept cauză disensiunile și rivalitatea dintre membrii coaliției guvernamentale CDR-USD-UDMR. În cei 4 ani de mandat până la alegerile la termen, s-au succedat trei guverne ale aceleiași coaliții, conduse de prim-miniștrii Victor Ciorbea (dec. 1996-apr. 1998), Radu Vasile (apr. 1998-dec. 1999) și Mugur Isărescu (dec. 1999-dec. 2000).¹⁹¹ Un eveniment important a survenit pe planul politicii externe, prin invitarea României să înceapă negocierile pentru aderarea la Uniunea Europeană la Consiliul European de la Copenhaga din decembrie 1999.

Evoluțiile socio-economice negative ale perioadei pun în evidență o altă cauză a acestei instabilități, rezultată în competiția dintre partidele coaliției de a evita pasivul guvernării, concretizat în votul retrospectiv, de evaluare negativă a

¹⁹¹ Unele dintre cele mai interesante memorii din perspectiva celor direct implicați în evenimentele politice ale perioadei sunt Radu Vasile, *Cursă pe contrasens* (București: Humanitas, 2002) și Răzvan Popescu, *Purtătorul de cuvânt* (București: Universitaria, 2002).

guvernării. Anii 1997-1999 au marcat o perioadă de recesiune, însoțită de inflație, șomaj și scăderea puterii de cumpărare, care a luat sfârșit în anul 2000.¹⁹²

În primul an de după alegeri, CDR, considerată ca principala formațiune politică a guvernării, și președintele Constantinescu au beneficiat de un plus de capital politic, un bonus obișnuit pentru câștigătorii alegerilor. Pe măsură ce economia a intrat în recesiune în primăvara anului 1997, acest capital a început să se consume, astfel încât după criza guvernamentală încheiată cu demisia guvernului Ciorbea (aprilie 98), CDR a coborât la un prag apropiat de scorul obținut la precedentele alegeri. De aici și până la alegerile locale, partidele coaliției majoritare și președintele Constantinescu au scăzut constant în sondaje. În iarna 1998-1999, principalul partid de opoziție, PDSR, a devansat CDR în intențiile de vot, tendință care nu a mai fost schimbată până în anul 2000.¹⁹³

Alegerile locale din iunie 2000 au confirmat avansul luat de PDSR, care s-a impus chiar și în marile orașe, dominate de CDR la alegerile locale precedente. În București, unde PDSR nu a izbândit niciodată, pierzând atât în alegerile locale cât și în cele generale, candidații acestui partid s-au impus la primăriile de sector. Candidatul pentru primar general, Sorin Oprescu, a fost învins la o diferență de câteva mii de voturi, inferioară numărului de buletine de vot anulate, de către Traian Băsescu (PD), ministru al Transporturilor, care a reușit să mobilizeze coaliția electorală anti-PDSR.

Sistemul electoral, în competiția pentru cele 484 de fotolii parlamentare, a rămas unul de reprezentare proporțională, cu listă blocată, dar cu prag electoral mărit la 5%, în circumscripții plurinomiale și cu un sistem de redistribuire a mandatelor de tip d'Hondt.¹⁹⁴

¹⁹² PIB a scăzut cu peste 12% în perioada 1997-1999, urmată de o creștere cu 2,1% în 2000. Inflația a înregistrat 155% (1997), 59% (1998), 45,8% (1999) și 45,7% (2000). Numărul mediu anual de salariați a scăzut de la 5,93 milioane persoane (1996) la 4,62 milioane persoane (2000), iar în industrie s-a diminuat de la 2,7 mil. persoane (1996) la 1,87 mil. persoane (2000). Câștigul salarial real (1997-2000) a pierdut 19,4 puncte procentuale, iar pensia medie reală 31,1 puncte procentuale. Ponderea veniturilor publice în PIB a atins un maxim de 35% în 1998, scăzând apoi la 31,2% în 2000. Ponderea cheltuielilor publice în PIB a urmat același trend, cu un maxim de 38,3% în 1998, coborând la 35,2% în 2000. În termeni absoluți, cheltuielile și veniturile publice au fost comparabile cu cele din 1996 doar în 1998, în rest fiind sensibili mai mici. Sursa datelor: Anuarul Statistic al României 2004, Rapoartele Anuale BNR 1992-1996.

¹⁹³ Barometrul de Opinie Publică al Fundației Soros credita CDR cu 51% (mart. 97), 42% (dec.97), 30% (nov. 98), 22% (mai 99) și 15% (mai 2000), respectiv 29%, 16%, 26%, 39% și 47% pentru PDSR, la aceleași cercetări.

¹⁹⁴ Alegerile parlamentare și prezidențiale (primul tur) s-au organizat pe 26 noiembrie 2000 în baza Legii nr. 68/1992 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului și a Legii nr. 69/1992 pentru alegerea președintelui României, modificate și completate prin OUG 63, 129, 140, 154, 165 și 212 din 2000; turul 2 al alegerilor prezidențiale s-a desfășurat pe 10 decembrie 2000.

Tabel 2.15 Alegerile parlamentare - Camera Deputaților (2000)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 17.699.727						
total voturi exprimate:		11.559.458	prezența la vot:		65,3%	
total voturi valabil exprimate:		10.839.424	pondere corp electoral:		61,2%	
număr total de deputați: 345 (din care 18 reprezentând minoritățile naționale, altele decât cea maghiară)						
formațiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri	% locuri*
PDSR Polul Democrat - Social din România	3.968.464	36,6	22,4	155	44,9	47,4
PRM Partidul România Mare	2.112.027	19,5	11,9	84	24,3	25,7
PD Partidul Democrat	762.365	7,0	4,3	31	9,0	9,5
PNL Partidul Național Liberal	747.263	6,9	4,2	30	8,7	9,2
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	736.863	6,8	4,2	27	7,8	8,3
minorități				18	5,2	
total partide parlamentare	8.326.982	76,8	47,0	345	100	100

*- ponderea formațiunilor politice raportată la numărul total de deputați, mai puțin minoritățile naționale;

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19 Statistică electorală.

Rezultatele alegerilor parlamentare (vezi tabele 2.15-16) au indicat pe primul loc, cu 37% din voturi, Polul Democrat Social din România (P.D.S.R.), alianță electorală reprezentând, din perspectiva clivajelor politice, stânga moderată. În alcătuirea Polului intrau Partidul Democrației Sociale din România (PDSR), fost partid de guvernământ în perioada 1992-1996 și două formațiuni minore, Partidul Social-Democrat din România (PSDR)¹⁹⁵ și Partidul Umanist din România (PUR). Rolul principal revenea PDSR, ale cărui inițiale corespundeau cu cele ale Polului tocmai pentru a nu risca o confuzie în masa de votanți a partidului. Tema principală favorabilă campaniei P.D.S.R. a fost evaluarea critică a politicilor socio-economice ale guvernării de dreapta, percepută ca responsabilă de căderea economiei și prăbușirea nivelului de trai. Astfel, P.D.S.R. a fost principalul beneficiar al votului negativ. Față de lipsa de competență a adversarilor, P.D.S.R. se bucura de o evaluare anticipativă pozitivă. Secundar, se cerea un mandat politic pentru relansarea economiei naționale, cu o atenție specială dată politicilor sociale. La acestea se adăugau și imaginea candidatului pentru președinție, Ion Iliescu.

¹⁹⁵ Uniunea Social-Democrată, care reunea PSDR și PD, își încetase existența cu acordul ambelor părți.

Tabel 2.16 Alegerile parlamentare - Senat (2000)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 17.699.727					
total voturi exprimate: 11.559.458		prezența la vot: 65,3%			
total voturi valabil exprimate: 10.891.910		pondere corp electoral: 61,5%			
număr total de senatori: 143					
formațiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri
PDSR Polul Democrat - Social din România	4.040.212	37,1	22,8	65	46,4
PRM Partidul România Mare	2.288.483	21,0	12,9	37	26,4
PD Partidul Democrat	825.437	7,6	4,7	13	9,3
PNL - Partidul Național Liberal	814.381	7,5	4,6	13	9,3
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	751.310	6,9	4,2	12	8,6
total partide parlamentare	8.719.823	80,1	49,3	140	100

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Dreapta politică a decontat pasivul guvernării 1996-2000. Din acest motiv, dar și din cauza disputelor generate de guvernarea în coaliție, principalele partide care formau CDR în 1996 au mers pe căi diferite. Partidul Național Liberal a candidat separat, pe liste proprii, ca și în 1992, în timp ce PNȚCD a format CDR 2000, alături de o grupare liberală, Uniunea Forțelor de Dreapta și de alte partide minore. Principala temă de campanie a CDR 2000 a fost integrarea europeană, care oferea un discurs pe o dimensiune prospectivă, percepută drept singura capabilă să estompeze asocierea recesiunii economice cu CDR, ca principala forță politică a coaliției guvernamentale. Chiar și în această situație, doi factori au ruinat șansele CDR 2000: lipsa unui candidat la președinție și pragul electoral specific alianțelor politice. În vara anului 2000, președintele Constantinescu a anunțat că nu va mai candida pentru un nou mandat, declarându-se învins de fosta Securitate. Ca urmare, CDR 2000 a rămas și fără candidat la președinție, dar și cu o recunoaștere implicită a eșecului guvernării. Liderii CDR 2000 l-au persuadat pe premierul Isărescu, tehnocrat, guvernator al BNR, dar neafiliat politic, să candideze la președinție. Isărescu a fost de acord, dar a candidat ca independent. CDR 2000 a folosit în campanie resursele de imagine ale candidatului Isărescu, însă fără rezultate. Scorul electoral de 5,2% ar fi fost suficient pentru un singur partid să treacă pragul electoral, dar prea mic pentru o alianță politică. Este foarte probabil că PNȚCD ar fi reușit prin forțe proprii același rezultat, însă prin formarea acestei alianțe politice, toate partidele din CDR 2000 au rămas în afara Parlamentului.

Partidul Național Liberal (PNL), care a făcut parte din CDR în 1996, a fost singurul reprezentant al dreptei politice în Parlament, având un scor electoral

de 7%. Strategia pentru campania electorală a liderului Valeriu Stoica a vizat tocmai ieșirea din Convenție, pentru a evita, pe cât posibil, votul negativ și promovarea unui discurs de campanie prospectiv, axat pe un mandat politic pentru politici economice autentic liberale. Pentru a sublinia competența liberalilor pe economie (deși au deținut portofoliul finanțelor între anii 1998-2000), liderii partidului au primit acceptul lui Theodor Stolojan, fostul premier din perioada 1991-1992, de a candida la președinție sub sigla PNL. În afara competențelor pe probleme economice, dată de stagiul lui Theodor Stolojan la Banca Mondială, candidatul PNL avea și avantajul că mandatul de premier al unui guvern de tehnocrați, care avusese sarcina gestionării problemelor curente până la alegerile din 1992, nu l-a supus unor atacuri dure din partea opoziției de atunci. Strategia a avut succes, iar PNL a evitat soarta PNȚCD.

Partidul Democrat (7%) este al doilea și ultimul dintre partidele coaliției guvernamentale 1996-2000 care a reușit să se mențină în Parlament. Oficial, PD și-a păstrat doctrina social-democrată, însă o serie de elemente îndreptățesc încadrarea acestuia ca reprezentant al dreptei economice: asumarea politicilor de tip neoliberal, prin asocierea la guvernare cu partide de dreapta, activitatea miniștrilor PD de la industrie și comerț și transporturi, tema reformei din discursul politic și poziția antagonică față de PDSR, etichetat ca partid neocomunist nereformat. De altfel, PD se va retrage din Internaționala Socialistă în 2005, trecând la o doctrină de dreapta. Ca temă de campanie, PD a construit cu atenție pe dimensiunea retrospectivă, de evaluare a performanțelor guvernării, imaginea de purtător al părților pozitive ale reformei. O resursă de imagine a fost și întrebuintarea lui Traian Băsescu, noul primar general al Capitalei, ca șef al campaniei pentru președinție a lui Petre Roman.

UDMR a înregistrat un rezultat similar cu cel din 1996 (6,8%), grație sprijinului electoratului maghiar. Temele de campanie au rămas aceleași, autonomia și drepturile minorităților naționale, specifice unui partid al periferiei.

De partea opusă a acestui clivaj, pe dimensiunea centru, situația s-a simplificat prin intrarea în Parlament a unei singure formațiuni, Partidul România Mare. Partidul condus de Corneliu Vadim Tudor a reușit performanța de a se clasa pe locul 2 la partide (20%). PRM a menținut ca secundară tema pericolului secesionist maghiar față de integritatea teritorială a statului național, predilectă în campaniile electorale precedente ale partidelor naționaliste din 1992 și 1996, dând prioritate temei corupției, prin care se atacă atributele morale ale adversarilor și prezentată drept cauză a măsurilor nepopulare ale guvernanților. În acest mod, PRM era recipientul votului negativ masiv împotriva partidelor

din coaliția guvernamentală. Pentru a stârpi corupția, PRM cerea un mandat politic axat pe lege și ordine, invocând imagini plastice pentru pedepsirea celor vinovați. În fine, prestația de la dezbaterile televizate și carisma lui Corneliu Vadim Tudor, președinte PRM și candidat la președinție, au constituit resurse de imagine puse la dispoziția partidului.

Participarea la vot a fost mult mai scăzută decât la alegerile precedente, 65,3% în 2000 față de 76% în 1996. În situația ridicării pragului la 5%, partidele parlamentare au întrunit numai 76,8% din totalul voturilor valabil exprimate, reprezentând opțiunile a doar 47% din corpul electoral.

Analiza alegerilor parlamentare trebuie să țină cont și de rezultatele unor formațiuni politice care au ratat intrarea în parlament, dar ai căror votanți au jucat un rol important în toate alegerile de după 1992. Fără a integra analizei acest segment de electorat, putem pierde din valoarea modelului explicativ. Prin urmare, votul în noiembrie 2000 pentru dreapta, pe cele două dimensiuni ale sale, politică și economică, nu se restrânge la PNL și PD, care au intrat în Parlament, ci cuprinde și votanții CDR 2000 și ApR. Inferența implicită pe care o facem aici este că electoratul respectiv se regăsește în coaliția electorală a grupurilor sociale ce sprijină dreapta împotriva stângii moderate, adică „partidul lui Ion Iliescu”. De altfel, Alianța pentru România (ApR), având ca lideri un grup de tehnocrați desprinși din PDSR, va fuziona cu PNL, ca și Uniunea Forțelor de Dreapta (UFD), al doilea partid, ca mărime, din CDR 2000. În fine, PNȚCD va susține candidatul dreptei în turul al doilea al prezidențialelor din 2004.

Geografia electorală ilustrează victoria P.D.S.R., care s-a impus în afara arcului carpatic, cu excepția Capitalei (fig. 2.11). Această dispunere teritorială corespunde celei din 1992. Ca și atunci, dreapta, centrul (PRM) și periferia (UDMR) își împart Transilvania. Situația pe provincii istorice indică supremația incontestabilă a P.D.S.R. în Moldova și Țara Românească, unde a fost chiar aproape de majoritatea absolută, adjudecându-și toate circumscriptiile. În ciuda circumstanțelor nefavorabile la nivel național, Capitala a revenit tot dreptei, confirmând astfel șirul neîntrerupt de victorii electorale în alegeri locale, parlamentare sau prezidențiale începând cu 1992. În Transilvania, situația este mult mai echilibrată, având în vedere electoratul UDMR, însă la fel ca în 1992 și 1996, stânga este precedată de dreapta. La PRM se observa o distribuție uniformă pe provincii istorice.

Tabel 2.17 Votul pe provincii istorice (Camera Deputaților - 2000)

provincie istorică	formațiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)								
	P.D.S.R.	CDR 2000	PD	PNL	UDMR	PRM	ApR	Alții	Dreapta 2000
Transilvania	21,7	4,9	7,0	7,5	19,3	19,0	4,5	16,1	23,9
Țara Românească	45,3	3,9	6,9	6,3	0,2	20,9	4,4	12,1	21,5
Moldova	48,4	3,6	5,5	6,0	0,2	18,2	4,0	14,0	19,1
București	33,9	12,4	10,8	10,8	0,7	18,9	1,6	13,7	35,6
total	36,6	5	7,0	6,9	6,8	19,5	4,1	14,1	23,0

Sursa: calculat după Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Notă: „Dreapta 2000” reprezintă voturile cumulate pentru CDR 2000, PNL, PNL-Câmpeanu, PD și ApR.

Votul pe medii de rezidență arată similitudini cu alegerile precedente. Stânga domină mediul rural, fapt ce reiese din majoritățile obținute în județele cu un grad mai redus de urbanizare din sud și Moldova. Pe mediul urban, situația este similară celei din 1992, respectiv un avantaj al stângii în orașele mici și un echilibru relativ în orașele mijlocii. În marile orașe, s-a impus tot P.D.S.R., dar la un scor foarte strâns, deși dreapta a dispus de pluralități în București și în circumscripțiile cuprinzând marile orașe ale Transilvaniei și Banatului – Timiș, Cluj, Brașov, Bihor, exceptând Arad. Reculul dreptei din urban poate fi pus pe seama efectelor negative în plan social - pierderi de locuri de muncă, inflație, diminuarea puterii de cumpărare - ale reformei de inspirație neoliberală.

Tabel 2.18 Votul după mediul de rezidență (Camera Deputaților - 2000)

mediul de rezidență	formațiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)							
	P.D.S.R.	CDR 2000	PD	PNL	ApR	UDMR	PRM	Dreapta2000
rural	42,4	3,5	6,0	4,7	4,3	7,4	18,3	18,5
orașe mici	34,3	3,6	6,7	6,6	4,2	9,2	21,1	21,1
orașe mijlocii	30,8	4,6	7,7	8,5	4,4	8,0	21,9	25,2
orașe mari	31,9	8,8	8,5	9,8	3,4	3,7	18,9	30,5
total	36,6	5,0	7,0	6,9	4,1	6,8	19,5	23,0

Sursa: Andra Aldea et al., *Sondaje de opinie- mod de utilizare. Alegerile 2000. Prezentare și analiză* (București: Paideia, 2001).

Notă: „Dreapta 2000” reprezintă voturile cumulate pentru CDR2000, PNL, PD și ApR.

Polul Democrat Social din România (P.D.S.R.) a obținut în jur de 4 milioane de voturi, reprezentând 37% din voturile valabil exprimate și 22,8% din corpul electoral. După redistribuire, P.D.S.R. a primit 44,9% din mandate la Cameră și 46,4% la Senat. Logica formării Polului era de a capta cât mai mult din potențialii votanți ai stângii. Pentru aceasta, PDSR, având ca partid o poziție foarte favorabilă în sondaje, a încheiat o alianță electorală cu PSDR, care aducea apartenența la Internaționala Socialistă și cu Partidul Umanist, al cărui președinte,

Dan Voiculescu, dispunea de puternicul trust media Intact. În 2004, P.D.S.R. a refăcut „L”-ul întors, din a cărui spargere a rezultat înfrângerea din 1996. Cele mai bune rezultate au fost obținute în Moldova, Muntenia și Oltenia, cu majorități absolute în 8 circumscripții. Rezultate modeste s-au atins în Transilvania, problemă deja specifică pentru stânga. Distribuția votului pe circumscripții indică o coaliție electorală câștigătoare formată în jurul unui nucleu dur de alegători partizani, localizați mai ales în județe predominant rurale din Moldova și Țara Românească, la care s-au alăturat alegătorii apartizani, în special prin votul negativ, din urban.

Dreapta politică și economică a însumat 2,8 milioane de voturi, adică 24,5% din voturi și 16% din corpul electoral. Însă, datorită fragmentării politice, numai Partidul Național Liberal (PNL) și Partidul Democrat (PD) au acces în Parlament. PD a obținut peste 7% din voturi, însemnând aproximativ 4,6% din corpul electoral și 9% din mandatele parlamentare. PNL a întrunit tot 7% din voturi, cu aceiași pondere în corpul electoral și mandate parlamentare. Din cauza confuziei cu PNL-Câmpeanu, partidul a pierdut alte 1,3 puncte procentuale. Geografic, votul pentru dreapta, incluzând aici CDR 2000 și ApR, reface culoarul dinspre Banat, prin sudul Transilvaniei, spre București, de-a lungul căruia au fost cele mai bune rezultate. Coroborat cu existența acestui culoar la alegerile precedente, acesta denotă o concentrare a nucleului dur de votanți al dreptei în marile aglomerări urbane.

Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) a primit peste 6,9% din voturi, reprezentând 4,2% din corpul electoral. După redistribuire, UMDR a rămas cu 6,8% din mandate. Fieful electoral al UDMR continuă să rămână zona Harghita-Covasna-Mureș, dar cu rezultate notabile și în alte circumscripții din Transilvania de Nord.

Partidul România Mare (PRM) s-a clasat pe locul secund ca număr de voturi, cu peste 2,1 milioane de sufragii, adică 19,4% la Cameră și 21% la Senat, reprezentând circa 12% din corpul electoral. Ca urmare, PRM a primit 24% din mandate la Cameră și 26% la Senat. În completarea faptului că a ales ca temă de campanie corupția, succesul electoral al PRM se explică prin balansarea electoratului apartizan, care a votat în 1996 „schimbarea”, dar care, dezamăgit de guvernarea celor pe care i-a votat în dauna PDSR și Ion Iliescu, nu mai avea încotro să se îndrepte. Punând această situație pe schema clivajelor, acest electorat nu se putea întoarce la stânga moderată, iar votul pentru periferie era un nonsens, deci singura alternativă viabilă rămâneau partidele centrului.

Circumscripțiile electorale cu cele mai bune rezultate rămân cele din Transilvania, în completarea cărora regăsim județe cu prezență masivă a industriei extractive (Gorj, Hunedoara) și Tulcea.

Tabel 2.19 Alegerile prezidențiale (2000)

tururi de scrutin		turul 1			turul 2		
total alegători pe listele electorale		17.699.727			17.699.727		
voturi exprimate		11.559.458			10.839.424		
prezența la vot		65,3%			57,5%		
voturi valabil exprimate		11.212.974			10.020.870		
pondere în corpul electoral		63,4%			56,6%		
candidați	formațiunea politică	voturi	% voturi	% corp electoral	voturi	% voturi	% corp electoral
Ion Iliescu	PDSR	4.076.273	36,4	23,0	6.696.623	66,8	37,8
CV Tudor	PRM	3.178.293	28,3	17,9	3.324.247	33,2	18,8
Theodor Stolojan	PNL	1.321.420	11,8	7,5			
Mugur Isărescu	Indep. sprijin CDR2000	1.069.463	9,6	6,0			
Gyorgy Frunda	UDMR	696.989	6,2	3,9			
Petre Roman	PD	334.852	2,9	1,9			
Teodor Meleșcanu	ApR	214.642	1,9	1,2			
alții		321.042	2,9	22,4			
total voturi valabil exprimate		11.212.974	100	83,8	10.020.870	100	56,6
voturi pentru candidați care nu au intrat în turul 2		3.958.408	35,3	22,4			

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

În competiția pentru funcția de președinte al României, s-au înscris 12 candidați, cu 4 mai puțin decât în 1996 (tabel 2.19). Pentru prima dată în istoria de după Revoluție, președintele în funcție, Emil Constantinescu, nu figura printre candidați. În contextul unui avantaj considerabil în sondajele de opinie pentru Ion Iliescu (P.D.S.R.), speranțele drepte se îndreptau spre un candidat care să nu fie asociat de electorat cu recesiunea 1997-1999. Din cauza disputelor dintre partidele de dreapta, acestea nu au reușit să nominalizeze un candidat comun. Pe măsură apropierea de final a campaniei electorale, sondajele indicau o creștere a intenției de vot pentru Corneliu Vadim Tudor, care și-a axat campania pe denunțarea corupției și a incompetenței coaliției guvernamentale. Această tendință a fost consolidată ca urmare a prestației candidatului PRM la dezbaterile televizate cu ceilalți contracandidați de la Pro TV, la care Ion Iliescu nu a fost prezent. Votul din 26 noiembrie i-a calificat în turul 2 pe Ion Iliescu și pe Corneliu Vadim Tudor (fig. 2.12). Interesant este faptul că rezultatele votului

arată că și în cazul unui candidat comun, dreapta nu ar fi reușit plasarea acestuia în turul 2 decât dacă ar fi luat electorat tocmai de la Vadim Tudor.¹⁹⁶

Din perspectiva clivajelor politice, confruntarea din al doilea tur s-a purtat între reprezentantul stângii moderate, Ion Iliescu și cel al centrului, Corneliu Vadim Tudor. În perioada de două săptămâni dintre cele două tururi, s-a declanșat o campanie negativă puternică prin mijloacele de comunicare în masă la adresa candidatului PRM pe teme de caracter - extremism, xenofobie, tendințe dictatoriale etc. În paralel, partide politice reprezentând celelalte dimensiuni ale clivajelor politice, dreapta politică (PNL, CDR 2000), dreapta economică (PD) și periferia (UMDR) s-au pronunțat în sprijinul lui Ion Iliescu. La această poziție s-au raliat și grupuri de presiune apropiate acestor partide și auto-legitimate ca reprezentând societatea civilă.

Ion Iliescu avea față de mai tânărul său contracandidat câteva puncte tari, cum ar fi experiența, legitimitatea rațional-legală și prestigiul ocupării anterioare a funcției supreme în stat. Pentru dreapta politică și economică, o victorie a lui Ion Iliescu, de altfel foarte probabilă, ar fi prezentat avantajul coalizării și mobilizării ulterioare a nucleului dur al electoratul propriu împotriva unui adversar politic reprezentativ în cel mai înalt grad pentru perioada conflictuală a începutului anilor 1990, când s-au conturat clivajele politice specifice societății românești. În schimb, susținerea lui Corneliu Vadim Tudor prezenta riscul pierderii pe termen lung a electoratului apertizan și chiar a nucleului dur în condițiile unei înfrângerii categorice precum cea din anul 2000. Turul doi, desfășurat pe 10 decembrie, i-a adus o victorie clară lui Ion Iliescu cu 66,8% din voturi. Cele peste 6,6 milioane de voturi primite de candidatul P.D.S.R. au reprezentat sub 38% din corpul electoral. Ion Iliescu a câștigat pluralitatea în toate circumscripțiile electorale, mai puțin Bistrița-Năsăud. C.V. Tudor a primit 3,3 milioane de voturi, adică 33,1% din totalul voturilor și 18,7% din corpul electoral (fig. 2.13).

După investirea în funcție, Ion Iliescu l-a nominalizat ca prim-ministru pe liderul PDSR, Adrian Năstase, care a obținut cu ușurință votul de investitură. PDSR și PSDR au fuzionat în 2001, formând Partidul Social Democrat (PSD). Guvernul minoritar PSD a beneficiat de sprijinul parlamentar al UMDR, împreună dispunând de 57% din mandate la Cameră și 55% la Senat. Opoziția parlamentară a fost formată din PRM, PNL și PD.

¹⁹⁶ Andra Aldea et al., *Sondajele de opinie- mod de utilizare. Alegerile 2000. Prezentare și analiză* (București: Paideia, 2001).

Alegerile din 2004: PSD versus PNL-PD și revoluția portocalie

În noiembrie 2004 au fost organizate alegeri parlamentare și prezidențiale, conform dispozițiilor constituționale, ca urmare a expirării mandatelor demnitarilor aleși în 2000. Legislatura 2000-2004 s-a caracterizat prin stabilitate politică. Guvernul minoritar PSD condus de Adrian Năstase a rămas la Palatul Victoria pe toată durata mandatului, fiind al doilea cabinet care a reușit această performanță. În Parlament nu a avut de înfruntat decât o singură moțiune de cenzură, bizuindu-se pe o majoritate inițial redusă numeric (55%), apoi lărgită prin parlamentari veniți de la partidele de opoziție, la care se adăuga sprijinul UDMR. Evenimente politice notabile în planul politicii externe au fost admiterea în NATO (2002) și încheierea negocierilor de aderare cu Uniunea Europeană (decembrie 2004), cu perspectiva semnării tratatului de aderare în 2005 și integrarea ca stat membru la 1 ianuarie 2007.

Evoluțiile socio-economice au fost predominant pozitive. Economia a fost relansată, după recesiunea de la sfârșitul deceniului trecut. A început un proces de dezinflație, iar puterea de cumpărare s-a îmbunătățit sensibil. Cu toate acestea, ritmul de creștere al salariilor și pensiilor a fost inferior celui de expansiune a economiei. De o mare importanță ulterioară avea să fie eliminarea obligativității vizelor pentru spațiul Schengen (2003), care a permis accesul forței de muncă din România în vestul continentului. În a doua jumătate a anului 2004, România a depășit problema balanței de plăți externe, care a marcat economia națională încă din 1982, prin atragerea de investiții străine și alte transferuri de devize (remitențe din muncă și transferuri private).¹⁹⁷ Sondajele de opinie au indicat o poziție solidă a PSD, la mare distanță de celelalte partide. Acest trend este explicabil prin efectul de încolonare în spatele învingătorului

¹⁹⁷ PIB a revenit la nivelul anului 1989 pe baza unei creșteri de peste 26% în intervalul 2001-2004. Inflația anuală a coborât de la 45,7% (2000) la 9,3% (2004). În schimb, veniturile populației nu au revenit la nivelul din 1990. Indicele salariului mediu real, raportat la 1990, a urcat de la 58,6 (2000) la 75,7 (2004), iar pensia medie reală de la 43,9 (2000) la 59,3 (2004). Numărul mediu anual al salariaților din economia națională a scăzut de la 4,62 mil. pers. (2000) la 4,42 mil. pers. (2004), iar cel al angajaților din industrie de la 1,87 mil. pers. (2000) la 1,73 mil. pers. (2004). Ponderea veniturilor publice în PIB a variat a coborât de la 31,2% (2000) la 29,6% (2004). Ponderea cheltuielilor publice în PIB a urmat același trend, de la 35,2% (2000) la 30,7% (2004). Datorită creșterii economice, sume în termeni absoluți au fost mai ridicate cu 20%, în cazul cheltuielilor, și cu peste 10% pentru venituri, decât în guvernarea precedentă. Sursa datelor: Anuarul Statistic al României 2004, Rapoartele Anuale BNR 2001-2005.

(bandwagon) de după alegerile din 2000 și prin evoluțiile socio-economice. Erodarea specifică guvernării, mai ales după lunile de iarnă (prin costurile încălzirii) nu a adus modificări majore în ierarhia partidelor.

Peisajul politic a devenit mult mai competitiv începând cu toamna anului 2003.¹⁹⁸ Până în primăvara anului 2004, situația s-a echilibrat, ca urmare a unei succesiuni de evenimente: referendumul constituțional, asupra căruia au planat îndoiele privitoare la corectitudinea votului, constituirea alianței politice *Dreptate și Adevăr* de către PNL și PD, discutarea în Parlamentul European a raportului critic privind progresele înregistrate de România în cadrul procesului de aderare la Uniunea Europeană, întocmit de raportorul Emma Nicholson și dificultățile specifice legate de costul încălzirii în sezonul rece 2003-2004.

La alegerile locale din iunie 2004, PSD a obținut 32,7% din voturile valabile exprimate pentru consiliile județene, iar Alianța PNL-PD 33,9%. La București, președintele PD și primar general în funcție, Traian Băsescu, s-a impus din primul tur în fața contracandidatului său de la PSD, ministrul de externe din acel moment, Mircea Geoană. Alianța a câștigat și la Cluj, unde Emil Boc (PD) l-a învins Ioan Rus, ministrul de interne PSD. Rezultatele de la locale au arătat că poziția PSD este șubredă, dând startul unei competiții intense în perspectiva alegerilor parlamentare și prezidențiale.

Sistemul electoral, în competiția pentru cele 469 de fotolii parlamentare, a rămas unul de reprezentare proporțională, dar cu prag electoral de 5%, în circumscripții plurinomiale și cu un sistem de redistribuire a mandatelor de tip d'Hondt.¹⁹⁹

Alegătorii au indicat pe primul loc Uniunea Națională PSD + PUR (37%), o alianță electorală reprezentând stânga moderată, constituită din Partidul Social Democrat (PSD) și Partidul Umanist din România (PUR). Cele două partide au candidat pe liste comune și în anul 2000. PUR a avut câteva mandate în Parlament, dar insuficiente pentru formarea unui grup parlamentar și a ocupat

¹⁹⁸ În Barometrul de Opinie Publică al Fundației Soros, PSD era cotate la 61,8% (oct. 2001), 52,9% (oct. 2002), 47% (mai 2003) și 43,9% (oct. 2003). Tot în octombrie, Alianța PNL-PD, nou constituită, avea un scor de 31,5%, iar PRM 16%.

¹⁹⁹ Alegerile parlamentare și prezidențiale (primul tur) s-au organizat pe 28 noiembrie 2004 în baza Legii nr. 373/2004 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului, modificată și completată prin OUG 80/2004 și a Legii nr. 370/2004 pentru alegerea președintelui României, modificată și completată prin OUG 77/2004; turul 2 al alegerilor prezidențiale s-a desfășurat pe 12 decembrie 2004. OUG 77/2004 a fost aprobată de Parlament prin Legea nr. 592/2004.

un post minor în guvern. Pe măsură erodării încrederii în guvernul Năstase, PUR s-a distanțat de PSD, ieșind de la guvernare în 2003. Rezultatele bune de la alegerile locale ale PUR (6%), resursele puternice în media reprezentate de trustul Intact și necesitatea de a preveni o izolare politică similară cu 1996 au influențat conducerea PSD spre o apropiere de PUR. Principala temă de campanie a PSD+PUR a fost competența, pe dimensiunea retrospectivă a evaluării rezultatelor guvernării. Secundar, a fost disputa cu Alianța referitoare la scopul politicilor publice, Uniunea cerând un mandat politic cu o pronunțată tentă socială și moderat redistributivă, în opoziție cu viziunea neoliberală a Alianței. Din păcate însă pentru calitatea politicilor de guvernare în România, nivelul acestor dezbateri nu fost unul satisfăcător. Pe componenta tematică de caracter, campania parlamentară a fost tributară campaniei prezidențiale a candidatului Uniunii, Adrian Năstase, axată pe un profil rațional-legal

Tabel 2.20 Alegerile parlamentare - Camera Deputaților (2004)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.449.344, din care 17.897.017 pe liste permanente						
total voturi exprimate:	10.794.653	prezența la vot:	58,5%			
total voturi valabil exprimate:	10.188.106	pondere corp electoral:	55,2%			
număr total de deputați: 332 (din care 18 reprezentând minoritățile naționale, altele decât cea maghiară)						
formațiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri	% locuri *
Uniunea Națională PSD+PUR	3.730.352	36,6	20,2	132	39,8	42,0
PSD Partidul Social Democrat				112	33,7	35,7
PUR Partidul Umanist din România				20	6,0	6,4
Dreptate și Adevăr PNL-PD	3.191.546	31,3	17,3	112	33,7	35,7
PNL Partidul Național Liberal				65	19,6	20,7
PD Partidul Democrat				47	14,2	15,0
PRM Partidul România Mare	1.316.751	12,9	7,1	43	13,0	13,7
BPND Partidul Blocului Național Democrat				5	1,5	1,6
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	628.125	6,2	3,4	22	6,6	7,0
minorități				18	5,4	
total partide parlamentare	8.866.774	87,0	48,1	332	100	100

* - ponderea formațiunilor politice raportată la numărul total de deputați, mai puțin minoritățile naționale;

Sursa: Biroul Electoral Central.

Tabel 2.21 Alegerile parlamentare - Senat (2004)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.449.344 / 17.897.017 (liste permanente)					
total voturi exprimate: 10.794.653		prezența la vot: 58,5%			
total voturi valabil exprimate: 10.231.476		pondere corp electoral: 55,5%			
număr total de senatori: 137					
formațiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri
Uniunea Națională PSD+PUR	3.798.607	37,1	20,6	57	41,6
PSD Partidul Social Democrat				46	33,6
PUR Partidul Umanist din România				11	8,0
Dreptate și Adevăr PNL-PD	3.250.663	31,8	17,6	49	35,8
PRM Partidul România Mare	1.394.698	13,6	7,6	21	15,3
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	637.109	6,2	3,5	10	7,3
total partide parlamentare	9.081.077	88,8	49,2	137	100

Sursa: Anuarul Statistic al României 2004.

Alianța Dreptate și Adevăr PNL-PD s-a clasat pe locul secund (31%). Alianța reunea dreapta politică, prin Partidul Național Liberal și dreapta economică, prin Partidul Democrat. Tema principală de campanie a Alianței a vizat preluarea votului negativ la adresa guvernării PSD prin denunțarea corupției generalizate ca problemă-cauză a societății românești. Astfel, Alianța evita o confruntare pe tema performanței socio-economice a guvernării, primordială în 2000, dar nefavorabilă din pricina prezenței în guvernarea 1996-2000. Preluând de la PRM această temă de caracter, secundară în 2000 și 2004, chiar și la nivel de elemente de discurs politic, prin sintagme de genul „sistemul ticăloșit”, Alianța a avut în vedere recâștigarea electoratului apatizant care votase împotriva lui Ion Iliescu și a stângii în 1996, dar fusese îndepărtat de contraperformanțele guvernării girate de CDR. Tema secundară, pe dimensiune prospectivă, viza politicile economice, reduse la un element-cheie, pentru a fi ușor de reținut și îndeplinit, anume cota unică. Programul PNL-PD urmărea trecerea de la un sistem de impunere pe cote progresive, în cazul impozitelor directe pe venitul persoanelor fizice și juridice (IVG și impozitul pe profit), la unul pe o cotă procentuală, în acest caz 16%. Ideea cotei unice (flat tax) vine din teoria economică neoliberală, dezvoltată în SUA în special în anii 1980, de unde și o semnificativă notă de consistență ideologică. O resursă importantă în campania Alianței a fost reprezentată de candidatul la președinție, Traian Băsescu (PD), datorită carismei și a ascendentului dat de victoriile succesive în competițiile electorale directe pentru primăria Capitalei.

Partidul România Mare a ocupat poziția a treia (13%). Față de campania precedentă din anul 2000, PRM a abordat pe un ton mai moderat aceleași teme de campanie. Pe dimensiunea retrospectivă era denunțată corupția, iar ca soluție

se cerea un mandat politic pentru lege și ordine. Spre deosebire de anul 2000, PRM s-a confruntat cu o competiție pe aceeași temă din partea altui competitor, PNL-PD, dar și cu un deficit sistematizat de comunicare a mesajului politic propriu prin media, pe durata legislaturii 2000-2004. Pentru a contrabalansa acest fapt, PRM a încheiat un protocol cu un partid creat de centrala sindicală BNS, prin care oferea locuri pe lista de la Camera Deputaților. Rezultatul PRM a fost dependent de ascendentul carismatic al liderului său, Corneliu Vadim Tudor, candidat la președinție, de unde și scorul superior în alegerile generale față de locale.

UDMR și-a menținut tema de campanie specifică pentru electoratul maghiar, de apărare a drepturilor minorităților. De această dată, Uniunea s-a confruntat cu un competitor mai radical, Uniunea Civică Maghiară (UCM). Pe cale de consecință, mesajul UDMR s-a îndreptat spre tema prospectivă a unui mandat politic pentru autonomie. Scorul electoral a asigurat intrarea confortabilă în parlament (6,2%), pe locul patru în ordinea opțiunilor electoratului.

Prezența la vot a fost semnificativ mai redusă în 2004 (58,5%) față de 2000 (65,3%). Partidele parlamentare au întrunit 88% din totalul voturilor valabil exprimate, cu 11 puncte procentuale peste 2000 și 48% din corpul electoral, cu un punct mai mult decât la scrutinul din urmă cu 4 ani.

Geografia electorală indică o dominație a PSD+PUR în zonele favorabile de la precedentele alegeri din afara arcului carpatic, cu excepția județului Prahova, pierdut la o diferență de 7.000 de voturi, dar și unele succese în circumscripțiile transilvane și bănățene (fig. 2.14). UDMR își adjucecă circumscripțiile din fieful său din estul Transilvaniei. Alianța PNL-PD s-a impus în vestul și sudul Transilvaniei, Prahova, Constanța și București. PSD+PUR a câștigat în 28 din cele 42 de circumscripții electorale, PNL-PD în 10, iar UDMR în 4. În cazul unui sistem electoral majoritar cu un singur tur, reprezentarea parlamentară ar fi fost substanțial diferită. Cel mai probabil, PSD+PUR ar fi beneficiat de majoritatea absolută a mandatelor, în ciuda diferenței de doar 5,3 puncte procentuale față de PNL-PD, iar PRM nu ar fi intrat în Parlament.

Votul pe regiuni istorice se înscrie în tendința stabilită de alegerile precedente. PSD+PUR a dominat în Moldova, Oltenia și Muntenia, cu excepția circumscripției Prahova. Capitala rămâne fieful electoral al drepteii, reprezentată la aceste alegeri de PNL-PD. În Dobrogea, situația este echilibrată, atât Uniunea, cât și Alianța câștigând câte o circumscripție, dar la o diferență redusă. În Transilvania, competiția este mult mai intensă. UDMR domină zona blocului etnic maghiar din est și nord-vest, iar Alianța în fiefurile drepteii din Banat și sud. În comparație cu ponderea în totalul votului transilvan la

precedentele alegeri, PSD+PUR a avut cel mai bun rezultat, reușind să câștige în Caraș-Severin, fief al dreptei, Sălaj și Bistrița-Năsăud, unde nu câștigase niciodată, precum și în Hunedoara și Maramureș.

Tabel 2.22 Votul pe regiuni istorice (Senat, 2004)

provincie istorică	formațiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)				
	PSD+PUR	PNL-PD	UDMR	PRM	alții
Transilvania	27,2	29,3	18,17	12,7	12,7
Țara Românească	44,2	29,5	0,19	15,7	10,4
Moldova	45,2	30,4	0,27	12,8	11,4
București	30,2	46,9	1,25	11,4	10,4
total	37,1	31,8	6,2	13,6	11,3

Sursa: calculat după datele din Anuarul Statistic al României 2004.

În ceea ce privește votul pe medii de rezidență, alegerile parlamentare din 2004 relevă o situație asemănătoare cu scrutinurile precedente, în sensul unei dominații a dreptei în marile aglomerări urbane și a stângii în rural. Peste jumătate (51,85%) din voturile pentru Uniunea PSD+PUR au venit din mediul rural și 48% din urban. Alianța PNL-PD a primit 70,9% din voturi din urban și numai 29% din rural. În rural, Uniunea a avut mai mult decât dublul voturilor Alianței. În schimb, mediul urban nu a fost favorabil în totalitate Alianței. În comunitățile urbane cu populație redusă și statut administrativ de oraș s-a impus la o diferență redusă Uniunea. Avantajul din urban al Alianței devine evident în marile aglomerări urbane, municipiile cu peste 200.000 de locuitori și București. În cazul electoratului PRM, acesta este distribuit uniform pe medii de rezidență. Votul pentru UDMR relevă distribuția pe medii de rezidență a minorității etnice maghiare. Votul din afara granițelor, deși redus ca importanță (0,4% din total) a înclinat în favoarea PNL-PD (49,7%).

Tabel 2.23 Votul pe medii de rezidență (Camera Deputaților, 2004)

mediul de rezidență	formațiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)						nr. secții	nr. voturi	pondere voturi
	PSD+PUR	PNL-PD	PRM	UDMR	alții				
București	30,1	47,5	10,2	1,3	10,9	1.220	1.008.451	9,9	
municipii	28,9	35,6	13,1	7,0	15,4	9.725	3.925.814	38,5	
orașe	35,9	29,9	14,4	6,1	13,7	4.909	972.823	9,6	
comune	45,6	21,9	13,2	6,5	12,9	1.557	4.240.722	41,6	
străinătate	21,7	49,7	7,8	7,8	13	153	40.296	0,4	
total	36,6	31,3	12,9	6,2	12,9	17.564	10.188.106	100,00	

Sursa: Traian Rotariu și Mircea Comșa, (coord.), *Alegerile generale 2004: o perspectivă sociologică* (Cluj Napoca: Eikon, 2005), p. 35.

Uniunea PSD+PUR a întrunit 3,7 milioane de voturi, reprezentând circa 37% din totalul voturilor și 20% din corpul electoral. După redistribuire, PSD a obținut 33% din mandatele parlamentare, iar PUR 6% la Cameră și 8% la Senat. PSD a fost în situația de a colecta toate voturile pe zona electoratului de stânga, în timp ce PUR a atras o parte a electoratului urban prin orientarea sa social-liberală. Urmarea a fost refacerea aceluși „L” întors din Botoșani până în Mehedinți, secționat în Prahova (la 7.000 de voturi). În Transilvania, s-au înregistrat rezultatele cele mai modeste, ca și la alegerile precedente, însă în trei circumscripții din nord Uniunea a avut câștig de cauză. Cele mai bune rezultate ale Uniunii au fost în circumscripții având reședință de județ municipii cu mai puțin de 100.000 de locuitori, ca Teleorman (53%), Giurgiu (53%), Olt (50%) și Vaslui (50%).

Alianța Dreptate și Adevăr PNL-PD a primit circa 3,2 milioane de voturi, adică 31% din totalul voturilor și 17% din corpul electoral. După redistribuire, PNL a avut 19,5% din mandatele de deputați, iar PD 14%. La Senat s-a constituit un grup parlamentar comun, dispunând de 41% din locuri. Gruparea celor mai reprezentative partide ale dreptei într-o singură entitate politică a permis câștigarea aproape integrală a electoratului de dreapta. În situația în care votanții PNȚCD ar fi susținut Alianța, scorul electoral ar fi fost mai ridicat cu doar 2 puncte procentuale. Distribuția votului pentru Alianță indică stabilitatea fiefului electoral al dreptei, anume culoarul Banat - Transilvania de sud - București. La fel ca în 1996, acesta nu a mai fost întrerupt în Prahova. În afara culoarului, Alianța a mai câștigat doar la Constanța, însă rezultate bune au mai fost și în nordul Moldovei. Circumscripțiile cu rezultatele cele mai bune pentru Alianță au fost București (47%), Brașov (42%) și Sibiu (41,5%).

Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) și-a păstrat sprijinul blocului etnic maghiar din Transilvania de Nord, obținând peste 620.000 de voturi, reprezentând 6,2% din totalitatea voturilor exprimate și 3,4% din corpul electoral. În urma redistribuirii, UDMR a primit 6% din mandate la Cameră și 7% la Senat. Cel mai important fapt în această campanie pentru UDMR este respingerea unui prezumtiv rival pentru voturile maghiare, Uniunea Civică Maghiară. Ca urmare, UDMR a păstrat majorități absolute în Harghita și Covasna și majorități simple în Mureș și Satu Mare.

Partidul România Mare (PRM) a primit 1,3 milioane de voturi, reprezentând 13% din totalul voturilor și 7% din corpul electoral. După redistribuire, i-au revenit 12% din mandate la Cameră și 15% la Senat. PRM este

singura formațiune parlamentară cu o distribuție uniformă a votului, fără a ține cont, firește, de zona electoratului maghiar. Cele mai bune rezultate au fost înregistrate în zonele minere, circumscripția Gorj și Valea Jiului în Hunedoara, unde PRM a surclasat Alianța, obținând locul secund.

În competiția pentru funcția de președinte al României, s-au înscris tot 12 candidați, ca și în anul 2000 (tabel 2.24). Dintre aceștia, numai cei trei reprezentând principalele formațiuni politice parlamentare, PSD, Alianța PNL-PD și PRM puteau fi cotați ca având șanse reale. Ceilalți candidați căutau să obțină notorietate pentru campania parlamentară sau să atragă atenția asupra unor teme specifice. Pregătirile pentru campania din toamnă au început după anunțarea rezultatelor finale ale alegerilor locale. PSD și PNL-PD se aflau într-o competiție strânsă în jurul a 32-33% din voturi, urmate la mare distanță de PRM cu 8%. În cazul PRM, era evident că schimbarea de strategie din 2003, prin care mesajul partidului era moderat spre a putea fi acceptat și perceput ca alternativă la PSD, nu dăduse rezultate. Prin asumarea de către PNL-PD a temei corupției, Alianța preluase și votul negativ. Așadar, atitudinea implicită cu care PRM și Corneliu Vadim Tudor au abordat campania din toamnă a fost una de resemnare, de unde o pierdere semnificativă din combativitatea din urmă cu patru ani și schimbarea din mers a obiectivului către conservarea a cât mai mult din voturile de la alegerile precedente.

Către începutul toamnei, starea de echilibru dintre PSD și Alianță s-a rupt în sensul unui ușor avantaj al partidului aflat la guvernare, tendință consolidată de formarea alianței electorale cu PUR și desemnarea premierului Adrian Năstase drept candidat la președinție. Alianța, pentru a păstra șanse de victorie, a luat o decizie radicală, în scopul realizării unei lovituri de imagine care să relanseze cursa electorală: schimbarea candidatului la președinție. Theodor Stolojan (PNL), un candidat pe profil rațional-legal, a fost înlocuit cu Traian Băsescu (PD), perceput ca având un profil carismatic, mai potrivit pentru a fi opus candidatului PSD și atuul de purtător de stindard al Alianței la succesul de la localele din iunie.²⁰⁰

²⁰⁰ În cazul unei confruntări ipotetice Năstase-Stolojan în turul 2 al alegerilor prezidențiale, sondajele de opinie din anul 2004 au arătat că după alegerile locale din iunie, când era o situație de echilibru 51%-49%, distanța în favoarea lui Adrian Năstase s-a mărit constant, ajungând la 16 puncte procentuale în luna octombrie, cf. Traian Rotariu și Mircea Comșa, (coord). *Alegerile generale 2004: o perspectivă sociologică* (Cluj Napoca: Eikon, 2005), p. 138.

Tabel 2.24 Alegerile prezidențiale (2004)

tururi de scrutin		turul 1			turul 2		
total alegători pe listele electorale		18.449.344 / 17.897.017 (liste permanente)			18.316.104 / 17.934.719 (liste permanente)		
voturi exprimate		10.794.653			10.112.262		
prezența la vot		58,5%			55,2%		
voturi valabil exprimate		10.452.205			10.008.314		
pondere în corpul electoral		56,7%			54,3%		
candidați	formațiunea politică	voturi	% voturi	% corp electoral	voturi	% voturi	% corp electoral
Adrian Năstase	PSD+PUR	4.278.864	40,9	23,2	4.881.520	48,7	26,7
Traian Băsescu	DA (PNL-PD)	3.545.236	33,9	19,2	5.126.794	51,2	28,0
CV Tudor	PRM	1.313.714	12,6	7,1			
Marko Bela	UDMR	533.446	5,1	2,9			
G. Ciuhandu	PNTCD	198.394	1,9	1,1			
G. Becali	PNG	184.560	1,8	1,0			
Petre Roman	FD	140.702	1,3	0,8			
alții		257.289	2,5	1,4			
total voturi valabil exprimate		10.452.205	100	56,7	10.020.870	100	54,7
voturi pentru candidați care nu au intrat în turul 2		2.628.105	25,2	14,2			

Sursa: Anuarul Statistic al României 2004.

În turul 2 al prezidențialelor s-au calificat Adrian Năstase (PSD+PUR) și Traian Băsescu (PNL-PD). Diferența de 7 puncte procentuale, adică peste 700.000 de voturi și plasarea Uniunii PSD+PUR pe primul loc al opțiunilor electoratului la alegerile parlamentare îl dădeau ca favorit pentru turul al II-lea pe Adrian Năstase. Cu toate acestea, votul de pe 12 decembrie l-a indicat drept câștigător pe Traian Băsescu, care a primit 51,23% din voturi, reprezentând 27,99% din corpul electoral, la o diferență de peste 245.000 de voturi față de contracandidatul său, Adrian Năstase, care a întrunit preferințele a numai 48,77% dintre alegători, reprezentând 26,65% din corpul electoral. O victorie la un scor așa de strâns sugerează faptul că modul în care a fost gândită și executată campania dintre cele două tururi a avut rolul hotărâtor.

Câștigarea mandatului prezidențial în al doilea tur din 2004 s-a făcut cu cel mai redus număr de voturi dintre toate alegerile prezidențiale succesive de după Revoluție și la cea mai scăzută prezență la vot a electoratului, de numai 55% dintre cei înscriși pe listele electorale. În 1996, învinsul de atunci, Ion Iliescu, a primit mai multe voturi decât învingătorul din 2004, în condițiile unui corp electoral mai puțin numeros cu 8 ani înainte. Cu privire la listele electorale,

Mircea Comșa și Traian Rotariu au remarcat nepotrivirea dintre evoluția negativă a populației României și creșterea corpului electoral, cauza acestui fenomen fiind capacitate administrativă a statului român.²⁰¹

Din perspectiva clivajelor politice, confruntarea din turul al doilea s-a purtat între un reprezentant al stângii moderate, Adrian Năstase, și unul al dreptei politice și economice, Traian Băsescu. Asemenea alegerilor prezidențiale precedente, rezultatul a fost decis de realinierea dintre cele două tururi a electoratului către cei doi candidați rămași în cursă. Victoria lui Traian Băsescu are la bază balansarea de partea sa a electoratului candidaților care nu au intrat în turul 2, în special cel al lui Corneliu Vadim Tudor (reprezentativ pentru versantul centru al clivajului centru-periferie și superior numeric față de electoratul periferiei, care preponderent l-a sprijinit pe Adrian Năstase) și folosirea unor tehnici de campanie superioare privind mobilizarea la vot a electoratului propriu. La toate acestea se adăugă greșelile de strategie de campanie ale adversarului.

În scurta istorie a alegerilor prezidențiale din România, direcția spre care înclină susținătorii candidatului plasat pe locul al treilea este decisivă pentru desemnarea câștigătorului. În 1992, Gheorghe Funar și-a îndrumat electoratul să îl voteze pe Ion Iliescu și acesta a câștigat. Patru ani mai târziu, Petre Roman l-a susținut pe Emil Constantinescu, care a reușit victoria în fața lui Ion Iliescu. În 2000, candidații ieșiți din cursă l-au sprijinit pe Ion Iliescu, care a câștigat confortabil în turul doi. La alegerile din 2004, nici Traian Băsescu și nici Adrian Năstase nu au inițiat negocieri directe și oficiale cu PRM pentru sprijin în turul al doilea, dintr-un considerent foarte pragmatic. Ambii doreau să fie aleși cu voturile electoratului PRM, dar fără includerea la guvernare și fără riscul asocierii în media internațională cu acest partid.

Strategia echipei lui Adrian Năstase miza pe mai multe elemente care convergeau spre o victorie la o diferență redusă, dar sigură. De pildă, sondajul la ieșirea de la urne de la turul 1 realizat de Insomar și Metro Media Transilvania indica victoria în turul 2 a lui Adrian Năstase la o diferență de 3,7 puncte procentuale (52%-48%).²⁰² Alegerile prezidențiale precedente arătaseră că majoritatea parlamentară conturată după alegerile parlamentare produce și o coaliție electorală de grupuri sociale care își împinge spre victorie în turul al

²⁰¹ Ibid., pp. 31-32.

²⁰² Ibid., p. 145

doilea și candidatul la președinție. Altfel spus, cine câștigă parlamentarele, își adjucecă și prezidențialele, grație efectului de încolonare în urma câștigătorului. Pornind de la avantajul de 700.000 voturi din primul tur și de la clasarea pe primul loc la parlamentare a PSD+PUR, perspectiva unui guvern format în jurul Uniunii era scontantă să demobilizeze electoratul Alianței. Dat fiind că niciunul dintre candidații rămași în cursă nu îl va aborda pe Vadim Tudor pentru un sprijin direct și public, reieșea că electoratul acestuia se va împărți în mod egal sau în cel mai rău caz cu un ușor avantaj pentru Traian Băsescu. (Vadim Tudor îl sprijinise pe Ion Iliescu în 1992 și 1996, fiind un adversar al guvernării de dreapta 1996-2000). În plus, PSD a deschis negocieri cu UDMR, pentru a obține sprijinul disciplinat al blocului electoral maghiar și a întări imaginea de deținător al majorității parlamentare și formator al Guvernului. Dacă la cele 700.000 de voturi se adăugau peste 600.000 de voturi din partea maghiarilor, reieșea un avantaj prezumtiv de 1,3 milioane de voturi, adică vreo 13 puncte procentuale. Chiar dacă Adrian Năstase era șeful Guvernului în funcție, iar în acest caz alegerile deveneau un referendum asupra guvernării și, pe cale de consecință, votul negativ pe dimensiune retrospectivă va înclina către Traian Băsescu, adăugându-se zestrei electorale oferite de candidații minori ai dreptei din primul tur, era foarte improbabil să fie recuperată această diferență. Pentru a slăbi și mai mult șansele adversarului, s-a căutat organizarea unei singure dezbateri televizate între cei doi.

Pentru Traian Băsescu și Alianța PNL-PD, turul 2 al alegerilor prezidențiale era o situație de totul sau nimic, adică singura șansă de a mai accede la putere sau de a sta cel puțin încă 4 ani în opoziție. Rezultatele favorabile de la locale arătaseră că poziția PSD este șubredă, iar victoria posibilă. Asumarea temei corupției ca temă principală de campanie adusese deja Alianței electoratul volatil al PRM, acel segment de votanți apartizanți pe evaluarea retrospectivă a guvernării care votaseră împotriva PDSR și Ion Iliescu în 1996, dar, dezamăgiți de guvernarea CDR, a ales opțiunea Vadim Tudor în 2000. Pentru a atrage cât mai mult din restul electoratului PRM, mergând chiar până la nucleul dur, Traian Băsescu a abordat, mai ales în confruntarea televizată directă cu Adrian Năstase, un discurs apropiat ca ton și formă de cel al Vadim Tudor în 2000 („sistemul ticăloșit”, „îi execut cu mâna mea” etc.), manifestând deschidere și, implicit, respect față de electoratul PRM. PSD și candidatul său, pe de altă parte, nu au ieșit cu niciun gest pozitiv față de acest electorat, ba mai mult, s-a afixat pe televiziuni la negocieri cu liderii UMDR.

În aceste condiții, președintele PRM, Corneliu Vadim Tudor, și-a declarat public sprijinul față de Traian Băsescu. Să urmărim care a fost impactul acestei declarații de sprijin. Rezultatele exit-poll de la primul tur indicau că 31% din votanții candidatului PRM ar fi optat pentru Adrian Năstase la turul 2, 44% pentru Traian Băsescu și 25% nu s-ar mai fi prezentat la vot, deci un raport de 41,3%-58,7%, în situația în care rezultatele exit-poll de la turul 1 îl dădeau câștigător în turul 2 pe Adrian Năstase. La turul 2, datele din exit-poll ale Insomar-MMT arătau că raportul a balansat decisiv în favoarea lui Traian Băsescu, care a primit circa 70% din voturile electoratului PRM față de aproximativ de 30% în cazul lui Adrian Năstase.²⁰³ În date absolute, această modificare a raportului reprezintă circa 205.000 de voturi în plus în favoarea lui Traian Băsescu. Diferența care i-a separat pe Traian Băsescu și Adrian Năstase în numărătoarea finală din turul 2 a fost de 245.274 de voturi.

Voturile candidaților minori ai dreptei de la primul tur (Ciuhandu, Miluț, Tudorici, în total peste 275.000 de voturi) au redus semnificativ diferența de la primul tur dintre Adrian Năstase și Traian Băsescu. Conform datelor din exit-poll de la primul tur, dintre votanții tuturor candidaților minori (nu intră aici Vadim Tudor și Marko Bela) și care intenționau să se prezinte la urne la turul 2, 35% erau favorabili lui Adrian Năstase și 65% lui Traian Băsescu. Conform datelor de la turul 2, acest raport s-a menținut în favoarea candidatului Alianței, 32% față de 68%²⁰⁴.

Pentru a preveni demobilizarea propriului electorat și încolonarea nehotărâților de partea PSD, care avea o imagine de câștigător al alegerilor parlamentare, campania dintre cele două tururi a Alianței PNL-PD și-a asumat rolul de purtător în România al valului „revoluției portocalii”, supranumele conferit de media internațională evenimentelor din jurul alegerilor prezidențiale din Ucraina. „Revoluția portocalie” se înscrie într-o serie de procese de schimbare politică, chiar schimbare de regim, din 2003-2004 din trei state foste membre ale Uniunii Sovietice. Sunt incluse aici Georgia cu „revoluția trandafirilor” și Kirghistan cu „revoluția garoafelor”. Desigur, în cazul României, țară membră NATO și în curs de integrare în UE, nu au existat aceleași rațiuni de fond ca în republicile ex-sovietice. Important a fost că s-a folosit acest mecanism prin

²⁰³ Ibid., p. 155.

²⁰⁴ Ibid., p. 155.

denunțarea fraudării alegerilor, existând și în România o rețea de grupuri de presiune favorabile PNL-PD, care au acționat în sprijinirea campaniei de susținere a tezei fraudei electorale. Ca urmare, electoratul favorabil lui Adrian Năstase a fost demobilizat, peste 290.000 din votanții candidatului PSD de la primul tur neprezentându-se și la turul doi. Demobilizarea a afectat și electoratul lui Traian Băsescu, dar într-o măsură mai redusă.²⁰⁵ Acuzele de fraudă nu au fost susținute nici de echipa internațională care a verificat softul de numărare a voturilor și nici de Parchetul General, care a dat rezoluție de neîncepere a urmăririi penale în primăvara lui 2005, după instalarea noii puteri.²⁰⁶

Singura confruntare televizată dintre Adrian Năstase și Traian Băsescu s-a remarcat printr-un moment similar cu celebra întrebare despre credința în Dumnezeu, adresată de Emil Constantinescu lui Ion Iliescu în 1996. Într-un acces de sinceritate, Traian Băsescu s-a întrebat cum de se întâmplă ca doi foști comuniști să candideze pentru președinția României. Efectul scontat al acestui moment a fost de a consolida alianța între dreapta economică, al cărei reprezentant direct era președintele PD și dreapta politică, tributară temei anticomuniste. Pe lângă mobilizarea bazei electorale, funcția secundară viza un plus prin carisma autenticității asupra votanților apartizani pe teme de caracter.

În ziua alegerilor, a contat sensibil întrebuițarea de către Alianță a unor tehnici moderne de mobilizare la vot a electoratului cu intenție de vot pentru Traian Băsescu, în comparație cu satisfacția unei victorii încă neconsumate în tabăra PSD+PUR, care avut ca efect lipsa unui efort de mobilizare la urne a propriilor votanți. Conform rezultatelor sondajului de la ieșirea de la urne, din cele circa 700.000 de persoane care au votat doar la turul 2, majoritatea au înclinat spre Traian Băsescu într-un raport ce 3 la 2, rezultând un avans pentru

²⁰⁵ Conform datelor dintr-o estimare a lui Mircea Comșa, asupra efectului de demobilizare dintre cele două tururi de scrutin pe baza datelor din exit-poll, din cei circa 1,4 milioane de votanți care nu s-au mai prezentat la vot la turul 2, 700.000 aparțin celor doi finaliști. Distribuția estimată a demobilizațiilor este de 290.000 de votanți ai lui Adrian Năstase și 210.000 ai lui Traian Băsescu, rezultând o diferență de circa 80.000 de voturi în favoarea candidatului Alianței PNL-PD - M. Comșa și T. Rotariu, *op.cit.*, p. 150.

²⁰⁶ Corelația dintre procentul voturilor de pe listele speciale, voturile nule și, respectiv, votul pentru partide a fost investigată în Mircea Kivu, "Fraudarea alegerilor ca eveniment statistic", *Dilema Veche*, 28 ianuarie - 3 februarie; concluzia unei analize statistice efectuată de Mircea Comșa și Traian Rotariu asupra alegerilor parlamentare și prezidențiale din 28 noiembrie 2004 este că „datele avute la dispoziție nu sunt capabile să sugereze o fraudă în procesul electoral prin intermediul listelor speciale sau al voturilor anulate”. - M. Comșa și T. Rotariu, *op.cit.*, p. 71.

candidatul PNL-PD de până la 100.000 de voturi.²⁰⁷ În plus, 280.000 de votanți de la primul tur ai lui Adrian Năstase l-au votat pe Traian Băsescu la turul doi, în timp ce numai 110.000 au procedat invers, rezultând o diferență favorabilă candidatului Alianței de circa 170.000 de voturi.²⁰⁸

Distribuția votului pe circumscripții electorale este similară cu cea de la alegerile prezidențiale din 1992 și 1996, fapt ce relevă existența unor fiefuri electorale și coaliții electorale stabile de grupuri sociale (fig. 2.15). Traian Băsescu s-a impus în Banat, Transilvania de sud și București, zone tradiționale ale drepteii, obținând cele mai bune rezultate în circumscripții cu mari aglomerări urbane ca Sibiu (67%), Timiș (66%), Brașov (66%), București (63%) și Arad (63%). Adrian Năstase a avut câștig de cauză mai ales în Moldova și Muntenia, în circumscripții predominant rurale, precum Botoșani (66%), Giurgiu (64%), Vaslui (62%) și Satu Mare (61%). Sprijinul dat de electoratul PRM lui Traian Băsescu se observă și prin victoria acestuia în Gorj (53%), circumscripție câștigată de Ion Iliescu în toate alegerile prezidențiale și în care PRM s-a situat pe poziția secundă la alegerile parlamentare. Electoratul maghiar a votat cu Adrian Năstase, conform înțelegerilor dintre PSD și UDMR dintre cele două tururi. Cu toate acestea, candidatul PSD a întrunit numai 75% din voturile maghiarilor²⁰⁹, reușind să se impună în zona Harghita-Covasna-Mureș și în Transilvania de Nord. Acest rezultat se explică prin scăderea influenței UDMR asupra electoratului maghiar din cauza competiției cu Uniunea Civică Maghiară și prin faptul că, după ce votase masiv împotriva lui Ion Iliescu în 1992 și 1996, era dificil pentru electoratul maghiar să îl susțină pe succesorul acestuia. Spre comparație, în Covasna Emil Constantinescu obținea 86,5% din voturi în 1996 față de 50,9% pentru Adrian Năstase în 2004, iar în Harghita raportul este de 91,5% la 76,5%. Efectul de demobilizare a militanților locali aparținând campaniei PSD+PUR este vizibil prin înfrângerea în Argeș, Tulcea și Suceava, circumscripții câștigate de Ion Iliescu în toate alegerile prezidențiale,

²⁰⁷ Traian Rotariu și Mircea Comșa, (coord). *Alegerile generale 2004: o perspectivă sociologică* (Cluj Napoca: Eikon, 2005), pp. 147 și 150.

²⁰⁸ Ibid. , p. 150.

²⁰⁹ Conform rezultatelor exit-poll de la primul tur, 41% dintre votanții UDMR l-ar fi votat pe Adrian Năstase în turul 2, 27% pe Traian Băsescu și 32% nu s-ar mai fi prezentat, rezultând un raport de 60% - Năstase și 40% - Băsescu. La turul doi au participat mai puțin cu 200.000 decât la primul tur, adică doar un pic peste două treimi. Dintre aceștia, 75% au votat cu Năstase și 25% cu Băsescu (M. Comșa și T. Rotariu, *op.cit.*, p. 150). Deci, sprijinul direct și oficial al UDMR a adus un plus de 15 puncte procentuale din voturile maghiarilor sau aproximativ 95.000 de voturi pentru Năstase. În schimb, sprijinul direct al lui C.V. Tudor pentru Băsescu a însemnat pierderea a circa 200.000 față de turul 1.

chiar și la înfrângerea din 1996. De asemenea, „partidul lui Ion Iliescu” a dispus de fiecare dată de majorități simple la alegerile parlamentare în aceste județe. În fine, atragerea votanților apartizani este subliniată de victoria lui Traian Băsescu în Prahova și Constanța, circumscripții cu un număr ridicat de votanți și în care câștigătorul din al doilea tur este și cel care a câștigat alegerile la nivel național, după cum o arată modelul alegerilor prezidențiale precedente. Însursumarea diferențelor în voturi valabil exprimate dintre Traian Băsescu și Adrian Năstase în Prahova, Constanța, Gorj, Argeș și Suceava, în total numai 5 circumscripții, reprezintă 70,5% din numărul de voturi ce i-a separat pe cei doi.

După câștigarea alegerilor prezidențiale, Traian Băsescu l-a nominalizat ca premier pe Călin Popescu-Tăriceanu, copreședinte al Alianței și președinte interimar al PNL. Votul de învestitură a fost obținut după ce Traian Băsescu a declarat că este dispus să recurgă la alegeri anticipate, o cale ce devenea posibilă în urma respingerii de către Parlament a cabinetului Tăriceanu. Astfel, PUR și UDMR au abandonat colaborarea cu PSD și au format, împreună cu PNL și PD, o nouă majoritate parlamentară, căreia i s-au adăugat și deputații partidului format de organizația sindicală BNS, aleși pe listele PRM, precum și grupul minorităților naționale. Noua majoritate parlamentară dispunea de 53,31% din mandate la Cameră și 51,09% la Senat.

Acțiunea președintelui Traian Băsescu de a forma o majoritate parlamentară capabilă să susțină un premier de aceeași culoare politică nu constituie o invalidare a alegerilor parlamentare, ci se înscrie în practica sistemelor politice semi-prezidențiale de evitare a situațiilor de coabitare. După modificarea Constituției în 2003, arhitectura sistemului politic românesc s-a apropiat și mai mult de modelul Republicii a V-a franceze, în sensul unui mandat diferit ca durată pentru președintele republicii și, respectiv, corpul legislativ. De aici posibilitatea existenței unei majorități parlamentare diferite de culoarea politică a președintelui. În aceste situații, cele mai puternice resurse de legitimitate politică aparțin câștigătorului celor mai recente alegeri. Președintele François Mitterand a dizolvat de două ori Adunarea Națională a Franței, la scurt timp după cele două victorii electorale ale sale din 1981 și 1988, obținând apoi majorități parlamentare favorabile (socialiste). În schimb, legislativele din 1986, 1993 și 1997 au produs majorități parlamentare ostile președintelui, care a fost forțat să coabiteze cu un premier de culoare politică opusă. În aceste situații de executiv bicefal, premierul dispune de mai multă putere, limitând aria de acțiune a președintelui la aspecte de politică externă și de securitate națională.

Dizolvarea parlamentului nu atrage după sine victoria partidelor pro-prezidențiale. Dacă anticipatele nu au loc la scurt timp după alegerile prezidențiale, există riscul unei noi coabitări, cum a fost cazul în 1997, când Jacques Chirac a dizolvat parlamentul la mai bine de doi ani după începutul mandatului prezidențial, iar alegerile au fost câștigate de opoziția de stânga.

Alegerile din 2008: tripartidismul PSD-PDL-PNL

În urma revizuirii Constituției în anul 2003, ciclul politic de după alegerile generale din 2004 a fost primul în care durata mandatului Parlamentului nu a mai coincis cu cea a președintelui României, cel al legislativului rămânând de 4 ani, față de 5 ani pentru președinte. De aici, decalarea alegerilor prezidențiale de cele parlamentare. O a doua noutate din punct de vedere electoral este apariția alegerilor europarlamentare, ca urmare a aderării României la Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007. Așadar, avem o trecere de la o situație caracterizată de un an electoral (alegeri locale în mai-iunie și alegeri generale și prezidențiale, în octombrie-decembrie) o dată la 4 ani, la o situație cu 2 ani electorali din 5 calendaristici, respectiv un an cu alegeri locale și parlamentare și un alt an cu alegeri europarlamentare și prezidențiale.

Din punct de vedere al stabilității politice, acești 5 ani prezintă asemănări cu perioada 1997-2000, respectiv o notă generală de instabilitate politică. Spre deosebire de sfârșitul anilor '90, nu au fost mișcări sociale de protest sau schimbări de guvern, ci un șir de crize politico-mediatică. Punctul de plecare, cel puțin la nivel public, a fost refuzul premierului PNL Călin Popescu Țăriceanu de a demisiona în vara anului 2005, la cererea președintelui Traian Băsescu, pentru a urma apoi alegeri anticipate. În viziunea președintelui, alegerile anticipate ar fi avut drept rezultat o majoritate parlamentară solidă pentru alianța politică PNL-PD. Refuzul premierului a avut ca motivare valurile succesive de inundații care au cuprins România în acel an. Începând cu toamna anului 2005, disensiunile și rivalitățile dintre președintele Traian Băsescu și Partidul Democrat (PD), pe de-o parte, și premierul Călin Popescu Țăriceanu și Partidul Național Liberal (PNL), pe de altă parte, s-au adâncit. Diferențele au îmbrăcat forma unor conflicte instituționale președinție-guvern sau a unor schimburi de replici în presă. De partea cealaltă a baricadei, congresul PSD din aprilie 2004 a oferit un rezultat-surpriză în competiția pentru președinția partidului. Ion Iliescu, fostul președinte al României (1990-96 și 2000-04) și

președinte al partidului (1997-2000), a fost surclasat în opțiunile delegaților de Mircea Geoană, fost ministru de externe în guvernul PSD (2000-04). Pe măsură ce conflictul președinte-premier și, în subsidiar PD-PNL, devenea tot mai vizibil public, PSD a părut mai preocupat de competiția internă de partid decât de competiția cu celelalte partide. Rezultatul a fost o reconfigurare politică având 3 actori principali, în adversitate permanentă și oficială, dar și compromisuri izolate, generând o confuzie generală a demarcației dintre Putere și Opoziție.

Punctul culminant al conflictului a fost atins în primăvara anului 2007. La începutul lunii aprilie, PD s-a retras de la guvernare, iar premierul Călin Popescu Tăriceanu a primit un vot de încredere din partea parlamentului pe o formulă remaniată, cu un cabinet minoritar PNL-UDMR. La scurtă vreme după aceea, președintele a fost suspendat din funcție, fiind acuzat în parlament de grave și repetate încălcări ale constituției. Votul din parlament a arătat existența unei largi majorități parlamentare anti-prezidențiale. În afara votului împotriva dat de PD, perceput drept partid prezidențial, cu rol de susținere politică și logistică a președintelui, și de abținerea grupului minorităților naționale, toate celelalte grupuri politice din parlament (PSD, PNL, PRM, UDMR) au votat în favoarea suspendării. Curtea Constituțională a acordat aviz negativ cererii de suspendare. A urmat un referendum în ziua de 19 mai 2007. Prezența la urne a fost de 44,45% din persoanele de pe listele electorale. Dintre cei prezenți la urne, 74,48% au votat „NU”, iar 24,75% au votat „DA”. Ca urmare, prin referendum s-a decis ca președintele suspendat să își reia atribuțiile constituționale. De menționat că BEC a dat publicității rezultatele generale, dar nu și pe cele privind votul pe liste suplimentare, respectiv numărul de voturi ale persoanelor care și-au exercitat dreptul electoral în afara localității.

Pe toată perioada 2005-2009 o altă sursă de evenimente cu impact mediatic a fost reprezentată de structuri din cadrul Parchetului General, în special, dar nu exclusiv, Direcția Națională Anticorupție (DNA). În câteva luni de la preluarea puterii, președintele Traian Băsescu a schimbat persoanele cu funcții de conducere din Procuratură cu altele, la propunerea ministrului de justiție Monica Macovei, care la acea vreme nu era membru de partid, dar care ulterior a devenit europarlamentar PDL. Televiziunile au prezentat pe larg și uneori în direct, la modul senzațional, arestări preventive ale unor marcanți oameni de afaceri (Dinu Patriciu, Puiu Popoviciu), percheziții (fostul premier Adrian Năstase) sau momentele de pronunțare a hotărârilor judecătorești de respingere a cererilor de arestare preventivă înaintate de procurori (Dinu Patriciu). Toate

aceste evenimente au avut în comun caracterul lor predominant mediatic, de imagine și lipsa finalității juridice, înțelegând prin aceasta trimiteri în judecată și condamnări definitive.²¹⁰ O a doua sursă de evenimente mediatice a fost Consiliul Național de Studiere a Arhivelor Securității (CNSAS), instituție nou înființată după instaurarea guvernului Tăriceanu, având drept țel declarat deconspirarea Securității ca poliție politică. În practică, aceasta a însemnat trecerea a numeroase personalități publice prin malaxorul unor scandaluri publice pe tema colaborării cu serviciile de informații ale vechiului regim.

Evoluțiile economico-sociale ale anilor 2005-2008 au fost predominant pozitive, respectiv creștere economică neîntreruptă și pozitivă, un proces de dezinflație, creșterea numărului de locuri de muncă și a puterii de cumpărare a populației. Alte procese economice, precum adâncirea deficitului de cont curent și creșterea datoriei externe, îndeosebi cea privată, își vor dezvălui consecințele negative la finele anului 2008.²¹¹

Dinamica sondajelor de opinie din anii 2005-2006 a fost similară cu ciclurile electorale precedente, în sensul unui puternic efect de raliere în jurul câștigătorului alegerilor recent disputate, respectiv președintele Traian Băsescu și Alianța PNL-PD, ca principal exponent al guvernării. Astfel, atât președintele, cât și Alianța erau cotate undeva între 50 și 60% din intențiile de vot, în condițiile în care circa o jumătate din respondenți erau nehotărâți sau declarau că nu votează. Spre finalul anului 2006, s-a conturat clar o tendință de inversare a raportului de forțe în interiorul Alianței, prin transferul de capital electoral de la președinte către PD, partidul pe care l-a condus între anii 2001 și 2004. Constituirea Partidului Liberal Democrat, ca facțiune desprinsă din PNL în decembrie 2006 și condusă de doi foști președinți ai PNL din anii 2001-2004 (Valeriu Stoica și Theodor Stolojan), a slăbit și mai mult PNL. La începutul anului 2007, PD se plasa între 35-40%, PNL în jurul a 11-12%, iar nou-creatul PLD în apropierea pragului electoral de 5%. PSD, ca partid de opoziție, a înregistrat o cădere spre 20-22%, similară cu anul 1997. Spre deosebire de

²¹⁰ A se vedea *Rapoartele privind starea justiției* ale Consiliului Superior al Magistraturii (CSM) pe anii 2005-2008, disponibile la <http://www.csm1909.ro/csm/index.php?cmd=24>.

²¹¹ PIB a crescut cu peste 27% în cei 4 ani, în timp ce inflația a coborât de la 11,9% în 2004 la 4,84% în 2007, pentru a urca apoi la 7,85% la finele lui 2008. Numărul mediu anual de salariați a crescut cu circa 400.000, de la 4,4 la 4,8 milioane. Câștigul salarial real s-a mărit cu peste 43 de puncte procentuale. Pondere veniturilor publice în PIB a urcat ușor spre 32%, în timp ce cheltuielile publice s-au extins constant, atingând 37,5% din PIB în 2008. Sursa datelor: Anuarul Statistic al României 2008, 2009, Rapoartele Anuale BNR 2006-2008.

precedenta perioadă de opoziție, partidul nu a mai reușit să revină pe o tendință crescătoare în al doilea an de la pierderea guvernării. PRM a scăzut de la un 14% în anul 2005 către limita pragului electoral, pe fondul creșterii în sondaje a PNG și a liderului său Gigi Becali, dinamica PRM-PNG fiind similară cu a unui sistem de vase comunicante.²¹²

Anii 2007-2009 au cuprins nu mai puțin de cinci alegeri la nivel național. Primul test electoral fost cu prilejul alegerilor europarlamentare din 25 noiembrie 2007. În paralel cu alegerile europene, președintele Traian Băsescu a convocat un referendum național pentru schimbarea sistemului electoral pentru alegerea Parlamentului României, prin înlocuirea sistemului proporțional cu cel majoritar uninominal în două tururi. În replică, guvernul PNL a organizat secții separate de vot pentru alegerile europarlamentare și referendum.

Tabel 2.25 Alegerile europarlamentare (2007)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.224.597				
total voturi exprimate: 5.370.171		prezența la vot: 29,5%		
total voturi valabil exprimate: 5.122.226		pondere corp electoral: 28,1%		
număr total de eurodeputați: 35				
formațiune politică	grup politic	voturi	% voturi	locuri
PD Partidul Democrat	PPE	1.476.105	28,8	13
PSD Partidul Social Democrat	PSE	1.184.018	23,1	10
PNL Partidul Național Liberal	ALDE	688.859	13,4	6
PLD Partidul Liberal Democrat	PPE	398.901	7,8	3
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	PPE	282.929	5,5	2
Tokes Lazlo candidat independent	PPE	176.533	3,4	1
total partide care au trecut pragul electoral		4.207.345	82,1	35
alte formațiuni și candidați sub pragul electoral		914.881	18,9	0

Sursa: Biroul Electoral Central - Alegeri europarlamentare 2007.

Rezultatele au confirmat, în mare, tendințele din sondaje, anume: (1) PD a devenit principalul partid politic, ca număr de voturi și distribuție teritorială a votului, fiind perceput drept partidul prezidențial; (2) PSD a înregistrat unul dintre cele mai slabe rezultate din existența sa ca partid; (3) PNL a înregistrat un recul de popularitate, inversându-se raportul de forțe față de fostul partener de Alianță; (4) pentru prima dată UDMR nu a capacitat în întregime votul etnic maghiar, având un competitor mai radical ca discurs; (5) partidele opuse

²¹² Conform datelor din Barometrele de Opinie Publică din anii 2005-2007, efectuate la comanda Fundației Soros România, <http://www.osf.ro/ro/program.php?program=35>.

tradițional UDMR, cu un discurs anti-sistem și un lider providențial (PRM, PNG) nu au atins pragul electoral, deși scorul lor cumulat a depășit 9% (fig. 2.16).

În ceea ce privește procesul electoral, este de menționat faptul că peste 10% dintre voturi au fost înregistrate pe listele speciale, adică voturi ale persoanelor din afara localității de domiciliu în ziua respectivă. În date absolute, este vorba de aproape 550.000 de asemenea voturi, față de circa 434.000 la turul 2 al alegerilor prezidențiale din 2004, dar la care prezența la urne la nivel național a fost de 56,5% față de 29,4% la europarlamentare.

La referendumul pentru votul uninominal s-au prezentat la vot mai puțini alegători, respectiv numai 26,51% din corpul electoral, ceea ce a atras invalidarea rezultatelor referendumului. Dintre cei care s-au prezentat, 81,3% au votat „DA”, 16,2% au votat NU, iar 2,5% au anulat buletinul de vot. Referendumul a fost promovat printr-o campanie prin care a fost asociat cu imaginea președintelui Traian Băsescu, principalul mijloc fiind panotajul (afișe, bannere, panouri etc.).

Alegerile locale din iunie 2008 au marcat o tendință spre o situație de echilibru, în care PDL și PSD au scoruri electorale apropiate în jurul a 30%, urmate de PNL, ușor sub 20%. Cele două noutăți ale acestor alegeri au fost introducerea alegerii directe de către cetățeni a președinților consiliilor județene (CJ) prin scrutin majoritar uninominal într-un singur tur (fiind ales candidatul cu cele mai multe voturi) și exercitarea votului doar în localitățile de domiciliu, ca urmare a discuțiilor despre „turiștii electorali”, pornite de la ponderea disproporționat de mare a alegătorilor de pe liste suplimentare la referendumul de demitere a președintelui și la alegerile europarlamentare din 2007.

PDL și PSD și-au disputat primul loc, PDL înregistrând circa 1 punct procentual avans la cele 4 categorii de vot (primar, consiliu local, consiliu județean și președinte CJ). În schimb, PSD a contabilizat mai multe mandate de președinți CJ, primari și consilieri județeni, datorită preponderenței prezenței la vot în mediul rural (tabel 2.26).

Tabel 2.26 Alegerile locale (2008)

partid	primari		consilieri locali		consilieri județeni		președinți CJ	
	% voturi	mandate	% voturi	mandate	% voturi	mandate	% voturi	mandate
PDL	33,5	909	27,7	11.129	28,9	458	28,2	14
Partidul Democrat Liberal								
PSD	30,8	1.138	26,7	12.137	27,9	452	28,1	17
Partidul Social Democrat								
PNL	19,5	706	18,1	8.529	19,5	297	19,8	5
Partidul Național Liberal								
PC Partidul Conservator	2,5	47	3,7	1.398	3,3	16	3,3	0
UDMR								
Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	4,3	184	3,7	2.195	3,3	89	3,3	4
alte formațiuni / candidați	9,4	199	10,1		16,9	80	17,4	1

Sursa: Biroul Electoral Central - alegeri locale 2008.

Notă: Numărul de mandate câștigate de PNL și PSD este ușor mai mare datorită unor alianțe electorale locale și se regăsesc la categoria „alții”.

În ansamblu, PSD a avut un rezultat mai bun decât la europarlamentare, obținând 17 președinți CJ și recâștigând o serie de județe tradiționale din Muntenia și Moldova. Cu toate acestea, PDL s-a impus în 14 județe, atât în cele tradiționale din Transilvania, cât și în județe dominate de PSD până în 2004, precum cele din nordul Moldovei (fig. 2.17), Mehedinți sau Dâmbovița. PNL a înregistrat un scor foarte bun față de europarlamentare, reușind chiar să câștige fotolii de președinte CJ în Bihor, Brașov, Călărași și Giurgiu. Dacă în județele transilvane PNL a avut în mod tradițional un scor bun, victoriile în Giurgiu și Călărași au fost cu atât mai surprinzătoare, cu cât în aceste două județe PSD a avut câștig de cauză la toate alegerile începând din 1990. De asemenea, în ambele județe au fost realeși primari PNL de municipii reședință de județ.

Comparația rezultatelor din 2008 cu cele din 2004 oferă și o perspectivă asupra dinamicii forței partidelor ca organizații politice. Prezența la vot a fost una obișnuită pentru alegerile locale, respectiv de ușor peste 50%. Față de 2004, îndeosebi PDL, dar și PNL sunt partide care cresc, în timp ce PSD pierde aleși locali. Având în vedere rezultatele foarte bune pentru PSD din 2004, desigur că la aceste alegeri nu putea decât să obțină mai puține mandate. Rezultatele obținute sunt comparabile numeric cu cele din 2000. Faptul esențial este însă că, pentru prima dată, un alt partid - și nu o alianță politică sau electorală de mai multe partide - este comparabil cu PSD. Astfel, PDL aproape că își dublează numărul de primari (+529), consilieri locali (+5.147) și județeni (+229).

Rezultate notabile au înregistrat și candidații independenți. La Sibiu s-a impus Forumul Democrat al Germanilor din România (FRDG), al cărui președinte, Klaus Johannis, ocupa și funcția de primar al municipiului Sibiu, deși populația de etnie germană nu depășește 2% din populația județului, conform recensământului din 2002. La București, fotoliul de primar general a fost câștigat de Sorin Oprescu, fost membru marcant al PSD, dar care a candidat ca independent, în urma deciziei conducerii partidului de a nu-l nominaliza drept candidat. Victoria lui Sorin Oprescu este cu atât mai semnificativă, cu cât a fost obținută în cel mai important fief al PDL, care a ocupat primăria Capitalei din anul 2000 prin Traian Băsescu și, mai apoi, prin Adriean Videanu. În turul 2, Sorin Oprescu l-a învins pe alt lider marcant PDL, fostul ministru de interne Vasile Blaga. Pentru prima dată începând din 1992, indiferent de tipul de alegeri, primarul ales nu aparține unui partid declarat de dreapta. Mai mult, Sorin Oprescu s-a impus în ciuda unei campanii susținute cu elemente din rețeaua de asocieri a narativei anti-comuniste (relația cu Securitatea, cariera și familia înainte de 1989, cartierul Primăverii, legătura cu Ion Iliescu, 13-15 iunie etc.).

Pe 30 noiembrie 2008 au avut loc alegerile parlamentare, având în vedere încheierea mandatului legislaturii 2004-2008. Sistemul electoral a cunoscut o primă schimbare majoră față de toată perioada precedentă. În noua formă, este un sistem hibrid, cu finalitate proporțională, dar cu circumscripții uninominale (în fiecare circumscripție sau colegiu este declarat un singur câștigător dintre candidați, iar fiecare partid nominalizează maxim un candidat).²¹³

Pe scurt, logica distribuirii mandatelor în noul sistem era următoarea:

1. la nivel de județ se face o primă distribuție a mandatelor, proporțional după scorul fiecărui partid. Dacă într-unul dintre colegiile din județ un candidat obține peste 50% din total voturi valabil exprimate acesta e declarat ales. Aceasta este prima și singura componentă „majoritar-uninominală” a sistemului;

2. pentru mandatele rămase neacordate, se urmează, în linii mari, procedurile tipice reprezentării proporționale, anume redistribuirea prin metoda d’Hondt. În acest mod, numărul de mandate al fiecărui partid, la nivel de țară, va fi proporțional cu numărul de voturi obținute, tot la nivel național;

3. în distribuirea mandatelor din colegiile unei circumscripții candidaților din același partid, este decisiv numărul de voturi obținut de fiecare candidat în propriul colegiu.

²¹³ Alegerile parlamentare s-au organizat în baza Legii nr. 35/2008, cu modificările și completările ulterioare. Termenul de colegiu este mai ușor de înțeles și chiar de pronunțat pentru cei mai mulți decât cel de „circumscripție”. A fost folosit în sistemul electoral cenșitar din România de dinaintea introducerii votului universal masculin imediat după primul război mondial.

Alegerile parlamentare din 2008 au consfințit o schimbare a raportului electoral de forțe între principalele partide, vizibilă ca tendință în alegerile europarlamentare din 2007 și locale din 2008. Spre deosebire de alegerile parlamentare dintre 1992 și 2004, competiția electorală nu mai poate fi descrisă ca un duel între partidul de stânga și o coaliție a partidelor de dreapta. Cele două partide de dreapta supraviețuitoare ale tranziției, PDL și PNL, totalizează circa 50% din sufragiile electoratul prezent la urne, față de numai o treime pentru PSD.

Tabel 2.27 Alegerile parlamentare - Camera Deputaților (2008)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.464.274, din care 18.253.616 pe liste permanente						
total voturi exprimate: 7.238.871		prezența la vot: 39,2%				
total voturi valabil exprimate: 6.886.794		pondere corp electoral: 37,3%				
număr total de deputați: 334 (din care 18 reprezentând minoritățile naționale, altele decât cea maghiară)						
formațiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri	% locuri *
PD Partidul Democrat	2.228.860	32,4	12,1	115	34,4	36,4
PSD+PC Alianța Politică Partidul Social Democrat + Partidul Conservator	2.279.449	33,1	12,4	114	34,1	36,1
PSD Partidul Social Democrat				110	32,9	34,8
PC Partidul Conservator				4	1,2	1,3
PNL Partidul Național Liberal	1.279.063	18,6	6,9	65	19,5	20,6
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	425.008	6,2	2,3	22	6,6	7,0
minorități				18	5,4	
total partide parlamentare	6.212.380	90,2	33,7	334	100	100

*- ponderea formațiunilor politice raportată la numărul total de deputați, mai puțin minoritățile naționale;

Sursa: Biroul Electoral Central.

Tabel 2.28 Alegerile parlamentare - Senat (2008)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.464.274, din care 18.253.616 pe liste permanente					
total voturi exprimate: 7.238.871			prezența la vot: 39,2%		
total voturi valabil exprimate: 6.888.055			pondere corp electoral: 37,3%		
număr total de senatori: 137					
formațiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri
PD Partidul Democrat	2.312.358	33,6	12,5	51	37,2
PSD+PC Alianța Politică Partidul Social Democrat + Partidul Conservator	2.352.968	34,2	12,7	49	35,8
PSD Partidul Social Democrat				48	35,1
PC Partidul Conservator				1	0,7
PNL Partidul Național Liberal	1.291.029	18,7	7,0	28	20,4
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	440.449	6,4	2,4	9	6,6
total partide parlamentare	6.396.804	92,9	34,6	137	100

Sursa: Biroul Electoral Central.

Campania electorală a prezentat un caracter de noutate prin candidaturile individuale în colegii. Față de campaniile electorale precedente, nu au mai existat campanii semnificative la nivel național ale partidelor. Imaginea generală a fost a unui mozaic de candidați pe culorile de fond ale partidelor, roșu (PSD), portocaliu (PDL) și galben (PNL). Fiecare alegător era supus unui asalt de marketing politic din partea a cel puțin 6 candidați, câte doi din partea fiecăruia dintre cele 3 partide importante, unul pentru Cameră și altul pentru Senat. Rezultatul comunicațional a fost o suprasaturare de mesaje, fiecare candidat având o campanie personală. Alegătorilor nu le era clar nici programul acestor candidați, nici programul partidelor, iar în cazul candidaților cu notorietate redusă, nici cine sunt respectivele persoane.²¹⁴

Rezultatele alegerilor au fost atipice. PSD+PC a câștigat cele mai multe voturi, dar PDL a primit cele mai multe mandate. Cauza acestui rezultat contraintuitiv constă în distribuția teritorială a votului pe partide. Sistemul electoral nu mai permite utilizarea voturilor din colegiile unde mandatul a fost câștigat cu majoritatea absolută a celor prezenți la urne în algoritmul de alocare a mandatelor la nivel național, pentru realizarea proporționalității dintre voturi și mandate. În cazul ambelor camere, PSD a câștigat cele mai multe mandate direct în colegiu, prin votul majorității absolute a celor prezenți la urne. Din cele 85 mandate alocate în acest fel la Cameră și 31 la Senat, PSD a obținut 40, respectiv 12. Drept rezultat, PDL a dispus de cele mai multe voturi în etapa de atribuire a mandatelor potrivit algoritmului de realizare a proporționalității (d'Hondt). O altă modificare importantă a vizat limitarea votului la localitatea de reședință, prin aceasta eliminându-se posibilitatea turismului electoral - votul multiplu în afara localității de domiciliu pe liste suplimentare.

Tabel 2.29 Procesul de distribuire a mandatelor (2008)

partid	majoritate absolută în colegiu		redistribuire proporțională județeană		redistribuire proporțională națională		total	
	Cameră	Senat	Cameră	Senat	Cameră	Senat	Cameră	Senat
PDL	27	11	69	18	19	22	115	51
PSD	40	12	57	18	17	19	114	49
PNL	4	1	38	6	23	21	65	28
UDMR	14	7	2	0	6	2	22	9
total	85	31	166	42	65	64	316	137

Sursa: Biroul Electoral Central.

²¹⁴ Bogdan Teodorescu et al., "O campanie total diferită, dar care nu a schimbat nimic," în *Alegeri 2008* (Iași: Polirom, 2009), pp. 13-37, Andrei Țăranu, "Campania "mesajul vag"," în *Alegeri 2008*, Gheorghe Teodorescu (coord.) (Iași Polirom, 2009), pp. 99-109.

Prezența la vot a cunoscut o adevărată prăbușire, fiind cea mai scăzută de la orice scrutin organizat la nivel național, cu excepția alegerilor europarlamentare. Puțin peste 39% dintre cetățenii de pe listele electorale s-au prezentat la vot. În ciuda campaniei mediatiche pentru votul uninominal, candidaturile uninominale au diluat miza alegerilor. Față de primari, ale căror decizii au impact direct asupra alegătorilor, nu a fost clar cum poate un parlamentar să aducă schimbări sesizabile în viața alegătorilor. Pe de altă parte, ponderea votului partidelor parlamentare în totalul voturilor valabil exprimate a crescut la 92,8%.

Geografia electorală a votului la alegerile parlamentare din 2008 (fig. 2.18) este foarte similară cu cea a votului pentru președinții de consilii județene (fig. 2.16), dar semnificativ diferită de cea a alegerilor parlamentare precedente. Tendința generală este cea inițiată de alegerile europarlamentare din 2007. PDL este singurul partid capabil să câștige, la nivel de județ, în toate regiunile țării. PSD devine mai degrabă un partid al regiunilor. PNL a reușit să se impună numai în județele unde câștigat și președinția consiliilor județene. UDMR își adjucează circumscripțiile din fieful său din estul Transilvaniei și, profitând de competiția dintre cele trei partide mari, obține cele mai multe voturi în nord-vest, în Satu Mare și Sălaj.

Desigur, situația pe colegii este mai diversificată decât lasă să se întrevadă o hartă electorală la nivelul județelor. Totuși, distribuția votului pe regiuni are un impact semnificativ. Votul pe colegii a oferit, în sfârșit, posibilitatea unei simulări reale a rezultatelor în condițiile unui posibil sistem majoritar uninominal (așa-numitul „uninominal pur”). Centralizând datele la nivel de colegiu, atribuirea mandatului acelor candidați care ar fi obținut cel mai mare număr de voturi, majoritatea relativă, ar fi condus la următoarea configurație a parlamentului:

Tabel 2.30 Majoritatea relativă în colegii (2008)

partid	majoritate relativă în colegiu		total
	Cameră	Senat	
PDL	136	58	194
PSD	118	55	173
PNL	37	15	52
UDMR	24	9	33
total	315	137	452

Sursa: calculat în baza datelor Biroului Electoral Central.

Datorită distribuției mai uniforme a votului decât în cazul celorlalte partide, PDL ar fi obținut cel mai mare număr de mandate. Cum votul pentru PSD a fost puternic concentrat teritorial în anumite județe, ecartul în număr de mandate față de PDL ar fi crescut și mai mult, deși la nivel național PSD obținuse mai multe voturi. Ca partid clasat pe locul 3, PNL ar fi fost marele pierzător, iar UDMR, grație concentrării celei mai mari părți a alegătorilor săi în majorități locale, ar fi obținut aproximativ același număr de mandate. Rezultatele acestei simulări confirmă legile lui Duverger²¹⁵ privind efectele sistemului majoritar uninominal asupra sistemului de partide.²¹⁶

Tabel 2.31 Votul pe regiuni istorice (Senat, 2008)

provincie istorică	formațiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)					total
	PSD+PC	PDL	PNL	UDMR	alții	
Transilvania	23,5	32,7	17,6	18,6	7,6	32,9
Țara Românească	40,9	32,5	19,3	0,3	6,9	37,6
Moldova	37,7	34,4	19,0	0,3	8,6	21,6
București	34,8	38,4	15,5	0,4	10,8	7,6
străinătate	13,2	46,5	23,5	5,1	11,7	0,3
total	34,2	33,6	18,7	6,4	7,1	100,0

Sursa: calculat după rezultatele oficiale BEC.

Situația votului pe regiuni istorice prezintă o discontinuitate cu tendința generală a alegerilor parlamentare precedente. PSD continuă să domine în Țara Românească și Moldova și să fie dominat în Transilvania și București. Mai ales PDL, dar și PNL reușesc, în schimb, rezultate apropiate de media națională în orice regiune a țării. Deși în 2008 s-au înființat colegii speciale pentru românii care trăiesc în afara granițelor, acestea nu au atras decât foarte puțini alegători. Deputații și senatorii aleși din respectivele colegii reprezintă numai 0,3% dintre cei care s-au prezentat la vot.²¹⁷

Votul pe medii de rezidență la alegerile parlamentare din 2008 diferă semnificativ față de pattern-ul din alegerile parlamentare dintre anii 1992-2004. În primul rând, structura celor prezenți la vot după mediul de rezidență a fost inversă celei din populația României: peste 55% dintre cei prezenți la vot provin

²¹⁵ Maurice Duverger, *Les partis politiques* (Paris: Armand Collin, 1976), p. 236.

²¹⁶ O prezentare mai cuprinzătoare a acestor efecte este disponibilă în Pierre Martin, *Sistemele electorale și moduri de scrutin* (București: Monitorul Oficial, 1999), pp. 38-50.

²¹⁷ Unele statistici electorale și rezultate ale sondajului la ieșirea de la urne efectuat de Insomar sunt disponibile în Gheorghe Teodorescu, (coord). *Alegeri 2008*, vol. 1 (Iași: Polirom, 2009) și —, (coord). *Alegeri 2008*, vol. 2 (Iași: Polirom, 2009).

din mediul rural, care reprezintă numai 45% din populația totală. La alegerile precedente, majoritatea votanților era din mediul urban, asemenea majorității populației. PSD a obținut un scor modest în mediul rural, comparativ cu seriile precedente de alegeri. Scorul în urban a fost însă comparabil cu cel din 2000 și 2004, când s-a plasat detașat pe primul loc. PNL, partid identificat, cel puțin la nivel de imagine, cu mediul urban, oamenii de afaceri, liberii profesioniști și clasa de mijloc, a obținut cea mai mare pondere de voturi în mediul rural.

Tabel 2.32 Votul pe medii de rezidență (Cam. Deputaților, 2008)

mediul de rezidență	formațiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)					
	PSD+PC	PDL	PNL	UDMR	alții	total
urban	32,0	35,3	16,5	6,0	10,1	44,5
din care, în București	(34,8)	(38,4)	(15,5)	(0,4)	(10,8)	(7,6)
rural	34,4	29,0	20,9	6,3	9,4	55,2
străinătate	13,2	46,5	23,5	5,1	11,7	0,3
total	34,2	33,6	18,7	6,4	7,1	100

Sursa: Gheorghe Teodorescu, (coord). *Alegeri 2008*, vol. 1 (Iași: Polirom, 2009), p. 360.

PDL a obținut un scor mai bun în urban și suficient de bun în rural. În pregătirea alegerilor prezidențiale din 2009, partidul a reușit un tur de forță organizatoric, contabilizând aproape jumătate (46,5%) din sufragiile din secțiile din străinătate. Schimbarea structurală a pattern-ului de vot este observabilă în mediul rural: pentru prima dată, ecartul dintre partidele de dreapta și PSD este aproape cât jumătate din scorul partidului din mediul rural.

Alianța Politică a Partidului Social Democrat + Partidul Conservator (PSD+PC) a fost formată din dorința de a evita situația din 2004. Atunci, alianța electorală a fost mult mai ușor de dizolvat post-alegeri, PC intrând la guvernare în coaliție cu fostul adversar electoral direct, Alianța PNL-PD. O altă deosebire față de 2004 este ponderea mult mai redusă a PC, care are numai 5 parlamentari în urma alegerilor (4 deputați și 1 senator) în 2008, față de 33 de parlamentari în 2004 (20 de deputați și 11 senatori). PSD+PC a întrunit circa 34% din opțiunile alegătorilor. În termeni relativi, rezultatul este ușor sub cele din 2000 și 2004, dar mai bun decât în 1992 și 1996. Ca număr absolut de voturi (2,35 milioane votanți), în condițiile participării reduse la urne, este cel mai slab rezultat electoral al PSD, indiferent de denumirea sa din trecut. Din punct de vedere teritorial, acel „L” întors tradițional extracarpatic din Botoșani până în Mehedinți a fost spart în două și erodat la capete. În Moldova, PSD pierde în Suceava și Neamț în favoarea PDL, în cel din urmă județ câștigând întotdeauna până atunci, chiar și în 1996. Județele din sud Giurgiu și Călărași, de asemenea

fiefuri tradiționale, sunt cedate PNL. Prahova a fost pierdută la o diferență de puncte procentuale față de scorul însumat al PDL și PNL egală cu scorul partidului. La Dâmbovița, fief tradițional al PSD, PDL a triumfat cu 47% din voturi. În Teleorman, victoria a fost parțială. Deși s-au obținut cele mai multe voturi, numărul de mandate a fost împărțit în mod egal între cele trei partide. Din fiefurile oltene, în Mehedinți înfrângerea a fost clară tot în fața PDL. Practic, PSD a devenit un partid al regiunilor, cuprinzând Moldova, fără cele două județe din nord-est, zona de curbură și cea mai mare parte a Olteniei. În schimb, la Constanța s-a înregistrat cel mai bun rezultat, fără îndoială ca efect al percepției pozitive față de administrația locală condusă de Radu Mazăre.

Partidul Democrat Liberal (PDL) a obținut cele mai multe mandate și puțin peste 33% din voturile valabil exprimate. Față de 2004, este partidul care a câștigat cel mai mult, atât ca număr de parlamentari, cât și ca puncte procentuale în intenția de vot. Din analiza distribuției teritoriale a votului reiese că PDL a reușit să își construiască o coaliție electorală proprie extinsă ca mărime, dar potențial eterogenă. În primul rând, sunt județele fiefuri tradiționale ale votului pentru dreapta, anti-PSD: Bucureștiul și județele urbanizate ale României, cele mai multe din Transilvania și Banat. La acestea se adaugă județe importante ca număr de alegători, care în mod tradițional înclinau balanța, precum Prahova și Suceava. În fine, mai este un grup distinct de foste fiefuri ale PSD, pe care acesta nu le-a pierdut nici în 1996, la cel mai slab rezultat național al său, care au fost câștigate de PDL: Neamț, Dâmbovița, Mehedinți, Tulcea. Pentru PDL, cheia succesului s-a dovedit a fi capacitatea de a fi competitiv electoral în toate județele țării, mai puțin Harghita și Covasna. Prin aceasta, PDL devenea cu adevărat un partid de anvergură națională, capabil să ducă bătălia electorală chiar și în fiefurile adversarului.

Partidul Național Liberal (PNL) a obținut cel mai bun scor din istoria sa de după revoluția din Decembrie 1989, întrunind peste 18% din sufragiile alegătorilor. Numărul de parlamentari este însă comparabil cu cel din urma alegerilor din 2004, când partidul a candidat în alianță cu PDL. Scorul obținut de PNL este și mai remarcabil, dacă ținem cont de faptul că a trecut printr-o scindare. Doi foști președinți ai partidului, unii parlamentari și membri părăsind partidul pentru a forma un alt partid liberal (Partidul Liberal Democrat), care a fuzionat apoi cu PD, rezultând PDL. Mai mult, PNL este primul partid de guvernământ care câștigă la alegeri mai multe mandate decât la alegerile precedente. Singura comparație posibilă ar fi cu PSD, care a reușit un scor bun în 2004, fiind la guvernare, dar care a pierdut un număr sensibil de mandate

parlamentare. Teritorial, rezultatele PNL sunt oarecum surprinzătoare. Succesul PNL nu se datorează fiefurilor tradiționale ale dreptei, ci județelor în care aleșii locali PNL domină administrația locală prin primari ai municipiilor reședință de județ și/sau președinți ai consiliilor județene. PNL a obținut aproape jumătate din voturi în Giurgiu și Călărași, județe sărace și ruralizate, unde PSD avea tradițional asemenea scoruri electorale. Din primele 10 județe ca scor electoral favorabil PNL, 7 sunt foste fiefuri ale PSD. La ce două de mai sus, se adaugă Botoșani, Buzău, Vâlcea, Teleorman și Bacău. Pe de altă parte, scoruri modeste, de circa 15%, sub media națională, au fost obținute în unele fiefuri tradiționale ale dreptei: București, Cluj, Sibiu, Arad, Timiș.

Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) și-a păstrat sprijinul blocului etnic maghiar din Transilvania de Nord, obținând aceeași pondere din totalul voturilor valabil exprimate ca și în 2004 (6,2%). Reușita campaniei pentru UDMR a constat în atingerea unui compromis cu rivalii pentru voturile maghiare, Lazlo Tokes și formațiunile secuilor. Ca urmare, electoratul maghiar și-a păstrat disciplina, rezultând majorități absolute UDMR în Harghita și Covasna și majorități simple în Mureș, Sălaj și Satu Mare.

Formarea post-electorală a guvernului a părut nesigură în perioada de campanie, existând riscul unui blocaj instituțional prin desemnarea de către președintele Traian Băsescu a unui candidat de prim-ministru neagreat de o majoritate parlamentară. Miza conflictului instituțional era cine are controlul formării guvernului: președintele sau parlamentul? Pe cale de consecință, guvernul răspunde în fața parlamentului sau în fața președintelui? Cum PDL a avut cel mai mare număr de parlamentari, conflictul potențial a fost amorsat, președintele prevalându-se de acest fapt pentru a refuza oricărui alt partid nominalizarea unuia dintre membri săi drept candidat de prim-ministru. Negocierile dintre partide au avut o trăsătură diferită de cea din anii 1990. Acum fiecare partid era dispus să negocieze cu oricare alt partid, indiferent de deosebirile ideologice și de retorica de campanie, încă proaspătă în mintea unora. Practic, nimeni nu voia să treacă în opoziție, neputând rezista perspectivei guvernării. În cele din urmă, formarea guvernului a fost rapidă. Deși a existat un protocol de colaborare PSD-PNL, acesta nu a mai fost semnat și asumat oficial. Președintele Băsescu a oferit PSD posibilitatea de a intra la guvernare ca partener al PDL în condiții de paritate a numărului de portofolii, dar cu premier PDL. Momentul decisiv a fost votul în Comitetul Executiv al PSD, unde s-a acceptat oferta cu majoritate de voturi. Președintele PSD a preluat

totodată și funcția de președinte al Senatului. Un episod mai bizar a fost renunțarea premierului desemnat inițial, Theodor Stolojan (fost prim-ministru 1991-1992 și președinte al PNL), la mandatul de formare a guvernului. În campania electorală, Stolojan a fost prezentat drept candidatul oficial al PDL pentru funcția de premier. În cele din urmă, premier a fost desemnat Emil Boc, președinte PDL, primar al municipiului Cluj-Napoca. Noul guvern a primit votul de investiție în ultima săptămână a anului 2008. Deja din luna noiembrie, în economie începuseră să se facă simțite efectele crizei economice mondiale, al cărei moment de explozie în atenția opiniei publice mondiale a fost falimentul Băncii Lehman, în 15 septembrie 2008.

Alegerile din 2009: Traian Băsescu pierde în România, dar câștigă alegerile

Șirul celor patru scrutine la nivel național în mai puțin de un an și jumătate avea să se încheie la finalul lui 2009 prin alegerile prezidențiale. Alegerile europarlamentare din iunie 2009 au fost considerate drept o repetiție generală pentru toamnă.²¹⁸ Principalele două elemente de atenție în perioada de campanie au fost candidatura Elenei Băsescu, fiica președintelui României, Traian Băsescu, și arestarea preventivă a omului de afaceri Gigi Becali, președintele Partidului Noua Generație, neparlamentar și patron al celui mai popular club de fotbal din România, Steaua București. Președintele PRM, Corneliu Vadim Tudor, l-a introdus pe Becali pe lista electorală a PRM pe al doilea loc, devenit eligibil în condițiile atenției opiniei publice față de cazul Becali. Elena Băsescu a candidat din postura de independent, având o campanie electorală proprie, dar coordonată de membri marcanți ai PDL.

Rezultatele au confirmat tendința de echilibru între PDL și PSD, urmate pe un distant loc 3 de PNL (fig. 2.19). Spre deosebire de scrutinurile din 2007-2009, PRM a reușit de această dată să depășească pragul electoral. PSD a avut cel mai mare număr de voturi, dar prin înscrierea Elenei Băsescu în PDL chiar în seara anunțării rezultatelor, balanța s-a schimbat în favoarea PDL ca număr de voturi, cele două partide rămânând egale ca număr de mandate. Un alt element

²¹⁸ Pentru o analiză a primelor alegeri din România pentru un mandat complet în Parlamentul European a se vedea Mircea Comșa, Andrei Gheorghită și Claudiu D. Tufiș, (coord). *Alegerile pentru Parlamentul European: România 2009* (Iași: Polirom, 2010).

interesant scos în evidență după scrutin l-a constituit ponderea ridicată a votanților de pe listele speciale. Spre deosebire de alegerile locale și parlamentare din 2008, o nouă schimbare a legislației electorale a permis din nou alegătorilor să voteze în afara localității, pe liste speciale.

Tabel 2.33 Alegerile europarlamentare - 2009

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.197.232				
total voturi exprimate: 5.035.229		prezența la vot: 27,7%		
total voturi valabil exprimate: 4.840.033		pondere corp electoral: 26,6%		
număr total de eurodeputați: 33				
formațiune politică	grup politic	voturi	% voturi	locuri
PSD+PC Alianța electorală PSD+PC	S&D	1.504.218	31,1	11
PDL Partidul Democrat Liberal	PPE	1.438.000	29,7	10
PNL Partidul Național Liberal	ALDE	702.974	14,5	5
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	PPE	431.739	8,9	3
PRM Partidul România Mare	PPE	419.094	8,7	3
Elena Băsescu candidat independent	(PPE)	204.280	4,2	1
total partide și candidați care au trecut pragul electoral		4.700.305	97,1	33
alte partide și candidați sub pragul electoral		139.728	2,9	0

Sursa: Biroul Electoral Central.

La europarlamentarele din 2009, ponderea voturilor de pe listele speciale a urcat la 13,3%, un nivel anormal de mare pentru populația care s-ar afla în tranziție într-o zi de duminică în România. Acest fapt a generat noi discuții cu privire la problema turismului electoral, dând o nouă interpretare alegerilor europarlamentare, ca repetiția generală a celor prezidențiale, ce aveau să urmeze peste câteva luni.

Alegerile prezidențiale din 2009 au fost primele de acest gen decalate de alegerile parlamentare. În competiție s-au înscris 12 candidați (tabel 2.34). Președintele în funcție, Traian Băsescu, căuta re alegerea pentru un al doilea mandat, cu sprijinul PDL. Principalul său competitor a fost președintele PSD, Mircea Geoană. Deoarece cele două partide cu cel mai mare număr de parlamentari se aflau guvernare, Mircea Geoană nu reușea să reducă ecartul pe intenția de vot din sondajele pre-electorale. PNL a organizat un congres în primăvara anului 2009. Liderii din teritoriu ai partidului au optat pentru schimbarea președintelui partidului, înlocuindu-l pe fostul premier Călin Popescu Țăriceanu cu senatorul Crin Antonescu. Avantajele schimbării, percepute la acel moment, au avut la bază considerente de imagine. Cel mai probabil, președintele partidului avea să fie și candidatul la președinție, situație în care Crin Antonescu era perceput drept mai carismatic și mai articulat în discurs. Partidul se distanța ca imagine și de guvernarea precedentă, evitând, pe

cât posibil, efectul post-electoral de erodare puternică a suportului electoral pentru fostul partid de guvernare în favoarea noilor guvernanți. Un motiv în plus pentru aceasta era acuza de rutină privind responsabilitatea „grelei moșteniri” lăsată de guvernarea liberală în condițiile crizei economice, ale cărei efecte sociale începuseră a fi simțite. În situația în care PSD era încă la guvernare și Mircea Geoană, ca președinte al Senatului, nu putea fi perceput drept alternativa la președintele în funcție, iar Crin Antonescu încă nu își consolidase poziția de lider al opoziției parlamentare, a existat o fereastră de oportunitate pentru un alt candidat, care ar fi reușit să coalizeze în jurul său nemulțumirea difuză față de președintele Băsescu, însoțită de lipsa de convingere față de prestația celor mai importanți contracandidați ai acestuia. Primarul general al Capitalei, Sorin Oprescu, a fost cel care și-a asumat acest calcul politic, devenind al patrulea candidat.

Tabel 2.34 Alegerile prezidențiale (2009)

tururi de scrutin		turul 1			turul 2		
total alegători pe listele electorale		18.293.277			18.303.224		
voturi exprimate		9.946.748			10.620.116		
prezența la vot		54,4%			58,0%		
voturi valabil exprimate		9.718.840			10.481.568		
pondere în corpul electoral		53,1%			57,3%		
candidați	formațiunea politică	voturi	% voturi	% corp electoral	voturi	% voturi	% corp electoral
Traian Băsescu	PDL	3.153.640	32,4	17,2	5.275.808	50,3	28,8
Mircea Geoană	PSD+PC	3.027.838	31,2	16,6	5.205.760	49,7	28,5
Crin Antonescu	PNL	1.945.831	20,0	10,6			
Corneliu Vadim Tudor	PRM	540.380	5,6	2,9			
Kelemen Hunor	UDMR	372.764	3,8	2,0			
Sorin Oprescu	Independent	309.764	3,2	1,7			
George Becali	PNG-CD	186.390	1,9	1,0			
alții		182.233	1,9	1,0			
total voturi valabil exprimate		9.718.840	100	53,1	10.481.568	100	57,3
voturi pentru candidați care nu au intrat în turul 2		3.537.362	36,4	19,3			

Sursa: Biroul Electoral Central.

Din punct de vedere al tematicii campaniei electorale, putem vorbi de două părți cu totul distincte: prima, cea a turului 1, corespunzătoare unui turneu al candidaților pentru desemnarea șalangerului și a doua, cea a turului 2, când electoratul va fi având de optat pentru schimbarea sau menținerea președintelui Băsescu.

Sondajele de la începutul campaniei indicau o situație generală în care președintele Băsescu se afla pe primul loc în intențiile de vot, în jurul a 35%. În dispută pentru poziția a doua, care garanta intrarea în turul 2, se aflau Mircea Geoană, Crin Antonescu și Sorin Oprescu, primii doi apropiați de 20%, iar Sorin Oprescu în jurul a 15%. Momentul decisiv a fost ieșirea de la guvernare a PSD, ca răspuns la demiterea ministrului de interne Dan Nica (PSD), în urma unor declarații privind riscuri de fraudare a alegerilor. Trecerea PSD în opoziție a relansat practic campania lui Mircea Geoană care, din partener al guvernării și al președintelui Băsescu, a devenit adversarul cel mai important ca anvergură. În aceste condiții, candidatura lui Sorin Oprescu a devenit caducă, primarul Capitalei pierzând din intențiile de vot în ultimele săptămâni de campanie. Datorită și prestațiilor la dezbaterile TV, Crin Antonescu a preluat o parte a electoratului nemulțumit de președintele Băsescu, dar ecartul față de Mircea Geoană, rezultat din diferența brută între bazinele electorale ale PSD și PNL, nu a putut fi redus.

Pentru primul tur, campania de realegere a președintelui Băsescu a propus o temă care a captat atenția opiniei publice cel puțin până la momentul retragerii PSD de la guvernare. Pentru data alegerilor, președintele a cerut organizarea unui referendum privind reducerea numărului de parlamentari și reducerea numărului de camere ale parlamentului, prin trecerea la un legislativ de tip unicameral. Cum procedura de modificare a Constituției prevede trecerea mai întâi adoptarea în parlament de către o super-majoritate a unei legi constituționale și validarea ulterioară a acesteia printr-un referendum național, referendumul din 28 noiembrie avea doar un caracter consultativ. *De jure*, președintele a propus un referendum consultativ, fără niciun caracter imperativ pentru parlament și fără nicio finalitate juridică în sine. *De facto*, președintele a propus un referendum prin care întreaga nemulțumire a celei mai mari părți a populației față de cum este condusă țara era canalizată printr-un vot de blam asupra parlamentului, partidelor politice și politicienilor, cele trei categorii care se află, de regulă, pe ultimele trepte în încrederea populației. Comunicațional, referendumul a mutat dezbaterile pe o temă de viitor, prospectivă, prin care președintele cerea un mandat pentru politici. După cum am văzut în secțiunea privind votul tematic, acestea aparțin mai degrabă candidaților de opoziție, șalangerilor politici și nu celor în funcție. Prin această mutare, atenția opiniei publice a fost abătută de la o evaluare retrospectivă a celor 5 ani de mandat și a primului an de guvernare cu prim ministru PDL, dar și de la narativele propuse de ceilalți candidați.

În urma primului tur de scrutin, au rămas drept finaliști președintele în funcție Traian Băsescu cu 32,4% din voturi și președintele PSD Mircea Geoană cu 31,1% din voturi. Candidatul PNL, Crin Antonescu, a ocupat poziția a treia, cu 20% din sufragii. Ceilalți candidați s-au aflat la mare distanță ca număr de voturi primite, singurul care a depășit pragul simbolic de 5% fiind președintele PRM, Vadim Tudor, aflat la a patra candidatură.

Rezultatele referendumului au fost previzibile, în sensul că marea majoritate a celor prezenți la urne au fost de acord cu ambele propuneri, cea de reducere a numărului de parlamentari la maxim 300 și cea de trecere la parlament unicameral. A surprins însă marja cu care referendumul a fost validat. Totalul celor prezenți la urne a fost de doar 50,95% din cei înscriși pe listele electorale. Dacă doar o mică parte dintre cei care au votat „nu” ar fi renunțat să participe la referendum și ar fi votat doar în cadrul scrutinului pentru președinte, referendumul ar fi fost invalidat. Singura consecință a referendumului este că a permis președintelui Traian Băsescu să persiste în utilizarea acestei teme de campanie și pentru turul 2.

Rezultatele primul tur relevă, la o primă vedere, o revenire la tiparul consacrat al distribuției teritoriale a voturilor din alegerile prezidențiale precedente, cu excepția parțială a celor din 2000: candidatul dreptei domină în București și județele urbanizate, care se află în Transilvania, în timp ce candidatul stângii domină în zona extracarpatică, în care, de regulă, întâlnim județe mai puțin prospere și ruralizate. Spre deosebire de scrutinurile din anii 2007-2009, circumscriptiile în care PDL a reușit să înlocuiască PSD ca partidul cel mai important la nivel local, precum Neamț, Dâmbovița, Mehedinți și, din alte puncte de vedere, Suceava și Botoșani, au revenit acum candidatului PSD (fig. 2.20). Acest fapt ridică o întrebare interesantă: în ce măsură rezultatele electorale mai slabe ale PSD din aceste circumscriptii s-au datorat mai degrabă unor factori locali, decât unor factori la nivel național. Miza la nivel național a acestor alegeri și prezența mult mai ridicată a electoratului a readus competiția electorală în linie cu a celor precedente. Din acest punct de vedere, rezultatele PNL sunt la fel de interesante. PNL reușise cel mai bun scor al său de până atunci la alegerile parlamentare, pe baza aleșilor săi locali și a unei guvernări în condiții de prosperitate. Rezultatele de la prezidențiale au reprezentat încă un pas înainte, scorul electoral fiind mai ridicat cu câteva procente. Aceasta nu înseamnă însă că votul pentru PNL și candidatul său a avut aceeași bază. Spre deosebire de alegerile parlamentare, s-a petrecut o schimbare statistic

semnificativă.²¹⁹ Alegătorii din circumscripțiile cele mai urbanizate ale României au început să voteze cu PNL într-o măsură mai ridicată (în special București, Brașov, Timiș), în timp ce impactul prezenței aleșilor locali PNL s-a diminuat considerabil (24% în Călărași față de 40,9% în 2008 și 21% în Giurgiu față de 49,5% în 2008).

Turul al doilea de scrutin a însemnat o nouă confruntare, din perspectiva clivajelor politice între un reprezentant al stângii moderate, Mircea Geoană și unul a ceea ce am numit dreapta politică și economică, Traian Băsescu. Strategiile de campanie ale celor două tabere adverse pentru turul al doilea relevă, din unghiuri diferite, atât schimbări, cât și continuitate în existența și manifestarea clivajului principal al politicii românești.

Strategia de campanie a echipei candidatului PSD pentru turul 2 a căutat să construiască o largă coaliție politică, economică și mediatică împotriva lui Traian Băsescu și a PDL. Demiterea guvernului Boc prin moțiuni de cenzură a arătat că, cel puțin în parlament, Traian Băsescu și PDL deveniseră izolați politic. Prin atitudinea favorabilă față de schimbarea lui Traian Băsescu din funcția de președinte al României a trusturilor Intact (patron Dan Voiculescu) și Realitatea-Cașavencu (patron Sorin Ovidiu Vântu) se realiza un pas important în direcția izolării mediatică. În fine, faptul că respectivele posturi aparțineau capitalului intern, însemna și un suport tacit, cel puțin din partea unui segment al capitalului autohton. În esență, strategia viza transformarea votului de la turul al doilea într-un referendum privind președintele Băsescu și, pe cale de consecință, scindarea electoratului în două mari grupări, pro sau contra Traian Băsescu. Aceasta reprezintă partea de discontinuitate în ceea ce privește clivajele: înlocuirea clivajului stânga-dreapta cu unul la nivel de persoană, pro sau contra Traian Băsescu. La baza acestei schimbări a stat și aritmetica primului tur. Candidatul PSD își capacitase aproape la maxim bazinul său. Cei doi candidați auto-identificați de dreapta, Traian Băsescu și Crin Antonescu, totalizau 52% din voturile exprimate, pondere foarte similară cu scorul din turul 2 din 2004 al candidatului Alianței PNL-PD. Pentru a aborda cu succes finala alegerilor prezidențiale și a forma o majoritate parlamentară în vederea guvernării, PSD trebuia să intre într-o coaliție cu unul dintre partidele de dreapta, cu prețul unor concesi majore. Poate cea mai semnificativă în acest sens a fost prevederea din

²¹⁹ Utilizând testul z de diferență a mediilor, la un nivel de semnificație de 1%, rezultatele au indicat o diferență statistic semnificativă între mediile scorurilor ponderii votului pentru PNL pe cele 42 de circumscripții electorale pentru alegerile parlamentare și, respectiv, prezidențiale.

acordul politic PSD-PNL privind renunțarea de către PSD la postul de prim-ministru, în eventualitatea victoriei lui Mircea Geoană și a formării ulterioare a unui nou guvern. Persoana care avea să conducă guvernul era, conform acordului, Klaus Johannis, primarul Sibiului și președinte al Forumului German din România. Johannis a fost deschis cooperării cu Alianța PNL-PD în 2004, manifestându-și public, și cu alte ocazii ulterioare, faptul că este un om politic cu vederi de dreapta. Pentru a intra la guvernare alături de PSD în guvernul Johannis, Crin Antonescu și PNL se angajau să îl sprijine pe Mircea Geoană în turul al doilea.

Strategia de campanie a lui Traian Băsescu și a echipei sale pentru turul 2 a vizat tocmai evitarea unei stări pasiv-defetiste, în genul aceleia din campania pentru re alegerea președintelui Iliescu din 1996.²²⁰ În primul rând, a fost introdusă o nouă narativă în campanie, promovându-se prin campania negativă „NU Geoană” rețeaua de asocieri negative la adresa PSD și a stângii din mintea multor alegători. Prin apelul la emoții, mesaje prezente în toate mediile posibile, presă scrisă și TV, panotaj, materiale electorale, Internet, li s-a evocat alegătorilor-țintă frânturi de judecăți, sentimente, imagini și idei care au devenit conectate în timp: anti-comunismul, Ion Iliescu, minierii, Piața Universității, oligarhii, Rusia (sovietică) etc., la care s-au adăugat imaginile „mogulilor”, patronii de presă ai trusturilor Intact (Dan Voiculescu), Realitatea-Cașavencu (Sorin Ovidiu Vântu) și Adevărul (Dinu Patriciu). Prin această adăugare, elementele corupție și îmbogățire pe căi necinstite au întregit rețeaua. Ideea din spatele campaniei era de a bloca alinierea electoratului lui Crin Antonescu de la primul tur către Mircea Geoană la turul 2. Din perspectiva clivajelor, aceasta însemna tocmai menținerea clivajului stânga-dreapta prin apelul la votul partizan de tip cognitiv și ritualic, care era tradițional împotriva PSD. După cum remarca Drew Westen, analizând strategiile electorale republicane din anii 2000-2004, o astfel de strategie nu urmărește câștigarea unei largi majorități, ci cu bună știință sacrifică o parte semnificativă a electoratului în căutare unei majorități de ușor peste 50%, prin mobilizarea la maxim a propriului electorat și speculând rețeaua de asocieri negative create în timp față de adversar în cazul unui segment redus numeric, dar important de alegători apartizani.²²¹ Izolarea

²²⁰ Pentru o relatare din interiorul echipei de campanie a lui Ion Iliescu din 1996, vezi Paul Dobrescu, *Iliescu contra Iliescu* (București: Diogene, 1997).

²²¹ Drew Westen, *The Political Brain* (New York: Public Affairs, 2008), pp. 25-45.

mediatică a fost spartă prin ralierea sprijinului posturilor B1TV (controlat de frații Păunescu), OTV (Dan Diaconescu) și rețeaua de posturi ale deputatului PDL Silviu Prigoană. Se poate spune că toate formele de propagandă politică au fost folosite la maximum de campania lui Traian Băsescu, ca și când quantumul cheltuielilor din bugetul de campanie nu ar fi constituit o problemă. În paralel, au fost întărite eforturile organizatorice de mobilizare la vot pentru turul al doilea.

Sondajele de opinie de după turul al doilea arătau un ușor avans al candidatului PSD de 6-8 puncte procentuale, similar celui deținut de Adrian Năstase între cele două tururi în decembrie 2004.²²² Singurele două evenimente de campanie semnificative dintre cele două tururi au fost (1) filmul din campania din 2004 în care Traian Băsescu ar fi lovit un copil în timpul unui miting și (2) vizita lui Mircea Geoană la reședința lui Sorin Ovidiu Vântu, probabil cel mai controversat dintre „moguli”. Primul eveniment a avut loc spre finele primei săptămâni din cele două de campanie dintre cele două tururi. Impactul său a devenit neglijabil din două motive. Mai întâi, cel care a dat publicității filmul a fost Dinu Patriciu, unul dintre „moguli”. Prezența sa în media a întărit, în fapt, narativa anti-corupție (prin referirea la moguli), propagată de campania lui Traian Băsescu, care astfel căpăta o și mai mare valoare de adevăr. De asemenea, echipa lui Traian Băsescu a reacționat rapid, relativizând și apoi negând vehement autenticitatea filmului. Din punct de vedere psihologic, aceste reacții sunt necesare și suficiente pentru a preveni pierderea alegătorilor partizani.²²³ Al doilea eveniment a avut însă un impact semnificativ. În noaptea dinaintea confruntării finale televizate, candidatul PSD Mircea Geoană a fost surprins de către fotografi făcând o vizită „mogulului” Sorin Ovidiu Vântu la vila acestuia. Faptul a fost speculat la maxim de către

²²² Cf. sondajului de opinie al CCSB dat publicității pe 30 noiembrie 2014., Mircea Geoană era creditat cu 54% din intențiile de vot, față de numai 46% pentru Traian Băsescu. De asemenea, 50% dintre cei chestionați considerau că Mircea Geoană va câștiga alegerile prezidențiale, față de numai 38% în cazul lui Traian Băsescu; sursa: Mediafax, 1 decembrie 2009.

²²³ Alegătorilor partizani au o capacitate foarte redusă de a admite că ideile sau faptele candidatului pe care îl susțin sunt contradictorii ori controversate. Atunci când o informație negativă despre candidatul respectiv provoacă o stare emoțională negativă, creierul activează ca răspuns anumite circuite neuronale pentru reglarea stării emoționale, care elimină starea respectivă inclusiv prin adoptarea unor raționamente false. Rezultatele unui experiment de neuro-psihologie privind alegătorii partizani sunt disponibile în Drew Westen et al., "Neural bases of motivated reasoning: an fMRI study of emotional constraints on partisan political judgment in the 2004 U.S. Presidential election", *Journal of Cognitive Neuroscience*, 18, no., 11, (2006).

Traian Băsescu în singura dezbateră televizată și în media. Acest eveniment, mai ales prin răspunsul neconvincător al lui Mircea Geoană din timpul dezbaterii televizate, a întărit și mai mult narativa campaniei lui Traian Băsescu. Prin aceasta, rezultatul alegerilor avea să fie foarte strâns determinat de mobilizarea la vot a electoratului.

Rezultatele finale ale turului al doilea de scrutin, organizat pe 6 decembrie 2009, l-au indicat drept câștigător pe Traian Băsescu, la cea mai mică diferență de voturi întâlnită în România la alegeri de acest gen. Președintele a fost reales cu 50,33% din voturi, la o diferență de circa 70.000 de voturi de Mircea Geoană, în condițiile unei prezențe la vot de 58%, cu peste 3 puncte procentuale mai mare decât în 2004.

Din punct de vedere teritorial, rezultatele turului 2 prezintă numeroase asemănări cu alegerile prezidențiale precedente, în special cu turul al doilea din 1996 (fig. 2.21). Principala deosebire este câștigarea Bucureștiului de către candidatul stângii, dar aceasta s-a produs numai în condițiile sprijinului candidatului PNL și la o diferență netă de doar 13.700 de voturi. În rest, Transilvania și Dobrogea continuă să voteze cu candidatul dreptei, în timp ce în Moldova și Muntenia are câștig de cauză candidatul stângii. Ca și în alegerile precedente, rezultatele din câteva județe reprezintă predictorii ai rezultatului la nivel național. Traian Băsescu a câștigat în Prahova, Suceava și Constanța. Din 1992, câștigătorul alegerilor a trebuit să se impună în cel puțin două din cele trei județe. Avansul de voturi înregistrat în favoarea lui Traian Băsescu pe totalul celor 3 județe se ridică la peste 83.000, adică peste ecartul final dintre cei doi candidați. Din punctul de vedere al clivajelor, iată că dominația puternică a PSD la nivel local în Constanța, începută pe la începutul anilor 2000, nu reușește să se transpună într-o victorie atunci când este vorba de alegeri cu miză ridicată, la nivel național, care atrage mulți alegători la vot. Este un element care indică o continuitate a clivajelor formate la începutul anilor '90. De asemenea, Sibiul, chiar în condițiile sprijinului dat de Klaus Johannis pentru Mircea Geoană, a votat, ca și în scrutinurile precedente, în proporție covârșitoare împotriva candidatului stângii. Tot în Transilvania, electoratul maghiar nu a oferit, precum în 2004, un suport semnificativ de voturi pentru candidatul stângii, în ciuda sprijinului declarat oficial al UDMR. În cursul mandatului, Traian Băsescu a făcut mai multe vizite în zonele locuite de maghiari, având și o atitudine favorabilă față de Uniunea Civică Maghiară și Lazlo Tokes. Având în

vedere toate aceste acțiuni, Traian Băsescu a câștigat în județele cu o prezență importantă a minorității maghiare. Harta electorală a alegerilor din 2009 sugerează nevoia unei analize mai în profunzime asupra acestor elemente de continuitate, care probabil au la bază curenți de adâncime în socialul românesc.

Tabel 2.35 Voturi valabil exprimate în secțiile speciale din afara țării

	2000 tur 1	2000 tur 2	2004 tur 1	2004 tur 2	2008 CD	2009 PE	2009 tur 1	2009 tur 2
voturi în secții din străinătate	33.169	16.331	40.869	40.149	23.560	13.769	94.383	146.876
total voturi	11.212.974	10.020.870	10.452.205	10.008.314	6.886.794	5.035.299	9.946.748	10.620.116
pondere (%)	0,30	0,16	0,39	0,40	0,34	0,27	0,95	1,38

Surse: Birourile electorale centrale.

Notă: CD – Camera Deputaților; PE – parlamentul european; restul datelor sunt de la alegerile prezidențiale

La nivel național, înțelegând prin aceasta teritoriul României, Mircea Geoană a câștigat alegerile la o diferență de circa 10.000 de voturi. Rezultatul a fost răsturnat de voturile din afara țării, unde pentru Traian Băsescu s-au înregistrat peste 78% din total, adică peste 115.000 de voturi, față de numai 31.000 pentru Mircea Geoană. La turul doi al alegerilor prezidențiale din 2009, a surprins ordinul de mărime al voturilor din afara țării (vezi tabel 2.25). Cele 146.876 de buletine de vot neanulate din urnele secțiilor speciale din afara țării au fost cu mult peste oricare alt scrutin, chiar și față de turul 1 din 2009, atât în termeni absoluți, cât și în termeni relativi. Cele mai multe voturi din afara țării s-au înregistrat în Italia, Spania, Republica Moldova și Franța. Reprezentanți ai opoziției au ridicat semne de întrebare asupra desfășurării votului în aceste secții, dată fiind organizarea lor pe teritoriu străin, în condiții dificile logistic de prezență în secțiile de vot a reprezentanților partidelor și a observatorilor electorali.

În urma alegerilor, președintele Băsescu l-a investit tot pe Emil Boc cu formarea unui nou guvern. În condițiile usturătoare înfrângerii electorale, unii dintre parlamentarii care au votat pentru demiterea unui cabinet condus de Emil Boc, acum au votat pentru investirea unui cabinet PDL-UDMR, cu același premier. Principalii pierzători, PSD și PNL, au suferit o pierdere semnificativă de parlamentari, care au migrat spre noua majoritate parlamentară pro-prezidențială.

Alegerile din 2012: victoria Uniunii Social Liberale (USL)

Alegerile locale și parlamentare din anul 2012 s-au desfășurat într-un context economic, social și politic diferit față de ciclul electoral anterior. A doua parte a legislaturii 2008-2012 a fost marcată de o contradicție crescândă între dinamica evenimentelor din plan politic, pe de o parte, și cea din economie și societate, pe de altă parte. Spre finele legislaturii, această contradicție și-a găsit rezolvarea prin dezagregarea majorității pro-prezidențiale și formarea unei noi majorități în jurul opoziției anti-prezidențiale, regrupată în alianța politică Uniunea Social Liberală (USL), care a câștigat într-o manieră categorică alegerile locale și parlamentare.

O bună parte din momentele care au creat premisele acestui rezultat au avut loc în anul 2010. La începutul celui de-al doilea mandat, președintele Traian Băsescu a reușit, în sfârșit, să domine tot sistemul de putere din România, prin ocuparea tuturor pozițiilor cheie din arhitectura de putere a statului român. Realegerea în funcția de președinte a deschis calea plasării aliaților săi politici în fruntea guvernului și a parlamentului. În această conjunctură au putut fi controlate sau influențate nominalizările pentru restul instituțiilor și companiilor de stat, îndeosebi cele din justiție. În anul 2010 au fost numiți noi judecători la Curtea Constituțională, rezultând o schimbare a raportului de forțe și o majoritate pro-prezidențială.²²⁴ În justiție, ca urmare a schimbării unor legi, a unor pensionări sau expirări de mandate au fost numiți noi membri ai Consiliului Superior al Magistraturii și noi judecători la Înalta Curte Supremă de Justiție (ÎCCJ), inclusiv un nou președinte al curții supreme. Șefii de parchete instalați după schimbarea de putere din 2004 au fost confirmați în funcție. Față de mandatul anterior, președintele se putea baza pe decizii favorabile din partea noilor conducători ale CSM și ÎCCJ. Legislația privind Agenția Națională de Integritate (ANI) a fost revizuită, iar o nouă conducere a fost instalată. Nu în ultimul rând, toate serviciile de informații - tradițional importante în statul român, indiferent de ideologia și natura regimului politic²²⁵ - inclusiv cele din subordinea guvernului, aveau la conducere oameni numiți de

²²⁴ Prin numirile din 2010, numărul judecătorilor nominalizați de președintele Băsescu sau de PDL a urcat la 4. Împreună cu judecătorul nominalizat de UDMR s-a format o majoritate de 5 judecători, față de cei 4 judecători de la acea dată, nominalizați de președintele Iliescu, PSD și PNL.

²²⁵ Asupra funcționării și rolului serviciilor de informații în istoria statului român modern, a se vedea Cristian Troncotă, *România și frontul secret* (București: Editura Elion, 2008) - pentru perioada de până la 1945 și —, *Duplicatarii. O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România* (București: Editura Elion, 2003) - pentru perioada comunistă.

președintele Băsescu și de aliații săi. Majoritatea pro-prezidențială a fost întărită prin formarea de către parlamentarii demisionari din PSD a unui nou partid politic, Uniunea Națională pentru Progresul României (UNPR). Ulterior, UNPR și-a creat și un grup parlamentar propriu, la care au aderat și parlamentari independenți sau veniți de la partidele de opoziție. Odată cu constituirea acestui sistem de putere, având drept nod de rețea funcția de președinte al României, se poate afirma că, între decembrie 2009 și aprilie 2014, România a funcționat într-un regim de tip prezidențialist.

Evoluțiile economico-sociale ale anilor 2010-2012 au fost predominant negative²²⁶, România trecând prin a treia perioadă de cădere economică de după 1990. Spre deosebire de recesiunile precedente, cea începută în 2009 își avea originea în afara țării. Ca urmare a unei puternice crizei financiare izbucnită în SUA în toamna anului 2008, întreg sectorul financiar-bancar european a fost afectat, declanșând o criză economică în cele mai multe dintre statele europene, îndeosebi în cele occidentale. În aceste condiții, modelul de creștere economică al României, bazat pe fluxurile financiare dinspre Europa Occidentală, nu a mai fost sustenabil.²²⁷ Ca răspuns, guvernul PDL-PSD - instalat după alegerile din 2008 - a încheiat acorduri de împrumut cu FMI, Banca Mondială și Comisia Europeană în primăvara anului 2009.²²⁸ În plan social, efectele crizei au fost mai puțin resimțite, în special pentru că în anul electoral 2009 partea de cheltuieli publice din buget a fost menținută la un nivel similar cu cel din 2008.²²⁹

În contextul deteriorării situației economice în prima parte a anului 2010, pentru a menține deficitul în limita convenită cu FMI²³⁰, președintele Băsescu a trebuit să se ia o decizie majoră de politică internă, cu scopul de a se reduce deficitul public care, în anul 2009, se ridicase la 7,3% din PIB. Cele 3 opțiuni

²²⁶ PIB-ul anului 2012 a fost, în termeni reali, cu aproape 8% sub cel al anului 2008. Cu toate că a fost reluată creșterea economică în 2011, PIB-ul anului 2012 a fost, în termeni reali, cu circa 5% sub cel al anului 2008. Indicele salariului mediu real, raportat la 1990, a scăzut de la 130,3 în 2008 la 121,3 în 2011, pentru a urca ușor la 122,5 în 2012. După modificările aduse Legii pensiilor din 2008, indicele pensiei medii reale a urcat de la 112,1 la 125,7 în 2009, după care a înregistrat o scădere până la 116,9 în 2012. Numărul mediu anual al salariaților din economia națională a scăzut de la 5,05 mil. persoane (2008) la 4,43 mil. persoane (2012). *Sursa datelor*: Anuarul Statistic al României 2010-2013, Buletine lunare BNR 1-4/2013.

²²⁷ Gradul ridicat de dependență al țărilor central și est europene, între care și România, a fost însoțit de dezechilibre macroeconomice interne, cf. Liviu Voinea, *Sfârșitul economiei iluziei* (București: Publica, 2009), pp. 63-79 și Ion Bostan și Viorica Grosu, "The social effects of the current economic crisis on the European Union labour market", *Review of research and social intervention*, 31, no., (2010), pp. 7-21.

²²⁸ Mai multe despre decizia de a încheia acordurile de asistență cu instituțiile financiare internaționale în studiul de caz, din capitolul 4.

²²⁹ Față de anul 2008, cheltuielile publice au scăzut cu 2,8% în termeni reali, în timp ce veniturile s-au redus cu 10,7%, cf. Cătălin Zamfir, (coord). *România: răspunsuri la criză* (București: ICCV, 2011), p.15.

²³⁰ Conform textului Scrisorii suplimentare de intenție din 29 iunie 2010, disponibilă la www.imf.org/external/np/loi/2010/rou/061610.pdf.

disponibile constau într-o combinație de măsuri axate pe trei direcții diferite: (1) creșterea impozitelor; (2) scăderea cheltuielilor curente, îndeosebi a celor sociale și salariale; (3) scăderea cheltuielilor de capital. În decizia respectivă au cântărit atât considerente economice, cât și politice. Cele economice vizau opțiunea de strategie generală de ieșire din criză: opțiunea monetaristă, conservatoare, bazată pe austeritate, chiar cu prețul sacrificării creșterii economice, respectiv cea heterodoxă, de tip keynesian, orientată spre relansarea creșterii economice, în special prin politica fiscală. Considerentele politice vizau redistribuirea în societate a costurilor crizei. Altfel spus, care dintre grupurile și categoriile sociale aveau să suporte cea mai mare parte a reducerii deficitului. În cele din urmă, prin declarația din 6 mai 2010²³¹, Traian Băsescu a optat pentru varianta scăderii cheltuielilor salariale și a celor sociale, anunțând tăierea salariilor din sectorul public cu 25% și a pensiilor cu 15%. După ce Curtea Constituțională a admis contestația formulată de opoziție față de tăierea pensiilor, această măsura a fost înlocuită cu creșterea TVA de la 19% la 24%.

În esență, prin măsurile de politică fiscal-bugetară luate în 2010, costurile datoriei *private* externe au fost suportate de populație, îndeosebi de categoriile sociale cu venituri mici și mijlocii.²³² Având în vedere efectul social al acestor măsuri, se poate afirma că rezultatul alegerilor din 2012 a fost influențat decisiv de deciziile strategice privind gestionarea crizei economice, luate de către președintele Băsescu în mai 2010. Sondajele de opinie efectuate începând cu acel moment au indicat o prăbușire a suportului pentru președintele Băsescu și pentru PDL, ca principal partid de guvernământ, situație ce a rămas neschimbată până la momentul alegerilor.

După pierderea alegerilor prezidențiale din 2009, principalele partide de opoziție au trecut printr-o perioadă de reșezare, marcată de congrese pentru desemnarea conducerilor de partid. La congresul din februarie 2010, Mircea Geoană a candidat pentru un nou mandat de președinte PSD, dar a fost învins, la un scor strâns, de Victor Ponta. Din cei 1.657 de delegați la congres, Victor Ponta a obținut 856 de voturi, Mircea Geoană 781, iar 16 voturi au fost anulate. PNL a organizat un congres în martie 2010, Crin Antonescu fiind reconfirmat în funcție, printr-o victorie lejeră asupra deputatului Ludovic Orban. Având în vedere contextul politic și social, spre finele anului 2010 partidele de opoziție din parlament - PSD, PNL și PC - au început negocierile pentru formarea unei

²³¹ Textul declarației de presă a președintelui Traian Băsescu din 6 mai 2010 este disponibil la http://www.presidency.ro/?_RID=det&tb=date&cid=12081&_PRID=ag.

²³² Cătălin Zamfir, (coord). *România: răspunsuri la criză* (București: ICCV, 2011), pp. 7-21.

alianțe politice, ca alternativă la puterea reprezentată de președintele Traian Băsescu și de guvernarea PDL. Rezultatul negocierilor a fost anunțat la 5 februarie 2011, când a luat ființă alianța politică Uniunea Social Liberală (USL), compusă din PSD și Alianța de Centru Dreapta (PNL-PC). Conform actului constitutiv, primul dintre obiectivele USL era înlăturarea pe cale democratică a puterii de la acea vreme. Prin protocolul de funcționare, partidele componente ale USL se angajau să își interzică formarea de majorități parlamentare sau la nivel local, în consiliile județene sau locale, cu PDL. De asemenea, candidatul pentru postul de premier din partea USL revenea PSD, iar candidatul pentru președinție revenea PNL. Practic, decizia marca izolarea politică a președintelui Băsescu și a PDL. Privită din altă perspectivă, perioada de tripartidism a anilor 2007-2009 era depășită prin formarea unui aliniament politic foarte clar între susținătorii și opozații lui Traian Băsescu.

Perioada mai 2010-ianuarie 2012 a fost caracterizată de contradicția crescândă între maniera exercitării puterii și nivelul în creștere al impopularității guvernării. Președintele Băsescu și guvernul Boc au urmat un program amplu și controversat de reforme majore, îndeosebi în domeniul social - Codul muncii, Legea dialogului social, Legea pensiilor, Legea asistenței sociale, Legea educației etc. - care au avut drept efect principal continuarea reducerii deficitului public prin tăieri de cheltuieli sociale. Toate aceste legi au fost trecute prin parlament prin procedura asumării răspunderii de către guvern. Ca atare, nu numai că s-a diminuat importanța parlamentului ca instituție, dar a fost blocată și funcția politică a parlamentului de cadru instituțional al luptei politice dintre putere și opoziție. Climatul de criză economică persistentă și lipsa dialogului politic între stat și societate, precum și lipsa unui minim cadru instituțional de comunicare și dezbateri între putere și opoziție au favorizat acumularea de tensiuni sociale.

Momentul de cotitură a apărut la începutul anului 2012, când guvernul Boc a inițiat un proiect controversat de reformă a sistemului sanitar, prin care era deschisă calea privatizării acestuia. Raed Arafat, personalitate a lumii medicale, cu un grad ridicat de notorietate datorită rolului de inițiator al Serviciului Mobil de Urgență, Reanimare și Descarcerare (SMURD), - dezvoltat ulterior în serviciu medical național de intervenție rapidă - a fost nevoit să demisioneze din funcția de subsecretar de stat din Ministerul Sănătății, ca urmare a criticilor formulate la adresa proiectului de reformă. Schimbul de replici cu președintele Băsescu dintr-o emisiune televizată, anterior demisiei, a inflamat opinia publică. La scurtă vreme după demisia lui Raed Arafat din 10 ianuarie, s-au declanșat proteste spontane de stradă, la început în Târgu Mureș, apoi și în alte orașe din țară, punctul culminant fiind atins în București, în 12-14 ianuarie.

Protestele din ianuarie 2012 prezintă unele similitudini cu desfășurarea Revoluției din Decembrie 1989: ralierea populației în jurul unei personalități alogene, medicul de origine palestiniană Raed Arafat; izbucnirea primelor proteste de stradă, ca formă de solidarizare cu Arafat, în Târgu Mureș, oraș multi-etnic din Transilvania; răspândirea protestelor de stradă în alte aglomerări urbane, îndeosebi în București; înregistrarea de violențe și reprimarea primelor proteste din capitală, urmate de o ieșire în stradă și mai numeroasă din partea populației. În presa internațională, măsurile de austeritate - între care se înscria și proiectul de reformă a sănătății - au fost prezentate drept factorul declanșator al protestelor din România.²³³ După vârful de la mijlocul lunii ianuarie, protestele au continuat către începutul lunii februarie.

Urmarea imediată a protestelor de stradă a fost retragerea proiectului de Lege a sănătății și rechemarea lui Raed Arafat în funcția de secretar de stat. Pe 25 ianuarie, Curtea Constituțională a decis că proiectul de lege inițiat de guvernul Boc, privind comasarea alegerilor locale și parlamentare în toamna anului 2012, este neconstituțional. În fine, pe 6 februarie, premierul Emil Boc și-a anunțat demisia.

Președintele Băsescu l-a nominalizat pe directorul Serviciului de Informații Externe și fost ministru de externe, Mihai Răzvan Ungureanu, pentru formarea unui nou guvern. Cabinetul Ungureanu a obținut votul de investiție al parlamentului în februarie 2012. Noul guvern a fost susținut de aceeași coaliție formată din PDL, UDMR, UNPR și grupul minorităților naționale. Continuitatea era sugerată și de faptul că unii dintre miniștrii guvernului Boc au rămas și în noul guvern. Protestele de stradă și decizia Curții Constituționale au slăbit coaliția pro-prezidențială din parlament, în condițiile în care la Senat majoritatea parlamentară era realizată la diferență de un singur vot. Prin retragerea proiectului de comasare a alegerilor, alegerile locale aveau să se desfășoare la termen, în iunie 2012. Apropierea alegerilor locale i-a determinat pe unii dintre parlamentarii din majoritatea pro-prezidențială să deschidă negocieri cu opoziția, pentru a-și asigura supraviețuirea politică prin plasarea pe locuri eligibile pentru următoarea legislatură sau prin ocuparea de funcții la nivel local. În aceste condiții, în perioada dintre Paști și începerea campaniei electorale pentru alegerile locale, opoziția și-a utilizat dreptul de a înainta moțiunea de cenzură aferentă primei sesiuni parlamentare a anului 2012. Moțiunea a avut drept temă principală o controversată hotărâre de guvern privind înființarea unei universități de stat maghiare la Târgu Mureș. La 27 aprilie 2012, Guvernul Ungureanu a fost demis

²³³ Ruxandra Gubernat și Henry Rammelt, "Austerity - the trigger for waves of contention in Romania", *Journal of Community Positive Practices*, no., 2, (2012), pp. 256-265.

prin adoptarea de către parlament a moțiunii de cenzură, rezultat datorat trecerii de partea opoziției a unora dintre parlamentarii puterii, inclusiv a celor din grupul minorităților naționale.

Luând act de formarea unei noi majorități în parlament și de faptul că niciun alt partid nu a propus un candidat pentru funcția de prim-ministru, președintele Băsescu l-a nominalizat pentru formarea noului guvern pe Victor Ponta - candidatul desemnat de USL și președintele partidului cu cel mai mare număr de parlamentari din noua majoritate. Reușita moțiunii și nominalizarea lui Victor Ponta a accelerat dezagregarea majorității pro-prezidențiale, declanșându-se o veritabilă cursă de înscriere a parlamentarilor din fosta majoritate în PSD și PNL. UNPR a anunțat că va sprijini votul de investitură a cabinetului Ponta. Astfel, s-a creat o nouă majoritate parlamentară în jurul USL, guvernul Ponta primind votul de investitură la 7 mai 2012.

Alegerile locale din 10 iunie 2012 au avut loc în contextul în care guvernul USL era format de către opoziția anti-prezidențială, iar degringolada din tabăra pro-prezidențială a continuat. În 2011, guvernul Boc a modificat legea pentru alegerea autorităților locale, schimbând sistemul de alegere a primarilor de la cel cu două tururi de scrutin, la cel mai mare număr de voturi obținute în primul tur de scrutin. La acel moment, schimbarea a fost percepută drept o măsură menită să ofere o șansă în plus primarilor PDL în funcție, confrunțați cu impopularitatea propriului partid și cu perspectiva competiției în turul al doilea cu un candidat USL. Principalul eveniment din perioada de campanie a fost adoptarea de către guvern, la 1 iunie, a unei ordonanțe de urgență privind majorarea salariilor din sectorul public cu 8%, reprezentând prima etapă a recuperării reducerii cu 25% a salariilor din sectorul public din 2010. De notat că măsura fusese bugetată de guvernul Boc și agreată cu FMI.

Tabel 2.36 Alegerile locale (2012)

partid	primari	consilieri locali	consilieri județeni	președinți CJ
USL Uniunea Social Liberală		(21.307)	(728)	
PSD Partidul Social Democrat	1.192			22
PNL Partidul Național Liberal	808			13
PC Partidul Conservator	40			1
PDL Partidul Democrat Liberal	769	10.001	347	2
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	203	2.261	88	2
PPDD Partidul Poporului – Dan Diaconescu	31	3.132	134	
alte formațiuni / candidați	143	3.555	41	1
total	3.186	40.256	1.338	41

Sursa: Biroul Electoral Central - alegeri locale 2012; Agenția de Rating Politic, *Puterea politică locală*.

Rezultatul alegerilor locale (tabel 2.36) a confirmat potențialul electoral al USL și viabilitatea strategiei de izolare a președintelui Băsescu și a PDL. Succesul USL a devenit evident mai ales în circumscripțiile cu număr ridicat de alegători, unde votul partizan predomină în fața votului pe baza personalității și imaginii candidatului. Astfel, candidații USL au câștigat 36 din cele 41 de mandate de președinte de consiliu județean. PDL a pierdut 12 mandate de președinte de consiliu județean, câștigând, la limită, în doar două județe (Alba și Arad). Candidații USL sau independenții susținuți de USL au câștigat 29 din cele 40 de municipii reședință de județ, primăria Capitalei și toate primăriile de sector din București (fig. 2.22 și 2.23). Formarea USL a adus beneficii și pentru partidele componente luate separat, mai ales în cazul candidaturilor comune la nivel de președinte de consiliu județean și de primar al municipiilor reședință de județ. În urma votului din 10 iunie, numărul președinților CJ ai PSD a crescut de la 17 la 22, cei ai PNL de la 5 la 13, iar PC a câștigat primul post de acest gen din istoria partidului. Numărul total de mandate de primar al partidelor componente USL a fost sensibil peste cel din 2008. În cazul consilierilor județeni și locali, PSD, PNL și PC au câștigat, luate împreună, ceva mai puțin mandate decât în 2008.

PDL a căutat o soluție pentru a evita votul negativ, de evaluare retrospectivă a guvernării din anii 2009-2012, prin constituirea de alianțe politice locale, în circa o treime din județe, în care să nu fie prezentă denumirea partidului, gen Mișcarea pentru Noul Mehedinti, Mișcarea Creștin-Liberală, Alianța pentru Bacău, Alianța Electorală Populară Progresistă Europeană Liberală etc. sau prin schimbarea culorii partidului, cum ar fi din cea din portocaliu în verde, la București. Aceste experimente nu s-au bucurat de succes. În schimb, schimbarea sistemului electoral de alegere a primarilor de la două tururi la un singur tur a redus din pierderile PDL la nivel de mandate de primar. PDL a obținut 792 de mandate de primar, cu 117 mai puține decât în urma alegerilor locale din 2008. Acest rezultat, cumulat cu numărul de consilieri locali și județeni, a fost de natură să asigure viabilitatea partidului ca forță politică pentru ciclul electoral 2012-2016. Pe de altă parte, pierderile PDL s-au concentrat în punctele forte ale partidului, respectiv primăriile de municipii și orașe.

La un interval de câteva zile după închiderea urnelor, când nu erau consumate încă ecurile rezultatelor alegerilor locale, fostul prim-ministru Adrian Năstase a fost condamnat definitiv la închisoare cu executare, de către

ÎCCJ, pentru fapte de corupție. Acuzând o condamnare politică, executată la comanda președintelui Băsescu - rivalul său de la alegerile prezidențiale din 2004 - fostul premier din perioada 2000-2004 a încercat să se sinucidă. Evenimentul a stârnit un val de emoție în societatea românească, având drept consecință luarea unei decizii politice la nivelul USL: aceea de a demara procedura de demitere a președintelui Băsescu, perceput a fi în spatele deciziei de condamnare.

Experiența precedentei suspendări din 2007 l-a făcut pe președintele Băsescu să ia măsuri preventive pentru această eventualitate. Prin numirile de judecători de la Curtea Constituțională din anul 2010 a rezultat o majoritate de 5 judecători constituționali nominalizați de președinte sau de aliații săi (PDL și UDMR). În aprilie 2012, chiar în luna în care avea să fie demis guvernul Ungureanu, a fost schimbată legea referendumului²³⁴, în sensul ridicării pragului pentru demiterea președintelui României de la jumătate plus unu din voturile valabil exprimate la jumătate plus unu din numărul persoanelor înscrise în listele electorale permanente.

Anterior demarării propriu-zise a procedurii de suspendare, majoritatea anti-prezidențială din parlament din jurul USL i-a revocat, la 4 iulie 2012, pe cei doi președinți ai camerelor parlamentului- ambii de la PDL- și pe avocatul poporului, numit de fosta majoritate PDL. Revocarea a avut drept scop prevenirea contestării la Curtea Constituțională a ordonanței de urgență pentru modificarea Legii referendumului, având în vedere că numai președinții camerelor și avocatul poporului pot contesta ordonanțele (președintele României și grupuri de parlamentari pot contesta doar legile adoptate de parlament, nu și ordonanțele). A doua zi după revocare, a fost depus în Parlament documentul de suspendare al președintelui, care era acuzat că a încălcat Constituția, între altele prin faptul că s-ar fi substituit funcțional guvernului. Tot pe 5 iulie, guvernul a emis ordonanța de urgență de modificare a Legii referendumului, prin care pragul de validarea a acestuia era coborât din nou la jumătate plus unu din cei prezenți la vot. Comprimând toate aceste etape în câteva zile, conducerea politică a USL a acționat fie superficial, fie prea sigură pe sine, lăsând impresia unei lovituri de forță pentru preluarea controlului unor poziții cheie în stat. La ședința din parlament privind votul asupra suspendării președintelui, Curtea Constituțională nu a emis un aviz ferm, pozitiv sau

²³⁴ A se vedea prevederile Legii nr. 62/2012, adoptată de parlament în 10 aprilie 2012, disponibilă la www.becreferendum2012.ro/DOCUMENTE%20BEC/LEGISLATIE/legea%2062-2012.pdf.

negativ, ci a elaborat un document echivoc, prin care unele dintre acuzele la adresa președintelui erau admise, iar altele respinse. În cele din urmă, parlamentul a votat cu o largă majoritate în favoarea suspendării.

Referendumul pentru demiterea președintelui a deschis o luptă dură, cu toate mijloacele, pentru președinția României, purtată între USL și aliații săi politici și din media - pe de o parte - și președintele Băsescu și aliații săi politici și din media - pe de altă parte. Președintele Băsescu a răspuns la aceste evenimente acuzând o lovitură de stat, prin care se dorea preluarea controlului asupra justiției. Lupta politică de la București a trecut granițele României. La presiunea partenerilor externi, în special a Comisiei Europene și a Departamentului de Stat al SUA, majoritatea parlamentară USL a acceptat ca prin textul legii de aprobarea a ordonanței de urgență privind modificarea legii referendumului să se revină la pragul de validare de jumătate plus unu din persoanele înscrise în listele electorale permanente.²³⁵ După intrarea în vigoare a legii, președintele Băsescu a cerut populației să boicoteze referendumul. La 29 iulie 2012 a avut loc referendumul pentru demiterea președintelui României. Prezența la urne, raportată la listele electorale permanente a fost de 46,24%, respectiv aproximativ 8,46 milioane persoane. Dintre acestea, 87,53% (circa 7,4 milioane persoane) s-au pronunțat în favoarea demiterii, 11,15% împotriva, iar 1,32% au fost voturile. Pe baza rezultatelor, Curtea Constituțională a hotărât, cu majoritate de voturi, că referendumul nu este valid. Ca urmare, președintele Băsescu și-a reluat atribuțiile. Decizia Curții a iscat un val de controverse, deoarece numărul persoanelor din listele electorale permanente, de aproape 18,3 milioane persoane, era în mod evident peste cel al populației adulte din România.²³⁶ Pentru mulți români, referendumul a lăsat impresia că nu voința electoratului,

²³⁵ Pragul de validare de jumătate plus unu din persoanele înscrise în listele electorale a fost stabilit prin Legea nr. 153/2012, adoptată la 24 iulie 2012, cu 5 zile înaintea referendumului. Răspunzând unei contestații, Curtea Constituțională a hotărât că textul legii este constituțional. Cu toate acestea, prin Deciziile nr. 147 și 420/2007, Curtea a admis că pragul de validare de majoritate a voturilor valabil exprimate este constituțional.

²³⁶ Potrivit datelor Ministerului de Interne, date publicității pe 9 iulie 2012, numărul total al posesorilor de cărți de identitate era de 15,71 milioane persoane, document disponibil la <http://www.becreferendum2012.ro/DOCUMENTE%20BEC/Situatie.pdf>. Conform datelor finale ale recensământului populației din 2011, disponibile la <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/2> date publicității după referendum, populația adultă stabilă a României era de 16.269.839 persoane. În oricare dintre aceste situații, numărul voturilor valabil exprimate depășește pragul de validare, listele electorale supraestimând sever populația adultă cu drept de vot din România.

ci stabilirea pragului de validare sub presiune externă a constituit elementul hotărâtor pentru deznodământul referendumului.

Alegerile parlamentare s-au desfășurat pe 9 decembrie 2012, la încheierea legislaturii 2008-2012 (tabele 2.37-2.38). În lipsa unui acord între partide privind schimbarea Legii electorale, sistemul electoral a rămas cel din 2008, respectiv un hibrid cu candidaturi în circumscripții uninominale, dar cu finalitate proporțională în alocarea mandatelor.²³⁷ De asemenea, colegiile au rămas cele stabilite prin hotărârea de guvern din anul 2008.

Uniunea Social Liberală (USL) a câștigat alegerile de o manieră categorică, obținând peste 4,4 milioane de sufragii, reprezentând 60% din voturi. Față de alegerile locale, în componența USL a intrat și UNPR. Ponderele voturilor obținută de USL a însemnat că în cele mai multe dintre colegiile uninominale candidații săi s-au clasat pe primul loc, mai exact în 310 din cele 315 colegii pentru Camera Deputaților și 127 din cele 133 de colegii pentru Senat. În multe dintre aceste colegii, candidații USL au câștigat chiar majoritatea absolută a voturilor valabil exprimate. În această situație, care nu a fost luată în calcul de inițiatori, Legea electorală a produs o primă majoritară consistentă, deoarece numărul de colegii câștigate „uninomial”, prin majoritate absolută, depășea numărul de mandate ce revenea candidaților USL, conform algoritmului de repartizare proporțională a mandatelor după metoda d’Hondt. Soluția bizară prevăzută de lege pentru asemenea situații consta în crearea unui mandat în plus în același colegiu. În anul 2008, a existat o singură situație de acest gen în județul Arad, când PDL a câștigat prin majorități absolute mai multe colegii decât numărul de mandate ce-i revenea conform repartizării proporționale. În 2012, acest fenomen a fost sistematic, în aproape toate circumscripțiile electorale, rezultând 61 de mandate de deputat și 39 de senator, alocate în plus față de totalul mandatelor stabilit conform normei de reprezentare. Astfel, cu 58,6% din voturi la Cameră și 60% la Senat, USL a obținut 66% din mandate, trecând, la limită, de super-majoritatea de două treimi, necesară revizuirii constituției. Prin ponderea mandatelor deținut în noul parlament, victoria repurtată de USL amintea de cea a FSN din 1990.

²³⁷ Legea nr. 35/2008 a suferit numeroase modificări și completări minore, care nu au afectat sistemul de alocare a mandatelor. Pentru o scurtă prezentare a acestuia, vezi secțiunea referitoare la alegerile din 2008.

Tabel 2.37 Alegerile parlamentare - Camera Deputaților (2012)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.423.066 / 16.269.839 persoane adulte RPL 2011						
total voturi exprimate:		7.694.180	prezența la vot:		41,8% / 47,3%	
total voturi valabil exprimate:		7.409.626	pondere corp electoral:		40,2% / 45,5%	
număr total de deputați: 334 (din care 18 reprezentând minoritățile naționale, altele decât cea maghiară) / 412						
formațiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral*	locuri	% locuri	% locuri * *
USL Uniunea Social Liberală	4.344.288	58,6	26,7	273	66,3	69,3
PSD Partidul Social Democrat				151	36,7	38,3
UNPR Uniunea Națională pentru Progresul României				9	2,2	2,3
PNL Partidul Național Liberal				100	24,3	25,4
PC Partidul Conservator				13	3,2	3,3
ARD Alianța România Dreaptă	1.223.189	16,5	7,5	56	13,6	14,2
PPDD Partidul Poporului - Dan Diaconescu	1.036.730	14,0	6,4	47	11,4	11,9
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	380.656	5,1	2,3	18	4,4	4,6
minorități				18	4,4	
total partide parlamentare	6.984.863	94,3	42,9	412	100,0	100

*- raportat la numărul persoanelor adulte stabile din România, conform Recensământului din 2011;

** - raportat la numărul total de deputați, mai puțin minoritățile naționale;

Sursa: Biroul Electoral Central.

Spre deosebire de alegerile parlamentare din 2008, campania electorală din 2012 a fost una la nivel național. Sub sloganul „Schimbare până la capăt”, principala temă a campaniei USL a vizat preluarea votului negativ la adresa lui Traian Băsescu, pe dimensiunea retrospectivă a evaluării guvernării PDL, puternic legată de președinte. Secundar, USL a cerut un mandat politic pentru un program electoral intitulat „România puternică”. Bine articulată, campania USL a reușit în ceea ce și-a propus: mobilizarea unei părți importante a masei de 7,4 milioane de persoane care au votat pentru demiterea președintelui Băsescu la referendumul care avusese loc cu mai puțin de 5 luni înainte.

Alianța România Dreaptă (ARD) s-a clasat pe locul secund, însă la mare distanță de câștigător, cu peste 1,2 milioane de voturi - reprezentând circa 16,5% din totalul opțiunilor - și mai puțin de 7% din corpul electoral. Alianța electorală constituită pentru alegerile parlamentare cuprindea PDL, Forța Civică - partidul înființat de fostul premier Mihai Răzvan Ungureanu -, PNȚCD și Partidul Noua Republică. Sub sloganul „Repornește inima României”, campania ARD a căutat să mobilizeze electoratul partizan al dreptei politice, tradițional ostil PSD. Dincolo de retorica, uneori cu accente vehemente, la adresa USL și a

liderilor acestora, dimensiunea prospectivă a fost mult mai slab conturată, astfel încât, pentru o bună parte dintre electorat a fost clar doar împotriva cui este ARD, dar nu și care este oferta electorală proprie. În cele din urmă, campania ARD a reluat, cu mai puțin succes, formula testată la alegerile locale – schimbarea de nume, siglă și culori – ca soluție la problema toxicității brandului PDL și imaginii lui Traian Băsescu. Prezența spre finalul campaniei a președintelui Băsescu cu unele mesaje anti-USL a fost contra-productivă, validând narativa campaniei USL și având drept rezultat întărirea intenției de vot pentru adversar.

Tabel 2.38 Alegerile parlamentare - Senat (2012)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.423.066 / 16.269.839 persoane adulte RPL 2011					
total voturi exprimate: 7.694.180		prezența la vot: 41,8% / 47,3%			
total voturi valabil exprimate: 7.416.628		pondere corp electoral: 40,2% / 45,5%			
număr total de senatori: 137 / 183					
formațiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral*	locuri	% locuri
USL Uniunea Social Liberală	4.457.526	60,2	24,2	122	66,7
PSD Partidul Social Democrat				58	31,7
UNPR Uniunea Național pentru Progresul României				5	2,7
PNL Partidul Național Liberal				51	27,9
PC Partidul Conservator				8	4,4
ARD Alianța România Dreaptă	1.239.318	16,7	6,7	31	16,9
PPDD Partidul Poporului – Dan Diaconescu	1.086.822	14,7	5,9	21	11,5
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	388.528	5,2	2,1	9	4,9
total partide parlamentare	7.172.194	96,8	38,9	183	100

Sursa: Biroul Electoral Central.

Partidul Poporului-Dan Diaconescu (PPDD) a ocupat poziția a treia, cu puțin peste 1 milion de voturi, adică 14% din total și sub 6% din corpul electoral, însă la o diferență foarte redusă de ARD. Scorul PPDD a reprezentat o veritabilă performanță politică pentru un partid care participa pentru prima dată la un scrutin la nivel național. Rezultatul a avut la bază o strategie ambițioasă de poziționare ca principala alternativă la USL, simbolizată de candidatura lui Dan Diaconescu în același colegiu pentru Camera Deputaților din județul Gorj în care candida premierul Victor Ponta, co-președinte USL. PPDD s-a autodefinit drept un partid anti-sistem, populist, dar fără accente de extremă dreaptă, xenofobie, anti-semitism etc. În același timp, strategia a fost una riscantă: pe termen scurt a reușit mobilizarea electoratului anti-sistem, dar pe termen mediu și lung a îndepărtat largi categorii de electorat și a epuizat

resursele de favorabilitate ale liderului partidului, Dan Diaconescu, din cauza lipsei de credibilitate a programului partidului, presărat de promisiuni demagogice.

UDMR a înregistrat cea mai slabă performanță electorală din istoria participărilor la alegerile legislative, obținând peste 380.000 de voturi, reprezentând 5,1% din voturile valabil exprimate. Uniunea a fost aproape de a rata intrarea în parlament, depășind pragul electoral la Cameră cu doar cu circa 10.000 de voturi, iar la Senat - cu 18.000 de voturi. Principala cauză a fost divizarea votului maghiar între UDMR și Partidul Popular al Maghiarilor din Transilvania (PPMT), care a obținut în jur de 50.000 de voturi la nivel național.

Prezența la vot a fost superioară celei de la precedentele alegeri legislative din 2008 (41,8% față de 39,2%), cu toate că alegerile au avut loc la finele primei decade din decembrie, iar partea de vest a țării a fost afectată de ninsori. Cu toate acestea, prezența la vot a rămas semnificativ mai scăzută decât la alegerile locale.

Geografia electorală a alegerilor din 2012 este atipică oricărui alt scrutin, cu excepția celui din 1990. USL a câștigat alegerile în toate circumscripțiile, mai puțin Harghita și Covasna (fig. 2.24). Fără votul maghiar, performanța USL a fost mai slabă în Transilvania și Banat decât în restul țării. Mai interesantă a fost competiția pentru locul secund. Alianța România Dreaptă, al cărei principal exponent era PDL, a avut câștig de cauză în zonele mai urbanizate (Transilvania și București), iar PPDD în județele din sudul țării, cu o pondere mai ridicată a populației din mediul rural. În aproximativ jumătate dintre circumscripții, PPDD a devansat ARD (fig. 2.25).

Tabel 2.39 Votul pe regiuni istorice (Senat, 2012)

provincie istorică	formațiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)					
	USL	ARD	PPDD	UDMR	alții	total
Transilvania	49,1	18,1	11,7	16,1	5,0	31,2
Țara Românească	65,6	14,7	17,6	0,3	1,8	38,6
Moldova	64,8	15,8	15,7	0,3	3,4	20,0
București	66,5	20,2	9,5	0,4	3,4	9,4
străinătate	28,9	40,2	22,8	1,6	6,6	0,8
total	34,2	33,6	18,7	6,4	7,1	100,0

Sursa: calculat după rezultatele oficiale BEC.

Destrămarea USL și calea spre alegerile prezidențiale

Guvernarea USL avea să dureze relativ puțin, până în martie 2014 – mai puțin de 2 ani de la primul vot de investitură și doar 14 luni de la câștigarea alegerilor. Nivelul de suport din parlament – o super-majoritate de peste două treimi, nemaîntâlnită de la victoria FSN în alegerile din 1990 – și nivelul de suport din societatea românească, manifestat prin rezultatele alegerilor și referendumului din 2012 ofereau toate premisele necesare pentru o guvernare care să își propună realizarea unei schimbări structurale a societății românești.

O serie de decizii cheie, unele privind strategia generală a guvernării, altele privind poziționarea față de alegerile prezidențiale din 2014, pot oferi o perspectivă asupra cauzelor și condițiilor destrămării USL și, în fond, ale eșecului guvernării. În esență, viabilitatea USL ca alianță politică depindea, în planul *politicilor*, de succesul guvernării, iar în plan *politic*, de păstrarea raportului de forțe între partidele componente, în special între cei doi parteneri principali, PSD și PNL.

În lipsa unei guvernări de succes, partidele componente ar fi căutat să evite, pe cât posibil, pasivul guvernării. Disoluția USL s-ar fi produs într-o manieră similară eșecului coaliției CDR-USD-UDMR, dintre 1996-2000. O guvernare de succes a USL ar fi însemnat îndeplinirea principalelor două elemente din mandatul primit de la electorat prin alegerile din 2012: (1) schimbarea de fond a politicilor economice și sociale, care să permită creșterea nivelului de trai al populației; (2) demantelarea sistemului de putere al lui Traian Băsescu, dat fiind că demiterea președintelui nu mai era posibilă după eșecul referendumului din 2012.

În privința politicilor economice și sociale, încă de la momentul instalării la Palatul Victoria în mai 2012, guvernul Ponta nu a lăsat să se întrevadă că vor fi schimbări majore. Această opțiune strategică a devenit o certitudine după câștigarea alegerilor parlamentare prin anunțarea programului de guvernare. În ciuda majorității parlamentare, a suportului popular și, nu în ultimul rând, a datelor economice, schimbarea de guvern nu a condus la nicio modificare sensibilă asupra prevederilor acordurilor încheiate cu instituțiile financiare internaționale pentru anii 2011-2013. Mai mult, la mijlocul anului 2013 s-a luat decizia de a se încheia un nou set de acorduri cu FMI, Banca Mondială și Comisia Europeană. Aceste acorduri, de tip preventiv, s-au făcut exclusiv la cererea autorităților române și fără a exista o situație reală sau potențială de criză a balanței de plăți externe, precum în 2009-2010. Ca atare, guvernul USL a

continuat politicile de austeritate ale premierilor lui Traian Băsescu. Realizarea „consolidării fiscale” - numele de cod pentru aceste politici - nu mai putea fi realizată pe seama reducerii cheltuielilor sociale și salariale, duse deja dincolo de limita suportabilă și nesustenabile politic, ci pe seama reducerii cheltuielilor de capital, adică a investiției statului în economie. În condițiile reducerii fluxurilor de capital străin din economia României, în special vest-european, și a penuriei de investiții din orice sursă - publică sau privată - creșterea economică a fost anemică, limitată în principal la pozițiile monopoliste sau orientate către export, deținute de capitalului străin.²³⁸ Costurile economice și sociale ale consolidării fiscale au continuat a fi suportate de populație și de marea majoritate a întreprinzătorilor autohtoni. Continuitatea față de guvernele Boc și Ungureanu s-a manifestat și în plan social. Deși în perioada de opoziție, USL a contestat puternic controversatele legi de reformă ale educației, pensiilor, codului muncii, asistenței sociale ș.a., guvernul și majoritatea USL din parlament nu au manifestat vreo inițiativă pentru schimbarea acestor legi. Mai mult, prin acordurile cu Banca Mondială, guvernul Ponta și-a asumat punerea în aplicare a acestora.

Prioritățile asumate de guvernul USL au fost cu totul altele decât cele reieșite din mandatul primit de la electorat, respectiv de schimbare a politicilor economice și demantelare a sistemului de putere al lui Traian Băsescu. Principalele două inițiative au fost revizuirea Constituției și inițierea unei vaste descentralizări, incluzând reorganizarea administrativ-teritorială a statului român, prin introducerea regiunilor administrative și o mutare decisivă de putere și competențe de la nivel central la nivel local, mai precis către președinții de consilii județene și, în viitor, regionale. Din varii motive, ambele inițiative aveau să eșueze până finalul guvernării USL.

Demantelarea sistemului de putere a lui Traian Băsescu a fost negată prin acordul de colaborare instituțională semnat la 12 decembrie, la doar câteva zile după data alegerilor parlamentare.²³⁹ Prin acord, cele două părți își rezervau spații de responsabilitate preeminentă, respectiv politica externă, de securitate și

²³⁸ PIB a crescut cu 0,6% în 2012, 3,5% în 2013, având o prognoză de creștere de 2,3% pentru 2014. Salariul mediu net în mai 2014 era de 1.682 lei, comparativ (în termen nominali) cu 1.530 lei în mai 2012. Cheltuielile de capital au scăzut de la 4,1% din PIB în 2011 la 3,3% în 2012, 2,8% în 2013 și la numai 0,7% la mijlocul execuției bugetare 2014. *Sursa datelor*: Anuarul Statistic al României 2013, Buletin lunar BNR 6/2014, Buletin statistic lunar 5/2012, 5/2014, Buletinul MFP 2011-2014.

²³⁹ Conținutul complet al acordului este disponibil la adresa <http://www.politicaromaneasca.ro/files/documente/acordul-Basescu-Ponta.pdf>

apărare - pentru președinte și politica economică și socială, problemele de ordin curent și relațiile interguvernamentale - pentru primul-ministru. Acordul avea drept sursă mecanismul de coabitare stabilit în Franța anilor '80 între președintele socialist François Mitterrand și premierul de dreapta, Jacques Chirac. În sine, sistemul semi-prezidențial stabilit de Constituția României din 1991 avea drept model Republica a V-a franceză. La începutul anului 2013, coabitarea dintre guvernul și majoritatea parlamentară USL, pe de o parte, și președintele Băsescu, pe de altă parte, a fost întărită de negocierea pentru numirea șefilor de parchete, prin care premierul a nominalizat pe procurorul general al României, iar președintele pe procurorul-șef al Direcției Naționale Anticorupție (DNA). Mai mult, niciunul dintre aliații politici ai președintelui Băsescu numiți în perioada 2009-2012 în diverse poziții de decizie din ansamblul instituțiilor statului român, nu a fost revocat înainte de finalul mandatului și nicio acțiune nu a fost întreprinsă pe cale legislativă ori guvernamentală pentru reducerea atribuțiilor sau reformarea respectivelor instituții.

În plan politic, viabilitatea USL depindea de păstrarea raportului de forțe între partidele componente, în special PSD și PNL. Câtă vreme partidele componente aveau mai mult de pierdut decât de câștigat din destrămarea alianței politice, USL ar fi avut toate șansele să continue, cu toate tensiunile inerente. La momentul înființării USL, actul constitutiv a prevăzut un mecanism care să prevină tocmai acest risc. Prin paritatea candidaturilor la alegerile parlamentare, ranforsată de paritatea candidaturilor la primăriile municipiilor reședință de județ și la președinția consiliilor județene, oricare dintre cei doi parteneri principali, PSD sau PNL, care ar fi încercat să destrame USL, pe de o parte s-ar fi pus în situația de a pierde majoritatea parlamentară și, deci, guvernarea, iar pe de altă parte ar fi fost nevoit să aibă propriul candidat la președinție, cu șanse mult reduse și incerte de reușită la alegerile prezidențiale.

Scorul obținut de USL la alegerile parlamentare și imperfecțiunile Legii electorale au condus, după cum am văzut, la obținerea unui procent mult mai mare de parlamentari, din pricina unei prime electorale implicite. Cum regula de mai sus a parității avea o prevedere prin care parlamentarii în funcție își păstrează candidatura, chiar cu schimbarea colegiului, a rezultat o situație prin care PSD deținea peste 38% din mandate la Camera și 34% din mandate la Senat. Astfel, s-a deschis perspectiva unei majorități parlamentare și fără PNL. De altfel, chiar în noaptea alegerilor, președintele PSD și premier în funcție, Victor Ponta, a inclus în luarea sa de cuvânt de după închiderea urnelor o invitație publică

adresată UDMR de a face parte din coaliția de guvernare, deși USL dispunea de o majoritate de două treimi în noul legislativ.

În cursul anului 2013, raportul de forțe dintre PSD și PNL s-a modificat inexorabil în favoarea primului. În parlament, deputați și senatori ai PPDD s-au alăturat majorității prin afilierea la UNPR, procedură utilizată și de majoritatea pro-prezidențială în legislatura 2008-2012. Fenomenul a avut proporții de masă, astfel încât PPDD, din al treilea competitor politic rezultat în alegeri și al patrulea grup politic din parlament ca mărime, a ajuns să își piardă peste două treimi dintre deputați și întreg grupul de la Senat. PNL și PC au dizolvat Alianța de Centru Dreapta, un alt element prin care se asigura paritatea inițială între PSD și partenerii săi din USL, iar PC s-a apropiat de PSD, alături de care a și format o alianță electorală sau politică la alegerile din 2000, 2004 și 2008. La începutul sesiunii parlamentare din toamna anului 2013, exista deja o majoritate parlamentară matematică fără PNL, alcătuită din PSD, PC, UNPR, UDMR și minorități.

Izolarea PNL a fost accentuată de pierderea de către partid a unor miniștri sau portofolii din guvern, în unele situații din cauza unor fapte sau acuze de corupție. La nivel mediatic, PNL era singurul partid care nu dispunea de trusturi media favorabile. Nu în ultimul rând, poziția lui Crin Antonescu de candidat USL la președinția României a fost subminată prin declarațiile repetate ale unor lideri marcanți PSD, precum fostul președinte al partidului, Mircea Geoană, și liderul grupului de la Senat, Ilie Sârbu, conform cărora PSD nu-l va accepta drept candidat, Victor Ponta fiind mai bine poziționat pentru o candidatură din partea USL. Efectul cumulativ a fost inducerea unui amplu curent nefavorabil de opinie față de Crin Antonescu. Comparativ cu vara lui 2012, când Ponta și Antonescu erau la cote similare de favorabilitate, la finele anului 2013 curentul de opinie nefavorabil lui Antonescu devenise mai amplu decât cel opus președintelui Băsescu, fiind format în principal, dar nu exclusiv, din simpatizanții PSD și din cei ai președintelui. Spre finele anului 2013, tensiunile din interiorul USL au început să devină din ce în ce mai evidente, pe măsură ce echilibrul de forțe dintre cei doi parteneri principali devenea tot mai precar, iar evaluările populației față de guvernare mai puțin pozitive.

Pentru opoziția parlamentară, anul 2013 a fost unul dificil. Convenția națională din martie 2013 a PDL, rămas principalul partid de opoziție, a fost marcată de o competiție dură pentru conducerea partidului între președintele în funcție, Vasile Blaga și Elena Udrea, fost ministru al Dezvoltării în guvernele

Boc și Ungureanu, percepută ca principal aliat politic al președintelui Băsescu. În cele din urmă, Bлага a avut câștig de cauză, dar cu un scor destul de strâns. După declararea rezultatului, președintele Băsescu a postat un mesaj video prin care spunea „adio, PDL!”. Mesajul a fost perceput ca fiind la limita sau chiar dincolo de limita dispozițiilor constituționale privind neimplicarea președintelui României în activitatea partidelor politice. La câteva luni după acest eveniment, președintele Băsescu, consilieri prezidențiali, personalități publice apropiate președintelui și unii membri PDL apropiați de președinte și Elena Udrea au pus bazele Fundației Mișcarea Populară (FMP), care ulterior a dat naștere Partidului Mișcarea Populară (PMP).

La începutul anului 2014, deciziile privind poziționarea partidelor față de alegerile prezidențiale aveau să conducă spre destrămarea USL. În cazul PSD, devenea din ce în ce mai clară o presiune de jos în sus pentru ca partidul să aibă propriul candidat la prezidențiale, fie din partea USL, fie pe cont propriu. În aceste condiții, mai devreme sau mai târziu, conducerea PNL avea să fie pusă în fața pretenției PSD de a face o rocadă în privința candidatului la președinție, cu două opțiuni: fie accepta, în lipsă totală de siguranță că noul președinte va nominaliza persoana desemnată de PNL drept premier, fie refuza, caz în care USL s-ar fi destrămat cel târziu cu câteva săptămâni înainte de termenul de depunere a listelor de semnături pentru susținerea candidaților la președinție (conform Legii electorale, ar fi însemnat undeva în septembrie 2014). În această din urmă situație, candidatul PSD ar fi pornit cu un avantaj decisiv în cursa prezidențială. Alternativa la aceste opțiuni era ca PNL să iasă cât mai rapid de la guvernare, pentru a oferi timpul necesar coagulării unei coaliții anti-PSD în vederea alegerilor prezidențiale, în paralel cu erodarea PSD, rămas la guvernare.

În februarie 2014, conducerea PNL a urmat acest curs, oferind partenerilor din USL prilejul de a destrăma alianța politică prin refuzul propunerii de remaniere a miniștrilor PNL din guvern. Calculând că momentul ales de PNL este tardiv și că propria poziție este sigură, PSD și aliații săi, PC și UNPR, au luat act de demisia miniștrilor PNL din guvern și au format o nouă majoritate, alături de UDMR și de grupul minorităților naționale, rezultând un nou guvern condus de același premier, Victor Ponta.

După formarea noului guvern, alegerile pentru Parlamentul European au reprezentat următorul moment politic important, fiind considerate un test electoral pentru alegerile prezidențiale din toamnă. Campania a degenerat rapid într-un schimb de atacuri la persoană între președintele Băsescu și premierul Ponta, cel dintâi căutând să transfere din capitalul său electoral către nou-înființatul Partid Mișcarea Populară. Un alt eveniment notabil a fost respingerea de

către PNL a candidaturii actorului Mircea Diaconu, fost parlamentar în legislatura 2008-2012, în urma unei decizii de incompatibilitate emisă de Agenția Națională de Integritate (ANI). Mircea Diaconu a câștigat în instanță dreptul de a candida în instanță și s-a înscris în competiția electorală ca independent.

Rezultatele alegerilor au indicat pe primul loc, la mare diferență de următorii clasaiți, Alianța Electorală PSD-PC-UNPR (tabel 2.40). PNL a obținut un scor sub ținta de 20% stabilită de conducerea partidului, dar marginal mai bun (14,86%, ceea ce a permis câștigarea unui mandat de europarlamentar în plus) decât europarlamentarele din 2009 (14,52%). PDL a câștigat în competiția de pe culoarul opoziției, obținând un scor similar cu cel al ARD de la parlamentarele din 2012. Mircea Diaconu a fost revelația acestui scrutin, obținând mai mult decât PMP, partidul susținut de președintele Băsescu. În fapt, numărului de voturi obținut de Diaconu îi reveneau, conform reprezentării proporționale, două mandate de parlamentar european. Dat fiind că Lazlo Tokes a candidat în Ungaria, UDMR a obținut un scor mai bun decât la alegerile parlamentare, dar sub cel din 2009. Partidul fostului premier Mihai Răzvan Ungureanu, Forța Civică, nu a reușit să treacă pragul electoral. Ca număr de mandate, PSD este marele câștigător al acestor alegeri, având 5 mandate în plus față de 2009 și jumătate din totalul mandatelor ce revin României. PNL a câștigat un mandat, în timp ce PDL a pierdut 6 mandate. De asemenea, UDMR a pierdut un mandat. Din punct de vedere electoral, s-a înregistrat o situație de echilibru între PSD și aliații săi (37,6%), și partidele de dreapta, PNL, PDL, PMP, Forța Civică (36%), cu mențiunea că electoratul de dreapta este mult mai fragmentat, iar cel al PSD mult mai stabil (fig. 2.26).

Tabel 2.40 Alegerile europarlamentare - 2014

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.221.061 / 16.269.839 persoane adulte RPL 2011				
total voturi exprimate: 5.911.794		prezența la vot: 32,4% / 36,3%		
total voturi valabil exprimate: 5.566.616		pondere corp electoral: 30,6% / 34,2%		
număr total de eurodeputați: 32				
formațiune politică	grup politic	voturi	% voturi	locuri
PSD + UNPR + PC Alianța electorală PSD-UNPR-PC	S&D	2.093.234	37,6	16
PNL Partidul Național Liberal	ALDE/PPE	835.531	15,0	6
PDL Partidul Democrat Liberal	PPE	680.853	12,2	5
Mircea Diaconu candidat independent	Indep.	379.582	6,8	1
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	PPE	350.689	6,3	2
PMP Partidul Mișcarea Populară	(PPE)	345.973	6,2	2
total partide și candidați care au trecut pragul electoral		4.685.862	84,2	32
alte formațiuni și candidați sub pragul electoral		880.754	15,8	0

Sursa: Biroul Electoral Central.

După alegerile europarlamentare, partidele s-au regrupat în vederea alegerilor prezidențiale. PSD și aliații săi l-au nominalizat oficial pe premierul Victor Ponta drept candidat. În plus, PSD a încheiat un protocol de colaborare parlamentară și la nivel local cu PPDD. Pe partea dreaptă, conducerea PNL a demisionat în bloc ca urmare a rezultatului sub ținta asumată la europarlamentare. Președintele demisionar, Crin Antonescu, a anunțat afilierea partidului la Partidul Popularilor Europeni, partid politic european de orientare conservatoare, și inițierea unui demers de fuziune cu PDL. Congresul PNL l-a ales pe Klaus Iohannis președinte al partidului. Ulterior, Iohannis a fost desemnat candidat la președinție al PNL și, mai apoi, al Alianței Creștin Liberale (PNL-PDL), alianță electorală formată pentru a participa în comun la alegerile prezidențiale, ca etapă premergătoare a fuziunii celor două partide, proces de durată, estimat a fi încheiat între 2015 și 2017. PDL a absorbit Forța Civică, înaintea formării alianței. Călin Popescu Tăriceanu, fost președinte PNL și premier în perioada 2004-2008, a demisionat din PNL, acuzând, între altele, abandonarea doctrinei liberale de către PNL, dezafilierea partidului de la Alianța Liberalilor și Democraților Europeni (ALDE), partidul european de orientare liberală și, mai ales, apropierea de Traian Băsescu și ignorarea votului din 2012. Călin Popescu Tăriceanu și alți parlamentari demisionari din PNL au format Partidul Liberal Reformat (PLR), avându-l drept candidat la președinție pe fostul premier. PMP și președintele Băsescu au anunțat că îl susțin pe Cristian Diaconescu pentru președinția României. Ulterior, PMP și-a retras sprijinul pentru Cristian Diaconescu în favoarea Elenei Udrea.

La începutul toamnei anului 2014, societatea românească se găsește în fața unor alegeri prezidențiale în care cele mai mari șanse de victorie le au candidații principalelor blocuri electorale, respectiv cel al PSD și cel anti-PSD. În acest context și pe baza alegerilor prezidențiale precedente, se pot formula o serie de observații cu caracter general:

(1) Importanța controlului asupra narativei. Cel care își impune cu succes, cel puțin parțial, narativa pe care se bazează propria campanie, câștigă și alegerile. „Povestea” inclusă în narativă și resorturile sale emoționale rămân elemente-cheie. Pentru cei care nu prezintă electoratului o narativă clară, precum Mircea Geoană în 2009 sau lipsită de o anume încărcătură emoțională, precum Adrian Năstase în 2004, cresc riscurile de a pierde. Prezența activă pe media și poziția de a fi cel care iese cu mesaje noi și nu cel care reacționează sunt pe atât de importante cu cât consumul media este mai mare.

(2) Câștigă cine face mai puține greșeli. Evenimentele neprevăzute pot oricând întoarce soarta unei guvernări sau a unei campanii. Această vechi dicton din arta militară este valabil și în cazul campaniilor electorale. Erorile de îndepărtare a electoratului PRM în 2004 ori episodul vizitei lui Mircea Geoană la Sorin Ovidiu Vântu în 2009 au cântărit greu în balanța rezultatului final.

(3) Mobilizarea la vot pe întregul teritoriu, chiar și în fiefurile adversarilor urmează logicii că fiecare vot contează. Desigur, o astfel de cale este puternic dependentă de resurse financiare și umane suficiente, dar denotă o atitudine combativă, care în sine este de natură să atragă electoratul.

(4) Bugetele de campanie au o importanță deosebită, poate chiar hotărâtoare. Cel care are avantajul resurselor materiale poate compensa multe alte dezavantaje de altă natură. În 2009, confruntat cu o formidabilă coaliție politico-mediatică, Traian Băsescu a putut mobiliza alte forme și canale de propagandă politică.

(5) Nu se poate câștiga fără un sprijin substanțial în media (privată), măcar la paritate cu adversarul. A câștiga fără a te bucura de bunăvoința măcar a unei părți din media este imposibil. În condițiile în care mijloacele de informare în masă sunt doar o afacere ca oricare alta, acest fapt nu ar fi problematic. Ca o umbră asupra democrației rămâne, în schimb, întrebarea în ce măsură atitudinea media este condiționată de favoruri politice, precum a lăsat să se înțeleagă întâlnirea Vântu-Geoană.

(6) În condiții de echilibru între competitori, campania electorală contează decisiv. În afara alegerilor din 1992 și 2000, în care cea mai mare parte a electoratului luase o decizie de vot înaintea campaniei, alegerile din România, în special cele prezidențiale, se decid în perioada de campanie.

(1) Regulile competiției electorale trebuie în continuare perfectate, pentru a combate și preveni fraudele electorale. Situația secțiilor speciale care permit „turiști electorali” sau a votului din străinătate fără condiții de supraveghere liberă, democratică a votului nu vor face decât să mărească neîncrederea în procesul electoral și, pe cale de consecință, în democrație ca mecanism de selecție a accesului la putere.

Capitolul 3

Structura economiei și comunitatea corporativă

În capitolul precedent am urmărit procesul electoral, în urma căruia partidele au format guvernarea. După cum sublinia Schumpeter²⁴⁰, alegerile determină cine guvernează, dar nu și cum se guvernează. În cele ce urmează ne propunem să analizăm rolul pe care l-a avut puterea politică în transformările structurale prin care a trecut economia în perioada de tranziție. Fără analiza transformărilor din economie este imposibilă înțelegerea schimbărilor în plan social și în relațiile de putere, ale căror efecte în plan electoral le-am văzut în capitolul anterior. Parcursul economic și social al României în tranziție, mai ales în primii ani, a fost puternic influențat de faptul că tranziția a început în condițiile unei crize de sistem a vechii economii. De aceea este necesară o scurtă analiză a acesteia, pentru a vedea care au fost limitele opțiunilor de politică economică în această perioadă. Dat fiind faptul că în 1990 statul controla sau deținea în proprietate economia, proiectul de trecere la economia de piață nu putea fi realizat decât prin intermediul statului. Primul pas al analizei va fi identificarea actorilor relevanți în formularea reformelor prevăzute în strategia tranziției către economia de piață și a elementelor definitorii ale acesteia.

Privatizarea a fost procesul-cheie în noua structurare a economiei care, ca forme și rezultate, a variat în timp. Întrebarea esențială este în folosul cui s-a făcut acest uriaș transfer de patrimoniu al statului român. Răspunsul la această întrebare constă în analiza procesului de privatizare și identificarea raportului de proprietate dintre capitalul străin și capitalul autohton și statul român la

²⁴⁰ Schumpeter a făcut deosebirea dintre două modele de funcționare a democrației. Cel clasic, potrivit căruia aleșii reprezintă și urmează voința și năzuințele alegătorilor și cel liberal, în care alegerile sunt doar un cadru pentru ocuparea unor funcții de conducere. După alegeri, aleșii urmează propria agendă, care nu corespunde în mod neapărat cu cea a alegătorilor, cf. Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism, and Democracy* (New York: Harper & Row Publishers, 1976), pp. 250-284.

nivelul celor mai importante companii de pe piață, la o distanță de 20 de ani. Funcționarea economiei în perioada premergătoare toamnei anului 2008 și pe durata crizei începute la acel moment este relevantă pentru locul economiei României în economia europeană. În ceea ce privește prezența capitalului străin în România, este analizată organizarea asociativă a acestuia. Vom putea astfel să vedem și în ce măsură capitalul străin din România formează o comunitate corporativă, care acționează coeziv în vederea promovării și susținerii intereselor sale pe lângă decidenții politici aflați la conducerea statului român.

Criza de sistem a vechiului regim

Fără a lua în considerare starea economiei în 1989, înțelegerea constrângerilor la care a fost supusă România în anii '90 nu ar fi posibilă. De aceea, ne propunem o scurtă analiză a situației economice generale din anii premergători prăbușirii sistemului comunist de inspirație sovietică.

Sistemul economic al Republicii Socialiste România era unul de inspirație sovietică, caracterizat de preponderența statului în economie, ca proprietar al principalelor mijloace de producție. La finele anilor '60, pornind de la o situație de echilibru economic general, creștere economică susținută în anii anteriori și o relativă prosperitate economică în raport cu alte state membre ale CAER, conducerea politică a țării, dominată de Nicolae Ceaușescu, a inițiat un amplu proces de expansiune economică, mai ales în ceea ce privește producția industrială. Ca urmare a deschiderii politice și economice spre restul lumii din anii '60, România a devenit în 1971 membru cu drepturi depline al Acordului General pentru Tarife Vamale și Comerț (GATT), al Fondului Monetar Internațional și Banca Mondială (1972) și a încheiat tratate comerciale cu Comunitatea Economică Europeană. De asemenea, a beneficiat de un regim vamal de natură să încurajeze comerțul exterior din partea Asociației Europene a Liberului Schimb (AELS) - formată la acea vreme din Elveția, Austria, Finlanda, Suedia și Norvegia -, din partea Canadei, SUA (clauza națiunii celei mai favorizate), Japoniei, Australiei etc. Programul de expansiune economică, vizând în special urbanizarea și industrializarea, s-a concretizat prin contractarea unor credite externe și prin substanțiale importuri tehnologice și de materii prime în devize convertibile. De altfel, programe asemănătoare au fost derulate și în celelalte state comuniste est-europene.

Ca și alte state socialiste și state în curs de dezvoltare, România s-a împrumutat masiv la sfârșitul anilor '70, în vederea finanțării propriilor programe de dezvoltare, îndeosebi prin înființarea de noi întreprinderi industriale. Respectivul sume erau atrase cu dobânzi atrăgătoare, dat fiind aflulxul de petrodolari - venituri sporite din exportul de petrol al statelor membre OPEC, în special cele din zona Golfului Persic, în urma primului șoc petrolier (1973) - de care beneficia sistemul bancar mondial. Al doilea șoc petrolier (1979-80) și majorarea ratei dobânzii de intervenție a Rezervei Federale a SUA la începutul anilor '80, ca urmare a necesității finanțării deficitelor publice ale administrației președintelui Ronald Reagan, au condus la majorarea generalizată a dobânzilor și o criză a datoriilor externe la nivel mondial.²⁴¹ Statele care se împrumutaseră la dobânzi ieftine nu își mai puteau plasa produsele pe o piață mondială în recesiune la prețurile scontate în momentul accesării creditelor, în timp ce serviciul datoriei externe creștea pe măsura dinamicii ascendente a dobânzilor. Această situație a fost agravată și de aprecierea dolarului la mijlocul anilor 1980. În acest mecanism economico-financiar a fost angrenată și România care, în 1982, a ajuns în situație de incapacitate de plată.²⁴² Valuta deținută de statul român era insuficientă pentru achitarea importurilor curente și a serviciului datoriei externe, ceea ce indica un faliment la nivelul întregii economii naționale. Decizia politică luată de Nicolae Ceaușescu a fost de a restitui integral datoria externă înainte de termen, renunțând la procedura uzuală de refinanțare și reducând drastic importurile. Această decizie avea să marcheze, în mod decisiv, evoluția economico-socială a României.

Pentru a putea rambursa datoria externă, singurele surse de finanțare erau comerțul internațional și creanțele externe ale statului. Greul apăsa pe balanța comercială. Pentru a putea obține un excedent al acesteia, conducerea politică a luat decizii privind reducerea drastică a importurilor, limitarea la surse interne de materii prime, materiale și combustibili pentru producție, renunțarea la importurile de completare (produse de înalt nivel tehnologic care nu puteau fi produse în țară) și la procurarea de licențe de fabricație și echipamente moderne. Astfel de măsuri nu au afectat doar competitivitatea pe termen mediu și lung a industriei, ci și standardul de viață al populației.

²⁴¹ Roger LeRoy Miller și Robert Pulsinelli, *Modern money and banking* (New York: McGraw-Hill, 1985), pp. 628-631.

²⁴² Iulian Văcărel, *Politici fiscale și politici bugetare în România 1990 -2000* (București: Expert, 2001), p. 22.

Prin aceste eforturi cu un cost economic și social imens, în 1989 datoria externă era rambursată aproape integral (vezi tabel 3.1). La finele aceluși an, balanța creanțelor și angajamentelor externe se prezenta astfel: un volum total de creanțe de 5,22 mld. dolari SUA și angajamente de 0,98 mld. dolari SUA, rezultând creanțe nete, pe relația devize convertibile, de 4,33 mld. dolari SUA. Pe relația de cliring cu țările socialiste se înregistrau alte creanțe nete în valoare de 1 mld. ruble transferabile.²⁴³

Tabel 3.1 Indicatori economici 1981 - 1989, în milioane dolari SUA, prețuri curente

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
soldul balanței comerciale	103	1.814	1.869	2.310	1.772	1.680	2.178	3.850	2.050
soldul contului curent	-833	1.040	1.160	1.719	1.381	1.395	2.043	3.922	2.514
total general balanță de plăți	-1.381	807	10	128	-317	612	1.041	-285	1.252
datoria externă	6.830	6.875	6.272	2.106	174

Surse: Iulian Văcărel, *Politici fiscale și politici bugetare în România 1990-2000* (București: Expert, 2001), p. 22;

BNR, Rapoarte anuale 1991-1995.

În ceea ce privește structura economiei, industria ocupa primul loc în formarea Produsului Intern Brut și în ocuparea forței de muncă. Cu toate acestea, dezvoltarea era preponderent extensivă. Gheorghe Gaston Marin, președinte al Comitetului de Stat al Planificării (CSP) între anii 1956 - 1965, aprecia că industrializarea din anii '70-80 s-a bazat pe o dezvoltare eronată a industriei energetice, bazată pe mari unități energetice pe combustibili fosili, care nu au funcționat niciodată satisfăcător. Deși acestea antrenau uriașe costuri salariale și materiale, nu s-a atacat varianta energiei nucleare. Gaston Marin afirma că „această hotărâre greșită, nefundamentată, a costat scump România. Din anii '70, țara și populația au intrat într-o gravă criză de energie, care s-a accentuat apoi în anii '80”.²⁴⁴

Tabel 3.2 Indicatori macroeconomici pe anul 1989

		industrie	agricultură	servicii	total
populație activă ocupată	%	38,1	27,9	34,0	100
populație activă ocupată	mii persoane	4.169	3.056	3.720	10.945
PIB	%	54,1	14,2	31,7	100

Sursa: Iulian Văcărel, *Politici fiscale și politici bugetare în România 1990-2000* (București: Expert, 2001), p. 17.

²⁴³ Ibid. p. 22.

²⁴⁴ Gheorghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej* (București: Evenimentul Românesc, 2000), p. 231.

În ultimul deceniu al regimului, o serie de întreprinderi erau supradimensionate, ca număr de salariați, tocmai pentru a sprijini procesul de urbanizare, dar nu prin dezvoltarea comunităților rurale, ci prin migrarea forței de muncă din rural în urban. Tehnologiile și utilajele, cele mai multe la nivelul anilor '60-70, începuseră să fie depășite. Politica comercială autarhică din anii '80 a exacerbât acest fapt. Productivitatea era scăzută, unele unități fiind energo-intensive, cu costuri salariale mari, ceea ce afecta rata rentabilității și eficiența exporturilor. De asemenea, industria a fost orientată spre producerea unei mari varietăți de bunuri, fapt care a generat coexistența în economie a unor unități competitive cu altele mai puțin competitive.²⁴⁵ Ca ramură distinctă, agricultura se afla pe poziție secundă, dar este de subliniat ponderea mare din populația activă ocupată în această ramură. În fine, serviciile - care grupau celelalte ramuri (comerț, transporturi, servicii bancare, construcții) - se aflau pe ultima poziție. În același timp, în economiile dezvoltate, serviciile reprezentau deja categoria cu ponderea cea mai mare atât în formarea PIB, cât și în ocuparea populației.

Din utilizarea produsului intern brut, reiese că finanțarea economiei naționale în scopul plății datoriei externe s-a făcut în anii '80 pe seama reducerii consumului populației și a cheltuielilor publice sociale (tabel 3.3). Această politică a condus la înrăutățirea sensibilă a nivelului de trai al populației. În analiza crizei de sistem a economiei românești în anii '80, Constantin Ionete atrăgea atenția asupra ponderii disproporționate în venitul național a așa-numitului fond de acumulare, respectiv cheltuieli de investiții și materiale, care era posibilă în detrimentul fondului pieței, adică a părții din venitul național destinată acoperirii consumului populației. Această politică economică a generat dezechilibre sectoriale, în special în industrie, precum și poluarea mediului. Cu privire la deciziile conducerii de atunci, Ionete evidențiază că „ignorarea deliberată a crizei și ascunderea manifestărilor ei au constituit răspunsul sistematic al organelor supreme de decizie la aceste fenomene. Refuzul obstinat de a căuta mijloacele pentru reglarea dezechilibrelor grave din economie și atenuarea tensiunilor sociale, chiar și în limitele monopolului social-economic al partidului, pe de o parte, și concentrarea eforturilor pentru conservarea și perpetuarea sistemului, pe de altă parte, au generat fenomenul de subminare a economiei naționale”²⁴⁶.

²⁴⁵ Iulian Văcărel, *Politici fiscale și politici bugetare în România 1990-2000* (București: Expert, 2001), p.16.

²⁴⁶ Constantin Ionete, *Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă* (București: Expert, 1993), p. 15.

Tabel 3.3 Produsul Intern Brut, pe categorii de utilizări 1980-1989

Indicatori	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
PIB	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
consum final	63	66	64,4	60,3	60,5	60,2	59,3	61,2	62,1	70,5
al populației	51,2	53,7	53,9	50,4	50,7	50	49,7	52,3	53,1	57,9
al administrației publice	11,8	12,3	10,5	9,9	9,8	10,2	9,6	8,9	9,1	11,6
al administrației private										0,9
formare brută de capital fix	34,5	33,6	29,7	30	30	30,1	29,7	29	28	29,9
variația stocurilor	5,3	2,7	4	4	4,2	2,9	4,7	2,8	0,4	-3,1
export net	-5,6	-3,6	0,5	4,2	3,6	4,1	4,2	6,2	9,3	2,7

Sursa: Iulian Văcărel, *Politici fiscale și politici bugetare în România 1990-2000* (București: Expert, 2001), p. 27.

Prin sistemul finanțelor publice, decizia economică era concentrată la nivel central. Ca structură, sistemul prezenta trăsături caracteristice țărilor din Europa centrală și de est care aveau o formă de organizare economică și socială de tip sovietic. Prin bugetul de stat, care grupa totalitatea veniturilor și cheltuielilor publice, se urmăreau trei aspecte esențiale:

- constituirea, repartizarea și utilizarea, conform planului, a fondurilor bănești din societate;
- contribuția la elaborarea planului național unic de dezvoltare și, mai ales, la îndeplinirea acestuia, precum și buna funcționare a mecanismului economic și social;
- asigurarea controlului general asupra economiei naționale, mai ales asupra sferei producției.

Prin urmare, bugetul de stat se afla într-o strânsă interdependență cu planul național unic, fiind principala pârghie de influențare a economiei. Planul stabilea proporțiile între ramurile economiei naționale și repartizarea produsului social și a venitului național între fondul de dezvoltare (acumulare) și fondul de consum, elementele principale în elaborarea bugetului de stat.

Sistemul bugetar al României comuniste (tabel 3.4) era organizat sub forma unui buget de stat în care intrau: (1) bugetul republican, care includea (a) bugetul Marii Adunări Naționale și (b) bugetul asigurărilor sociale de stat și (2) bugetele locale, care cumula bugetele județene, ale municipiilor, orașelor, comunelor, ale Municipiului București și ale sectoarelor acestuia.²⁴⁷ Principalele surse de venit la bugetului de stat erau veniturile prelevate de la unitățile economice de stat, îndeosebi vărsămintele unităților socialiste, impozitul pe circulația mărfurilor și impozitul pe fondul de redistribuire. Vărsămintele din beneficiile unităților de stat erau de două categorii: (1) cele din beneficiile

²⁴⁷ Tatiana Moșteanu și Sorin Dinu, *Reforma sistemului fiscal în România* (București: EDP, 1999), p.8.

planificate, din care era reținut 10% pentru fondurile primite de la buget și o altă sumă pentru „dezvoltarea generală a societății”, urmând ca o parte a beneficiilor să se constituie în fonduri proprii ale întreprinderii și (2) beneficiile peste plan, din care se vărsa la buget o cotă de cel puțin 35%. Impozitul pe circulația mărfurilor funcționa ca un impozit general pe consum, analog impozitului pe cifra de afaceri brută, fiind inclus în prețul de vânzare. ICM-ul reprezenta și un mijloc de control al beneficiilor (profiturilor) unităților economice, fiind determinat de două elemente: nivelul la care erau stabilite prețurile și tarifele și costurile de producție plus beneficiul. Plătitorii erau toate unitățile cu autogestiune economico-financiară și personalitate juridică și care realizau aceste venituri prin vânzări sau prestări servicii. Impozitul pe fondul total de retribuire reprezenta impunerea asupra veniturilor din salarii. Din 1977, impunerea individuală a fost înlocuită cu impunerea pe fondul total de salarii din unitățile de stat, sub forma unui impozit pe venit proporțional, în cote diferite pe ramuri și subramuri ale economiei naționale. Însă cel care suporta impozitul rămânea tot salariatul, la fel ca până în 1977. Plata era efectuată de către întreprinderi către bugetul republican sau bugetele locale.

Tabel 3.4 Structura de venituri și cheltuieli a sistemului bugetar în anii '80

Bugetul de Stat	
Venituri	Cheltuieli
1. Venituri de la unitățile socialiste - vârsămintele din beneficiile unităților socialiste - impozitul pe circulația mărfurilor (ICM) - impozitul pe veniturile unităților cooperatiste obștești - impozitul pe clădiri și impozitul pe terenuri din sectorul socialist - vârsăminte de la instituții de stat	1. Cheltuieli pentru dezvoltare - alocații de la buget pentru investiții din fondurile statului - cheltuieli pentru finanțarea mijloacelor circulante - cheltuieli pentru rezerva de stat
2. Veniturile bugetului asigurărilor sociale de stat - contribuțiile unităților socialiste pentru asigurări sociale - contribuții ale oamenilor muncii pentru tratament balnear și odihnă	2. Cheltuieli pentru obiective și sarcini cu caracter economic - Cheltuieli pentru infrastructură
3. Impozitul pe fondul total de retribuire. Impozitul agricol	3. Cheltuielile pentru finanțarea acțiunilor -social-culturale (învățământ, sănătate, cultură, asistență socială)
4. Impozite și taxe de la populație	4. Cheltuieli pentru funcționarea organelor puterii de stat, administrației de stat, judecătoriilor și procuraturii
5. Diverse venituri	5. Cheltuieli pentru apărare
Rezerve și excedent	

Sursa: prelucrat după Tatiana Moșteanu și Sorin Dinu, *Reforma sistemului fiscal în România* (București: EDP, 1999), pp. 8 – 11.

Tabel 3.5 Structura relativă a veniturilor bugetului de stat 1980-1989

Veniturile bugetului de stat	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
total, din care	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
vărsăminte din beneficiile unităților economice de stat	27,9	29,2	16,2	14,9	16,0	9,8	13	21,9	16,9	15,4
impozit pe circulația mărfurilor *	36,4	33,5	45,8	42,7	45,6	46,9	45,8	37	43,1	43,2
alte venituri de la unități socialiste	7,2	7,4	6,7	8	8,1	11,8	9,4	7,9	8	8
total venituri de la unități socialiste	71,5	70,1	68,7	73,6	69,7	68,5	68,2	66,8	68	66,6
veniturile asigurărilor sociale de stat	10,8	12,4	13,6	15,0	13,3	13,3	12,1	12,1	12,7	12,7
impozitul pe fondul total de retribuire	11,4	13,1	14,3	15,8	14,0	15,0	13,7	13,7	14,3	14,4
impozitul agricol de la CAP	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,3
alte impozite și taxe de la populație	1,0	1,1	1,4	1,5	1,4	1,4	1,5	1,6	1,7	1,7
diverse venituri	4,9	2,9	1,6	1,5	1,3	1,3	4,1	5,4	2,7	4,2

* - inclusiv prelevarea pentru societate

Sursa: Iulian Văcărel, *Politici fiscale și politici bugetare în România 1990-2000* (București: Expert, 2001) p. 131.

Situația la nivelul execuției bugetului de stat releva o stare de aparent echilibru financiar, chiar cu un excedent permanent pe toată perioada anilor '80, cu o pondere în PIB a bugetului de stat între o treime și aproape jumătate. Pe de altă parte, toți cei care au trăit în acea perioadă cunosc foarte bine situația reală a calității vieții. Așadar, cum se împăca echilibrul financiar din anii '80 și intervenția masivă a statului în economie cu situația reală a nivelului de trai? În realitate, economia națională intrase într-o criză profundă, manifestată printr-un dezechilibru grav între cererea agregată și oferta agregată. Confruntată cu o situație de încetare a plăților externe, conducerea politică a optat pentru plata datoriei externe, măbind presiunea generată de dezechilibrul economic. Ca atare, dezechilibrul extern a fost acoperit de un dezechilibru intern. Cum structura și execuția bugetul de stat purtau amprenta unui sistem economic în care statul era proprietarul cvasi-totalității mijloacelor de producție, resursele financiare publice erau dirijate, cu preponderență, spre unitățile economice de stat.

Economia vechiului regim funcționa ca un uriaș holding monopolist, având în ministere echivalentul unor întreprinderi componente, iar titularii portofoliilor, ca directori ai acestora. Membrii conducerii superioare de stat (care se confunda

cu cea a Partidului Comunist) formau un veritabil Consiliu de Administrație. În vârful piramidei, precum un președinte al consiliului de administrație și director general, se aflau Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român și Elena Ceaușescu, prim-viceprim-ministru și șef al secției Cadre a CC al PCR, șefii incontestabili ai partidului și statului.

Echilibrul bugetar, în mărime absolută și relativă, reprezenta un paradox al economiei naționale din acea vreme. Pe măsură ce criza reală, resimțită în nivelul de trai, se accentua, bugetul de stat, în loc să înregistreze deficite din ce în ce mai mari, era aprobat și executat cu excedente semnificative. Pentru a face față cheltuielilor cu plata datoriei externe, a fost instituit un regim de austeritate al cheltuielilor generale, în paralel cu o creștere a ponderii bugetului de stat în PIB, tot în sensul controlului și mai puternic al consumului. Astfel, deși bugetul de stat a crescut la capitolul venituri, analiza cheltuielilor arată că plata datoriei externe s-a făcut pe scăderea acestora din urmă, dar îndeosebi prin scăderea cheltuielilor publice sociale.²⁴⁸

Tabel 3.6 Indicatori privind bugetul de stat 1980-1989

indicatori	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
pondere venituri buget de stat în PIB	48,3	44,9	38,1	33,7	38,1	36,7	39,8	39,6	38,6	43,5
pondere cheltuieli buget de stat în PIB	48,1	43,5	35,3	31,8	31,9	34,4	36,1	32,3	33,4	36,0
ponderea excedentului în PIB	0,19	1,36	2,74	2,94	6,21	2,21	3,67	6,29	5,17	7,50

Sursa: Iulian Văcărel, *Politici fiscale și politici bugetare în România 1990 -2000* (București: Expert, 2001) pp. 27, 44.

Pe măsură ce pierderile de la nivelul întreprinderilor și centralelor industriale căpătau amploare la începutul anilor '80, s-a luat decizia să nu se mai planifice întreprinderi cu pierderi, unitățile nerentabile fiind susținute cu împrumuturi adiționale de la bancă și nerestituite la scadență, cu creditul comercial (neplata datoriilor la furnizori), scutiri de la plata la buget a sumelor cuvenite și ajutoare masive din partea bugetului de stat. Se refuza recunoașterea existenței pierderilor, astfel încât bugetul statului apărea excedentar, dar la nivel structural erau dezechilibre semnificative. Astfel, la 31 decembrie 1989, circa 5.100 unități economice de stat, cooperatiste sau obștești au obținut pierderi de 171,3 miliarde lei, iar totalitatea unităților economice mai aveau pierderi

²⁴⁸ Ibid., p. 26.

reportate din anii precedenți și neacoperite în valoare de 213,2 miliarde lei.²⁴⁹ De notat că, în acea perioadă, Produsul Intern Brut, în prețuri curente, era în jurul a 800 miliarde lei.

Prin urmare, se poate afirma că, în 1989, mecanismul economic al economiei naționale, luat în ansamblu, nu mai funcționa în parametrii normali. În același timp, planul național unic de dezvoltare nu mai ținea cont de realitatea economică, de situația întreprinderilor. Reflectând ulterior asupra situației, Alexandru Bârlădeanu concluziona că în mecanismul economic de atunci „călcâiul lui Ahile (...) este absența cointeresării materiale a agenților economici. Despre acest lucru am discutat și cu Otta Syk, unul dintre reformatorii economiei Primăverii de la Praga. Anul 1968 a fost un an de răscruce, când economia socialistă trebuia reformată. (...) Noi eram în căutarea acelor forme. Faptul că nu le-am găsit – că nu am căutat să le găsim sau poate nici nu era posibil să le găsim – a dus la prăbușirea sistemului socialist. Pentru că o economie nu se poate face cu funcționari”.²⁵⁰

Toate deficiențele structurale ale economiei naționale nu mai puteau fi eliminate sau ameliorate semnificativ de mecanismul economiei de comandă. Din contră, deciziile luate în anii '80 au contribuit din plin la creșterea nemulțumirii populației și la explozia socială din Decembrie 1989.

Tranziția ca proces istoric

Pentru populația României, Revoluția din 1989 însemna sfârșitul „societății socialiste multilateral dezvoltate”. Ce avea să urmeze nu era sigur. În aceste condiții, a părut termenul de tranziție, care „se centrează nu pe descrierea celor două tipuri de societate (socialistă/capitalistă) între care se produce trecerea, ci pe procesul propriu-zis de schimbare de la primul tip de organizare socială la al doilea”.²⁵¹ Ca proces istoric, tranziția „implică transformări în ceea ce privește sistemul politic, modul de funcționare al economiei, structura socială și sistemul de valori. În cazul sistemului politic, schimbările au vizat trecerea de la monopolul asupra puterii al partidului comunist la pluripartidism, alegeri libere

²⁴⁹ Ibid., p. 29.

²⁵⁰ Lavinia Betea, *Al. Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu* (București: Evenimentul românesc, 1997), pp. 156-157.

²⁵¹ Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după"?* (Iași: Polirom, 2004), p. 18.

și stat de drept. În plan economic, a fost abandonat modelul etatist de economie centralizată în favoarea modelului capitalist al economiei de piață. Schimbările din economie au antrenat și un alt pattern, mult mai complex, al stratificării sociale. În planul valorilor, a fost abandonată ideologia oficială de tip comunist în favoarea valorilor de tip occidental”.²⁵²

Privită ca un proces istoric de dezvoltare împărțit de un grup de state cu o organizare politică, economică și socială în linii mari asemănătoare la sfârșitul anilor 1980, tranziția a avut la bază o serie de opțiuni strategice, formulate încă din anii 1989-1990, care au trasat liniile directoare pentru întreaga perioadă ce a urmat.

Transformările politice au fost cele mai vizibile și imediate. Documentul istoric relevant este declarația finală a reuniunii din noiembrie 1990 a șefilor de stat și de guvern ai statelor membre ale Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE), intitulat *Carta de la Paris pentru o Nouă Europă*. Recunoscând momentul de schimbare profundă și așteptări istorice în care avea loc reuniunea, documentul stabilea un cadru pentru dezvoltarea instituțională democratică a continentului european. În acest sens, era recunoscut status-quo-ul internațional, respectiv integritatea teritorială și independența statelor. Statele semnatare se angajau a construi, consolida și întări democrația, drept singurul sistem de guvernare, prin protecția și promovarea drepturilor omului, pluralism și alegeri libere și corecte, precum și prin stat de drept. Anexele *Cartei de la Paris* conțin aranjamente instituționale în vederea îndeplinirii angajamentelor asumate.²⁵³

În plan economic, țările foste socialiste se confruntau cu problemele structurale, vizibile încă din anii 1980, care erau legate în special de poziția financiară internațională, respectiv datorii externe apreciabile și/sau incapacitatea de susținere a necesarului de importuri cu resurse financiare interne. România nu avea datorii, dar nu putea susține financiar necesarul de importuri din resurse valutare proprii. Situația economică a clamat intervenția instituției construite pentru astfel de situații critice, respectiv Fondul Monetar Internațional. În conceperea programului de reforme, reprezentând condiționările pentru acordarea de împrumuturi, FMI a colaborat cu restul

²⁵² Iulian Stănescu, "Tranziția ca proces istoric în Europa centrală și de est," în *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Cătălin Zamfir și Simona Stănescu (coord.) (Iași: Polirom, 2007), p. 597.

²⁵³ O sursă importantă de documente istorice de arhivă privind politica externă a României în acea perioadă este reprezentată de Adrian Năstase, *România după Malta*, vol. 1 (București: Fundația Europeană Titulescu, 2006) și ———, *România după Malta*, vol. 2 (București: Fundația Europeană Titulescu, 2006).

creditorilor fostelor state socialiste, precum și cu Banca Mondială. În esență, constrângerile economice cu care se confruntau aceste state au condus la situația în care programul de dezvoltare economico-socială pe perioada de tranziție a fost reprezentat de programul de reforme convenite cu instituțiile financiare internaționale și alți creditori.

Formularea primelor programe de reforme, care conțin elementele centrale ale strategiei tranziției în plan economic, a început în Polonia, primul stat în care un guvern post-comunist a ajuns la putere prin alegeri libere. Noul guvern a format o comisie prezidată de Leszek Balcerowicz, ministru de Finanțe și vicepremier pe probleme economice, din care mai făceau parte renumitul economist occidental Jeffrey Sachs, recomandat de George Soros, precum și alți economiști de origine poloneză care activau în mediul academic occidental. Programul redactat de comisie a fost mai târziu cunoscut sub denumirea de „terapie de șoc”, sugerată de Jeffrey Sachs, economist american cu experiență în conceperea și derularea programelor economice de stabilizare din America Latină a anilor '80. Nuanța de „șoc” venea din concepția asupra liberalizării totale a prețurilor, anularea tuturor subvențiilor și privatizarea rapidă. Adoptarea planului în decembrie 1990 a fost urmată de aprobarea acestuia de către FMI, Banca Mondială și alți creditori ai Poloniei și trecerea prin parlamentul polonez a unui pachet de legi conținând respectivele măsuri.²⁵⁴

În 1989, John Williamson a introdus ca termen „consensul de la Washington”, sintetizând elementele esențiale din programele de intervenție în țările afectate de crize economice promovate de cele trei instituții cu sediul în capitala SUA – FMI, Banca Mondială și Departamentul Trezoreriei SUA. Filosofia acestui tip de programe, cum au fost cele din America Latină din anii '80 - în care a fost implicat și Jeffrey Sachs, viitorul arhitect al reformelor din Polonia - a fost ancorată în teoria economică de tip neoliberal (sau neoclasic), pe trei componente cheie: liberalizarea prețurilor, stabilizare și privatizare. Alte puncte vizau politici monetare și bugetare restrictive, cu scopul de a ține sub control creșterea prețurilor, practicarea unor dobânzi real pozitive ridicate, deficite publice cât mai reduse, liberalizarea politicii de comerț exterior și convertibilitatea monedei naționale.²⁵⁵

²⁵⁴ Iulian Stănescu, "Tranziția ca proces istoric în Europa centrală și de est," în *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Cătălin Zamfir și Simona Stănescu (coord.) (Iași: Polirom, 2007), pp. 598-599.

²⁵⁵ John Williamson, "What Washington Means by Policy Reform," în *Latin American Readjustment: How Much has Happened*, John Williamson (coord.) (Washington: Institute for International Economics, 1989).

Vladimir Pasti a remarcat că, în opinia publică, termenul de „reformă” a devenit repede asociat cu cel de „tranziție”.²⁵⁶ O distincție între cei doi termeni este necesară. În acest sens, considerăm că tranziția „vizează întregul proces de schimbare a formei de organizare socială de la modelul de tip sovietic la modelul de tip occidental. Pentru studiul acestui proces istoric a fost promovată o disciplină nouă, tranzitologia, ca domeniu de graniță între economie, sociologie și politologie. În sine, reforma se referă doar la tranziția coordonată politic, adică direcțiile de acțiune, asumate de către stat prin decizii politice, care dau un nou curs politicilor publice dintr-un anumit domeniu. Actele de reformă sunt cuprinse în documente juridico-politice, fie ele acorduri internaționale, legi, ordonanțe, hotărâri de guvern, strategii, programe etc., care antrenează răspunderea acțiunii guvernamentale. În acest sens, sfera de cuprindere a reformei și, respectiv, a studiului acesteia devine mult mai precis determinată, în comparație cu sfera mult mai extinsă a studiilor de tranzitologie. Deci, reforma reprezintă una dintre componentele tranziției, al cărei caracter special reiese din acțiunea programată a statului, pe coordonate strategice, în economie și societate”.²⁵⁷

În analiza tranziției și a reformelor din această perioadă se pot distinge cel puțin patru categorii de abordări:

(1) a instituțiilor implicate în elaborarea sau implementarea strategiei tranziției;

(2) a comunității științifice;

(3) a decidenților politici;

(4) ideologia reformei.

(1) Prima abordare aparține instituțiilor implicate direct sau tangențial în problematica reformei, fie ele instituții la nivel național, organizații interstatale, instituții financiare internaționale ori chiar organizații non-guvernamentale. Toate aceste organizații au produs o cantitate apreciabilă de rapoarte și studii. Aceste produse intelectuale analizează o largă gamă de subiecte, cum ar fi: direcția generală a schimbărilor (deci o abordare mai apropiată de tranzitologie), situația socio-economică, progresul și succesele sau insuccesele în promovarea reformei, rapoarte de evaluare ale propriilor programe (în special cele ale Băncii

²⁵⁶ Vladimir Pasti, *Noul capitalism românesc* (Iași: Polirom, 2006), p. 9.

²⁵⁷ Iulian Stănescu, "Reformă - România în perioada de tranziție," în *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Cătălin Zamfir și Simona Stănescu (coord.) (Iași: Polirom, 2007), p.482.

Mondiale) sau studii ale experților din instituțiile internaționale. La nivel național, un loc deosebit îl au rapoartele anuale ale Băncii Naționale a României și rapoartele privind dezvoltarea umană, publicate sub egida PNUD România și elaborate de către experți români.

Dintre produsele cunoașterii instituționale, se distinge un studiu aprofundat publicat de Banca Mondială, intitulat *Transition. The First Ten Years. Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union*. Raportul trece în revistă primul deceniu al tranziției, oferind o analiză pertinentă asupra rezultatelor pozitive și negative ale reformelor implementate.²⁵⁸

(2) Abordarea comunității științifice din România asupra reformei este mai degrabă sectorială. Lipsește încă o tratare globală a subiectului. Predomină studiile economiștilor, axate pe logica și consecințele măsurilor convenite cu FMI și Banca Mondială. Punctele de vedere variază între o linie care acceptă strategia tranziției, dar contestă aplicarea ei și o linie contestatară la adresa strategiei în sine.

Constantin Ionete este unul dintre economiștii pentru care programele de reforme convenite cu FMI și Banca Mondială conțin măsuri corecte și necesare, chiar dacă aveau un cost social ridicat. Efectele negative nu au rezultat din aplicarea reformelor, ci din lipsa de voință, ezitățile și slăbiciunile clasei politice în punerea în practică a respectivelor programe.²⁵⁹

Criticii acordurilor cu FMI și Banca Mondială își construiesc argumentele pe trei considerente principale: a) lipsa de adecvare a programelor față de realitatea românească; b) natura procesului de elaborare a acordurilor, în care lipsește statutul de egalitate, chiar și formală, între parteneri; c) rezultatele economice și sociale. Lipsa de adecvare derivă din faptul că FMI și BM au aplicat programe comune tuturor țărilor în curs de dezvoltare, fără a ține cont de situația specifică României. De aici ar rezulta o desconsiderare a intereselor României în cadrul competiției economice globale în raport cu țările dezvoltate care, de altfel, sunt și finanțatorii instituțiilor de la Bretton Woods.²⁶⁰ După Iulian Văcărel, privatizarea făcută sub presiunea indicatorilor cantitativi din acordurile cu FMI și Banca Mondială s-a transformat „dintr-un mijloc de

²⁵⁸ "Transition. The First Ten Years. Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union," (Banca Mondială, 2002)

²⁵⁹ Constantin Ionete, *Clasa politică postdecembristă* (Expert: București, 2003).

²⁶⁰ Constantin Ciutacu, *Reforma și metareforma* (București: Expert, 2001).

eficientizare a activității întreprinderilor privatizate într-un scop în sine, ceea ce a influențat negativ prețul obținut (...).²⁶¹ Pentru Cătălin Zamfir, natura inflexibilă a programelor FMI/BM este văzută ca fiind și consecința spiritului neoliberal al anilor 1980.²⁶² Critica asupra procesului de elaborare a acordurilor vizează metodele de negociere și formulările din acordurile cu instituțiile internaționale. Formulări repetitive gen „satisfăcătoare pentru Bancă” desconsideră interesul împrumutatului, respectiv un stat suveran. În fapt, condiționalitățile și termenii împrumuturilor - chiar dacă, folosind o formulă mai diplomatică, ar fi „convenite” - au efecte ultimative, care denotă o relație de inegalitate între partenerii acordurilor.²⁶³ Critica privind rezultatele acordurilor caută să evidențieze costurile și urmările tranziției. În această privință, studiul lui Nicolae Belli despre primul deceniu al tranziției prezintă într-o formă detaliată amploarea pierderilor din economie, pe care autorul o compară cu urmările conflagrațiilor mondiale prin care a trecut România în secolul al XX-lea.²⁶⁴ Pe latura socială, programele FMI au fost criticate pentru încercarea de obținere a unui echilibru financiar în special pe seama unor cheltuieli sociale reduse, dar fără o strategie de relansare economică, fapt ce a condus la o stare de subdezvoltare și de degradare a capacităților sociale ale țării.

O perspectivă deosebită asupra reformei este dată de cei care, la un moment dat, s-au aflat în pozițiile de decizie privind reforma, respectiv oamenii politici. Desigur, memorialistica politică este limitată de caracterul subiectiv și justificativ, de apărare a deciziilor luate. Pe de altă parte, acest gen de lucrări reprezintă singura cale, chiar dacă imperfectă, de prezentare a condițiilor și obiectivelor din spatele luării deciziilor. Adrian Severin, ministrul care a coordonat reforma în anii 1990-1991, prezintă deciziile luate în acea vreme din perspectiva unei lupte politice, uneori departe de scena publică, între reformiști și forțele politice conservatoare.²⁶⁵ Fostul premier Radu Vasile (1998-1999) apreciază că riscurile respectării unui acord cu FMI sunt mai mici decât în cazul inexistenței unui acord, însă beneficiile rezultate din acordurile cu instituțiile financiare devin vizibile pe termen mediu și lung. Relevantă pentru această perspectivă este afirmația fostului premier că „România nu poate singură să

²⁶¹ Iulian Văcărel, *Politici fiscale și politici bugetare în România 1990 -2000* (București: Expert, 2001), p. 333

²⁶² Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după"?* (Iași: Polirom, 2004), p. 158

²⁶³ Iulian Văcărel, *Politici fiscale și politici bugetare în România 1990 -2000* (București: Expert, 2001), pp. 334-335, Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după"?* (Iași: Polirom, 2004), p. 159-160

²⁶⁴ Nicolae Belli, *Tranziția mai grea decât un război* (București: Expert, 2001)

²⁶⁵ Adrian Severin, *Lacrimile dimineții: slăbiciunile Guvernului Roman* (București: Scripta, 1995)

clădească democrația, fiind săracă”.²⁶⁶ La polul opus se situează un alt fost premier, Nicolae Văcăroiu, care pledează pentru o relație mai pragmatică față de FMI, de negociere până la atingerea unui acord favorabil părții române.²⁶⁷ În ceea ce privește atmosfera discuțiilor cu oficialii instituțiilor financiare internaționale, o relatare asupra unei sesiuni de negocieri cu FMI la Washington este redată de Răzvan Popescu, pe atunci purtător de cuvânt al guvernului. În această relatare este subliniată diferența dintre primirea oficială, protocolară, a directorului general Michel Camdessus și abordarea tehnică a echipei de negociatori, condusă de directorul regional și negociatorul-șef pentru România, care presau partea română pentru închiderea de întreprinderi cu pierderi și promovarea unui echilibru fiscal.²⁶⁸

Ideologia reformei cuprinde, în sens larg, luările de poziție, intervențiile și analizele comentatorilor politici și economici, jurnaliștilor, editorialiștilor, analiștilor și ale altor formatori de opinie în mass-media (audio-vizuală și presă scrisă), care au ca finalitate producerea unei concepții colective. Reforma devine astfel și un produs social, prin „verdicte” de genul „reforma blocată”, „reforma amânată”, „adevărata reformă” etc. În spațiul public, consacrarea temei „reforme” a venit după alegerile din 1996, până la acea dată vorbindu-se mai mult despre „tranziție”. Recesiunea din anii 1997-1999 a coincis cu ascensiunea acestei teme, întrebuițată ca produs ideologic de justificare a declinului economico-social și de contestare a criticilor. În acest mod, s-a construit o „mitologie a reformei”²⁶⁹ sau o „metareformă”.²⁷⁰

Actori interni și externi ai tranziției

Formularea strategiei tranziției a fost rezultatul interacțiunii mai multor organizații și categorii de persoane, atât pe plan intern, cât și pe plan internațional.²⁷¹ La nivel intern, principalul rol era deținut de decidenții politici, de cei care ocupă la un moment dat poziții în structura instituțională, fapt ce le conferă o anumită putere.

²⁶⁶ Radu Vasile, *Cursă pe contrasens* (București: Humanitas, 2002), p. 231

²⁶⁷ Nicolae Văcăroiu și Gheorghe Smeoreanu, *România, jocuri de interese* (București: Intact, 1998), pp. 233-239

²⁶⁸ Răzvan Popescu, *Purtătorul de cuvânt* (București: Universitaria, 2002), pp. 136-137.

²⁶⁹ Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după"?* (Iași: Polirom, 2004), pp. 124-125.

²⁷⁰ Constantin Ciutacu, *Reforma și metareforma* (București: Expert, 2001).

²⁷¹ Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după"?* (Iași: Polirom, 2004), pp. 90-98.

Pe plan internațional, se pot distinge trei categorii de actori instituționali:

- 1) organizațiile interstatale – NATO, ONU, Consiliul Europei, Comunitatea Economică Europeană – devenită ulterior Uniunea Europeană, OSCE etc.;
- 2) instituții financiare internaționale – Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială;
- 3) organizații non-guvernamentale internaționale.

Organizațiile interstatale pot stabili anumite cerințe pentru calitatea de stat membru, de unde necesitatea adoptării anumitor reforme. Aceste cerințe au vizat, în general, elemente de reformă privind sfera politică, relația stat – cetățeni și o construcție instituțională democratică după model occidental.

Organizația pentru Cooperare și Securitate în Europa (OSCE) a constituit un prim cadru de afirmare al noului context politic de după sfârșitul războiului rece, prin declarația finală a reuniunii șefilor de stat și de guvern de pe continentul european din noiembrie 1990, intitulată Carta de la Paris pentru o Nouă Europă. Carta consfințea angajamentul statelor semnatare de a construi, consolida și întări democrația, ca fiind unicul sistem de guvernare. OSCE a oferit asistență asupra reformelor instituționale necesare pentru alegeri libere și corecte, drepturile omului și statul de drept.

Consiliul Europei a fost prima organizație interstatală de tip occidental la care România a aderat după 1989. Obținerea calității de stat membru a necesitat reforme privind domeniul drepturilor omului (dreptul de proprietate, minorități, libertatea presei etc.) și al justiției, astfel încât să fie respectate prevederile Convenției Europene a Drepturilor Omului, document adoptat de statele membre al Consiliului Europei pentru protejarea drepturilor și libertăților fundamentale.

Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), alianță militară la care România a aderat în 2004, s-a implicat în promovarea de reforme privind forțele armate și sistemul de securitate națională.

Organizația Națiunilor Unite a oferit asistență pe multiple domenii prin diferite organizații de sub egida ONU, precum Organizația Internațională a Muncii, UNICEF și PNUD, asistență care s-a concretizat prin expertiză în construcția noului cadru legal privind, de exemplu, legislația muncii sau drepturile copilului.

În relația României față de Comunitățile Europene/Uniunea Europeană se pot discerne trei faze distincte: stat asociat al Comunităților Europene (1993-1999), perioada de preaderare și negociere a aderării (1999-2006) și statutul de

membru cu drepturi depline, începând cu 1 ianuarie 2007. Comisia Europeană a avut un rol deosebit în orientarea și monitorizarea procesului de schimbare în perioada de preaderare, când România a primit și asistență financiară de preaderare (prin programele PHARE, ISPA, SAPARD, RICOP). Încheierea capitolelor de negociere ale Tratatului de aderare a presupus nu numai incorporarea acquis-ului comunitar în legislația internă, ci și alte măsuri majore de reformă de natură economico-socială convenite de guvern și Comisie. Până la debutul negocierilor de aderare, implicarea a fost mult mai redusă, fiind reprezentative pentru acea perioadă programele privind educația de tip Tempus și Socrate.

Spre deosebire de organizațiile interstatale, instituțiile financiare internaționale au avut o implicare sporită în ceea ce privește promovarea de reforme în economie și politica socială. Din acest motiv, este necesară înțelegerea mecanismelor de funcționare ale acestora. Fondul Monetar Internațional (FMI) și Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BIRD) au fost create în perioada de sfârșit al celui de la doilea război mondial (1939-1945), când s-a pus problema stabilirii unui nou sistem financiar internațional, stabil și capabil să stimuleze creșterea economică mondială. Pentru aceasta, în 1944 s-au întrunit la Bretton Woods (SUA) reprezentanți ai celor mai importante state din economia mondială, pentru începerea negocierilor sub titulatura oficială de Conferința Monetară și Financiară a Națiunilor Unite. Noul sistem, denumit „sistemul de la Bretton Woods”, a devenit operabil în 1946. Printre prevederile Acordului de la Bretton Woods, s-a stabilit și înființarea FMI și BIRD, motiv pentru care cele două instituții mai sunt cunoscute și sub denumirea de „instituțiile de la Bretton Woods”.²⁷²

FMI are rolul de administrator al Acordului și de a preveni crizele în sistemul financiar internațional, prin acordarea de asistență financiară statelor care au dificultăți în susținerea plăților externe. Așadar, FMI nu are atribuții propriu-zise în finanțarea programelor de dezvoltare socială, ci de gardian al stabilității economico-financiare globale, fără de care se poate afirma că nicio dezvoltare nu este posibilă. Fiecare stat membru al FMI deține o cotă, conform importanței în economia mondială și, pe cale de consecință, un anumit număr de voturi. Guvernul SUA deține cea mai importantă cotă, dispune de cel mai mare număr de voturi, precum și de dreptul de reprezentare permanentă în

²⁷² Roger LeRoy Miller și Robert Pulsinelli, *Modern money and banking* (New York: McGraw-Hill, 1985), p. 616.

Consiliul Director al FMI, fiind și singurul stat membru cu drept de veto asupra măsurilor adoptate. Obiectivul inițial al BIRD a fost oferirea de asistență financiară internațională către statele afectate de distrugerile conflagrației mondiale. În deceniile următoare, BIRD și-a lărgit aria de competență spre finanțarea proiectelor de infrastructură, de dezvoltare a serviciilor sociale, de luptă împotriva sărăciei etc. Spre deosebire de organizarea FMI, în board-ul Băncii Mondiale niciun stat membru nu are drept de veto în ceea ce privește acordarea de credite sau granturi. După cutumă, directorul general al FMI este un european, iar președintele Băncii Mondiale un american. Practica ultimelor decenii, mai ales după recesiunea economică mondială de la începutul anilor '80, a însemnat o adâncire a colaborării dintre Fond și Bancă. În asistența financiară pentru țările aflate în criză, FMI și Banca Mondială un format un tandem, în care răspunderea formală a Fondului este stabilitatea macroeconomică prin programe de stabilizare, pe când Banca Mondială promovează programe de ajustare structurală. În accesarea de împrumuturi, ambele instituții cer respectarea unor condiționalități prin măsuri de politică economică și socială asumate de guverne pentru a asigura adecvarea cheltuirii sumelor cu obiectivele celor două organizații. Aceste condiționalități reprezintă cel mai adesea măsuri de politică economică de factură neoliberală care, în literatura de specialitate, sunt cunoscute sub denumirea de Consensul de la Washington.²⁷³

Printre alte instituții financiare internaționale implicate în oferirea de asistență financiară pe perioada reformei se numără Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD), Banca Europeană de Investiții (BEI), Banca pentru Dezvoltare a Consiliului Europei, Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID). Accesarea de finanțare din partea acestor instituții nu a inclus respectarea unor condiționalități de natura celor promovate de FMI și Banca Mondială, însă o serie dintre creditele oferite aveau ca obiective susținerea unor măsuri convenite cu instituțiile de la Bretton Woods, cum ar fi finanțarea BERD pentru asistarea privatizărilor Petrom și BCR. Pe de altă parte, consilierea oferită de experții respectivelor instituții în ceea ce privește elaborarea de strategii sau programe de reformă era congruentă cu liniile directoare de politică economică, promovată de FMI și Banca Mondială.

Organizațiile non-guvernamentale au avut mai degrabă un rol de sprijin decât de formulare a reformei, deoarece - spre deosebire de state sau de organizații

²⁷³ James Boughton, *Silent revolution: the International Monetary Fund, 1979-1989* (Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2001).

interstatale – ONG-urile nu dispun de o legitimitate pe aceeași scală de mărime. Finanțarea ONG-urilor a fost însemnată și mixtă ca surse, fiind vorba atât de bani publici ai statelor occidentale, cât și bani proveniți din donații private. Direcțiile de acțiune principale au vizat sprijinul procesului de democratizare, schimbarea climatului social-cultural în sensul culturii politice de tip occidental și oferirea de asistență financiară în formarea de specialiști la nivel național. Printre cele mai active astfel de organizații s-au numărat Fundația pentru o Societate Deschisă (Soros), Asociația Pro Democrația, Freedom House și Transparency International.

Metodologie

Analiza tranziției ca proces istoric pleacă de la următorul enunț: dacă tranziția a avut un caracter structurat, coerent, atunci înseamnă că a avut o strategie. Având în vedere caracterul internațional al tranziției, ipoteza de lucru va fi aceea că elementele de strategie ale tranziției vor putea fi identificate la nivelul documentelor de drept internațional semnate de România și transpuse ulterior în politici la nivel național, mai degrabă decât în programe și politici proiectate la nivel național.

Pornind de la această problemă, este necesară identificarea documentelor relevante. Metoda de lucru va fi analiza documentelor sociale. Din analiza actorilor internaționali implicați în tranziție, cei mai importanți au fost cei cu resurse financiare vitale pentru România: FMI, Banca Mondială și, ulterior, Uniunea Europeană. În cele ce urmează, vom analiza acordurile încheiate între România și aceste organizații internaționale. În același timp, vom face legătura cu cadrul economic și social în care s-au aplicat deciziile strategice și, ulterior, s-au resimțit efectele acestora, printr-o analiză secundară a datelor economice și sociale ale tranziției.

Tranziția și reforma în România: de la strategie la realitate economică și socială

În cazul României, cea mai mare parte a anului 1990 a reprezentat o perioadă de bunăstare, datorită căreia a întârziat să se facă simțită dimensiunea reală a crizei de sistem a economiei. La originea bunăstării au stat o serie de măsuri, menite să compenseze privațiunile populației din ultimii ani ai vechiului

regim. Aceste măsuri – măriri de salarii, restituirea părților sociale (rețineri din salariile angajaților care primeau o cotă din capitalul social al întreprinderii, măsură obligatorie inițiată de fostul regim pentru a finanța întreprinderile), vânzarea locuințelor proprietate de stat, liberalizarea importurilor pentru a lichida lipsa mărfurilor din magazine etc. – au avut rolul de a crește semnificativ puterea de cumpărare și nivelul de trai. Susținerea financiară a bunăstării a fost posibilă datorită faptului că, la sfârșitul anului 1989, balanța de plăți prezenta, pe relația devize convertibile, un sold activ de 1,58 miliarde dolari SUA.²⁷⁴ Spre sfârșitul anului, rezervele valutare ale BNR erau însă în curs de epuizare.²⁷⁵

În acest context a fost lansată reforma economică. Primul reper strategic a fost dat de *Schița strategiei tranziției la economia de piață*, elaborată de un colectiv de specialiști români, sub coordonarea academicianului Tudorel Postolache. Documentul propunea o tranziție în termene de timp cât mai scurte posibil, având ca obiective înlocuirea mecanismelor de tip administrativ și centraliste cu mecanismele pieței, evitând însă costurile sociale greu suportabile. De altfel, o condiție pentru realizarea optimală a tranziției era un climat economic și social stabil.²⁷⁶ După alegerile din iunie 1990, *Schița* a devenit programul de guvernare al cabinetului Roman.

În a doua parte a anului 1990, guvernul Roman a lansat o serie de reforme pe linia programatică promovată și în țările vecine, respectiv liberalizarea prețurilor în octombrie 1990, eliminarea planului unic, înlocuirea sistemului de control al proprietarului-stat cu autonomia societăților comerciale și regiilor autonome, prin Legea 15/1990, introducerea legislației privind privatizarea, deschiderea comerțului exterior, Legea 18/1990 a fondului funciar etc. Dintre aceste măsuri, Adrian Severin, pe atunci ministru pentru reformă și relația cu Parlamentul, apreciază Legea 15/1990 ca fiind cea mai importantă²⁷⁷.

În esență, economia României nu a depășit starea de criză instalată la începutul anilor '80, marcată de momentul situației de încetare a plăților externe din 1982. Conștientizarea la nivel social a stării reale a economiei în anul 1990 a fost întârziată până la epuizarea rezervei valutare. Abundența din

²⁷⁴ Iulian Văcărel, *Politici fiscale și politici bugetare în România 1990 -2000* (București: Expert, 2001), p. 22.

²⁷⁵ BNR, *Raport Anual 1991*.

²⁷⁶ Tudorel Postolache, (coord). *Schița privind strategia înlăptuirii economiei de piață în România* (București: 1990), p. 12.

²⁷⁷ Adrian Severin, *Lacrimile dimineții: slăbiciunile Guvernului Roman* (București: Scripta, 1995), p. 57.

prima parte a anului 1990 a însemnat importuri de bunuri în valoare de 9,2 mld. USD²⁷⁸. La sfârșitul anului 1990, România a ajuns în incapacitate de finanțare a unui asemenea consum de import, din cel puțin două motive. Primul ține de evoluția externă, respectiv de pierderea piețelor de export prin desființarea CAER - un organism oarecum similar Pieței Comune, la care participau țările de sub influența Uniunii Sovietice - și, respectiv, de intrarea în soluție a însăși statului sovietic. În cadrul CAER, schimburile economice nu se făceau în dolari sau alte valute occidentale, ci în ruble transferabile. Așadar, plata importurilor României din acest spațiu economic a fost schimbată în dolari, ceea ce a accentuat criza de valută. Al doilea motiv este reprezentat de schimbarea mecanismului de finanțare a economiei. În economia de comandă, finanțarea prin plan a întreprinderilor se făcea, faptic, prin bugetul de stat și prin bănci. Sarcina întreprinderilor era de a îndeplini planul, fiind controlate de stat prin (ne)acordarea de finanțare. Acum, întreprinderilor li se dădea libertate, dar fără un transfer de capital de la bănci și de la buget, lăsându-le sever decapitalizate. Pentru a continua activitatea, acestea aveau nevoie de finanțare, de noi credite. Returnarea acestor credite presupunea însă un nivel rezonabil al dobânzilor, ceea ce era imposibil în contextul liberalizării prețurilor și, deci, al unui nivel foarte ridicat al inflației. Lipsite de capital, mai ales de valuta necesară importurilor tehnologice, întreprinderile au început să funcționeze ineficient, rezultând începutul unei scăderi dramatice a producției și acumularea de pierderi.

Lipsa de valută pentru a onora plățile aferente importurilor, cu alte cuvinte acoperirea deficitului de cont curent, a adus guvernul României în situația de a apela la asistența financiară a instituțiilor de la Bretton Woods, FMI și Banca Mondială. În 1990, PIB s-a diminuat cu 5,6%, iar inflația se situase la 5,1%. Însă faptul cel mai grav era epuizarea rezervelor de valute convertibile (dolari, mărci germane, franci elvețieni) în februarie-martie 1991. În aprilie 1991, România a semnat primul Memorandum de după 1989, pentru un aranjament de credit de tip *Stand-By* cu FMI, prin care au fost făcute trageri în valoare de 772 milioane USD în anul respectiv. Conform Memorandumului, aprobat prin Hotărârea Parlamentului nr. 12/1991, guvernul premierului Petre Roman se angaja să transfere cea mai mare parte a cheltuielilor de investiții de la bugetul de stat la întreprinderi și de la fondurile publice la cele private, pe considerentul

²⁷⁸ BNR, *Raport Anual 1991*.

macrostabilizării economice. Asupra cheltuielilor curente, s-a vizat menținerea sub control a acestora prin restrângerea subvențiilor la un număr limitat de produse, care ocupă un rol important în consumul grupurilor vulnerabile ale populației. În privința întreprinderilor de stat, guvernul a recunoscut serioasele dificultăți financiare ale acestora, dar s-a angajat să nu le sprijine prin subvenții, ci să le determine să se restructureze pentru a nu falimenta. Ultima parte a condiționalităților *Memorandumului* din 1991 se referă la sectorul social. Guvernul a promis creșterea protecției sociale prin acordarea de compensații funcționarilor publici și pensionarilor, majorarea alocației pentru copii, ajutoare de maternitate și sume pentru studenți și elevi cu venituri mici. Cheltuielile pentru învățământ și, mai ales, sănătate urmau să fie sporite.

Banca Mondială a oferit asistență financiară de urgență printr-un împrumut de 180 milioane USD pentru asistență tehnică și importuri critice, aprobat prin Legea 57/1991, prin care au fost finanțate programele de restructurare la un număr ridicat de companii de stat. Pentru sectorul sanitar, Banca Mondială a oferit un credit în valoare de 150 milioane USD, ratificat prin Legea 79/1991, pentru extinderea rețelei și îmbunătățirea serviciilor, în special dispensare și maternități. În prima parte a anului 1991, până la semnarea acordului cu FMI, guvernul a trecut prin parlament o serie de legi care au pus bazele construcției instituționale din domeniul politicilor sociale. Este vorba de Legea 1/1991 privind asigurările de șomaj, Legea 13/1991 privind contractul colectiv de muncă, Legea 14/1991 privind sistemul de salarizare și Legea 15/1991 privind conflictele de muncă.

În aprilie 1992 a expirat durata precedentului acord *Stand-By* cu FMI și, ca urmare a evoluțiilor negative din economie, guvernul - condus din septembrie 1991 de premierul Theodor Stolojan a semnat un al doilea Memorandum cu Fondul în mai 1992, pe o durată de 10 luni. Prin acest memorandum s-au făcut trageri în valoare de 476 milioane USD în cursul anului respectiv. La acel moment, indicatorii economico-sociali pe anul 1991 indicau, față de anul 1990, o cădere a PIB de 12,9%, o rată a inflației de 170,2%, scăderea producției industriale cu peste 20%, valorile în termeni reali a salariului mediu și a pensiei medii reale mai reduse cu 18,3%, respectiv 25,7%. Inflația a fost stimulată și de deprecierea leului, de la un curs mediu anual de 22,43 leu/dolar în 1990 la 76,39 leu/dolar în 1991. Evoluția cursului a fost marcată și de unificarea piețelor valutare în noiembrie 1991. Acordul de tip *Stand-By*, ratificat prin Legea

64/1992, consemna o serie de angajamente ale guvernului României, între care cele mai importante au fost:

- atingerea stabilității macroeconomice, văzută ca fundamentul necesar pentru reușita programului de reformă (pct.1).
- eliminarea dezechilibrelor externe și interne prin politici financiare prudente, măsuri structurale menite să eficientizeze alocarea resurselor prin liberalizarea piețelor, un nivel corespunzător al ratei dobânzii și crearea cadrului legal și facilitarea sectorului privat (pct.2);
- o țintă de deficit public pe anul 1992 de 2% din PIB (pct.4);
- continuarea liberalizării prețurilor și reducerea subvențiilor la un număr de 16 bunuri de consum, inclusiv energie electrică (pct. 27);
- reducerea subvențiilor pentru întreprinderi, inclusiv pentru industria minieră (pct. 17);
- înlocuirea ICM cu TVA (pct. 21);
- în privința prețului la gaze naturale, guvernul admitea practicarea unui preț intern cu 30% sub cel de la nivelul internațional și se angaja la o creștere cu 10% trimestrial, în termeni reali, până la atingerea parității cu prețurile mondiale (pct. 27);
- asupra politicilor sociale, guvernul își exprima hotărârea de a menține și întări protecția socială, pentru a preveni greutățile suplimentare pentru populația aflată în perioada de tranziție;
- subvențiile pentru populație, estimate la 5,5% din PIB, urmau a fi menținute (pct. 22);
- guvernul considera ca esențială frânarea presiunilor inflaționiste și promovarea competitivității economiei și, pe cale de consecință, se angaja să adopte o politică de indexare a salariilor pe termen lung, cu intenția de a menține creșterea de salarii sub rata inflației. Pentru întreprinderile care depășesc fondul de salarii de referință se aveau în vedere impozite penalizatoare de până la 500% (pct. 28);
- în ceea ce privește procesul de privatizare și de lichidare a întreprinderilor, guvernul se angaja să adopte o strategie de restructurare printr-un program de ajustare structurală de la Banca Mondială, pe baza unui împrumut; până la sfârșitul anului 1992, guvernul preconiza să fie vândute cel puțin 400 de unități comerciale (pct. 31);

- în privința sectorului extern și a balanței de plăți externe, se prognoza un context dificil pentru anul 1992, cu o nevoie de finanțare excepțională, de 650 milioane dolari SUA, care urma să fie satisfăcută prin trageri de la FMI și G-24, pentru a aduce rezervele internaționale la un nivel rezonabil (pct.37).

Guvernul se aștepta ca șomajul să ajungă la 1,4 milioane de persoane, reprezentând 14% din forța de muncă și la o creștere a cheltuielilor fondului de șomaj în PIB de la 0,2% în 1991 la 2,2% în 1992. În ceea ce privește cadrul legal al protecției sociale, guvernul a făcut trimitere la legile adoptate în anii 1990-1991.

Acoperirea nevoii de finanțare excepțională a devenit mai facilă prin semnarea în iunie 1992 a acordului de împrumut cu Banca Mondială, la care se făcea referire în memorandumul cu FMI, ca Împrumutul de ajustare structurală (SAL), în valoare de 400 milioane USD. Ratificat prin Legea 63/1992, acesta avea să fie împrumutul din partea Băncii Mondiale cu cel mai ridicat volum de finanțare de după 1990. Efectuarea tragerilor de către guvern peste limita de 250 de milioane USD era condiționată de un progres realizat în îndeplinirea programului de ajustare structurală și de realizarea acțiunilor prezentate în anexa 4 a acordului până la un nivel considerat satisfăcător de către Bancă (anexa 1, pct. 5). Dintre aceste acțiuni, cuprinse în anexa 4, listate în 10 puncte, cele mai importante vizau:

- stabilirea unui structurii satisfăcătoare pentru Bancă a prețului pentru țiței, electricitate, lignit, cărbune, inclusiv menținerea parității cu prețurile mondiale, creșterea prețului la gaze naturale cu cel puțin 10% trimestrial în termeni reali, liberalizarea prețurilor la toate alte produse industriale și de consum (pct. 4);
- finalizarea privatizării a 3.000 de magazine de stat și 20 de întreprinderi de stat selecționate (pct. 9);
- eliminarea restricțiilor referitoare la exporturile de bunuri, cu excepția celor convenite cu Banca (pct. 6);
- înființarea unei agenții anti-monopol (pct. 5);
- continuarea menținerii unui sistem de monitorizare a întreprinderilor de stat, convenit cu Banca, și implementarea unui program de restructurare sau lichidare a întreprinderilor deficiente ca neviabile economic sau financiar, conform standardelor respectivului sistem;

- în privința măsurilor sociale (pct. 10), s-a convenit reformarea sistemului de alocații pentru copii și reduceri de impozite pentru familiile cu copii, dar toate aceste cheltuieli sociale să nu depășească 2% din PIB.

Tabel 3.7 Indicatori economici și sociali ai perioadei 1990-1992

Indicator		1989	1990	1991	1992
PIB prețuri 1990	mld. lei	908,8	857,9	747,2	681,5
dinamică reală anuală	%	-6,7	-5,6	-12,9	-8,8
deflator PIB	%	100	113,6	295,1	300,0
rata inflației	%	1,1	5,1	170,2	210,4
deficit cont curent	% PIB		-8,7	-3,5	-8,0
curs valutar leu-dolar		...	22,43	76,39	309,95
venituri publice	% PIB		38,7	41,2	36,8
cheltuieli publice	% PIB		37,7	38,1	41,4
câștig salarial real	1990 = 100	...	100	81,7	71,3
pensia medie reală	1990 = 100	...	100	74,3	56,3

Sursa: Anuarul Statistic al României 1990-2003, Rapoartele Anuale BNR 1991 - 1995.

Evoluțiile economice pe anul 1992 au infirmat așteptările privind stoparea declinului și macrostabilizarea economică incluse în *Memorandumul* cu FMI. În comparație cu 1991, PIB a scăzut cu 8,8% (al treilea an consecutiv de declin), inflația a atins 210%, iar salariul mediu real și pensia medie reală au coborât la 71,3%, respectiv 63,1% din nivelul anului 1990. Pe sectorul extern, deși importurile au fost limitate la 5,7 mld. USD, deficitul contului curent a urcat la 8,7% din PIB, punând presiune pe cursul valutar, care a sărit de la 76,39 lei/USD la 309,95 lei/USD.

Toamna anului 1992 a consemnat primele alegeri parlamentare și prezidențiale desfășurate în conformitate cu Constituția adoptată în anul 1991. În februarie 1993, noul guvern, condus de premierul Nicolae Văcăroiu, a înaintat Parlamentului *Strategia de reformă economico-socială a programului de guvernare*. Documentul pornea de la constatarea stării de criză, manifestată prin dezechilibrul dintre cererea internă și oferta agregată, dezechilibre macroeconomice și sectoriale. În acest context, guvernul se angaja să acorde prioritate stabilizării macroeconomice și echilibrării raportului cerere-ofertă, prin oprirea declinului producției și creștere economică. Pentru aceasta, guvernul se orienta spre reducerea cheltuielilor curente în favoarea celor de capital, necesare restructurării întreprinderilor cu capital majoritar de stat și a regiilor autonome. În acest sens, guvernul preciza că se va implica prin finanțarea integrală sau parțială a investițiilor necesare, sprijinirea prin subvenții, inclusiv a

activităților și companiilor neprofitabile, dar absolut necesare în angrenajul economiei naționale. Firmele ineficiente, lipsite de viabilitate economică urmau a fi reprofile, redimensionate sau lichidate, însă sub administrarea statului, aceste procese neputând fi realizat spontan, pe baza mecanismelor pieței. În fine, pentru sporirea gradului de ocupare și reducerea șomajului, guvernul își propunea relansarea investițiilor publice și sprijinirea celor private, cu capital autohton sau străin.

După expirarea acordului de tip *Stand-By* cu FMI în martie 1993, guvernul Văcăroiu nu a încheiat un nou acord cu Fondul, căutând obținerea de finanțare externă pe cale bilaterală de la alte state, în special Canada și SUA, și de la bănci private, preponderent germane. Evoluțiile economice pe anul 1993 au fost mixte. Pe de o parte s-a reușit stoparea declinului economic printr-o creștere a PIB cu 1,5% și diminuarea deficitului extern la 4,4% din PIB. Dar incapacitatea asigurării unei finanțări externe consistente a pus presiune pe cursul de schimb, care a urcat la 760,05 lei/USD față de 307,95 lei/USD în anul precedent. Inflația din 1993 a atins 256,1%, cea mai ridicată valoare de după 1990. În pofida creșterii economice, veniturile reale ale populației s-au diminuat la circa 59% în cazul salariilor și 56% în cazul pensiilor față de 1990. Începând cu anul 1992, bugetul general consolidat a început să înregistreze deficite, deoarece - din cauza căderii economice - nu mai exista o bază pentru veniturile la buget. Cheltuielile publice au însumat 38,7% din PIB în 1990, 41,2% în 1991, 36,8% în 1992 și 33,4% în 1993, însă ponderea cheltuielilor sociale nu a depășit 17% din PIB, atingând un minim de 15,2% în 1993.²⁷⁹

Necesitatea asigurării de finanțări externe atât pentru deficitul bugetului general consolidat, cât și pentru deficitul de cont curent, reprezentând relațiile economice de schimb ale României cu restul lumii, a condus guvernul la negocierea și semnarea unui nou acord de tip *Stand-By* cu FMI în mai 1994, valabil pe 3 ani, aprobat prin OG 61/1994. Cele mai importante obiective și măsuri incluse în *Memorandum* menționau:

- declanșarea unui atac în forță împotriva inflației, considerată drept cea mai stringentă prioritate a guvernului, în condițiile în care ajustările corective ale prețurilor în economie erau considerate a fi practic încheiate (pct. 3).

²⁷⁹ Cătălin Zamfir, Iulian Stănescu și Simona Ilie, "După 20 de ani: opțiuni pentru România," (București: ICCV, 2010).

- pentru atingerea acestui obiectiv, precum și a relansării durabile a creșterii economice și echilibrării balanței de plăți, guvernul se pronunță pentru o serie de măsuri în consonanță cu precedentele acorduri cu FMI; respectiv, ținerea sub control a deficitului public, mai ales cheltuielile publice curente, reducerea subvențiilor, pe motiv că distorsionează alocarea resurselor (pct. 9-20);
- intensificarea reformei structurale prin privatizarea întreprinderilor și lichidarea întreprinderilor cu pierderi, printr-un grafic convenit cu Banca Mondială (pct. 45).

Față de acordurile precedente, se observă o tendință de extindere, ca dimensiuni și cuprindere, în detalii privind politicile publice a textului Memorandumului. Au fost introduse 12 anexe, care cuprind indicatori, termene, obiective și repere cu rol de criterii de performanță, pentru a fi analizate de experții FMI în vederea eliberării tranșelor ulterioare. În plus, punctul 3 al aranjamentului fixează 17 condiții, variind de la indicatori economico-financiari la adoptarea de legi, fără de care România nu poate accesa, la anumite date, sumele prevăzute. Față de durata de 3 ani a aranjamentului *Stand-By*, România a efectuat trageri doar până în august 1995, adică numai un an și trei luni din perioada prognozată, experții FMI apreciind că România a ieșit din condiționalitățile prevăzute în acord.

În perioada 1994-1996, economia a avut o evoluție ascendentă, cu o creștere a PIB de 15% față de anul 1993. Inflația a coborât la 32% în 1995 și 38% în 1996. Salariul mediu real a urcat la 72,7% față de puterea de cumpărare din 1990, iar pensia medie reală la 63,1%, valoare ce nu va mai fi atinsă decât după 2004. În același timp, însă, s-a deteriorat situația deficitelor. Deficitul public a atins 3,9% din PIB în 1996, iar deficitul de cont curent - în esență diferența dintre importurile și exporturile de bunuri și servicii - se situa la 7,3% din PIB (vezi tabel 3.8). În condițiile suspendării finanțării FMI în 1995, guvernul s-a orientat către alte surse pentru finanțarea deficitului extern, respectiv emiterea de obligațiuni pe piețele financiare internaționale, împrumuturi de la bănci private, îndeosebi germane și britanice, relații bilaterale și împrumuturi de la Banca Mondială.

Tabel 3.8 Indicatori economici și sociali ai perioadei 1993-1996

Indicator		1993	1994	1995	1996
PIB - dinamică reală anuală	%	1,5	3,9	7,1	3,9
deflator PIB	%	327,4	239,1	135,3	145,3
rata inflației	%	256,1	136,7	32,3	38,8
curs valutar leu-dolar		760,05	1.655,09	2.033,26	3.082,6
deficit cont curent	% PIB	-4,4	-1,4	-5,0	-7,3
venituri publice	% PIB	33,4	31,5	32,1	29,9
cheltuieli publice	% PIB	33,5	33,4	34,7	33,6
câștig salarial real	1990 = 100	59,4	59,4	66,5	72,7
pensia medie reală	1990 = 100	56,3	55,0	61,4	63,1

Sursa: Anuarul Statistic al României 1994 - 2002, Rapoartele anuale BNR 1993-2000.

În 1995, România a depus cererea de a deveni stat membru al Uniunii Europene, iar impactul asupra reformei a fost dat de un nou reper strategic, respectiv *Strategia națională de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană*, document adoptat în iunie 1995 la Snagov. Documentul a fost elaborat de o comisie prezidată de academicianul Tudorel Postolache, reunind reprezentanți ai guvernului, ai partidelor Parlamentare, oameni de știință și alți reputați specialiști. În esență, *Strategia* identifica decalajele economice dintre România și Uniunea Europeană și propunea scenarii de recuperare a acestor decalaje și obiective pe principalele direcții ale politicii economice. În vederea recuperării respectivelor decalaje, era propusă promovarea unor politici active, de sprijinire de către stat, cu ajutorul instrumentelor financiare, a activității economice și a dezvoltării regionale și locale.

Banca Mondială a oferit asistență financiară în anii 1994-1996 pentru o serie diversificată de programe. Pe domeniul social, Banca a finanțat reforma sistemului de învățământ, concretizată prin Legea învățământului din 1995 cu două împrumuturi, ambele în valoare de 50 milioane USD, acordate în 1994 și, respectiv, 1996. Cel de al doilea împrumut a fost axat pe susținerea reformei în învățământul superior. Legea învățământului din 1995 prevedea principiul autonomiei universitare, oferind o nouă logică a finanțării învățământului superior și a cercetării.

Principala destinație a împrumuturilor Băncii Mondiale a fost însă restructurarea și modernizarea industriei, în special cea a energiei și transporturilor. Acordul *FESAL* (ajustarea sectorului financiar și al întreprinderilor), în valoare de 150 milioane USD, a fost ratificat prin OG 14/1996. *FESAL* prevedea, printre condiționalitățile din anexe, privatizarea, restabilirea unui flux financiar numerar pozitiv sau lichidarea tuturor întreprinderilor aflate în regim de supraveghere specială.

Alegerile din toamna anului 1996 au consfințit prima alternanță democratică la putere. Noul cabinet, condus de premierul Victor Ciorbea, a expus concepția asupra situației economico-sociale în preambulul noului acord de tip *Stand-By*, încheiat cu FMI în aprilie 1997. Memorandumul respectiv a fost convenit cu Fondul pe o perioadă de un an și a fost adoptat prin OG 30/1997. Conform poziției guvernului, menționată în scrisoarea de intenție, deteriorarea situației macroeconomice își are drept cauză relaxarea politicilor economice începând cu ultima parte a anului 1994, rezultând deficite publice și deficite externe. În plus, România se afla într-un stadiu relativ incipient al tranziției spre economia de piață, cu structuri economice care oferă puține speranțe de îmbunătățire a nivelului de trai pentru marea majoritate a populației (pct. 1-4). Obiectivele fundamentale ale programului s-au axat pe (1) politici macroeconomice și financiare și (2) reforma structurală și măsurile sociale. În privința politicilor macroeconomice, guvernul expune principalele măsuri luate de la începutul anului, respectiv liberalizarea prețurilor, ajustări masive ale prețurilor controlate și deprecierea leului. Un prim succes este considerat liberalizarea pieței valutare de la 18 februarie 1997. Guvernul se angajează să ajusteze lunar prețurile la utilități și servicii publice, în conformitate cu indicele prețurilor de consum. Măsurile privind reformele structurale și măsurile sociale conțin angajamentele guvernului privind accelerarea privatizării sau lichidării întreprinderilor de stat, după cum urmează:

- în industrie urmau a fi lichidate sau privatizate până la sfârșitul anului 1997, 42 de companii; în total, 2.750 de companii trebuiau privatizate până la 31 mai 1997 și alte 3.600 până la sfârșitul anului, reprezentând 60% din totalul întreprinderilor ce urmau a fi privatizate (pct. 45). Norma de privatizări pentru anul 1997 era, conform acestor date, de 30 de întreprinderi pe săptămână;
- în privința măsurilor sociale, cheltuielile sporite cu subvențiile directe și indirecte erau considerate ca favorizând grupuri de interese în detrimentul păturilor vulnerabile ale populației. Guvernul se angaja, într-o perspectivă pe termen mediu, să elaboreze o strategie cuprinzătoare privind sărăcia și să mențină ponderea în PIB a bugetelor educației și sănătății (pct. 55, 56);
- întregul program pleca de la prezumția că, prin măsurile necesare, PIB ar putea scădea cu 1-2% în 1997, urmând o reluare a creșterii economice în 1998.

- Obiectivele cuprinse în acordul cu FMI din 1997 au fost prinse și în acordurile de ajustare structurală cu Banca Mondială, semnate și ratificate în aceeași perioadă de timp. Este vorba de modificarea matricei FESAL în februarie 1997 și împrumutul de ajustare a sectorul agricol ASAL, ratificat prin OG 13/1997. Potrivit programului ASAL, guvernul și-a asumat, conform condiționalităților din anexa 3 a acordului de împrumut, următoarele angajamente:
- toate fermele de creștere a porcinelor și păsărilor să fie privatizate sau, dacă nu, să fie inițiată lichidarea;
- cel puțin 50 dintr-o listă de 75 foste ferme de stat să fie organizate în unități mai mici și privatizate sau, dacă nu, inițiată lichidarea lor;
- privatizarea sau inițierea lichidării a cel puțin 20 de societăți din cadrul Agenției Naționale pentru Produse Agricole, 30 de societăți Comcereal și 1.500 dintr-o listă de 1.682 de societăți de stat și 82 de foste prestatoare de servicii agricole;
- măsuri pentru privatizarea a 14 societăți Comcereal;
- eliminarea tuturor subvențiilor pentru îngrășăminte, reducerea cu 25% în termeni nominali a subvențiilor pentru semințe,
- privatizarea sau lichidarea a două societăți de semințe, Unisem și Semrom.

Revizuirea acordului *FESAL* a avut în vedere privatizarea unor societăți comerciale și regii autonome (monopoluri publice). În acest sens, guvernul s-a angajat:

- să ofere spre privatizare cel puțin 50 de întreprinderi pe săptămână, inclusiv 400 de întreprinderi de mărime medie și 50 de mari întreprinderi până la sfârșitul anului 1997;
- să închidă unitățile neviabile, chiar și unele regii autonome, pentru a reduce pierderile din economie.²⁸⁰

Un acord de împrumut special cu Banca Mondială a avut drept obiectiv furnizarea de asistență în privatizarea Romtelecom, compania de stat cu statut de monopol, la vremea aceea, pe piața telefoniei fixe. În valoare de 30 milioane USD, acordul a fost semnat în mai 1998 și ratificat prin OG 88/1998.

Față de evoluțiile socio-economice preconizate în Memorandumul cu FMI pe 1997-1998, impactul economic al liberalizării de curs valutar din 18 februarie

²⁸⁰ Iulian Văcărel, *Politici fiscale și politici bugetare în România 1990-2000* (București: Expert, 2001), pp. 330-331.

1997 - rezultat și din măsurile succesive, prevăzute în acordurile cu Fondul și Banca - a fost mult mai substanțial. Șocul deprecierei bruște din primele luni ale anului 1997 de la un curs mediu pe 3.700 lei/USD la 7.200 lei/USD, a condus la un val inflaționist. Cu o rată medie a inflației de 154,8%, băncile au fost nevoite să mărească substanțial dobânzile la creditele acordate în perioada anilor 1995-1996, când dobânzile erau stabilite după o valoare a inflației de 36-38%. În acest mod, debitorii băncilor, respectiv companiile care au accesat respectivele credite, au fost puse în situația de a achita sume mult mai mari decât cele prognozate în planul de afaceri, determinând chiar incapacitate de plată. Cele mai expuse bănci au fost Bancorex, care finanțase în iarna 1996-1997 importurile energetice ale României, și Banca Agricolă, creditor al campaniei agricole 1996 și al împrumuturilor speciale pentru despăgubirea agricultorilor afectați de calamitățile naturale din 1995-1996. În cazul Băncii Agricole, situația a fost complicată de lichidările întreprinderilor agroalimentare, conform programului ASAL. Cele două instituții bancare au acumulat creanțe uriașe, creditele au devenit neperformante și au fost preluate la datoria publică. La scara întregii economii, acesta a fost mecanismul recesiunii 1997-1999: șocul valutar din 1997 a erodat masiv puterea de cumpărare a populației, fapt ce a condus la scăderea vânzărilor de bunuri și servicii, deci la o activitate economică redusă pentru întreprinderi.²⁸¹ Sistemul bancar s-a confruntat cu incapacitatea de plată a multor astfel de întreprinderi, incapacitate ce a condus la falimente bancare, iar din cauza dobânzilor reale pozitive foarte ridicate nici nu a mai putut credita economia care, astfel, s-a văzut lipsită de o sursă de finanțare necesară relansării.

Tabel 3.9 Indicatori economici și sociali ai perioadei 1997-2000

Indicator		1997	1998	1999	2000
PIB - dinamică reală anuală	%	-6,1	-4,8	-1,2	2,1
deflator PIB	%	247,3	155,2	147,8	144,3
rata inflației	%	154,8	59,1	45,8	45,7
curs valutar leu-dolar		7.167,9	8.874,5	15.332,9	21.692,7
deficit cont curent	% PIB	-6,1	-7,2	-3,8	-3,7
venituri publice	% PIB	30,7	35,0	34,4	31,2
cheltuieli publice	% PIB	34,3	38,3	36,3	35,2
câștig salarial real	1990 = 100	56,2	58,4	57,0	59,4
pensia medie reală	1990 = 100	50,3	49,2	47,2	44,0

Sursa: Anuarul Statistic al României 1999 - 2005, Rapoartele anuale BNR 1996-2000.

²⁸¹ Florin Georgescu, *Starea economico-socială a României în anul 2000* (București: Expert, 2001), pp. 88-93.

La rândul său, sectorul public s-a confruntat cu venituri fiscale mult mai reduse din pricina recesiunii și cu o scădere a capacității statului de a finanța obligațiile ce îi revin, referitoare la serviciile publice, în special cele sociale. În anii 1997 și 1998, PIB a scăzut cu 6,1%, respectiv 4,8%, iar inflația a atins 154,8% și, respectiv, 59,1%. La sfârșitul anului 1998, salariul mediu real reprezenta 58,4% din puterea de cumpărare din 1990, iar pensia medie reală doar 49,2%. Față de deficitul de cont curent raportat la PIB din 1996 (7,3%) - un element de bază al motivației guvernului în inițierea programului de macrostabilizare împreună cu FMI în aprilie 1997 - datele pe 1997 și 1998 nu arată îmbunătățiri semnificative, ci deficite de 6,1% din PIB și, respectiv, 7,2%. În același timp, deficitul public s-a menținut la peste 3% din PIB, soldul negativ din 1998 fiind cu 0,6 puncte procentuale sub cel din 1996, în condițiile unui PIB redus cu 11,6% (vezi tabel 3.9). În privința cheltuielilor bugetare, preluarea creditelor neperformante ale sistemului bancar la datoria publică a împins categoria de plăți aferente datoriei publice la poziția secundă în topul categoriilor de cheltuieli, reprezentând 31,2% din totalul cheltuielilor bugetare în 1998.²⁸²

În contextul recesiunii economice, o nouă problemă majoră pentru guvern în anul 1999 a fost dată de ratele scadente de plată ale datoriei externe, acumulându-se atât plăți aferente împrumuturilor de la instituțiile financiare internaționale de la începutul anilor 1990, cât și cele din obligațiunile și împrumuturile la bănci private din anii 1995-1996. În condiții normale, respectivele datorii puteau fi refinanțate, adică noi împrumuturi care să le plătească pe cele vechi, datoria fiind astfel „rostogolită”. Însă performanțele economice negative au condus la degradarea ratingului internațional al României, deci la dobânzi mari cerute de creditorii internaționali, fapt care însemna că respectivele credite deveneau inaccesibile. Nevoia finanțării plăților aferente datoriei externe și a unui deficit masiv al contului curent a determinat guvernul să apeleze la asistența oferită de instituțiile financiare internaționale. Obiectivul nu era atât finanțarea în sine, cât și semnalul oferit piețelor financiare că România se află într-o poziție financiară sustenabilă.

Guvernul Radu Vasile a semnat un nou acord de tip *Stand-By* cu FMI în august 1999, cu o durată de 18 luni, ratificat prin OG 30/1999. În Scrisoarea de intenție către directorul general al FMI, situația economică era caracterizată de

²⁸² Anuarul Statistic al României 2003.

guvern ca foarte dificilă. *Memorandumul* conținea o serie de prevederi, între care se disting:

- indicarea drept obiective centrale: reducerea deficitului de cont curent cu 0,8 mld. USD, scăderea inflației la 38% până la sfârșitul anului și creșterea rezervelor valutare ale BNR cu 0,5 mld. USD; pentru anul 1999, guvernul admitea o proiecție de scădere a PIB cu 3,5% (pct. 10).
- reducerea semnificativă a deficitului public, limitarea creșterii salariului nominal din sectorul public cu mult sub rata inflației și a deprecierii leului, menținerea condițiilor severe de creditare și reducerea pierderilor din sectorul public prin privatizarea și restructurarea întreprinderilor (pct. 11);
- pentru reforma structurală și politica socială, guvernul menționează semnarea unui nou acord cu Banca Mondială privind un program de ajustare structurală; conform acestui program, urmau a fi lichidate 40 de întreprinderi și închise 46 de mine (pct. 31).
- în privința privatizării, guvernul considera ca realizări notabile vânzarea Romtelecom, Banc Post și BRD, dintr-un total de 585 întreprinderi de la începutul anului 1999, din care 35 mari întreprinderi. Pentru viitor, guvernul se angaja să experimenteze, în colaborare cu Banca Mondială, câteva noi metode de privatizare care, deși puteau să nu aibă rezultate imediate, vor accelera privatizarea pe termen mediu (pct. 32);
- în ceea ce privește sectorul bancar, guvernul se angaja să lichideze Bancorex și să privatizeze Banca Agricolă.

Memorandumul din 1999 conține peste 16 pagini, mai mult de jumătate din întregul text cuprinzând condiționalitățile aferente împrumutului. O noutate e reprezentată de acțiunile de tip condiție, fără de care împrumutul nu poate fi accesat (Anexa A). Restul cuprind indicatori de performanță privind active BNR, masa monetară, sistemul bancar, plafoane de îndatorare publică, arierate, fonduri de salarii din sectorul public etc. O altă noutate este pretenția Fondului ca România să obțină și o finanțare externă din sectorul bancar, fără de care nu se eliberează tranșe de la FMI. Având în vedere dobânzile mari cerute de băncile internaționale (17% euro, 18,5% USD), ministrul de Finanțe de la acea dată menționează în scrisoarea de intenție că ar fi foarte util pentru România ca Fondul să fie de acord cu o sumă mai redusă, iar suma împrumutată să fie majorată ulterior, când piața este mai favorabilă. Joseph Stieglitz, fost

economist-șef al Băncii Mondiale, a criticat practica de atunci a FMI, prin care încheierea acordului și acordarea sumelor era practic condiționată de contractarea unui împrumut mic de pe piețele private de capital, în raport cu valoarea sumei totale. Astfel, nu numai că Fondul își nega misiunea sa de creditor de ultimă instanță, dar supunea România riscului de a depinde de acordarea unui împrumut privat în condiții ce nu puteau fi avantajoase.²⁸³

Acordul de împrumut cu Banca Mondială la care se făcea referire în *Memorandumul* din 1999 era programul *PSAL 1* (ajustarea structurală a sectorului privat), în valoare de 300 milioane USD, ratificat prin OG 44/1999. Premierul Radu Vasile l-a desemnat drept negociator-șef din partea părții române pe Traian Băsescu, pe atunci ministru al Transporturilor.²⁸⁴ Condiționalitățile acestui împrumut sunt prezentate în anexa 3, pe patru direcții de acțiune:

- (1) restructurarea băncilor;
- (2) privatizare;
- (3) mediul de afaceri;
- (4) atenuarea costurilor sociale.

Cele mai importante măsuri ale PSAL 1, în plus față de cele menționate în acordul cu FMI, sunt:

- înființarea Agenției de Valorificare a Activelor Bancare (AVAB);
- oferirea spre privatizare a ALRO, Alprom, Sidex, Petrom;
- selecția a câte 5 mari întreprinderi pentru privatizare, respectiv lichidare, cu bănci de investiții sau lichidatori internaționali, acceptabili Băncii;
- oferirea spre privatizare a altor 30 de mari întreprinderi de stat;
- privatizarea prealabilă, cu dovezi satisfăcătoare pentru Bancă, a cel puțin 15 de întreprinderi de stat și cel puțin 600 de întreprinderi mici și mijlocii, reprezentând cel puțin 5% din portofoliul FPS;
- numirea de lichidatori sau oprirea activității pentru întreprinderile generatoare a 12% din pierderile aferente portofoliului Fondului Proprietății de Stat (FPS);
- reduceri de personal proporționale cu 25% din pierderile contabile a șase societăți miniere și închiderea altor 10 mine.

²⁸³ Joseph Stiglitz, *Globalization and its discontents* (London: Penguin Books, 2002), pp. 203-205.

²⁸⁴ Fostul premier Radu Vasile mai notează și că echipa de negociatori ai Băncii Mondiale a fost premiată de conducerea instituției financiare internaționale; Radu Vasile, *Cursă pe contrasens* (București: Humanitas, 2002), p. 147.

- în privința atenuării costurilor sociale, guvernul e preconditionat de o serie de măsuri referitoare la cadrul juridic al plăților compensatorii și prezentarea de rapoarte privind execuția fondului de șomaj, numărul persoanelor care primesc ajutor social, nivelul nominal și real al acestora și un plan de acțiune pentru îmbunătățirea sistemelor de asistență socială.

În octombrie 1999, guvernul României a contractat un alt împrumut de la Banca Mondială, în valoare de 44,5 milioane USD, ratificat prin OG 11/2000, privind închiderea altor 29 de mine. Pe componenta de politici sociale, cel mai important împrumut oferit de Banca Mondială a vizat reforma sistemului sanitar, respectiv trecerea la un sistem de asigurări de inspirație germană și înființarea Casei Naționale de Asigurări de Sănătate, cu buget de sine stătător, ca fond special în cadrul bugetului general consolidat. Proiectul de reformă al sistemului sanitar a totalizat 40 milioane USD, fiind aprobat prin OG 68/2000.

Rezultatele economice pe anul 1999 au fost în linie cu așteptările pesimiste ale guvernului din Memorandumul FMI. Economia a trecut în al treilea an consecutiv de declin, fiind o a doua astfel de perioadă, după anii 1990-1992. Scăderea cu 1,2% a PIB a fost acompaniată de o inflație de 45,8%. Salariul mediu real a reprezentat doar 57% din puterea de cumpărare a anului 1990, iar pensia medie reală 47,2%. Deficitul public și deficitul extern și-au micșorat sensibil ponderea în PIB, atingând 2%, respectiv 3,8% (BNR, 1991-2005, INS, 2005). În această situație, FMI a considerat că România a ieșit din limitele stabilite prin *Memorandum*, neacordând decât o sumă situată sub 200 milioane USD.

În decembrie 1999, la 4 ani după depunerea cererii de aderare, România a fost invitată să înceapă negocierile pentru statutul de Stat Membru al Comunităților Europene/Uniunii Europene în cadrul Summit-ului de la Helsinki. Ca urmare, cadrul strategic al tranziției a suferit schimbări sensibile. Statutul de stat în curs de negociere oferea României nu numai o îmbunătățire a ratingului și condiții mai avantajoase de a obține finanțare externă, ci și asistență financiară nerambursabilă de preaderare din partea Comunităților Europene. Noul reper strategic al reformei a fost dat de strategia de dezvoltare pe termen mediu, convenită cu UE ca document strategic al politicilor publice pe perioada de preaderare. Redactată de un colectiv coordonat de premierul Mugur Isărescu și acad. Tudorel Postolache, *Strategia* își propunea, în cadrul politicilor structurale, finalizarea procesului de privatizare a societăților din industrie, expunerea unităților industriale rămase în proprietate publică la forțele pieței, în condițiile întăririi disciplinei legislative din domeniul concurenței (inclusiv legea

falimentului).²⁸⁵ La capitolul resurse umane și politici sociale, guvernul își propunea: continuarea reformei educației; reforme în sănătate pentru eficiența serviciilor; libertatea de alegere a prestatorilor; corelarea finanțării cu nivelul economiei; reforma în asistența socială prin trecerea de la programe cu eligibilitate universală la programe orientate către categorii specifice ale populației; în domeniul pensiilor, restabilirea echilibrului financiar, echitate generală și complementaritatea sistemului de plăți în flux (PAYG) cu fonduri capitalizate; asupra ocupării și șomajului, deplasarea accentului de la măsurile pasive la cele active; în fine, armonizarea legislației muncii cu acquis-ul comunitar.²⁸⁶ În sensul obiectivelor pe domeniul pensiilor, în special restabilirea echilibrului financiar, a fost adoptată o reformă prin Legea 19/2000.

Finanțările oferite de UE și schimbarea percepției internaționale asupra României și-au făcut simțit efectul chiar din anul 2000. Recesiunea a fost stopată printr-o creștere a PIB cu 2,1%, dar cu o menținere a inflației la 45%. Salariul mediu real a urcat la 59,4% din puterea de cumpărare din 1990, dar pensia medie reală a coborât la 44%, cel mai scăzut nivel de pe întreaga perioadă a tranziției. Deficitul de cont curent a rămas în parametrii anului precedent (3,7%), în timp ce deficitul bugetar a urcat de la 2% la 3,7% din PIB.

După alegerile din 2000, noul guvern - condus de premierul Adrian Năstase - a accelerat ritmul negocierilor de aderare la UE. Împreună cu Comisia Europeană, guvernul a elaborat strategii pentru fiecare domeniu de politici publice supus cadrului larg al reformelor de preaderare. Din perspectiva tranziției și a dezvoltării sociale, cele mai relevante documente ale perioadei 2001-2007 sunt *Programele Economice de Preaderare (PEP)*, *Memorandumul Comun al Incluziunii Sociale România-UE (JIM)* și acordurile cu FMI și Banca Mondială. Comisia Europeană a inițiat și o serie de reforme instituționale în administrația publică, prin intermediul programelor de twinning cu cele 15 state membre UE de la acea vreme. Relația României cu instituțiile financiare internaționale, în special FMI, a pornit de la necesitatea monitorizării progreselor economice pe perioada de preaderare și de îndeplinire a obligațiilor asumate. Pe cale de consecință, măsurile prevăzute în edițiile succesive ale PEP sunt prinse - și derivă din - acordurile cu Fondul și Banca.

²⁸⁵ Mugur Isărescu și Tudorel Postolache, (coord). *Strategia de dezvoltare economică a României pe termen mediu* (București: Centrul Român de Economie Comparată și Consensuală, 2000), pp. 92-94.

²⁸⁶ Ibid. , pp. 104-108.

În noiembrie 2001, guvernul României a semnat cel de-al șaselea aranjament pentru un Acord de tip *Stand-By* cu FMI, pe o durată de 3 ani, în valoare de 300 milioane SDR, ratificat prin OUG 147/2001. Obiectivele *Memorandumului* au fost reducerea inflației (până la o singură cifră în 2004, cel târziu 2005), atingerea unui nivel al deficitului de cont curent de 5% din PIB în 2005 și o creștere economică medie anuală de 5-6%, pentru a reduce decalajele față de UE. Strategia de bază pentru atingerea acestor obiective menționa o poziție fiscală de sprijin, o politica salarială prudentă în sectorul bugetar și al întreprinderilor de stat, măsuri de reducere a cheltuielilor și pierderilor din sectorul de stat, inclusiv prin accelerarea privatizării, și o politică monetară restrictivă. Cele mai importante măsuri concrete ale Acordului au inclus:

- creșterile la prețurile administrate, ce nu aveau să fie amânate (pct. 5 și 6). Printre condiționalitățile prevăzute ca măsuri concrete asumate de guvernul României se aflau majorări de prețuri la energie electrică, energie termică și gaze naturale;
- privatizarea BCR, restructurarea Eximbank și CEC, privatizarea Sidex, ALRO, Alprom, și lichidarea a 15 întreprinderi până la 20 octombrie 2001, prevăzute în programul de ajustare structurală PSAL 2.
- Memorandumul din 2001 se remarcă prin criteriile de performanță foarte detaliate, care cuprind date și cote precise privind ajustările de prețuri, dublate de un memorandum tehnic de înțelegere pentru acordul *Stand-By*, care aproape echivalează, ca întindere, cu textul propriu-zis al memorandumului.
- Acordul de împrumut PSAL 2, în valoare de 300 milioane USD a fost semnat de Banca Mondială și guvernul României în decembrie 2002. Negocierile pentru PSAL 2 au avut ca punct de plecare întreprinderile din PSAL 1 care nu fuseseră încă privatizate. Condiționalitățile PSAL 2 au inclus:
 - privatizarea BCR, restructurarea CEC, privatizarea ALRO, Alprom, Petrom, Distrigaz Sud și Distrigaz Nord, a două societăți de distribuție a electricității;
 - adoptarea unei strategii de privatizarea a sectorului de producție de electricitate;
 - pe componenta socială: finanțarea suficientă a venitului minim garantat, implementarea legii privind sistemul național de asistență socială,

reforma sistemului public de pensii prin introducerea în Parlament a proiectului de lege privind pilonul pensiilor private obligatorii.

Spre deosebire de acordurile de tip *Stand-By* precedente, Acordul cu FMI din perioada 2001-2003 a fost dus la îndeplinire, România având eliberate pentru tragere toate tranșele aferente. De altfel, elementele cheie din Acordul cu FMI și programul PSAL 2 deveniseră parte a hărții de drum (roadmap) indicată de Comisia Europeană pentru finalizarea cu succes a negocierilor de aderare. Reușita programelor prin îndeplinirea condiționalităților a avut un rol esențial în acordarea statului de economie de piață funcțională de către Comisie și, pe cale de consecință, îndeplinirea criteriilor economice de aderare. Acest criteriu fiind îndeplinit, România a putut încheia negocierile de aderare la finele anului 2004 și a semnat tratatul de aderare în 2005, urmând să devină stat membru UE la 1 ianuarie 2007. Fără îndeplinirea angajamentelor, adică fără privatizările strategice din anii 2001-2006, aderarea României la UE ar fi fost compromisă.

La sfârșitul anului 2004, nivelul PIB a ajuns foarte apropiat de cel din 1990, grație a patru ani de creștere economică cu o medie anuală, în conformitate cu obiectivul indicat în *Memorandumul* din 2001, ceea ce a însemnat o creștere de 25% peste nivelul PIB din 2000. Procesul de dezinflație a fost un succes, inflația coborând la o singură cifră anul următor, în 2005 (5%). Sectorul public a înregistrat în 2004 un deficit de 1,1% din PIB (vezi tabel 3.10). Dezechilibrul extern s-a menținut și accentuat, România înregistrând deficite de cont curent într-o dinamică ascendentă, atingând 7,6% din PIB în 2004, valoare comparabilă cu cea din 1996, ultimul an dinaintea recesiunii 1997-1999.

Tabel 3.10 Indicatori economici și sociali ai perioadei 2001-2004

Indicator		2001	2002	2003	2004
PIB - dinamică reală anuală	%	5,7	5,0	5,2	8,3
deflator PIB	%	137,4	123,4	119,2	113,6
rata inflației	%	34,5	22,5	15,3	11,9
curs valutar leu-euro		26.026,9	31.255,3	37.555,9	40.532,1
deficit cont curent	% PIB	-5,5	-3,4	-6,0	-7,6
venituri publice	% PIB	30,1	29,5	29,6	30,0
cheltuieli publice	% PIB	33,3	32,1	31,8	31,2
câștig salarial real	1990 = 100	62,4	63,9	70,8	78,3
pensia medie reală	1990 = 100	46,6	48,2	51,6	57,7

Sursa: Anuarul Statistic al României 1999 - 2005, Rapoartele anuale BNR 2000-2006.

În decembrie 2004, noul guvern de coaliție condus de premierul liberal Călin Popescu Tăriceanu s-a instalat la Palatul Victoria. Principala măsură luată

În prima ședință de guvern a fost modificarea codului fiscal prin renunțarea la sistemul progresiv de impozitare a venitului global al persoanelor fizice și introducerea unei cote procentuale de 16%. În paralel, impozitul pe profit a fost coborât de la 25% la 16%. Pachetul de măsuri a fost etichetat drept „cotă unică”, principalele două impozite directe având aceeași cotă de impunere. Impactul financiar imediat al măsurilor a fost scăderea veniturilor publice, de unde un diferend cu oficialii FMI. Cu numai câteva luni înainte, în iulie 2004, România semnase un acord de tip *Stand-By* preventiv cu FMI, care stipula un plafon maxim de 250 milioane SDR din care poate efectua trageri numai în caz de urgență. Rolul acordului a fost de supraveghere și evaluare a politicilor guvernamentale, pe o durată de 2 ani, până în 2006. Reprezentanții FMI considerau că măsura de trecere la cotă unică punea în pericol țintele macro-economice din acord, în special cele privind deficitul public. În 2005, acordul a fost suspendat, prin acordul ambelor părți.

Deși programul cu FMI a fost încheiat după prima evaluare, guvernul Tăriceanu a continuat îndeplinirea cerințelor din harta de drum pre-aderare. După cum am văzut, măsurile cheie erau cele din acordurile precedente cu FMI și PSAL 2 cu Banca Mondială. Pe această bază, au fost făcute o serie de privatizări strategice:

- filialele de distribuție Electrica Banat și Dobrogea către compania italiană Enel (2005);
- filiala de distribuție Electrica Oltenia către firma cehă Cez (2005)
- Distrigaz Sud către Gaz de France (2006);
- Distrigaz Nord către compania germană Eon Gaz (2006);
- în sectorul bancar: BCR a fost preluată de banca austriacă Erste Bank (2006);
- filiala de distribuție Electrica Muntenia Sud (București-Ilfov) către Enel (2007).

În anii 2005-2008, economia a continuat creșterea. PIB din 2008 era cu peste 28% peste cel din 2004. Rata inflației a coborât în sfârșit la un nivel în care putea fi exprimată cu o singură unitate. Un alt semn al învingerii inflației a fost aprecierea leului față de valutele străine. Veniturile populației au crescut masiv, trecând peste valorile din 1990 (a se vedea tabelul 3.11).

Tabel 3.11 Indicatori economici și sociali ai perioadei 2005-2008

Indicator		2005	2006	2007	2008
PIB - dinamică reală anuală	%	4,2	7,9	6,3	7,3
deflator PIB	%	112,2	110,6	113,5	115,2
rata inflației	%	9,00	6,56	4,84	7,85
curs valutar leu-euro		3,62	3,52	3,34	3,68
deficit cont curent	% PIB	-8,6	-10,4	-13,4	-11,6
venituri publice	% PIB	30,3	31,0	30,6	32,0
cheltuieli publice	% PIB	31,1	32,7	32,8	36,7
câștig salarial real	1990 = 100	89,5	97,4	111,8	130,3
pensia medie reală	1990 = 100	62,3	68,1	83,6	112,1

Surse: Anuarul Statistic al României 2005-2008, INS - Buletinele statistice lunare 2009-2010; Rapoartele anuale ale BNR 2005-2009, BNR - Buletinele statistice lunare 2009-2010.

Economia României post-tranziție. Criza începută la sfârșitul anului 2008

Prosperitatea economică a anilor 2007-2008 a făcut uitate greutățile tranziției. Perioada de tranziție era depășită, fie și pentru că nu se mai vorbea de ea. Pentru mulți români, momentul aderării României la Uniunea Europeană pe 1 ianuarie 2007 a marcat faptic intrarea într-o nouă perioadă istorică. Analizând elementele structurale, economia României anilor 2007-2008 este foarte diferită de cea a anilor '90. Prin strategia sa, materializată în acordurile instituțiile financiare internaționale, procesul de tranziție este factorul determinant în această schimbare structurală.

România în tranziție s-a confruntat cu un deficit extern structural. Valuta care intra în țară prin exporturi era insuficientă pentru a achita importurile de materii prime și bunurile de larg consum pentru populație. Fără intrări masive de capital străin, singura sursă de valută o reprezentau împrumuturile externe, iar cea mai convenabilă sursă a acestora era reprezentată de instituțiile financiare internaționale. Reformele economice au fost marcate de mărituri de prețuri și deprecieri ale monedei naționale, care au însemnat o inflație ce a erodat permanent puterea de cumpărare a populației. În paralel, cealaltă mare sursă a sărăciei a fost șomajul. Industria, principalul angajator din 1990, nu mai reprezenta decât 26,9 % din valoarea adăugată brută în 2007, față de 44% în 1990. Din 8,8 milioane de locuri de muncă în 1990, au fost pierdute peste 3,4 milioane până în 2006, ultimul an dinaintea aderării. Pe toată durata tranziției, etalonul în analiza PIB și a nivelului de trai al populației a fost anul 1990. Începând cu 2004, PIB s-a aflat peste valoarea în prețuri constante din 1990. Salariul mediu a atins valoarea

din 1990, în termeni reali, de abia în 2007, iar pensia medie reală, un an mai târziu. Tranziția a avut totodată și o serie de costuri sociale, marcate de fenomene de sărăcie și dezagregare socială, pe fondul creșterii inegalităților sociale.²⁸⁷

Tabel 3.12 Indicatori economici și financiari ai perioadei 2005-2008

		2005	2006	2007	2008
deficit cont curent	mld. euro	-6,9	-10,2	-16,7	-16,2
din care, remitențe	mld. euro	3,93	5,25	6,26	6,61
excedent cont de capital și financiar, fără tranzacții bnr	mld. euro	11,91	14,69	21,97	17,79
din care, împrumuturi externe pe termen mediu și lung	mld. euro	3,24	2,25	5,27	5,72
din care, împrumuturi externe pe termen scurt	mld. euro	1,54	4,74	1,52	-0,85

Surse: Buletinele lunare BNR 2009-2010, Anuarul Statistic al României 2008.

România post-tranziție a reușit să înlăture problema deficitului extern. Preluarea aproape integrală prin procesul de privatizare a sistemului bancar de către capitalul străin vest-european a facilitat masiv intrarea de valută în țară. Liberalizarea contului de capital, una dintre condiționalitățile pentru dobândirea statului de economie funcțională de piață, a făcut și mai ușoară pătrunderea capitalurilor. În fine, scăderea inflației a permis reducerea dobânzilor până la un nivel la care creditul de consum a devenit accesibil pentru mulți români, îndeosebi cei din marile aglomerări urbane. În acest context, Liviu Voinea arăta că „principalele motoare ale creșterii economice în perioada 2003-2008 au fost consumul gospodăriilor, care a sporit cu 10-15% în fiecare an și formarea brută de capital fix, dar care include și construcțiile și vânzările de mașini. Achiziția de mașini de pasageri nu poate fi considerată investiție, iar construcțiile au fost în mare parte rezidențiale sau comerciale, nu cu caracter productiv, ci speculativ”.²⁸⁸ O parte semnificativă a investițiilor străine au fost, în fapt, aporturi de capital social și împrumuturi ale băncilor străine din România de la băncile-mamă din vestul Europei. O altă sursă de valută a fost dată de exportul de forță de muncă. Procesul de aderare la UE a oferit o uriașă supapă a presiunii sociale, prin debușul forței de muncă în exces din România spre vestul continentului. Acest fenomen a avut mai multe valuri. Primul val critic a fost eliminarea vizelor pentru spațiul Schengen în 2001, iar al doilea - momentul propriu-zis al aderării, la 1 ianuarie 2007. În fine, investițiile străine propriu-zise și privatizările strategice au însemnat alte surse de valută în economie.

²⁸⁷ Cătălin Zamfir, Iulian Stănescu și Simona Ilie, "După 20 de ani: opțiuni pentru România," (București: ICCV, 2010).

²⁸⁸ Liviu Voinea, *Sfârșitul economiei iluziei* (București: Publica, 2009), p. 64.

Toate aceste elemente au fost convergente către o situație generală în care valuta intrată în România exceda pe cea ieșită, în ciuda deficitului comercial crescând. Se poate argumenta că poziția economică a României în cadrul economiei europene devenise una periferică. Vestul Europei exporta capital și bunuri de larg consum către România și, în schimb, importa forță de muncă, subsansamble și componente pentru produsele finite, precum și unele materii prime. Câtă vreme capitalul străin continua să intre în România, creșterea economică pe bază de consum se menținea, iar prin aceasta erau atrași și alți investitori străini, dornici de profit pe o piață în creștere. Cursul leului în raport cu principalele valute se aprecia din cauza faptului că balanța de plăți externe a României indica un excedent de cont de capital și financiar mai mare, în valoare absolută, decât deficitul de cont curent. Altfel spus, valoarea împrumuturilor externe și a vânzărilor de acțiuni și bunuri imobiliare către străinătate era peste valoarea diferenței dintre importuri și exporturi, plus banii transferați de românii care muncesc în străinătate. Tot acest angrenaj economic, ambalat din ce în ce mai puternic, depindea de neîntreruperea circuitului care pornea din intrările de capital străin, îndeosebi capital financiar. Este exact ceea ce s-a întâmplat la finele anului 2008. Pe 15 septembrie al aceluși an, una dintre cele 5 bănci de investiții de pe Wall Street, Banca Lehman, a anunțat falimentul.²⁸⁹ Evenimentul a declanșat o criză financiară globală, ale cărei cauze sunt mult mai complexe²⁹⁰, și care deja se făcea simțită în sectorul financiar. Băncile vest-europene au fost și ele prinse în criza financiară mondială.²⁹¹ Rezultatul a fost atât o pierdere a capacității de finanțare a filialelor din Europa centrală și de est, între care și cele din România, pe fondul unei recesiuni globale. Prin scăderea cererii agregate în vestul Europei, exporturile românești de forță de muncă și subsansamble au încetinit masiv²⁹², inducând o cădere economică și în România.

Chiar și în scurta perioadă de prosperitate a post-tranziției, economia României dădea semne de slăbiciune structurală. În ciuda creșterii cu peste 43% a PIB în 9 ani consecutivi de expansiune economică, numărul mediu anual de

²⁸⁹ Una dintre cele mai documentate cărți, pe baza a sute de interviuri, despre ce s-a întâmplat în toamna anului 2008 pe Wall Street și la Washington este Andrew Sorokin, *Too big to fail. Inside the battle to save Wall Street* (Londra: Penguin Books, 2009).

²⁹⁰ Paul Krugman, *The return of depression economics and the crisis of 2008* (London Penguin Books, 2008)

²⁹¹ Reacția în Londra, capitala financiară a Europei, și la Bruxelles este descrisă în Andrew Rawnsley, *The end of the party* (Londra: Viking, 2010), cap. 34, pp. 575-637.

²⁹² Producția industrială lunară a scăzut cu -9,4% în noiembrie, -12,6% în decembrie 2008; -16,4% în ianuarie, -14,5% în februarie și -8,5% în martie 2009, cf. Buletinului lunar BNR 3/2009.

locuri de muncă era cu 45.000 mai mare în 2008 decât în 1999. Desigur, munca la negru persista, diverse porțițe legale precum PFA-urile, contractele pe drepturi de autor sau IMM-urile cu asociat unic camuflau, din motivații fiscale, locuri de muncă existente, dar ca ordin de mărime, crearea de noi locuri de muncă a fost departe de ritmul creșterii economice. Sărăcia absolută a fost redusă de la 35,9% în 2000, anul cel mai dificil din punct de vedere social al tranziției, la 5,7% în 2008. În aceeași perioadă de timp, inegalitățile de venituri, măsurate prin indicele Gini și sărăcia relativă, nu au fost reduse. Creșterea economică a redus sărăcia provocată de tranziție, dar a conservat inegalitățile economice și sociale indusă de aceasta.²⁹³ Pentru Liviu Voinea, criza începută în toamna anului 2008 nu este una temporară, indusă de revenirea la deficite externe ca urmare a reducerii intrărilor de capital, ci „o criză de structură, de viziune și, mai ales, o criză de asumare a reformelor, o criză de conducere”.²⁹⁴ În acest sens, Voinea argumentează că recesiunea ar fi venit și fără impulsul dat de criza financiară izbucnită în SUA.²⁹⁵

Căderea economiei a generat o lipsă subită de resurse la buget. În același timp, împrumuturile private, cele mai multe de consum, trebuiau rambursate. Astfel, România s-a văzut rapid revenită la o situație de potențială criză a balanței de plăți externe și, pe cale de consecință, de a angaja împrumuturi de stat în valută pentru a acoperi necesarul de finanțare a deficitului extern. Guvernul României s-a îndreptat către sursele cele mai sigure și cu dobânda cea mai avantajoasă în aceste condiții: instituțiile financiare internaționale.

În aprilie 2009, FMI, Banca Mondială și Uniunea Europeană au convenit să participe la un pachet multilateral de asistență financiară a României în valoare totală de 19,95 mld. euro. Principalul finanțator avea să fie FMI, care punea la dispoziția autorităților de la București 12,95 mld. euro printr-un acord de tip *Stand-By*, cu o durată de doi ani. FMI avea și rolul de a monitoriza a întregului program. *Memorandumul*, ratificat prin OUG 99/2009, era diferit ca formă de cele din timpul tranziției. Spre deosebire de acordurile de atunci, care deveneau tot mai lungi ca întindere de text și set de indicatori cantitativi, cel din aprilie 2009 era succint. Principalul obiectiv era de a limita impactul scăderii intrărilor de capital, promovarea în paralel a unor politici de redresare a dezechilibrelor

²⁹³ Cătălin Zamfir, Iulian Stănescu și Simona Ilie, "După 20 de ani: opțiuni pentru România," (București: ICCV, 2010), pp. 27-36.

²⁹⁴ Liviu Voinea, *Sfârșitul economiei iluziei* (București: Publica, 2009), p.63.

²⁹⁵ *Ibid.*, p. 64.

externe și fiscale, precum și întărirea sectorului bancar. Principala țintă a *Memorandumului de înțelegere* încheiat cu UE, reprezentată de Comisia Europeană, ratificat prin OUG 82/2009, prevedea revenirea deficitului public sub limita de 3% din PIB pentru anul 2011, necesară pentru aderarea ulterioară la zona euro. Acordul cu UE punea la dispoziția guvernului alte 5 miliarde de euro. BERD și BEI au oferit o linie de credit de 1 miliard euro.

Sprijinul financiar din partea Băncii Mondiale a luat forma unor program multianual în care cele mai importante elemente au fost cele *Împrumuturile pentru politici de dezvoltare (Development Policy Loans)*. Primele două acorduri de împrumut, în valoare de peste 800 milioane USD au fost ratificate prin OUG 98/2009 și Legea 128/2011. Cele trei împrumuturi au fost structurate pe o matrice de condiționalități, accesarea fiecărui împrumut fiind condiționată de îndeplinirea cerințelor celui dinainte. Dintre acestea, cele mai importante erau în domeniul politicilor sociale și prevedeau:

- înghețarea cuantumului alocației de stat pentru copil, reducerea sau restructurarea alocației pentru familia monoparentală și a alocației complementare de creștere a copilului;
- extinderea cu 15% a cuantumului venitului minim garantat (VMG) cu 70.000 gospodării și trecerea la finanțarea 100% de la bugetul de stat;
- reforma pensiilor prin:
 - mărirea cu 0,5 puncte procentuale a contribuțiilor către pilonul 2 în 2010
 - indexarea cu inflația în locul indexării după dinamica salariului mediu;
 - egalizarea vârstei de pensionare între femei și bărbați la 65 de ani;
- în învățământ, anul școlar 2010/2011 avea să înceapă cu formulă de finanțare pe elev în 8 județe, cuprinzând cel puțin 20% din populația școlară;
- în sănătate:
 - creșterea accizelor la tutun și alcool;
 - introducerea co-plății pentru servicii sanitare în 2010, cu un mecanism de exceptare pentru săraci, prin cupoane, și introducerea testării mijloacelor;
 - adoptarea și implementarea unei strategii de raționalizare a spitalelor;

- dezvoltarea unui sistem de asigurări de sănătate voluntare, în sistem privat.

Deteriorarea situației economice în anii 2009 și 2010 a condus la scăderea și mai abruptă a veniturilor publice (vezi tabel 3.13). Ca atare, guvernul condus de Emil Boc a inițiat mai multe revizuirii ale acordului cu FMI, în septembrie 2009, februarie, iunie și septembrie 2010.

Principalele măsuri economice și sociale cuprinse în scrisorile de intenție din iunie și septembrie 2010 au fost:

- țintă de deficit public de 6,8% din PIB în 2010 prin:
 - un pachet de 4,6% din PIB, constând în: creșterea TVA de la 19% la 24%, scăderea cu 25% a salariilor în sectorul public, tăierea cu 15% a celor mai multor beneficii sociale;
 - disponibilizarea a 27.000 de angajați din sectorul public în 2010 și a încă 74.000 în perioada de după septembrie 2010;
 - reducerea cu 10% a cheltuielilor materiale cu bunuri și servicii;
- atingerea unui deficit public de 4,4% din PIB în 2011, prin reducerea personalului din sectorul public cu încă 15.000 până la sfârșitul anului, eliminarea celui de al 13-lea salariu, eliminarea subvenției pentru căldură, menținerea TVA la 24%;
- pensii: înghețarea pensiilor în 2011, un nou sistem de indexare în 2012, creșterea contribuțiilor către pilonul 2 cu 0,5 puncte procentuale în 2011;
- sănătate: introducerea plății pentru servicii în 2011, reducerea numărului de spitale cu 9.200 unități de paturi de spital;
- asistență socială: restructurarea sistemului, astfel încât să se economisească cel puțin 0,2% din PIB în 2011;
- implementarea legii unice a salarizării, cu plafonarea salariilor din sectorul public la 39 mld. lei, prețuri curente, în 2011;
- reactivarea agresivă a programului de privatizare cu vânzarea a 18 firme mici din portofoliul AVAS și a pachetelor minoritare de acțiuni de la alte 150 de firme, privatizarea CFR Marfă până în martie 2011, desprinderea unităților viabile din Termoelectrica și închiderea companiei până în iunie 2011.

Spre finele anului 2010, situația economică și socială a României era foarte dificilă. Tăierile bugetare succesive nu au lăsat loc unor programe semnificative

de stimulare a cererii agregate, fie prin lucrări publice, fie prin programe de subvenționare a unor noi locuri de muncă. Pentru Liviu Voinea, creșterea ocupării forței de muncă era variabila strategică pentru atingerea unei creșteri economice sănătoase în România.²⁹⁶ Cătălin Zamfir aseamăna cantonarea în strategia tăierilor bugetare, în speranța unei reveniri de la sine a economiei, cu „strategia țăranului sărac și mărginit: strânge cureaua și speră că astfel va ieși din sărăcie. Așa nu a ieșit din sărăcie, ci a devenit și mai sărac”.²⁹⁷

Tabel 3.13 Indicatori economici și sociali ai perioadei 2009-2013

Indicator		2009	2010	2011	2012	2013
PIB - dinamică reală anuală	%	-6,6	-1,1	2,3	0,6	3,5
deflator PIB	%	104,2	105,7	104	104,7	103,5
rata inflației	%	5,6	6,1	5,8	3,3	4,0
curs valutar leu-euro		4,24	4,21	4,24	4,46	4,42
deficit cont curent	% PIB	-4,2	-4,4	-4,5	-5,8	-1,5
deficit public	% PIB	-7,3	-6,4	-4,3	-2,5	-2,5
câștig salarial real	1990 = 100	128,3	123,6	121,3	122,5	...
pensia medie reală	1990 = 100	125,7	122,6	116,8	116,9	...

Surse: Anuarul Statistic al României 2005-2008, INS – Buletinele statistice lunare 2009-2010; Rapoartele anuale ale BNR 2005-2009, BNR - Buletinele statistice lunare 2009-2010.

Acordul de asistență financiară cu instituțiile financiare internaționale a expirat în martie 2011. Guvernul Boc a cerut încheierea unui nou acord stand-by cu FMI, dar de tip preventiv, pe o durată de doi ani. Spre deosebire de acordul precedent, autoritățile de la București nu mai primeau împrumut de la FMI, dar aveau la dispoziție o linie de credit în caz de necesitate, în valoare de aproximativ 3,5 miliarde euro. În paralel, a fost încheiat un acord tot de tip preventiv cu Comisia Europeană, în valoare de 1,4 miliarde euro, ratificat prin OUG 108/2011. Între 2011 și 2013, Banca Mondială a pus la dispoziție o serie de împrumuturi, totalizând peste 2,6 miliarde USD. Printre cele mai importante au fost: al doilea împrumut pentru dezvoltare (DPL), pentru proiectul pentru modernizarea sistemului de asistență socială și un alt împrumut pentru politici de dezvoltare, dar cu opțiune de amânare a tragerii (de tip preventiv).

Acordul 2011-2013 se remarcă prin câteva diferențieri importante față de predecesorul său. Pe de o parte, autoritățile de la București nu se confruntau cu o criză a balanței de plăți, care ar fi clamat intervenția Fondului. După cum se

²⁹⁶ Ibid., p. 166.

²⁹⁷ Cătălin Zamfir, Iulian Stănescu și Simona Ilie, "După 20 de ani: opțiuni pentru România," (București: ICCV, 2010), p. 41.

sublinia și în Scrisoarea de intenție către FMI, ratificată prin Legea 285/2011, România se găsea într-o poziție confortabilă în ceea ce privește rezervele valutare, iar accesul la piețele de capital pentru refinanțarea datoriei externe era în curs de îmbunătățire. Rolul acordului era de a oferi expertiză în politici economice, ca sprijin pentru realizarea unei creșteri economice și continuarea ajustării fiscale și ca suport în cazul unor șocuri externe. Se poate observa o schimbare a politicilor promovate de FMI. Dacă în perioada anilor 2008-2010, Fondul a arătat flexibilitate și chiar deschidere spre politici ce ies din tiparul ortodox al Consensului de la Washington, acordul 2011-2013 manifestă o revenire la măsuri similare cu cele din perioada tranziției: realizarea unui buget cât mai echilibrat prin reducerea deficitelor, privatizare și de reglementare. În acest sens, se poate afirma că a fost reluată privatizarea de la momentul în care guvernul Tăriceanu nu a mai apelat la un acord cu FMI, fiind vizate zonele din axa de comandă a economiei în care statul român deținea încă participații majoritare, respectiv în producția și transportul de energie electrică și gaze naturale, precum și în transporturile aeriene și feroviare.

Principale direcții de acțiune prevăzute în acordul de tip *Stand-by* 2011-2013 au fost:

- consolidarea fiscală, prin atingerea unei ținte de deficit public de 4,4% din PIB în 2011 și sub 3% în 2012 – plecând de la deficitul de 6,4% din PIB înregistrat în 2010. Măsurile pentru consolidarea fiscală au fost unele austeritate: înghețarea salariilor și pensiilor, reducerea protecției sociale, reducerea arieratelor autorităților publice locale și din sistemul sanitar și tăieri în cheltuielile acestora;
- monitorizarea situației din sectorul financiar-bancar, a politicilor monetare și valutare ale BNR;
- reformele structurale, în special în sectoarele de energie și transport, astfel:
 - liberalizarea și de reglementarea prețurilor la energie electrică și gaze naturale, eliminarea treptată a prețurilor reglementate și stabilirea unui calendar al acestui proces;
 - tranzacționarea energiei electrice pe bursa de specialitate (OPCOM) și a gazelor naturale pe o platformă concurențială;
 - privatizarea sau restructurarea companiilor de stat; privatizarea pe bursă (IPO) sau prin investitor strategic a unor pachete minoritare sau majoritare de acțiuni la: Petrom (participația minoritară a statului), Transelectrica (15%), Transgaz (15%), TAROM (cel puțin

20%), Oltchim (majoritar), Hidroelectrică (10%), cele 3 companii de stat din domeniul distribuției de electricitate, CFR Marfă (majoritar), Poșta Română (majoritar, cu investitor strategic), Electrocentrale București, complexele energetice Turceni, Rovinari, Craiova, privatizarea minelor viabile ale Companiei Naționale a Huilei, apoi lichidarea acesteia, privatizarea sau lichidarea Electrica Serv, lichidarea Termoelectrică și formarea unei companii Hunedoara din activele viabile, apoi privatizare acesteia, Romgaz (15%);

- introducerea unui management privat, printr-un proces de selecție internațional derulat de un recrutor independent, agreat de instituțiile financiar internaționale la: TAROM, CFR Marfă, CFR Călători, CFR SA (Infrastructură), Hidroelectrică, SNLO, Electrificare CFR, Poșta Română, Transgaz, Nuclearelectrică;
- modificarea Codului Muncii.

Față de scrisoarea de intenție inițială în primăvara anului 2011, în care privatizarea nu figura drept o direcție majoră de acțiune, modificările ulterioare ale acordului, realizate prin alte 7 scrisori de intenție, au adăugat noi companii de stat supuse procesului de privatizare și pre-privatizare sau de lichidare, conform listei de mai sus. Cu toate insistențele Fondului, calendarul privatizărilor nu a putut fi urmat, între altele din cauza contextului economic nefavorabil și a întârzierilor în adoptarea legislației privind guvernanta corporativă în companiile de stat, astfel încât foarte puține dintre ținte au fost realizate până la finele programului, chiar dacă acesta a fost prelungit cu 3 luni, până în vara anului 2013.

Acordurile cu UE și Banca Mondială conțin, în linii mari, aceleași măsuri. Similar cu perioada de tranziție, abordarea instituțiilor financiare internaționale rămâne încrucișată. Obiectivele generale și cele specifice se regăsesc în toate acordurile, iar eliberarea tranșelor se condiționează reciproc. Față de FMI, specificul Băncii Mondiale constă în preocuparea pentru sectorul social, cu toate că abordarea generală este tot în linia politicilor de tip neoliberal, sintetizate sub denumirea de Consensul de la Washington. Spre deosebire de perioada tranziției, Banca Mondială apare drept instituția financiară internațională mai puțin flexibilă, mai ortodoxă. Dintre acordurile de împrumut cu Banca Mondială, cel mai important este cel privind reforma sistemului de asistență socială, care a avut drept produs controversata lege a asistenței sociale, promovată în 2011 de guvernul Boc. Acordul prevedea înghețarea cuantumului beneficiilor sociale în bani, precum și desființarea mai multor beneficii sociale și

contopirea altora. Principalul element de noutate era introducerea unui așa-numit indicator social de referință, la care se raportează toate beneficiile de asistență socială. Fiecare beneficiu social este stabilit la nivelul unui coeficient de multiplicare față de indicatorul social de referință. Sistemul este conceput astfel încât coeficientul să fie, în afara unor cazuri cu totul excepționale, subunitar. Indicatorului social de referință a fost stabilit la 500 lei, nivel la care a rămas înghețat încă de la introducerea sa și care se află sub pragul oficial de sărăcie relativă pentru o persoană.²⁹⁸ Efectul net prognozat al acestor modificări a fost o reducere a cheltuielilor totale cu asistența socială, de la 2,9% din PIB în 2010 la 2,1% în 2013, conform Băncii Mondiale.²⁹⁹ O consecință, de această dată în plan politic, a acordurilor cu Banca Mondială a reieșit din condiționalitatea asumată de guvernul Boc, prin acordurile de împrumut pentru politici de dezvoltare, aceea de a promova o lege de reformă a sistemului sanitar, prin care se deschidea calea privatizării acestuia. Controversatul proiect de lege a condus la proteste de stradă în ianuarie 2012, care au atras, în cele din urmă, demisia guvernului Boc, în februarie 2012.

În relația cu Uniunea Europeană, cel mai important document semnat de autoritățile de la București a fost Tratatul privind Stabilitatea, Coordonarea și Guvernanța în cadrul Uniunii Economice și Monetare, cunoscut mai pe scurt drept Compactul Fiscal. Poziția României față de Compact a fost atipică, fiind singurul stat membru, alături de Danemarca, aflat în afara zonei euro care a acceptat să își asume toate dispozițiile tratatului privind politicile fiscal-bugetare și economice. Unele state membre, precum Marea Britanie, Cehia și Croația nu au semnat Compactul Fiscal, iar restul statelor fost comuniste care nu au aderat la zona euro au evitat să își asume toate dispozițiile tratatului. În esență, Compactul prevede un mecanism prin care statele semnatare aderă la politicile de austeritate, cu obiectivul declarat de avea un buget echilibrat sau excedentar.

²⁹⁸ Nivelul pragului oficial de sărăcie relativă, stabilit la 60% din mediana veniturilor disponibile pe adult echivalent, variază în funcție de structura gospodăriei, respectiv de numărul de persoane adulte și de copii. Singurul nivel al pragului de sub 500 lei este întâlnit în cazul gospodăriilor cu o persoană, exclusiv consumul din resurse proprii (fără valoarea bunurilor produse în gospodărie, gen produse agricole în mediul rural), care s-a situat în intervalul 442-495 lei între 2010 și 2013. Valorile pragurilor de sărăcie pot fi consultate în raportul anual al Ministerului Muncii Setul național de indicatori de incluziune socială din anul 2013, pp. 35 și 37, disponibil la <http://www.mmuncii.ro/j33/index.php/ro/familie/politici-familiale-incluziune-si-asistenta-sociala/755-incluziune-sociala-date-statistice>.

²⁹⁹ A se vedea documentul elaborat de Banca Mondială, Romania - Social Assistance System Modernization Project - Proiect Appraisal Document, p. 3, disponibil la <http://documents.worldbank.org/curated/en/2011/04/14156381/romania-social-assistance-system-modernization-project>.

În accepțiunea Compactului, un buget este echilibrat dacă deficitul public este situat sub 3% din PIB, iar deficitul structural este maximum 1% din PIB - dacă ponderea datoriei publice este de sub 60% - și 0,5% dacă este peste acest prag. În plus, fiecare stat membru cu un deficit structural peste limita admisă își asumă un obiectiv bugetar pe termen mediu (Medium-Term budgetary Objective, MTO), respectiv anul-țintă de atingere a indicatorului. În cazul României, MTO inițial a fost 2014, decalat ulterior pentru 2015. În termeni practici, atingerea MTO înseamnă noi reduceri de cheltuieli sau creșteri de impozite și taxe pentru echilibrarea bugetului.

După încheierea acordului 2011-2013, guvernul Ponta a cerut FMI încheierea unui nou acord preventiv, care pune la dispoziția autorităților de la București, în caz de necesitate, circa 2 miliarde de euro. Un acord privind facilitatea de împrumut de tip preventiv a fost convenit și cu Uniunea Europeană, în valoare de maximum 2 miliarde euro. Banca Mondială a participat la program prin două împrumuturi, un prim împrumut pentru eficacitatea fiscală și politici de dezvoltare, în valoare de 1 miliard USD, precum și un împrumut pentru reforma sistemului sanitar, în valoare de 338 milioane USD.

Acordul 2013-2015 continuă direcțiile de acțiune ale acordului precedent, pe următoarele coordonate:

- principalele ținte economice: creștere PIB de 3,5% în 2013 și 2,2-2,5% în 2014; deficit de 2,5% din PIB în 2013, 2,2% în 2014;
- continuarea consolidării fiscale prin:
 - creșterea salariilor din sectorul public sub creșterea nominală a PIB;
 - creșterea veniturilor fiscale prin mărirea redevențelor pentru resurse minerale, altele decât țigete și gaze, cu 25% și un plafon de creștere a impozitelor pe proprietatea persoanelor fizice de maxim 20%, la discreția autorităților locale;
 - reducerea TVA la pâine și făină la 9%;
 - reducerea contribuției la asigurările sociale din partea angajatorului cu 5 puncte procentuale, realizată într-un mod neutru pentru buget (nume de cod pentru introducerea altor taxe sau tăieri de cheltuieli);
- reforma sistemului sanitar prin introducerea unui proiect de lege de reformă în domeniu, prin care este introdus un pachet de bază pentru asigurați, un pachet minimal pentru întreaga populație, inclusiv neasigurați, axat pe servicii de urgență, sunt revizuite lista de

medicamente compensate și sistemul de programe naționale de sănătate. Acoperirea în servicii medicale a pachetului de bază și a celui minimal va fi redusă, în special prin reducerea numărului de paturi și a serviciilor spitalicești. O parte din cele oferite în prezent, dar care nu vor fi incluse în pachetul de bază, vor putea fi preluate de companiile private de asigurări. Acest fapt echivalează cu o privatizare parțială a sistemului sanitar, în esență, reforma fiind aceeași cu proiectul promovat de guvernul Boc în iarna 2011-2012.

- energie și transporturi
 - după vânzarea cu succes pe bursă (IPO) a unui pachet de 10% din Nuclearelectrica și de 15% din acțiunile Romgaz, guvernul se angajează să urmeze demersurile pentru proceduri similare în cazul Electrica, Hidroelectrică, Complexul Energetic Oltenia;
 - continuarea procesului de privatizare la CFR Marfă, estimat a fi încheiat în mai 2015;
 - continuarea procesului de numire a managerilor privați, după litera și spiritul Ordonanței 109/2011 privind guvernarea corporativă a companiilor de stat, generalizarea practicii la nivelul tuturor ministerelor, cu sprijinul Băncii Mondiale;
 - creșterea ponderii tranzacțiilor de energie pe bursa de specialitate (OPCOM) - anterior de 35% în 2012 și de 73% în 2013 -, întărirea platformei de tranzacționare a gazelor naturale;
 - continuarea calendarului de liberalizare și de reglementare completă a prețurilor la energie electrică - respectiv 1 ianuarie 2014 pentru consumatorii industriali și 31 decembrie 2017 pentru cei casnici - și la gaze, respectiv 31 decembrie 2015 pentru consumatorii industriali și 31 decembrie 2018 pentru cei casnici;
 - închiderea a peste 1.600 km de cale ferată până la finele anului 2014, măsură estimată a genera economii de 70 milioane lei.

În relația cu Banca Mondială, cel mai important împrumut este cel pentru eficacitatea fiscală și politici de dezvoltare, care este structurat pe doi piloni: (1) întărirea managementului fiscal-bugetar și a celui din întreprinderile de stat; (2) îmbunătățirea funcționării piețelor de proprietate, energie și capital. Măsurile cuprinse în acordul de împrumut sunt încrucișate cu cele din acordul cu FMI. Implicarea sectorială a Băncii Mondiale, dincolo de domeniile sale tradiționale – finanțarea proiectelor majore de infrastructură (drumuri și poduri, baraje) și de

combatere a sărăciei – reiese și din rolul instituției financiare internaționale în restructurarea sectorului feroviar. În iunie 2014, guvernul Ponta, a aprobat un controversat *Memorandum privind eficientizarea sectorului de transport feroviar al României necesar pentru aprobarea Master Planului General de Transport al României*. Elaborat cu concursul Băncii Mondiale și al consultantului selectat de instituție, acesta anunța intenția de a închide peste 4.000 de kilometri de cale ferată, reprezentând aproximativ 40% din dimensiunea rețelei de cale ferată.³⁰⁰ În zona socială, după încheierea reformei sistemului de asistență socială, principalul proiect al Băncii Mondiale rămâne reforma sistemului sanitar, prin restrângerea sectorului public și privatizarea parțială. După eșecul proiectului de lege din iarna 2011-2012, un proiect similar va fi promovat la nivel de guvern cel târziu în 2015.

La mijlocul anului 2014, modelul capitalist al economiei României se află într-o stare fragilă. În condițiile crizei economice, profitul brut consolidat pe întreaga economie a coborât până la echivalentul a 1,1% din PIB în 2011, fără a cunoaște o redresare sensibilă în anii următori (2,8% în 2011, 2,6% în 2012).³⁰¹ Reacția inițială la nivelul politicilor promovate prin pachetul de asistență financiară al FMI, Băncii Mondiale și Comisiei Europene a fost de a evita o implozie economică prin retrageri de capital ale băncilor străine, care domină aproape în întregime sistemul bancar românesc. După neutralizarea acestui risc, a doua fază a acordurilor de împrumut a avut un caracter preventiv, principala contribuție a partenerilor internaționali nefiind una de tip financiar, ci privind deciziile de politică publică.

În mod fundamental, programele inițiate în 2011 nu și-au propus relansarea economiei și creșterea numărului de locuri de muncă. Principalele direcții de acțiune au fost politicile fiscal-bugetare de austeritate, promovate agresiv sub forma așa-numitei consolidări fiscale și limitarea costurilor salariale prin înghețări de salarii sau indexări sub rata inflației și modificarea Codului Muncii,

³⁰⁰ Memorandumul a fost adoptat în ședința de guvern din 4 iunie 2012. Mai multe organizații din domeniul academic, de afaceri, tehnic feroviar și ingineresc au transmis autorităților publice și Comisiei Europene un memoriu de răspuns prin care cer modificarea acestuia în sensul dezvoltării și nu a distrugerii acesteia, conform Mediafax, „ONG-uri și universități cer Guvernului să mențină și să dezvolte calea ferată din România”, 14 august 2014, mediafax.ro/social/ong-uri-si-universitati-cer-guvernului-sa-mentina-si-sa-dezvolte-calea-ferata-din-romania-13092282.

³⁰¹ Spre comparație, profitul brut consolidat pe întreaga economie s-a situat între 9-10,5% din PIB în perioada 2004-2007. Sursa datelor: Anuarul Statistic al României 2010-2013, baza de date Tempo a INS, seria de date privind principalii indicatori economici și financiari ai întreprinderilor.

În sensul slăbirii puterii de negociere a salariaților - individual și, mai ales, colectiv. După epuizarea spațiului de realizare a consolidării fiscale prin tăieri de cheltuieli salariale și sociale, precum și creșteri de taxe, s-a ajuns la reducerea singurei categorii rămase: investițiile. În contextul incapacității sectorului bancar de a finanța economia reală, politicile de austeritate au condus la lipsă cronică de investiții în economie. Creșterea economică a anilor 2011-2013 a fost concentrată în zona monopolistă a marilor întreprinderi private, cu capital străin, aflate pe axa de comandă a economiei sau în sectorul industrial de export. Efectele creșterii nu s-au resimțit la nivelul populației și al întreprinzătorilor autohtoni, care au suportat costurile economice și sociale ale consolidării fiscale. Preocuparea obsesivă privind sectorul de stat din programele instituțiilor financiare internaționale ignoră cu desăvârșire faptul că, încă din preajma anului 2004, ponderea sectorului privat în PIB este stabilă (de peste 70%) și că grosul pierderilor din economie se află în sectorul privat, cu excepția marilor întreprinderi din zona monopolistă. Miza acordurilor din perioada 2011-2015 pare a fi mai degrabă realizarea unei breșe decisive în acea zonă din axa economiei, cu caracter de monopol, aflată încă majoritar în proprietate de stat și în care capitalul străin încă nu a pătruns: producția și transportul de energie și gaze naturale, transporturile aeriene și feroviare.

Înălțimile de comandă ale economiei: capitalul străin și capitalul autohton

În România, variabila strategică a tranziției a fost privatizarea. Din punct de vedere al structurii de putere, al distribuției resurselor în societate, este interesant de văzut în favoarea cui a avut loc acest proces uriaș de transfer de avuție. Așadar, întrebarea la care vom căuta să răspundem în cele ce urmează este dacă privatizarea s-a făcut mai degrabă în favoarea capitalului autohton sau mai degrabă în favoarea capitalului străin. Desigur, firmele românești domină numeric companiile multinaționale din România. Relevant este însă cine deține controlul asupra părților celor mai importante și profitabile, așa-numitele înălțimi de comandă ale economiei.

După Yergin și Stanislaw, termenul în sine a fost folosit pentru prima dată de Lenin în noiembrie 1922. Răspunzând criticilor la adresa Noii Politici

Economice (NEP), Lenin afirma că statul va menține controlul asupra „înălțimilor de comandă”,³⁰² cele mai importante elemente ale unei economii naționale - producția de energie, metalurgia, băncile, transporturile și comerțul exterior. Pentru cei doi autori, termenul are un rol de metaforă. Secolul al XX-lea este perceput ca o bătălie pentru cursul istoriei între aderenții piețelor libere, ai capitalismului, și, respectiv, susținătorii planificării în economie. În a doua tabără se regăsește o varietate de curente de idei și valori, de la liberali de genul lui John Maynard Keynes la comunismul de tip sovietic. Obiectivul acestei bătălii l-a constituit controlul prin deținerea în proprietate a *înălțimilor de comandă ale economiei*. Dacă după al doilea război mondial modelul unei economii mixte sau cel puțin reglementată potrivit teoriei economice a lui John Maynard Keynes a cunoscut o largă răspândire, spre finalul secolului cursul istoriei s-a schimbat. Revenirea în forță a ideilor piețelor libere prin revoluția Reagan-Thatcher a condus la trecerea înălțimilor de comandă înapoi din proprietatea statului în proprietate privată. În fine, prăbușirea sistemului sovietic a inaugurat era globalizării.

Vladimir Pasti consideră privatizarea drept „problema centrală, atât politică, cât și economică a tranziției”.³⁰³ Dezbaterea privind privatizarea s-a purtat pe două axe: a) mărimea și viteza, cu alte cuvinte cât de mult din economia socialistă și cât de repede să fie vândută și b) în favoarea cui? La această din urmă întrebare, Pasti identifică patru variante de răspuns: (1) în favoarea întregii populații; (2) în favoarea noii clase de întreprinzători privați; (3) în favoarea foștilor proprietari, deposezați de comunism; (4) în favoarea capitalului străin.³⁰⁴ Diferite opțiuni s-au regăsit în plan politic la nivelul mai multor grupuri, dintre care patru au fost semnificative.

Un prim grup, care reprezenta tehnocrația sau managerii din sectorul industrial, a căror poziție era susținută și de angajații din industrie, a dominat politic și electoral prima parte a anilor 1990. Acest grup susținea existența unei economii mixte, în care statul păstrează în proprietate zonele importante ale economiei, urmând ca întreprinderile de stat să fie re tehnologizate și rentabilizate. Formele de privatizare acceptabile erau cea de masă, prin care angajații primeau gratuit o parte minoritară a acțiunilor și cea prin care angajații

³⁰² Daniel Yergin și Joseph Stanislaw, *The commanding heights: the battle between government and the marketplace that is remaking the modern world* (New York: Touchstone, 1998), p. XII.

³⁰³ Vladimir Pasti, *Noul capitalism românesc* (Iași: Polirom, 2006), p. 242.

³⁰⁴ Ibid.p. 245.

și managerii cumpărau pachetul majoritar direct de la stat (metoda MEBO). De asemenea, intrarea capitalului străin era încurajată, dar numai în măsura în care însemna re tehnologizarea industriei și accesul la piețe externe. Ideologic, punctul de referință al acestui grup fost „modelul suedez”, economia mixtă de tip scandinav, invocat de Ion Iliescu, în care echilibrul politic dintre angajați și patronate era susținut prin prezența longevivă la guvernare a unui puternic partid social-democrat.³⁰⁵

Al doilea grup susținea o privatizare imediată și retragerea rapidă a statului din economie. În condițiile lipsei de capital pentru cumpărarea întreprinderilor de stat, era promovată privatizarea pe 1 leu sau 1 dolar. În urma unui *laissez faire*, piața avea să își găsească un echilibru. Problemele sociale rezultate erau percepute ca inerente, dar și un imbold în plus pentru populație de a se despărți de trecutul comunist și de a se adapta la forțele pieței. Ideologic, reprezentanții acestui grup se considerau liberali.³⁰⁶

Un al treilea grup era reprezentat de partizanii restituirii proprietăților confiscate de regimul comunist. Practic, aceasta echivala cu reconstituirea sistemului de proprietate din 1945. *Restitutio in integrum* lăsa în suspensie problema întreprinderilor înființate de fostul regim, de unde deschiderea față de pătrunderea capitalului străin, văzut și ca o contrapondere la conducătorii de întreprinderi autohtoni din întreprinderile de stat și muncitorimea industrială, percepute ca ostile partidelor istorice. Un al patrulea grup a fost reprezentat de conducătorii unităților de stat din agricultură, preocupați de susținerea marilor exploatații de tip industrial. Prin declinul PDAR, acest grup, cel mai puțin numeros de altfel, a dispărut politic la alegerile din 1996.³⁰⁷

Vladimir Pasti consideră că privatizarea a însemnat în cele din urmă o alegere politică foarte clară asupra cărora capitaliștilor li se transferă proprietatea de stat: 1) capitaliștilor autohtoni sau 2) capitaliștilor străini.³⁰⁸ Din analiza lui Pasti asupra poziționării politice în funcție de problema privatizării se întrevede și principalul clivaj din modelul politico-electoral din analiza alegerilor din România, anume cel dintre minimaliști, reprezentat de partidul fondat de Ion Iliescu, PSD (cu denumirile sale anterioare) și maximaliști, adică

³⁰⁵ Ion Iliescu, *Revoluție și reformă* (București: Ed. Enciclopedică, 1994), pp. 210-259.

³⁰⁶ Dinu Patriciu și Horia Rusu, *Capitalismul românesc. Un proiect* (București: Omega Press, 1998).

³⁰⁷ Vladimir Pasti, *Noul capitalism românesc* (Iași: Polirom, 2006), pp. 422-424.

³⁰⁸ ———, "Mărirea și decăderea capitaliștilor români," în *O nouă provocare: Dezvoltarea socială*, Cătălin Zamfir și Laura Stoica (coord.) (Iași: Polirom, 2006), p. 79.

dreapta economică - a susținătorilor liberalizării rapide și totale - și dreapta politică, militantă pentru restituirea proprietăților. Având în vedere alternanța sistematică de până în 2008, în tranziție s-au regăsit toate formele de privatizare posibile, de la privatizarea de masă prin cupoane de la mijlocul anilor '90, la privatizarea pe un dolar, privatizările strategice către capitalul străin și restituirea proprietăților.

Tabel 3.14 Ponderea sectorului privat în formarea PIB

anul	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
ponderea sectorului privat în PIB	16,4	23,6	26,4	34,8	38,9	45,3	54,9	60,6	61,4	63,7	65,6
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	68,0	69,4	67,7	71,5	70,1	71,6	72,0	71,7	69,9	71,3	70,8

Sursa: Anuarul Statistic al României 2009-2012.

Ponderea sectorului privat în PIB reprezintă indicatorul sintetic al trecerii de la o economie de comandă, în care statul este principalul proprietar al mijloacelor de producție, la o economie capitalistă, în care proprietatea privată este preponderentă. România a început tranziția cu o pondere a sectorului privat de 16,4% în 1990. În 1996, sectorul privat reprezenta deja peste 50% din PIB. La finele deceniului, ajunsese la 65,6%, pentru ca după ultimele privatizări efectuate în perioada de pre-aderare să se stabilizeze la circa 71%.

Indicatorul privind ponderea sectorului privat în PIB nu reflectă însă procesul de privatizare propriu-zis, respectiv trecerea întreprinderilor de stat în proprietate privată. Creșterea sectorului privat nu s-a bazat exclusiv pe privatizare, ci mai ales pe noile firme înființate de capitalul autohton sau de cel străin. Spre exemplu, până la începutul anului 1997, când ponderea sectorului privat în formarea PIB trecuse deja de 50%, FPS privatizase doar 7,5% din capitalul social deținut, dar care reprezenta totuși 26,8% din totalul angajaților din întreprinderile aflate sub controlul FPS.³⁰⁹ Explicația acestui fapt constă în faptul că sectorul privat se extinsese în sectorul serviciilor și mult mai puțin în industrie, unde erau concentrate, ca valoare contabilă, mijloacele fixe din economie. Spre exemplu, în 1994, deși existau sute de mii de firme private care ocupau circa două treimi din piața comerțului cu bunuri de consum, valoarea activelor fixe cumulată a acestora nu depășea 3% din economie. Altfel spus, indicatorul privind formarea PIB după forma de proprietate, fiind calculat pe

³⁰⁹ —, *Noul capitalism românesc* (Iași: Polirom, 2006)p. 451.

baza consumului final, oferea o imaginea distorsionată cu privire la ponderea sectorului privat. În economia reală, cea mai mare parte a activelor se aflau încă în proprietate de stat.

Privatizarea până în 1997 a vizat, după cum am văzut, îndeosebi întreprinderi cu un capital social redus, la care metoda MEBO de achiziție de către management și salariați se potrivea foarte bine. 1996 a fost și anul privatizării de masă, prin care salariații au primit cupoane valorice pe baza cărora au primit acțiuni sau pe care le-au putut transforma în unități de fond la Fondurile Proprietății Private (FPP). Acestea aveau ulterior să devină societăți de investiții financiare. Întregul proces a facilitat apariția pieței bursiere și a oferit pentru milioane de români posibilitatea de a deveni mici acționari.

Privatizarea de după schimbarea de putere din 1996, după cum am văzut și din programele cu FMI și Banca Mondială, a fost mult mai agresivă. Între 1997-2000, peste 4.000 de întreprinderi de stat au fost privatizate. Cu toate acestea, banii intrați în visteria publică, relativ la mărimea capitalului social privatizat, a scăzut. Valoarea unui punct procentual din capitalul social vândut anual de FPS a scăzut de la 118 milioane USD între 1990-1996, la 57 milioane USD între 1997-2000 și la numai 44 milioane USD între 2001-2005.³¹⁰ Privatizarea părea a fi devenit un scop în sine, un obiectiv politic, fără a ține cont de rentabilitatea economică a vânzării pentru proprietar, adică statul român. Cu toate acestea, privatizarea a condus inexorabil la modificări structurale în economia și societatea românească. Ambele procese - privatizarea întreprinderilor de stat și restituirea proprietăților - nu ar fi fost posibile fără concursul puterii politice.

Silviu Brucan considera că simbioza dintre putere și capital era principala trăsătură a noii perioade istorice prin care trecea România. La începutul anilor 1990, reprezentanții de seamă ai capitalului autohton - industriași, comercianți, bancheri - nu și-ar fi putut iniția cu succes afacerile fără sprijinul celor aflați la putere. La rândul lor, guvernării și legislatorii nu se puteau izola de noul mediu social care se forma în jurul lor. Ziarele, posturile de radio și, mai apoi, televiziunile private deveneau un factor important de influențare a opiniei publice și a electoratului. Pentru cei aflați în posturi de decizie de la vârful aparatului de stat, în guvern sau legislativ, tentațiile de a se implica sub diferite forme în afaceri sau privatizări aflate la îndemână erau foarte mari. Pentru a studia constituirea noii clase de capitaliști Români, Brucan a analizat biografiile

³¹⁰ Ibid., p. 452.

celor mai cunoscuți capitaliști români de la mijlocul anilor '90, rezultatul fiind identificarea a șase coridoare sau căi de acces în noua clasă în plină formare:

- 1) directocrația;
- 2) diaspora;
- 3) coridorul CPEx;
- 4) coridorul bancar
- 5) coridorul import-export;
- 6) self-made man.

Directocrația îi cuprindea pe directorii fabricilor de stat care au început cu înființarea de firme pe numele soției sau altor rude ori cunoscuți, firme prin care au derulat afaceri cu întreprinderea pe care o conduceau. Contractele erau din start defavorabile întreprinderii de stat, fiind o cale de a trece utilaje, materii prime, contracte cu alți parteneri și capital din credite bancare în patrimoniul firmelor proprii, denumite din acest motiv firme-căpușă.

Diaspora a fost reprezentată de un număr redus de români care emigraseră imediat după război sau în perioada de liberalizare a regimului comunist și care au reușit să pună pe picioare o afacere în Occident. Cu acest capital, s-au întors după 1990 în România, unde au deschis noi afaceri. Ion Țiriac și Iosif Constantin Drăgan reprezintă exemple din această categorie.

Coridorul CPEx acoperă rudele de generație mai tânără ale foștilor înalți demnitari comuniști, care au intrat în afaceri după 1990. La baza reușitei firmelor a stat atât rețeaua de contacte sociale stabilite în timp de foștii demnitari, cât și dorința de afirmare a unor tineri lupi, care au intrat în familiile nomenclaturiştilor din dorința de realizare personală. Semnificativi pentru acest grup sunt Nicolae Dincă și Gabriel Popoviciu, gineri ai lui Ion Dincă, unul dintre cei mai apropiați și fideli colaboratori ai lui Nicolae Ceaușescu.

Coridorul bancar îi cuprinde pe directorii din aparatul financiar al vechiului regim, care s-au trezit propulsați în fruntea noilor bănci comerciale de stat. Unii dintre ei au rămas în funcții și după privatizare, precum Bogdan Baltazar, sau au fost angajați direct de băncile străine interesate de piața românească, așa cum a fost cazul fostului ministru și consilier prezidențial Mișu Negrițoiu. Alți oameni de afaceri acționari ai primelor bănci cu capital privat românesc la mijlocul anilor '90 au fost Sever Mureșan, la Banca Dacia Felix și Vasile Bostan, la Banca Columna. Aceste bănci nu aveau să reziste în fața șocurilor economice și a concurenței capitalului bancar străin.

Coridorul import-export a oferit cei mai mulți oameni de afaceri de seamă. Foștii directori ai firmelor selecte care desfășurau activitatea de comerț exterior

cu Occidentul înainte de 1990 erau cei mai în temă cu practicile economiei de piață, fiind singurii din România cu o asemenea experiență. Unii dintre ei au obținut capital de la companiile occidentale cu care au intrat în contact înainte de 1989, ca Viorel Cataramă. Alții, recomandați de experiența în comerțul exterior, au primit valută din partea statului român, greu de obținut în condițiile economice de după 1989, pentru a derula unele importuri de bunuri și produse, care nu se găseau pe piața internă, dar a căror cerere din partea populației era prea importantă pentru ca noile guverne să o ignore. George Constantin Păunescu face parte din această categorie. Tot aici intră și studenții din anii '80 care aveau experiența plecării în afara țării și contactele necesare pentru a nu lăsa să scape o oportunitate ivită pe piață la un moment dat. George Copos și relația sa comercială cu firma Samsung oferă un astfel de exemplu.

Ultimul coridor este self-made man, al oamenilor care au reușit în afaceri, deși nu fac parte din niciuna dintre categoriile de mai sus. Aceștia sunt cei care au început o mică afacere proprie imediat în 1990, cel mai adesea în comerț și care a crescut în timp. Gelu Tofan a avut un asemenea parcurs. De la comerțul cu anvelope în 1990, a pus bazele unei întregi rețele de distribuție, pentru ca ulterior să participe la privatizarea fabricilor de stat producătoare de anvelope.³¹¹ Peste circa un deceniu de la publicarea cărții lui Brucan, multinaționala Michelin avea să achiziționeze Tofan Grup.

Metodologie

Analiza privatizării și a rezultatelor acesteia la nivelul înălțimilor de comandă prezintă mai multe opțiuni. Una dintre ele ar fi o analiză cantitativă, pornind de la dinamica ponderii în PIB a sectorului privat. După cum am văzut, dezavantajul acestui indicator constă în nivelul prea general de analiză, care nu permite o cercetare asupra procesului de privatizare în sine. O altă analiză cantitativă ar putea viza numărul de firme de stat vândute prin intermediul Fondului Proprietății de Stat, organismul creat la începutul anilor '90, ca reprezentant al Statului în calitate de acționar. Dificultățile în acest caz reies atât în caracterul fragmentat al datelor disponibile, cât și în faptul că unele entități, precum fostele regii autonome sau societăți naționale, nu intrau sub controlul FPS.

Problema supusă cercetării privește raportul dintre capitalul autohton și cel străin din zona cea mai importantă, strategică, a economiei. Pentru aceasta, am

³¹¹ Silviu Brucan, *Stâlpii noi puteri în România* (București: Nemira, 1996).

optat pentru o analiză de identificare a structurii³¹², utilizând un eșantion de disponibilitate privind cele mai importante companii din România. În delimitarea companiilor relevante, au fost selectate cele mai mari companii din România după cifra de afaceri din anul 2009. Pornind de la topurile din media și coroborându-le cu datele oficiale, a reieșit un eșantion de disponibilitate de 130 de companii.³¹³ Ca exemplu metodologic, John Scott a utilizat un asemenea model de analiză pe un lot de 250 de companii înregistrate în Marea Britanie la finele anilor 1980.³¹⁴ Pentru analiză am construit următoarele variabile: tipul de proprietar (capital străin, autohton sau de stat), modalitatea de înființare (cumpărare de la statul român, investiție proprie - *greenfield*, investiție publică - numai în cazul companiilor de stat, cumpărare de la privat român) și domeniul de activitate, pe o clasificare care are la bază CAEN 2: energie (producția și distribuția de petrol, gaze, electricitate, utilități), producție industrială (industria prelucrătoare), construcții, transporturi (de orice tip, inclusiv logistică), comerț/retail, intermediari financiare (bănci, asigurări, leasing etc.), agricultură, imobiliare, turism/ horeca, farmaceutice, auto (exclusiv distribuția de automobile), telecomunicații și tehnologia informației, tutun și altele.

În privința datelor despre capitalul autohton, am selectat primele 150 de persoane din Topul Forbes 500 al capitaliștilor români, ediția 2010.³¹⁵ Desigur, asemenea topuri nu sunt exhaustive. Unele averi private pot fi incorect estimate și unele persoane pot lipsi din pricina precarității informațiilor disponibile. Totuși, un eșantion de disponibilitate format din primele 150 de persoane din top oferă o foarte bună imagine asupra activităților economice derulate de capitalul autohton la un nivel economic semnificativ, ce depășește zona micilor întreprinzători. Spre comparație, John Scott a făcut o analiză pe cei mai bogați 200 de britanici și cele mai bogate 20 de familii din Marea Britanie.³¹⁶ Variabila domeniu de activitate a fost păstrată cu aceleași categorii. Pentru a vedea în ce

³¹² Cătălin Zamfir, *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*, ed a II-a. (Iași: Polirom, 2005), pp. 103-105.

³¹³ Au fost utilizate datele din următoarele topuri, ambele cu date pe 2009: "Top 300 cele mai mari companii și bănci", *Ziarul Financiar*, 31.10.2010 www.zf.ro/companii/top-300-cele-mai-mari-companii-si-banci-din-romania-conform-datelor-din-2009-7068769 și "Major Companies in Romania," (București: International Business Promotion, 2010); sursele datelor: Ministerul de Finanțe, Banca Națională a României, Bursa de Valori București, Comisia de Supraveghere a Asigurărilor, Oficiul Național al Registrului Comerțului, Asociația pentru Pensiile Administrate Privat din România și Institutul Național de Statistică.

³¹⁴ John Scott, "Corporate Control and Corporate Rule", *British Journal of Sociology*, 41, no., 3, (1990), pp. 351-373.

³¹⁵ "Forbes 500," (Forbes România, 2010).

³¹⁶ ———, *Who Rules Britain?* (Cambridge: Polity Press, 1991), pp. 72-92.

măsură domeniile economice de activitate ale capitalul străin și ale celui autohton sunt similare sau diferite, am utilizat testul statistic de omogenitate pe distribuția chi-pătrat (χ^2) pe cele două loturi de disponibilitate, respectiv companiile cu capital străin din top 130 din România după cifra de afaceri în 2009 și top 150 de capitaliști români.

Cele mai importante 130 de companii din România

Suma cifrelor de afaceri pe anul 2009 ale celor 130 de companii din eșantionul de disponibilitate reprezintă echivalentul a 61,5% din PIB. Cifra de afaceri pe 2009 variază de la un maxim de 17,5 mld. lei sau 4,1 mld. euro pentru BCR, cea mai mare bancă după cota de piață, la un minim de 749,5 mln. lei sau 176,9 mln. euro în cazul Unilever South Central Europe.

În fruntea listei, capitalul străin este dominant atât ca pondere, cât și ca poziționare (tabel 3.15). Din cele 130 de companii, 95 sunt deținute de capitalul străin, 25 de statul român și numai 10 au ca acționari majoritari sau integrali capitaliști români. Companiile străine ocupă primele 23 de poziții, cea mai bine poziționată companie în proprietate publică fiind CEC, în timp ce prima companie cu capital autohton din listă este RCS&RDS, pe locul 49. Din primele 10 companii în ordinea descrescătoare a cifrei de afaceri, 6 sunt bănci - în ordine, BCR, BRD, Piraeus Bank, OTP Bank, Bancpost și Raiffeisen -, iar restul este format din două companii petroliere, OMV Petrom și Rompetrol Rafinare, producătorul auto Dacia și de compania de comerț en-gros și retail Metro.

Tabel 3.15 Primele 130 de companii după cifra de afaceri în 2009, după tipul de capital

tip capital	tip înființare				total
	privatizare	investiție proprie	investiție publică	cumpărare de la privat român	
capital străin	31	61	0	3	95
stat	0	0	25	0	25
capital autohton	4	6	0	0	10
total	35	67	25	1	130

Sursa: baza de date a autorului.

Dintre cele 130 de companii (tabel 3.16), cele mai multe (32) au ca obiect de activitate producția, transportul și distribuția de energie, urmate de intermedierea financiară (30), producția industrială (19), comerț en-gros și retail (18) și importul și distribuția de medicamente (7).

Din cele 95 de companii cu capital străin, cele mai multe (28) fac parte din sectorul financiar bancar. Dintre acestea, 19 sunt bănci, 8 companii de asigurări și una de leasing. Circa o treime din total sunt foste bănci și companii de asigurări de stat. În acest grup intră cele 4 foste bănci de stat - BCR, BRD, Bancpost și Raiffeisen (Banca Agricolă) care, de altfel, ocupă 4 din primele 6 poziții, după cota de piață. Acest fapt este explicabil prin preluarea la privatizare a unei largi rețele de unități. Celelalte bănci străine intrate pe piață au trebuit să își extindă rețeaua teritorială din resurse proprii, fapt ce a generat costuri adiționale. Din această categorie fac parte și cele 3 companii, acum cu capital străin, dar care au fost cumpărate nu de la statul român, ci de la capitalul autohton. Este vorba de băncile Romexterra și Libra, precum și asiguratorul Allianz-Țiriac.

Tabel 3.16 Primele 130 de companii după cifra de afaceri în 2009, după domeniu de activitate

domeniu	capital străin	capital de stat	capital autohton	total
energie	15	16	1	32
intermedieri financiare	28	1	1	30
producție industrială	18	1	0	19
comerț, retail & en-gros	16	0	2	18
farmaceutice	7	0	0	7
transporturi	0	3	2	5
ITC	3	0	1	4
tutun	4	0	0	4
construcții	0	1	2	3
agricultură	2	0	1	3
auto	2	0	0	2
altele	0	3	0	3
total	95	25	10	130

Sursa: baza de date a autorului.

A doua categorie de companii cu capital străin este cea din domeniul producției industriale, în care predomină producția de subansamble auto pentru piața occidentală și industria prelucrătoare. Primele două companii produc bunuri cu o valoare adăugată mare. Automobile Dacia este cea mai importantă ca vânzări și număr de angajați. În 2009, a raportat o cifră de afaceri de 9 miliarde lei, adică peste 2,1 mld. euro și a angajat peste 12.600 de persoane. Producătorul de telefoane mobile Nokia se află pe poziția a doua, cu o cifră de afaceri cu puțin peste 1 miliard euro și 1.670 angajați.³¹⁷ Din categoria industriei

³¹⁷ În septembrie 2011, Nokia avea să anunțe închiderea fabricii din localitatea Jucu, județul Cluj, vezi *Mediafax*, „Cronologie: Închiderea fabricii Nokia-Jucu, la 4 ani și jumătate de la semnarea actului de înființare”, 29 septembrie 2011, www.mediafax.ro/economic/cronologie-inchiderea-fabricii-nokia-jucu-la-4-ani-si-jumatate-de-la-semnarea-actului-de-infiintare-8816736.

prelucrătoare, cel mai important este de departe ArcelorMittal Galați, fostul Sidex, care angaja în 2009 peste 11.000 de persoane, având o cifră de afaceri de peste 840 milioane euro. Alte companii din această categorie sunt producătorul de aluminiu ALRO Slatina și cele 3 firme care controlează piața cimentului - Holcim, Lafarge și Carpatcement. Cele 3 companii au fost amendate în 2005 cu 28,5 milioane euro de către Consiliul Concurenței, pentru constituirea unui cartel. Dintre acestea, ultimele două păstrau în 2009 o rată a profitului de peste 30%. Investițiile străine în producția de componente auto au venit cu predilecție după aderarea la UE, reprezentând delocalizări din Europa Occidentală către piețe cu costuri mai mici ale forței de muncă, dar având o bază industrială. Autoliv, Schaeffer, Holzindustrie și Delphi Packard fac parte din acest grup, la care se adaugă producătorii de anvelope Michelin și Continental. O altă categorie este formată de producătorii de bunuri alimentare - Bunge (uleiuri alimentare), Ursus (bere) și Coca-Cola. Singurul producător de bunuri de larg consum este Arctic.

Din cele 15 companii din domeniul energetic cu capital străin, 13 sunt foste companii de stat. În această categorie intră OMV Petrom, cea mai importantă companie non-financiară după cifra de afaceri (3 mld. euro) și cu cei mai mulți angajați, peste 30.000 de persoane. Actuala companie nu reprezintă însă întreaga parte din fosta companie de stat. Compania austriacă de stat OMV, în calitate de acționar majoritar, a înființat alte companii prin scoaterea unor activități din interiorul fostului Petrom. Spre exemplu, astfel a luat ființă OMV Petrom Gas. Tot din domeniul petrolier fac parte și Rompetrol Rafinare și Downstream, Lukoil și Petrotel Lukoil. Toate aceste companii operează rafinăriile desprinse în 1997 din fosta Companie Națională de Petrol, devenită ulterior Petrom. Rompetrol este un caz mai special, fiind inițial privatizată către o companie înregistrată în Antilele olandeze, dar având ca acționar principal pe omul de afaceri român Dinu Patriciu. În 2007, firma petrolieră de stat a Kazahstanului a achiziționat pachetul de control de la Dinu Patriciu. Restul companiilor privatizate provin din cele două companii de distribuție a gazelor naturale, Distrigaz Nord și Distrigaz Sud, privatizate în 2005 către Eon Gaz (Germania) și, respectiv, Gaz de France, precum și din filialele fostei companii de distribuție a electricității. Tot în 2005, filialele Electrica au fost vândute astfel: Oltenia - Cez (Cehia), Moldova - Eon (Germania), Banat și Dobrogea - Enel (Italia). În 2008, a fost vândută și Muntenia Sud (București-Ilfov) tot către Enel. Compania cu capital ungar Mol România este singurul operator al unei rețele de benzinării cu investiție proprie. OMV Marketing este rezultată din fuziunea unor activități similare ale fostei rețele de distribuție a produselor petroliere a OMV de dinainte de privatizare și ale Petrom.

Din cele 95 de companii de top cu capital străin, 16 activează în comerț, ca angroșiști și/sau retaileri. Aici se regăsesc operatorii marilor lanțuri de hipermarketuri: Metro (și Praktiker), Carrefour (și Bricostore), Kaufland, Real, Selgros, Penny, Cora, Plus, Auchan și Billa. La acestea se adaugă importatori și distribuitori precum: Piruze, Top Brands Distribution, Procter & Gamble și Unilever. Aceste companii au totalizat în 2009 o cifră de afaceri de 7,85 mld. Euro.

Un domeniu important după cifra de afaceri este cel farmaceutic. Aici regăsim atât marii importatori, cât și operatorii rețelelor de farmacii. Totalul cifrei de afaceri din 2009 a celor 6 companii cu capital străin din acest domeniu – Mediplus, Farmexpert, Relad, Fildas, Sensiblu și Farmexim – a depășit 1,68 mld. euro. Mai lucrativă, însumând o cifră de afaceri de peste 1,83 miliarde euro, este distribuția produselor din tutun, principalele companii fiind British American Tobacco, Phillip Morris și JTI.

Companiile din domeniul telecomunicațiilor se remarcă prin rata foarte ridicată a profitului. Cei doi operatori principali de pe piața telefoniei mobile, Vodafone și Orange, aveau fiecare o cifră de afaceri în 2009 de circa 1 miliard euro, cu o rată a profitului de peste 30%. În această categorie, dar cu o cifră de afaceri și rată a profitului semnificativ mai mici, intră și Romtelecom, fostul monopol al telefoniei fixe privatizat în 1998 către compania publică OTE din Grecia.

Pentru importatorii auto, anul 2009 a fost unul dificil, având în vedere scăderea masivă a vânzărilor de autoturisme din cauza recesiunii. Cei doi importatori reprezentați în top 130 sunt Porsche România și Renault. În fine, ca urmare a lichidării distribuitorilor locali de semințe prin programul ASAL, piața românească a devenit liberă pentru pătrunderea multinaționalelor. În 2009, Alfred Toepfer International și Cargill au însumat o cifră de afaceri de peste 520 milioane euro.

În ciuda privatizărilor masive din perioada tranziției, la nivelul anilor 2010-2011 statul român încă mai păstra controlul asupra unei părți importante din înălțimile de comandă ale economiei, îndeosebi în domeniul energetic și în transporturi. Pentru unele dintre aceste companii, precum producția de energie din surse nucleare și hidro, este mai greu de argumentat în favoarea privatizării, din motive de specific al activității, regim al proprietății și de quantum al investițiilor din trecut. Cele mai multe companii sunt din domeniul producției, transportului și distribuției energiei electrice, după cum urmează:

- producție: Hidroelectrică, Electrocentrale București, complexe Craiova, Turceni și Rovinari, Electrocentrale Deva;
- transport: Transelectrica;

- distribuție: Electrica Muntenia Nord, Transilvania Sud și Nord, componente ale Electrica.

Strâns legată de producția de energie este industria cărbunelui, respectiv Societatea Națională a Lignitului Oltenia (SNLO). În domeniul gazelor naturale, statul deține Romgaz, compania care exploatează cea mai mare parte a gazelor naturale din România, și Transgaz, operatorul rețelei de transport a gazelor. În domeniul bancar, statul are în proprietate CEC, devenită bancă. Cu o rețea foarte extinsă de unități teritoriale, CEC este a 5-a bancă după valoarea activelor. În domeniul transporturilor, statul are în proprietate CFR Călători și Marfă, precum și TAROM. Primele două au înregistrat în 2009 pierderi (în special CFR Marfă), din cauza condițiilor economice generale și a stării rețelei feroviare.³¹⁸ În sectorul bancar, în afara de CEC, statul deține și Eximbank, aceasta din urmă neintrând în top 130. Singura companie de stat din top 130 cu caracter productiv este combinatul chimic Oltchim. În fine, companii de stat din alte domenii de activitate sunt Poșta Română, Loteria Națională, Romsilva și Compania Națională de Autostrăzi și Drumuri Naționale (CNADNR).

Cele 10 companii cu capital privat preponderent sau integral autohton din top 130 acoperă o gamă largă de domenii de activitate. Șase dintre acestea reprezintă investiții proprii și patru provin din privatizarea unor foste active de stat. Primul grup include, în ordinea descrescătoare a cifrei de afaceri pe 2009:

- RCS&RDS, o companie de telecomunicații, cu 391 milioane euro;
- Arabesque, importator, engrosist și retailer, cu 307 milioane euro;
- Romstrade, o societate de construcții, cu 267 milioane euro;
- Dedeman, importator, engrosist și retailer, cu 251 milioane euro;
- Spedition, societate de logistică și transport rutier de mărfuri, cu 220 milioane euro;
- Oscar Downstream, societate de logistică și transport rutier de mărfuri, cu aproape 200 milioane euro;

Cele 4 companii cu capital privat românesc care au făcut parte din procesul de privatizare includ:

- Interagro, un holding agricol și petrochimic, cu 312 milioane euro;
- Fondul Proprietatea, fond de investiții închis creat de guvernul Tăriceanu prin Legea 247/2005, ca formă de despăgubire a persoanelor ale căror proprietăți au fost naționalizate de regimul comunist, cu 311 milioane euro;

³¹⁸ Dintre cele 25 de companii de stat din top 130, conform datelor MFP, 9 au înregistrat pierderi în 2009: Electrica, RADET, SNLO, CFR Călători, CFR Marfă, Oltchim, TAROM și CNADNR.

- Hidroconstrucția, societate de construcții specializată în construcția de hidrocentrale, privatizată prin MEBO în prima parte a anilor '90, cu 264 milioane euro;
- Grup Servicii Petroliere, societate specializată în foraj marin, care a preluat fostele platforme ale companiei naționale petroliere, care activau în Marea Neagră.

Componența celor mai importante 130 de companii din economia României relevă dominația capitalului străin asupra celui autohton, în condițiile unei prezențe încă semnificative a statului în economie, în special în sectorul energetic. Capitalul străin controlează cele mai multe și cele mai mari companii din domeniile strategice ale economiei, care sunt profitabile în condițiile competiției de pe piața românească infinit mai reduse decât pentru marea majoritate a firmelor mici și mijlocii. Multe dintre aceste întreprinderi dețin o poziție de monopol sau oligopol.

Top 150 capitaliști români

În secțiunea precedentă, am putut analiza raportul dintre capitalul străin și cel autohton la nivelul a ceea ce am numit înălțimile de comandă ale economiei, respectiv cele mai importante companii după cifra de afaceri, profituri și număr de angajați. Prezența minoritară a capitalului autohton în zona strategică a economiei - numai 10 din cele 130 de companii de top - nu permite o analiză comparativă a domeniilor de activitate economică a capitalului autohton și a celui străin.

Tabel 3.17 Capitalul străin și cel autohton în economia României

domeniu	capital străin	capital autohton
energie	15	20
producție industrială	18	29
construcții	0	34
transporturi	0	6
comerț, retail	16	38
intermedieri financiare	28	7
agricultură	2	4
imobiliare	0	78
turism, horeca	0	34
farmaceutice	7	7
auto	2	0
ITC	3	8
tutun	4	0
altele	0	23

Sursa datelor: Ziarul Financiar. *Top 300 cele mai mari companii și bănci*, International Business Promotion - *Major Companies in Romania*, Forbes România - Top 500 miliardari români 2010.

Pentru a culege date despre capitalul autohton, am utilizat informațiile din topul celor mai bogați 500 de capitaliști români, întocmit de Forbes România în 2010, selectând un eșantion de disponibilitate din cele mai bine plasate 150 de persoane din listă. Aceste date au fost puse în analiză comparativă cu cele 95 de companii cu capital străin din cele 130 de top din economie. Testul de omogenitate a acelor două loturi de companii a relevat faptul că structura pe domenii de activitate este diferită.³¹⁹

Capitalul străin și cel autohton sunt prezente în domenii diferite ale economiei României. Altfel spus, foarte rar se află în competiție directă. *Capitalul străin, prin privatizări strategice și investiții directe, a ocupat înălțimile de comandă ale economiei* - sectorul financiar-bancar, marile companii energetice, producția industrială de mare volum, telecomunicațiile, importul și distribuția produselor farmaceutice și comerțul prin lanțurile de hypermarketuri. *Capitalul autohton este prezent mai ales în zonele periferice, marginale ale economiei*, mult mai expuse riscului economic și mai puțin intensive din punct de vedere al capitalului rulat - imobiliare, comerț, construcții și turism.³²⁰ Pe această bază, se poate afirma că economia României este mai puțin o economie națională, ci una integrată economiei europene, în care capitalul străin, aproape în totalitate vest-european, se află în centrul angrenajului economic, iar capitalul autohton la periferie.

Capitalul străin în România: o comunitate corporativă

Termenul de comunitate pare a fi mai apropiat de lumea satului decât de companiile multinaționale, care evocă o imagine cosmopolită. William Domhoff consideră că există multe tipuri de legături și elemente de apropiere între marile companii³²¹. Pentru corporațiile americane, la nivelul funcționării

³¹⁹ Testul statistic de omogenitate pe distribuția chi-pătrat (χ^2) a structurii relative a două eșantioane - în cazul nostru, proporțiile domeniilor de activitate dintre capitalul străin și cel autohton - a relevat o valoare $p < 0,001$; la un nivel de semnificație de 99%, ipoteza proporțiilor similare a celor două structuri a fost respinsă în favoarea ipotezei alternative, a unei structuri relative diferite în cele două populații.

³²⁰ Ne referim aici la activități de brokeraj, de intermediere pe piață și la speculațiile imobiliare, nu la dezvoltarea imobiliară (proiecte de construcție de clădiri de birouri sau zone rezidențiale) care sunt intensive în rularea de capital.

³²¹ William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed. 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 24-26.

de zi cu zi, acestea includ: folosirea aceluiași gen de firme de consultanță juridică, publicitate, contabilitate și audit, a acelorași proceduri de contractare și externalizare, acționari și membri ai consiliilor de administrație comuni. De asemenea, corporațiile americane reprezintă valori comune și împărtășesc același obiectiv general, realizarea profitului.

Încă de la jumătatea secolului al XX-lea, C. Wright Mills remarca existența unei „rețele elaborate de posturi de conducere interconectate”, ce reprezentau o „trăsătură solidă a vieții în lumea afacerilor”.³²² Pentru Mills, aceste legături sociale permiteau schimburi de vederi în situații mai puțin formale între persoane cu interese și viziune asupra lumii similare. La vremea aceea lipseau, însă, instrumentele metodologice de studiu a acestor rețele sociale.

Analiza rețelilor sociale ca metodă de studiu în științele sociale a început să se dezvolte începând cu anii 1950, având ca punct de plecare interesul antropologilor pentru descrierea structurii sociale, percepută sub forma unei rețele a vieții sociale. Începând cu anii 1970, s-a acumulat o vastă cantitate de cunoaștere, facilitată în ultimele decenii de tehnologia informației. Un promotor important la începuturile acestui proces prin contribuțiile sale la dezvoltarea sociogramelor a fost Jacob Moreno, născut în România și emigrat în SUA.³²³ Aplicabilitatea analizei rețelilor sociale, în special în activitatea serviciilor de informații, a reprezentat un factor puternic stimulator în dezvoltarea metodologiei analizei rețelilor sociale.³²⁴ În cele ce urmează, ne propunem să cercetăm în ce măsură capitalul străin din România formează o comunitate corporativă.

Metodologie

În analizele sociologice ale comunității corporative din perspectiva analizei structurii de putere, principalele teme de interes sunt următoarele³²⁵:

³²² C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 2000), p. 123.

³²³ John Scott, *Social Network Analysis*, ed 2. (London: Sage, 2000), Robert Hanneman și Mark Riddle, *Introduction to social network methods* (Riverside: University of California, 2005).

³²⁴ Mihaela Berbec, "Intelligence networks - the model based methodological problem", *Calitatea Vieții*, no., 1-2, (2009).

³²⁵ William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 24-119.

- legăturile prin consiliile de administrație: membrii unui CA al unei companii fac parte din consiliile de administrație ale altor companii;
- forme asociative în susținerea intereselor comune: participarea în organizații patronale, lobby, think-tank-uri (grupuri de reflecție);
- forme asociative în activități sociale: fundații, campanii umanitare, campanii sociale etc.
- alianțe strategice formale: punerea în comun de cunoaștere prin activitatea de cercetare-dezvoltare, standarde industriale etc.;
- instituții de socializare: școli și universități private de prestigiu, cu taxe ridicate de admitere;
- cluburi sociale, de petrecere a timpului liber și de sport cu circuit închis, care permit formarea unor grupuri de loisir.

Întrebarea firească ar fi care dintre acestea sunt potrivite societății românești sau sub ce forme le întâlnim. Spre exemplu, în România nu există universități particulare de elită. De asemenea, organizarea companiilor nu este precum în SUA. Membrii consiliilor de administrație nu fac parte și din CA-urile altor companii. În cazul companiilor cu capital străin, acestea sunt conduse de un director executiv și un CA numit de firma-mamă. Companiile românești sunt conduse, de obicei, direct de proprietar, care de cele mai multe ori este chiar antreprenorul fondator, forma de corporație de tip american nefiind practică.

Pe de altă parte, există și în România forme asociative, de tipul organizațiilor profesionale sau patronale, camere de comerț ș.a. Acestea oferă un cadru de interacțiune între directorii de companii, precum și între aceștia și decidenții politici. Relațiile de tip rețea, țesute în jurul acestor organizații, ar constitui un obiect legitim de cercetare. În fine, cluburi sociale, precum Jockey Club, există și în România, dar acestea sunt prea puțin vizibile și asupra acestora nu se pot găsi decât cu greutate informații, motiv pentru care au fost excluse din analiză.

Pentru a studia în ce măsură capitalul străin din România formează o comunitate corporativă, am identificat 3 organizații reprezentative pentru mediul de afaceri: Consiliul Investitorilor Străini (CIS), Camera de Comerț Americană în România (AmCham) și Asociația Română a Băncilor (ARB). Procedura va consta în analiza apartenenței de rețea. Datele culese despre organizațiile membre ale celor 3 organizații sunt centralizate sub forma unei matrici, în care celulele sunt completate cu informații despre relațiile organizaționale. Pentru acest tip de analiză, am utilizat softul Ucinet, versiunea 6.

Amcham

Camera de Comerț Americană în România a luat ființă în 1993, fiind fondată de companii americane intrate pe piața românească. AmCham se prezintă drept o organizație non-profit și non-politică, care promovează interesele comerciale și economice ale comunității de afaceri americane, internaționale și locale în România.³²⁶ Organizația este parte a unei rețele internaționale cu 105 organizații membre din 91 de țări, afiliate la *US Chamber of Commerce*, cu sediul la Washington, D.C.³²⁷ În România, AmCham avea peste 300 de membri în anul 2010, pe următoarea structură:

- patron: companie corporativă cu prezență a logo-ului la evenimentele, în publicațiile și site-ul AmCham și participare lărgită și gratuită la întâlnirile cu oficiali români;
- corporativ: companii cu cifră de afaceri anuală de peste 5 milioane USD;
- business: companii cu cifră de afaceri anuală de până la 5 milioane USD;
- organizații non-profit;
- membrii individuali: consultanți sau free-lanceri, care nu sunt asociați cu organizații din celelalte categorii de membri.

AmCham este organizată pe comitete tematice, fiecare prezidat de o companie membră, în funcție de specificul activității. În afara comitetelor, care sunt permanente, se pot forma grupuri de lucru ad-hoc (*task force*). Principala activitate a comitetelor urmărește obiective de *business advocacy*, respectiv reprezentare și lobby prin elaborarea de documente de poziție cu privire la politici publice, mediul de afaceri, practici de afaceri și realizarea de întâlniri cu înalți demnitari și oficiali români. Printre tipurile de evenimente organizate sub egida AmCham se pot enumera: seminarii, mese rotunde, business breakfast, întâlniri de *mentorship*, evenimente festive. Spre exemplu, agenda evenimentelor pe lunile februarie-aprilie 2010 a inclus întâlniri cu ministrul de finanțe, ministrul comunicațiilor, ministrul muncii, precum și adunarea generală anuală. Dintre membri AmCham, am reținut pentru analiză cei 100 de membri din categoria corporativă.

³²⁶ www.amcham.ro, accesat la 15.10.2009.

³²⁷ Activitățile US Chamber of Commerce sunt mult mai substanțiale în SUA. Pentru o analiză a acestora, a se vedea Jacob Hacker și Paul Pierson, *Winner-Take-All Politics: How Washington Made the Rich Richer and Turned Its Back on the Middle Class* (New York: Simon & Schuster, 2010), pp. 119-130, 275-279.

Consiliul investitorilor străini

Consiliul Investitorilor Străini (CIS) a fost înființat în 1997, în 2010 având 110 membri, companii multinaționale active pe piața din România. Obiectivele fixate prin statut cuprind:³²⁸

- promovarea cooperării, comunicării și dialogului dintre Consiliu și autoritățile române;
- reprezentarea, exprimarea și susținerea opiniilor împărtășite de membri în promovarea intereselor comune;
- cooperarea cu autoritățile din România în vederea depășirii obstacolelor și dificultăților care pot exista în relațiile cu investitorii străini și în relațiile economice cu alte țări;
- promovarea intereselor comunității de afaceri internaționale în România;
- informarea membrilor săi și a altor persoane interesate cu privire la climatul investițional general din România.

CIS este condus de un Comitet Director, care stabilește prioritățile de lobby și înființează grupuri de lucru specializate pentru urmărirea acestora, în 2010 existând 8 astfel de grupuri. Deciziile se iau prin consens. CIS organizează evenimente, dar cu o frecvență mai redusă decât AmCham. În schimb, la unul dintre evenimente co-organizate de CIS în anul 2009, *Romanian Economic Forum*, a participat președintele României, Traian Băsescu, ocazie cu care a ținut și un discurs. Serviciile și produsele pe care le oferă CIS membrilor săi includ: lobby, publicarea unei cărți albe privind climatul investițional din România o dată la doi ani, un newsletter zilnic, un buletin săptămânal și participarea la activitatea din grupurile de lucru. Pe site-ul instituției sunt evocate rezultatele activității de lobby în privința politicilor publice și a legislației, îndeosebi în domeniul fiscal, al legislației muncii și al piețelor de capital, fapt evocat și de analize independente.³²⁹

³²⁸ www.fic.ro/organization1/general_provisions.html, accesat la 20.11.2009.

³²⁹ Vladimir Pasti, *Noul capitalism românesc* (Iași: Polirom, 2006), p. 457.

ARB

Asociația Română a Băncilor (ARB) a fost înființată în 1991 de către 14 bănci comerciale. Calitatea de membru este restrânsă la instituții de credit și sucursalele băncilor străine prezente în România. Scopul principal al ARB este reprezentarea și apărarea intereselor profesionale ale membrilor săi. Principalele atribuții, potrivit statului, sunt următoarele³³⁰:

- organizarea și asigurarea dialogului între instituțiile de credit, promovarea principiilor politicii bancare în domeniile de interes general ale membrilor;
- studierea problemelor de interes pentru instituțiile de credit, promovarea cooperării, informarea membrilor asociației și publicului, precum și organizarea serviciilor de interes comun;
- colaborarea la publicarea de reviste de specialitate, studii, cărți sau alte materiale care pot ajuta sau promova activitatea bancară;
- colaborarea cu centrul de formare profesională și perfecționare în domeniul bancar pe linia organizării de cursuri de specialitate pentru cadrele din sistemul bancar;
- asigurarea și organizarea relațiilor asociației cu presa, radioul, televiziunea și în general cu orice alt mijloc de informare în mass-media.

ARB a inițiat un dialog instituțional cu Banca Națională a României, Ministerul Economiei și Finanțelor, Ministerul Justiției, Ministerul Administrației și Internelor, Ministerul Agriculturii, Pădurilor și Dezvoltării Rurale, comisiile de specialitate ale Parlamentului, Oficiul Național de Prevenire și Combatere a Spălării Banilor și alte instituții de stat. Potrivit propriei prezentări, conducerea ARB este invitată frecvent să ia parte la întâlniri la vârf cu decidenți din diverse instituții publice, ocazie cu care este expusă opinia asupra problemelor importante ale sistemului bancar și ale economiei naționale. Ca și celelalte două organizații, ARB este organizată pe grupuri tematice de lucru, denumite comisii tehnice.

³³⁰ <http://www.arb.ro>, accesat la 02.12.2009.

Comunitatea corporativă

În centrul rețelei companiilor cu capital străin din România se află reprezentanți ai sectorului financiar-bancar. BCR și BRD, cele mai mari companii din 2009 după cifra de afaceri, se regăsesc aici, având calitatea de membru în toate cele 3 organizații pe promovare și susținere a intereselor investitorilor străini. Raiffeisen Bank și ING completează nucleul rețelei. Pe un al doilea nivel de centralitate se află companii membre a două dintre cele trei organizații. În acest grup de 26 de multinaționale, cea mai frecventă categorie este tot cea financiar-bancară, în care regăsim alte bănci majore de pe piață precum Bancpost, Piraeus Bank și Alpha Bank. Alte companii reprezentative din această categorie sunt Enel, Romtelecom, importatorul de produse farmaceutice A&D Pharma, consultantul Deloitte și producătorii Delphi, Pirelli, Coca Cola și Carpatcement.

Printre membrii exclusivi ai AmCham se regăsesc îndeosebi companii cu acționariat american sau cu prezență pe piața americană, precum Ford, Eli Lilly, Pfizer, Intel, Dell, Provident Financial, Motorola, RIB Bank, Romexterra Bank și McDonald's România. Din Consiliul Investitorilor Străin fac parte o bună parte din companiile din top 130. De altfel, președinția pe 2010 a CIS este deținută de directorul general al OMV Petrom. Alte companii membre ale CIS sunt: Dacia-Renault, ArcelorMittal, Vodafone, Orange, Carrefour, Praktiker, Metro, Michelin, Arctic, Cargill, BAT, Eon, GDF Suez, Lafarge și Ursus Breweries.

Calitatea de membru al acestor organizații înseamnă și legături sociale între directorii companiilor cu capital străin. Prezența la activitățile grupurilor de lucru, la evenimentele publice, la reuniunile periodice reprezintă ocazii de stabilire a unor contacte sociale, dialog și armonizare a punctelor de vedere. Din perspectiva analizei structurii de putere, calitatea de membru în aceste organizații a atât de multor companii importante cu capital străin și existența unei rețele al cărei nucleu este reprezentat de capitalul străin financiar-bancar, reprezintă o recunoaștere implicită a importanței impactului deciziilor luate la nivelul conducerii aparatului de stat asupra mediului de afaceri. Pe cale de consecință, capitalul străin a inițiat un cadru de promovarea a intereselor sale prin influențarea politicilor publice.

Tranziția și economia României

Tranziția din Europa centrală și de est a însemnat un proces istoric unic de trecere de la o formă de organizare economică și socială - socialismul după model sovietic - la alta, de tip capitalist. În România, tranziția s-a dovedit a fi mult mai lungă și dificilă față de valul de optimism generat de Revoluția din Decembrie 1989. Spre deosebire de așteptările și percepția populației, situația de faliment economic a vechiului regim era structurală. După Revoluție, nivelul de trai s-a îmbunătățit doar câtă vreme nu s-a epuizat rezerva valutară acumulată prin restrângerea consumului populației din anii 1990. În condițiile unui deficit extern structural, al lipsei valutei necesare importurilor pentru economie și bunăstarea populației, guvernele succesive au inițiat acorduri de împrumut cu instituțiile financiare internaționale pentru susținerea balanței de plăți. Aceste acorduri, asemenea celorlalte state foste socialiste, au sintetizat liniile directoare ale tranziției economice, a cărei variabilă strategică a fost privatizarea. Formularea strategiei tranziției a aparținut Occidentului, prin instituțiile financiare internaționale. O anumită variație între guvernele din perioada tranziției a fost posibilă numai în măsura în care erau dispuse să riște ruperea acordurilor cu FMI.

Tranziția economică a avut loc în paralel cu tranziția politică, respectiv construcția instituțiilor specifice unei democrații de tip occidental și a procesului de aderare a României la cele două structuri politice occidentale majore, NATO și Uniunea Europeană. Finalul tranziției, respectiv încheierea transformărilor structurale din economie, a coincis cu aderarea României la cele două organizații interstatale. Acest fapt subliniază tocmai din interdependența dintre latura economică și cea politică a tranziției.

Structura economiei României post-tranziție nu mai este una specifică unei economii naționale, ci uneia liberalizate și integrate în economia mondială, îndeosebi în spațiul economic european. Deficitul extern structural din perioada tranziției a fost depășit, dar cu prețul trecerii la un model economic bazat pe un consum susținut mai ales prin îndatorare. Câtă vreme fluxurile de capital străin către România erau menținute, creșterea economică pe bază de consum a putut continua. Vestul Europei exporta capital și bunuri de larg consum către România și, în schimb, importa forță de muncă, subansamble și componente pentru produsele finite și unele materii prime. În acest sens, se poate argumenta că poziția economică a României în cadrul economiei europene este una periferică.

Înteruperea fluxului de capital dinspre Europa de Vest a arătat cât de fragilă era creșterea economică. La 20 de ani de la începerea tranziției, România avea să se confrunte din nou cu un deficit al balanței de plăți externe pe care nu-l poate susține din resurse proprii, fiind nevoită să ceară sprijinul instituțiilor financiare internaționale. Privatizările din perioada de tranziției au marcat decisiv structura de proprietate. La nivelul înălțimilor de comandă ale economiei - cele mai mari și importante companii, din domeniile strategice - predomină capitalul străin. La nivelul anului 2010, numai 10 din cele 130 companii de top după cifra de afaceri din 2009 sunt deținute de capitalul autohton. Prin deținerea a 25 din cele 130 de companii de top, statul continuă să aibă un rol semnificativ în economia reală, îndeosebi în energie și turism. Realizarea unei breșe decisive în aceste zone din economie constituie miza strategică a acordurilor cu instituțiile financiare internaționale din perioada 2011-2015. Marele beneficiar al privatizării celei mai importante și mai profitabile părți din fosta economie de stat a fost capitalul străin.

O analiză comparativă pe două loturi de disponibilitate - cele 95 de companii cu capital străin din cele 130 de top și primii 150 din top 500 capitaliști români pe 2010 - a relevat poziționarea strategică, în centrul economiei, a capitalului străin și cea periferică a capitalului autohton. Dacă sectorul financiar-bancar, cel energetic și producția industrială de mare volum sunt deținute de capitalul străin, cele mai importante piețe pentru capitalul autohton sunt sectorul imobiliar, comerțul, construcțiile și turismul. Pe lângă faptul că acestea sunt mult mai expuse șocurilor economice, succesul în afaceri este puternic influențat de deciziile politice, fie că vorbim de restituirea proprietăților în cazul imobiliarelor, contracte publice pentru construcții sau reglementarea în general pentru comerț și turism.

Capitalul străin din România s-a grupat sub forma unor organizații de promovare și susținere a intereselor sale economice în relația cu puterea politică. În centrul acestei rețele organizaționale se află, precum în economie, capitalul financiar-bancar. Totodată, datorită contactelor sociale dintre directorii companiilor cu capital străin, stabilite în cadrul acestor organizații, putem vorbi de existența unei comunități corporative în România.

Dacă reprezentanții capitalului străin au știut să se organizeze pentru a influența deciziile politice, rămâne de văzut cum se desfășoară acest proces în cazul unor decizii strategice. O altă problemă de cercetat constă în relația dintre capitalul autohton și partidele politice.

Capitolul 4

Cadre și partide politice

Cine ne conduce? Mai importante decât numele celor care vremelnic ocupă poziții de decizie la vârful aparatului de stat la nivel central și local, precum și în partidele politice sunt profilul social, modul de formare și selecție al acestor bărbați și femei. Cu alte cuvinte, care este compoziția socială a elitei politice? Având în vedere rolul esențial al partidelor politice în funcționarea democrației, precum și în recrutarea persoanelor care vor ocupa demnități publice, vom căuta să analizăm organizarea și funcționarea principalelor partide politice din România. Capitolul se încheie cu studiu de caz privind o decizie cu impact major pentru societatea românească, relevantor pentru structura și funcționarea puterii politice: încheierea acordului privind pachetul de asistență financiară din partea FMI, Băncii Mondiale și UE din 2009.

Ipoteza de lucru este că, nefiind capabili să influențeze deciziile politice în același mod precum capitalul străin, față de care se află în inferioritate de resurse financiare și de sprijin la nivelul instituțiilor internaționale, unii reprezentanți ai capitalul autohton mai degrabă au ales calea implicării directe în politică, preluând controlul asupra partidelor politice din mâinile politicianilor de profesie și tehnocraților. Controlul asupra aparatului de stat a oferit unei părți din capitalul autohton un acces necesar și suficient la resurse economice, astfel încât să mențină o anumită oarecare poziție de putere față de capitalul străin și, mai ales, o poziție superioară de status față de restul straturilor sociale. Ipoteza enunțată necesită cercetarea atât a vârfului ierarhiei aparatului de stat, cât și a organizării și funcționării partidelor politice, prin care se derulează mecanismul de recrutare și selecție a celor ce acced spre vârful vieții politice.

Având în vedere conotațiile termenilor de elite politice și clasă politică, am optat pentru termenul de cadre politice, mult mai neutru. Avantajul utilizării termenului de cadre politice este dat de faptul că acoperă nucleul de control și decizie la nivelul aparatului de stat, central sau local, precum și conducerile partidelor politice. La originea termenului de cadre se află o noțiune militară,

reprezentând efectivele permanente, de înaltă pregătire, de conducere și comandă ale unităților militare. Lenin este creditat cu introducerea termenului în politică, prin comparația partidului politic cu o armată ale cărei cadre sunt formate de revoluționarii de profesie. Pe această cale a intrat și în limbajul curent. În sociologia politică, termenul a fost introdus Maurice Duverger.³³¹

Având în vedere varietatea cadrelor politice semnificative din România, reies mai multe nivele de analiză și subiecte de cercetare, din care reținem următoarele:

1) aparatul de stat la nivel central: compoziția socială a guvernelor României vreme de 20 de ani;

2) aparatul de stat la nivel local:

- schimbări structurale în distribuția resurselor financiare între guvernul central și teritoriu, în special în ceea ce privește cheltuielile de capital;
- compoziția socială a celor mai importanți aleși locali;
- impactul aleșilor locali asupra alegerilor generale: studiu de caz alegerile din 2008;

3) organizarea și funcționarea principalelor partide politice din România: compoziția socială a conducerilor de partid.

În sociologia politică, subiecte de cercetare precum cele de mai sus sunt prezente în lucrări ce au la bază teoria elitelor sau cea a dominației de clasă, pe care le-am tratat într-un capitol anterior. Dificultățile în cercetarea acestei tematici nu reies din lipsa cadrului teoretic, ci din caracterul atipic în raport cu metodele și tehnicile standard ale cercetării sociologice.³³² Ancheta pe bază de chestionar este imposibil de utilizat, în timp ce interviul nu permite decât cel mult studii în contexte specifice, cum ar fi elitele economice locale. Din acest motiv, abordările metodologice din sociologia clasică și cea contemporană prezintă o relevanță crescută.

Puterea politică între biografie și istorie

The Power Elite a lui C. Wright Mills rămâne de o importanță deosebită, fiind prima lucrare de analiză a structurii puterii din sociologia modernă.

³³¹ Dwaine Marwick, "Les cadres des partis politiques en Allemagne", *Revue française de sociologie*, 7, no., 1, (1966), pp. 621-622.

³³² A se vedea aprecierile lui Ioan Mihăilescu privind dificultatea realizării unor asemenea cercetări sociologice în Șerban Olah, *Elitele locale* (București: Editura economică, 2004), pp. 15 -16.

Sociologul american a avut o contribuție inovatoare din punct de vedere metodologic, făcând legătura dintre sociologia clasică, mai înclinată către construcția teoretică, și cea modernă, mai preocupată de cercetarea aplicată a unui context social dat. Prin lucrarea sa de analiză și critică socială a structurii puterii din societatea americană de la mijlocul secolului al XX-lea, Mills a oferit un punct de referință pentru orice altă cercetare ulterioară a acestei tematici. Unul dintre subiectele cărții *The Power Elite* privește pozițiile de vârf din statul american, respectiv asupra a ceea ce Mills a numit „directoratul politic”.³³³ Pentru Mills, problema de cercetat consta în „interacțiunea dintre istorie și biografie în stabilirea cursului vieții politice americane”.³³⁴ Metodologia utilizată a fost analiza biografiei sociale³³⁵, având drept instrument de cercetare fișele biografice a 513 persoane, reprezentându-i pe titularii dintre anii 1789-1953 ai celor mai importante demnități publice: președinte, vicepreședinte, speaker-ul Senatului și cel al Camerei Reprezentanților, membrii cabinetului (miniștrii) și membrii Curții Supreme de Justiție, care în SUA are rol și de Curte Constituțională. Au fost omiși membrii Congresului SUA, alții decât cei doi speakeri, deși unii senatori au dispus, mai ales în secolul al XIX-lea, de puteri semnificative. Președinții comisiilor din Congres ar fi fost relevanți, însă timpul și resursele la îndemână pentru o cercetare de o asemenea amploare nu au fost disponibile.

Principalele variabile de analizat, pe baza cărora au fost construite fișele, au fost următoarele:

- originea socială: status social (după avere) al familiei, statutul socio-ocupational al tatălui;
- moștenirea de rol: prezența părinților sau a rudelor de gradul II în politică;
- educația: forma de învățământ absolvită și specializarea, cu importanță specială pentru absolvirea formelor de învățământ superior la universitățile de top din exclusivista Ivy League din nord-estul SUA, precum și a școlilor preuniversitare private de elită;
- apartenența regională: nu atât locul nașterii, cât cel din perioada de socializare;

³³³ C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 2000), p. 225-242.

³³⁴ Ibid.p. 226.

³³⁵ Unele dintre problemele concrete în operaționalizarea cadrului teoretic și identificarea surselor fezabile de date sociale relevante pentru *The Power Elite* sunt expuse în

———, *Imaginația Sociologică* (București: Editura Politică, 1975), pp. 287-302.

- imigrația;
- cariera profesională: statutul socio-profesional înainte de intrarea în demnitatea publică.
- nivelul debutului în cariera politică: local sau central;
- experiența politică la momentul accederii în poziția de vârf: parlamentară, în administrație, în mediul de afaceri, fără nicio experiență; mediana numărului de ani petrecuți în activități politice versus mediana în activități non-politice;
- experiența electorală: în ce măsură politicianul ajuns în poziții de vârf a acces în funcțiile anterioare prin filtrul alegerilor sau prin numiri.

Pe baza datelor obținute, Mills a identificat trei tipuri de politicieni de top: (1) politicianul de partid; (2) birocrațul politic, provenit din administrație; (3) *outsider*-ul politic, provenit din mediul de afaceri (marile corporații) sau firme de avocatură. Ca tendință generală, Mills observă proporția redusă a primului tip și prevalența celorlalte două, în special a ultimului. Aceste erau însă tendințele la mijlocul anilor '50 din secolul al XX-lea. Un alt element interesant desprins din această analiză este, de pildă, una dintre consecințele procesului de industrializare a SUA, început în ultimul sfert al secolului al XIX-lea: triplarea numărului de foști oameni de afaceri până la o treime din politicienii de vârf, atingând 40% în administrația Eisenhower (1953-1961).

Rockman și Aberbach au continuat și extins cercetarea asupra unuia dintre aspectele analizate de Mills, anume relația dintre decidenții politici și aparatul birocratic la nivelul guvernului federal american prin extinderea cercetării de la o selecție de politicieni de top la o anchetă pe bază de interviu.³³⁶ Pentru a identifica tendințele pe termen lung, ancheta a fost reprodusă în trei valuri, începând cu administrația Nixon, în 1970. Cele mai importante dintre variabilele utilizate au fost:

- socio-demografice: gen, etnie;
- originea socială: pe categoriile profesiuni liberale, alte profesiuni non-manuale, profesiuni manuale;
- educația: Harvard-Yale-Princeton, alte universități Ivy League, alte universități private eminente, mari universități de stat, universități străine;

³³⁶ Joel Aberbach și Bert Rockman, *In the Web of Politics: Three Decades of the U.S. Federal Executive* (Washington: Brookings Institution Press, 2000).

- activitatea profesională: sector privat, specialiști (educație, sănătate, științe), oameni ai legii, funcționari publici (local sau statal), militar, altă proveniență.

Pe baza experienței cercetărilor derulate în timp, Rockman și Aberbach recomandă interviul semi-structurat, pe cât posibil cu întrebări deschise cât mai numeroase, urmate în analiză de un sistem de codificare a răspunsurilor.³³⁷

Pentru Willam Domhoff, cel mai important cercetător contemporan american al structurii puterii, variabilele relevante în studiul persoanelor care ocupă pozițiile cele mai importante din guvernul SUA sunt profilul social, educațional și ocupațional. Documentele sociale reprezintă sursa principală în analiza biografiei sociale. Conform datelor obținute, cei mai mulți dintre membrii cabinetului provin din ceea ce Domhoff consideră a fi elitele puterii: comunitatea corporativă, clasa superioară (upper class) și rețeaua de formare a politicilor, adică fundațiile, asociațiile și alte organizații finanțate în principal de corporații și care produc rapoarte și analize de politici publice. Analiza longitudinală a administrațiilor prezidențiale dintre 1981 – 2009 arată un pattern similar în ceea ce privește compoziția socială de la vârful puterii executive americane. Față de acestea, în compoziția socială a administrației la instalarea în funcție a președintelui Obama ponderea politicianilor de carieră sau a unor foști înalți funcționari este mai ridicată decât cea a celor cu experiență corporativă.³³⁸

Sociologia europeană contemporană

Marea Britanie prezintă o particularitate ce derivă din tradiția parlamentară: toți membrii guvernului sunt în același timp și parlamentari, de obicei aleși prin vot direct în Camera Comunelor și, mai rar, pairi din Camera Lorzilor. Așadar, cercetările asupra parlamentarilor acoperă întreaga clasă politică britanică. În cercetarea sa de la finele anilor '80 asupra structurii puterii din Marea Britanie, John Scott a extins aria de acoperire a analizei și asupra înalților funcționari publici, ambasadorilor, judecătorilor de la cele mai înalte curți și a ofițerilor cu cele mai înalte grade din forțele armate.³³⁹ Principalul

³³⁷ Joel Aberbach și Bert Rockman, "Conducting and Coding Elite Interviews", *PS: Political Science & Politics*, 35, no., (2002), pp. 673-676.

³³⁸ William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 183-195.

³³⁹ John Scott, *Who Rules Britain?* (Cambridge: Polity Press, 1991), pp. 124-139.

obiectiv a fost identificarea mediului social și de recrutare, pe baza profilului educațional, pe două variabile: (1) educația de bază: frecventarea școlilor private, în special cele de top, între care Eton; (2) educația superioară: studii superioare, în special Oxbridge (Oxford și Cambridge).

Pe baza datelor obținute, Scott concluzionează că majoritatea membrilor parlamentului britanic sunt recrutați din anumite medii sociale, nereprezentative pentru societatea britanică în ansamblu. Un studiu similar asupra profilului educațional și social al parlamentarilor britanici de după alegerile generale din 2005, a relevat menținerea disparităților între aleși și alegători. Absolvenții de școli private și ai universităților de top, în special Oxbridge, au o reprezentare disproporționată în raport cu ponderea lor în societate. În ceea ce privește situația pe partide, probabilitatea de a fi absolvent de școli private și Oxbridge este cea mai ridicată în cazul conservatorilor și cea mai redusă în cazul laburiștilor.³⁴⁰

Sociologul francez de origine română Mattei Dogan s-a făcut remarcant printr-o serie de studii privind clasa politică franceză. Dogan preferă să nu utilizeze termenul de elită, ci pe cel de clasă politică, deoarece „cuvântul elită nu este comod de utilizat, din cauza conotațiilor sale de neșters”.³⁴¹ Termenul de clasă politică este preluat de la Mosca. Dogan consideră că, din punct de vedere al stratificării sociale, clasa politică nu este o clasă socială, deoarece îi lipsește coerența internă. În ciuda acestui fapt, termenul a fost folosit în literatura sociologică, având în vedere existența unui grup de politicieni de profesie și utilizarea sa în media, discursul public și de către cetățeni. În clasa politică, Dogan îi include pe „toți acei care gestionează monopolul legitim al forței de constrângere, măcar principalele pârghii la nivel național”.³⁴² În Franța, clasa politică ar fi compusă din categorii multiple, din care Dogan distinge trei ca fiind importante:

- (1) demnitarii aleși: parlamentarii;
- (2) demnitarii numiți: miniștrii, care împreună cu parlamentarii reprezintă, teoretic, națiunea;

³⁴⁰ "The Educational Backgrounds of Members of the House of Commons and House of Lords," (The Sutton Trust, 2005).

³⁴¹ Mattei Dogan, "Clasa politica franceză. Compoziție și profesionalizare", *Revista de cercetări sociale*, no., 3, (1995),

p. 3.

³⁴² Ibid., p. 3.

(3) înalții funcționari, care ocupă mecanismele strategice ale statului; pe această Dogan îi numește mandarini, împrumutând denumirea oficialilor imperiali chinezi.

Asupra mărimii clasei politice, după diverse evaluări, Dogan se oprește la o ipoteză operațională cu un total de circa 3.000 de persoane pe durata a aproape un deceniu și jumătate, respectiv cele două mandate prezidențiale ale lui François Mitterrand (1981-1995).

Variabilele principale luate în considerare în analiza clasei politice au fost următoarele:

- cariera profesională: statul socio-profesional înaintea intrării în demnitatea publică;
- experiență electorală: accesarea la demnitatea publică prin alegeri sau numire;
- educația: forma de învățământ absolvită (specializarea), cu atenție specială pentru educația de prestigiu, în acest caz ENA;
- dependența de venitul de la buget: ponderea în venitul persoanelor a salariilor, indemnizațiilor aferente demnității publice.

Metodologia propusă și întrebuințată de Dogan prezintă asemănări cu cea a lui C. Wright Mills. Ca și la Mills, tehnica de selecție a cazurilor - mai concret, includerea înalților funcționari publici și a membrilor guvernului în detrimentul relativ al parlamentarilor - se resimte și în concluziile cercetării. În cazul Republicii a V-a Franceze, Dogan consideră că principala cale de acces în clasa politică este mandarinatul, respectiv recrutarea cadrelor din rândul înaltei birocrații. O altă tendință importantă este profesionalizarea. Cariera politică este etapizată pe termen lung, în care mandatul parlamentar sau fotoliul ministerial se află spre final, asemănător față de *cursus honorum* roman.

Cercetări privind elita sau clasa politică din România

După cum remarca Ioan Mihăilescu, multe lucrări asupra persoanelor aflate în poziții de decizie de la vârful ierarhiei aparatului de stat din România se opresc doar la analize teoretice și metodologice, din pricina dificultăților

metodologice în ceea ce privește studiul puterii politice.³⁴³ O altă categorie de motive ține de istoria sinuoasă a dezvoltării în România a sociologiei ca știință în general, și a sociologiei politice în special.³⁴⁴

Înainte de a pleca din România, Mattei Dogan a publicat în 1945 o lucrare de analiză a democrației parlamentare dintre cele două războaie mondiale, în care a tratat trei teme majore: regimul politic, alegerile generale și originea socială a parlamentarilor. Pornind de la datele culese în acea perioadă, Dogan a extins ulterior analiza privind compoziția socială a parlamentului, rezultatele fiind accesibile publicului românesc de abia după Revoluția din Decembrie 1989.³⁴⁵

Asupra regimului politic și a structurii puterii din România interbelică, Dogan prezintă o serie de concluzii, deosebit de relevante din punct de vedere istoric.³⁴⁶ Liderii dominau autoritar partidele politice, în principal datorită sistemului electoral, care prevedea întocmirea listelor electorale pentru scrutinul de tip proporțional de către conducerile de partid. Cele două partide principale - Național-Liberal și Conservator până la primul război mondial, respectiv Național-Liberal și Național-Țărănesc în anii interbelici, erau în acord pe problemele esențiale - economie liberă, rolul bisericii și armatei, neîncrederea față de Uniunea Sovietică/ Rusia - și reprezentau, mai mult sau mai puțin, aceleași interese; de aici și posibilitatea alternanței la putere. Înainte de primul război mondial, liberalii erau percepuți ca fiind în avangardă, iar Partidul Conservator drept partidul conservatorismului social. Mai ales după 1926, când Partidul Țărănesc a fuzionat cu cel Național, nu a mai fost posibilă o distincție semnificativă dintre dreapta și stânga. Platformele partidelor erau orientate pragmatic și nu ideologic. În România exista „o democrație mimată” prin inversarea ordinii normale în care un șef de stat democratic își exercită prerogativele: mai întâi alegerile, apoi formarea guvernului. În România de după 1866, monarhul, prin prerogativa de a revoca guvernul în absența unui vot de neîncredere în parlament, mai întâi chema un partid să formeze guvernul. La

³⁴³ A se vedea introducerea lui Ioan Mihăilescu la Șerban Olah, *Elitele locale* (București: Editura economică, 2004), p. 15.

³⁴⁴ Asupra istoriei sociologiei românești din perioada de după 1944 a se vedea Maria Larionescu, *Istoria sociologiei românești* (București: Editura Universității din București, 2007), Cătălin Zamfir, *O istorie subiectivă în sociologia românească: din 1944 până în prezent* (Iași: Polirom, 2009).

³⁴⁵ Mattei Dogan, *Sociologie politică: opere alese* (București: Alternative, 1999), II. Regimul politic și clasa politică în România interbelică, pp. 137-207.

³⁴⁶ *Ibid.*, pp. 153-16.

scurtă vreme, noul guvern organiza alegeri generale anticipate, invariabil câștigate de partidul de guvernământ.³⁴⁷

În perspectivă istorică, Dogan consideră că democrația mimată din România trebuie reconsiderată drept „cel mai mic rău”. Comparativ cu restul lumii din acea epocă, foarte puține societăți erau democratice, în timp ce, dintre cele mai democratice, Anglia nu depășise stadiul de fațadă decât la 1867. În esență, gradul de democratizare era în acord cu nivelul general de dezvoltare economică, socială și culturală a țării. Contextul istoric geopolitic de la finele anilor '30 a favorizat puternic sfârșitul regimului democratic. Prinsă între cei doi coloși, Germania nazistă și Rusia sovietică, fragila democrație din România nu avea șanse de menținere.

Analiza compoziției sociale a parlamentului, realizată de Dogan, acoperă perioada interbelică, în condițiile votului universal masculin și după realizarea reformei agrare din 1921. Variabila privind statutul social al parlamentarilor a combinat profesia, ocupația și averea, rezultând următoarele categorii (la fiecare sunt menționate mediile pe camere):

1. avocații, care dețineau cea mai ridicată pondere - 42% la Cameră, 26% la Senat; în regimul cenzitar, această categorie a ocupat poziția secundă, cu 28,5% la Cameră și 23,6% la Senat;

2. proprietarii funciari sau „boierii” reprezentau 13% la Cameră și 16% la Senat, fiind mari pierzători ai abandonării sistemului cenzitar, când ocupau 45% din locurile de la Cameră și 48% de la Senat; mai toți erau avocați ca profesie;

3. profesorii totalizau 13% la Cameră și 12% la Senat, raportul dintre profesorii universitari și cei de liceu fiind aproximativ egal;

4. notabilitățile sătești: învățători reprezentau 5,5% la Cameră și 4% la Senat, iar preoții 3,6% la Cameră și 4,5% la Senat; Dogan notează că cele două categorii erau folosite de partide pentru a capta voturi, nu dispuneau de influență reală și nici nu reprezentau în fapt interesele lumii rurale; țăranii, care constituiau $\frac{3}{4}$ din populația țării, nu au depășit niciodată 0,4% la Cameră și 0,2% la Senat, concluzia sa fiind că potențialul politic al unei clase sociale depinde de forța sa economică;

5. industriașii, finanțistii, comercianții grupau proprietarii de întreprinderi sau pe cei aflați în conducerea instituțiilor financiare; aceștia reprezentau circa 5% la Cameră și la Senat, mai mult decât dublu față de perioada sistemului

³⁴⁷ Mecanismul democrației românești este sintetizat în cuvintele adresate regelui de prim-ministrul conservator Petre Carp (1900-01, 1911-12): „Dați-mi puterea și eu vă dau parlamentul!”, Ibid., p. 165

cenșitar; comparativ, ponderea acestei categorii se ridică la o cincime în Franța și la un sfert în Anglia;

6. jurnaliștii totalizau circa 3,5% din parlamentari, ponderea acestora fiind mai scăzută din pricina consumului redus de presă scrisă în rândul populației rurale majoritare, cu o rată foarte ridicată de analfabetism;

7. alte categorii, ca medicii și farmaciștii, inginerii, sindicaliștii și funcționarii reprezentau sub 1% fiecare; ofițerii activi erau excluși prin lege de la candidatură.

Ca nivel general de educație, peste 80% dintre parlamentari aveau pregătire universitară, în timp ce în populație proporția era de 3%. În același timp, țărani, muncitorii și funcționarii, care reprezentau împreună circa 90% din electorat, nu ocupau decât 2% din locurile din parlament. Asupra existenței politicianilor de profesie, documentele vremii nu oferă suficiente date pentru identificarea ponderii acestora, dar Dogan consideră că au existat, chiar dacă ponderea lor a fost redusă. O concluzie foarte importantă este că originea socială a cadrelor parlamentare nu diferea semnificativ între cele două mari partide, Național Liberal și Național-Țărănesc, fapt ce întărește afirmația lui Dogan cu privire la interesele comune și la acordul pe marile probleme între cele două partide.³⁴⁸

Istoria sinuoasă a sociologiei ca știință în România, de care aminteam mai devreme, este vizibilă și prin faptul că studii asupra profilului politicianilor de vârf din România apar la circa un deceniu după Revoluție. Marius Tudor și Adrian Gavrilăscu au realizat o cercetare asupra elitelor politice din România, cuprinzând perioada 1990-2002.³⁴⁹ Elitele politice au fost operaționalizate ca incluzând președinții republicii, membrii guvernului (cu o atenție specială acordată premierilor) și președinții celor două camere ale Parlamentului. Variabilele sunt grupate pe câteva categorii, după cum urmează: socio-demografice: gen, stare civilă, număr de copii, confesiunea, vârsta (data nașterii), domiciliul la preluarea funcției; experiența politică: apartenența politică la investirea în funcție; apartenența PCR; disidența; apartenența la nomenclatură; originea socială: profesia, studiile, mediul de proveniență (regiune istorică, rural, urban); exercitarea mandatului: durata mandatului.

³⁴⁸ Ibid., pp. 173-188.

³⁴⁹ Marius Tudor și Adrian Gavrilăscu, *Democrația la pachet: elita politică în România postcomunistă* (București: Compania, 2002).

Unele dintre categoriile variabilelor nu sunt clar explicitate, definite sau nuanțate. Astfel, nomenclatura nu este definită ca arie de cuprindere, lăsând loc la interpretări. Apartenența la PCR, la care cei doi autori fac dese referințe, este nediferențiată. Avem de a face cu un membru CPEx, un fost ministru sau prim-secretar județean, secretar de organizație pe o instituție (centrală industrială, universitate), secretar al biroului organizației de bază sau cu un simplu membru? Toate aceste diferențieri sunt necesare pentru a nu ajunge la o analiză în bloc, care nu clarifică statutul social al persoanelor în cauză. Referitor la originea socială, cele mai multe dintre variabilele selectate nu spun mare lucru, deoarece se axează pe biografia formală, în genul parcursului vieții, nu pe cea socială. În loc de o tipologie socială clară a elitelor politice, întâlnim o expunere a profesiilor, regiunilor de naștere și experienței politice dinaintea accederii în funcție a președinților, premierilor și președinților camerelor parlamentului, adică a unui total de 17 persoane. În ceea ce privește membrii guvernului, analiza tinde spre informații statistice în genul a cât la sută din membrii guvernului sunt căsătoriți, media numărului de copii, vârsta medie a miniștrilor, ponderile în total a regiunilor istorice de proveniență și de domiciliu, profilul educațional, genul și apartenența confesională. Aceste informații statistice din anexă pot fi interesante pentru unii cititori, dar rezultatele cercetării apar ca insuficiente în raport cu așteptările. Un fapt interesant este analiza statutului Colegiului Național de Apărare, ca sursă a unei pregătiri post-universitare de prestigiu. Din păcate, însă, analiza nu este bazată pe date, fiind doar comentarii generale cu citate semnificative.

Studiul asupra elitelor locale din județul Oradea al lui Șerban Olah³⁵⁰ se remarcă prin rezultatele relevante obținute. Având un număr mult mai redus de indivizi (elitele economice și cele politice), a putut fi întrebuițat interviul semi-structurat. Obținerea unor rezultate concludente a fost facilitată semnificativ de utilizarea tehnicii *informatorului bine informat* din antropologia socială. În acest caz, informatorii bine informați sunt angajații din poliție și procuratură, precum și jurnaliști. Ghidul general de interviu acoperă următoarele teme: biografia politică (inclusiv apartenența diferențiată la PCR), studiile, profesia, raportarea la problemele actuale, relațiile cu (alți) oameni politici, relațiile cu (alți) oameni de afaceri, averea și stilul de viață. Ghidul de interviu cu informatorii bine informați este ceva mai extins, cuprinzând relația oameni politici-jurnaliști, activitatea primarului din Oradea, activitatea parlamentarilor

³⁵⁰ Șerban Olah, *Elitele locale* (București: Editura economică, 2004) pp. 167-207, pp. 305-341.

bihoreni, relația dintre liderii politici bihoreni și centrul de la București, activitățile de conducere din instituțiile locale, factorii succesului politic la nivel local, participarea oamenilor politici în conducerea diverselor firmele și averea acestora.

Irina Culic a studiat compoziția socială a parlamentului de după 1990.³⁵¹ Principalele variabile supuse analizei au fost: profilul educațional: tehnic și științe, umanist, științe sociale, economic, drept, agricol, altele; vârsta medie la începutul mandatului; mediul de recrutare: funcționari publici, lideri de sindicat, foști membri ai guvernului, directori/manageri și alții (medici, avocați, profesori universitari și de liceu, economiști, ingineri, pensionari). O alternativă la categoriile variabilei mediu de recrutare pentru anii 1990-92 este structurată astfel: nomenclatura; tehnocrația; funcționari publici; intelectuali; oponenți ai regimului comunist.

În privința mediului de recrutare, datele privind legislaturile 1992-2004 indică o creștere a grupului directorilor/managerilor de la 16,4% între 1992-96 la 24,5% în 2004. Nu este clar, însă, dacă respectiva creștere se referă, precum la Dogan, la proprietarii de întreprinderi sau pur și simplu la persoane care s-au aflat în poziția de director al unei firme, fie ea și companie de stat, înainte sau după 1989. Cea mai mare reducere este la categoria „altele”, care acoperă însă 70% din total, o pondere deosebit de ridicată în 1992, ajungând la numai 52,6% în 2004. Pentru ultima legislatură analizată, directorii/managerii reprezentau mai mult de o treime dintre parlamentarii PSD și PNL. Categoria „altele” din nou constituie o pondere foarte ridicată, de aproape 40% la PSD și PNL, urcând până la 69% la PRM, ceea ce împiedică formarea unei imagini clare asupra fenomenului.

Peste 95% dintre parlamentari au studii superioare, cei mai mulți în domeniu tehnic/științe, urmat de drept și economic. Pentru Irina Culic, acest fapt reflectă structura de specializări din sistemul de învățământ superior românesc de la finele anilor '60 și din anii '70. Se înregistrează diferențe între parlamentarii diferitelor partide în funcție de specializarea universitară. Parlamentarii PNUR și PRM înregistrează o pondere ridicată de absolvenți de științe sociale, în timp ce la UDMR cei mai mulți parlamentari sunt juriști. Printre parlamentarii PNTȚ-CD au fost foarte puțini absolvenți de studii economice, chiar niciunul în perioada în care partidul s-a aflat la guvernare între

³⁵¹ Irina Culic, "From Amateur Revolutionaries to Professional Politicians", *International Journal of Sociology*, 36, no., 1, (2006), pp. 69-92.

1996-2000.³⁵² Vârsta medie a parlamentarilor a coborât ușor în această perioadă, principalul factor fiind ieșirea din legislativ a veteranilor care dominau conducerea partidelor istorice la începutul anilor 1990. Profesionalizarea politicianilor poate fi urmărită și prin gradul de înnoire a grupurilor parlamentare. Pentru anii 1992-2000, tendința de profesionalizare a fost cea mai puternică la UDMR, 65% dintre parlamentarii formațiunii din legislatura 1996-2000 făcând parte și din legislatura precedentă. La PD și PNL, circa jumătate dintre parlamentari au fost realeși în 1996. În cazul PSD, ponderea celor realeși a fost de numai 33,8%. Una dintre explicații este dată de faptul că grupurile primelor trei partide au avut grupuri parlamentare mici, parlamentarii realeși reprezentând în fapt conducerea superioară.

Miniștrii guvernelor României 1990-2010

Guvernul reprezintă nucleul de control și decizie la nivelul central al aparatului de stat din România. În ciuda primatului de care se bucură parlamentul în constituție, deciziile strategice, cum au fost reformele din perioada de tranziție, au fost luate la nivelul guvernului. După cum sublinia Mattei Dogan, inversarea raportului dintre legislativ și executiv reprezintă o trăsătură definitorie în funcționarea statului modern românesc. În același timp, este o problemă comună a democrațiilor parlamentare. Pentru Maurice Duverger, cauza rezidă în raportul dintre partid și stat în democrațiile moderne, bazate pe votul universal. Constituțional, parlamentarii sunt cei care reprezintă electoratul în structurile de stat, în timp ce conducerea de partid reprezintă aderenții și votanții partidului. Șeful guvernului și miniștrii reprezintă, totodată, și conducerea de partid, superiori parlamentarilor pe linie de partid. Cum parlamentarii se supun - pe linie de partid - conducerii, rezultatul este o suprapunere a cadrelor din conducerea partidelor peste elitele statului din guvern, parlament, consiliile județene și locale și, deci, o inversare a raportului dintre legislativ și executiv.³⁵³

³⁵² În pofida datelor din studiul de Irinei Culic, PNTȚ-CD a avut cel puțin un parlamentar economist, în persoana lui Mircea Ciumara, deputat și ministru al Finanțelor, al Industriei și Comerțului și, mai apoi, ministru de stat pe economie în guvernele coaliției, între 1997-1998, și apoi din decembrie 1999 până la alegerile din 2000.

³⁵³ Maurice Duverger, *Les partis politiques* (Paris: Armand Collin, 1976), pp. 262-270. Partidul funcționează ca un liant care „leagă” puterile într-un stat, deși, la nivel normativ, se prevede separația puterilor. Partidul aflat la guvernare are majoritate în parlament, domină guvernul și, în anumite condiții, își poate impune voința și în planul puterii judecătorești.

Metodologie

Pentru a analiza compoziția socială a guvernului României, am colectat date biografice privind membrii celor douăsprezece guverne succesive³⁵⁴ din perioada 1990-2010. Sursele principale ale datelor au fost site-urile diverselor instituții centrale, Parlamentului și Guvernului României, care găzduiesc, conform legii, declarațiile de avere și interese.³⁵⁵ Variabilele utilizate în analiză au fost următoarele:

- demografice: anul nașterii, regiunea (Moldova, Țara Românească, Dobrogea, Transilvania, Banat, București) și mediul de rezidență (rural/urban);
- profilul educațional: instituția de învățământ superior absolvită și profesia de bază, cu următoarele categorii: (1) inginer, (2) jurist, (3) economist, (4) medic, (5) militar, (6) agronom, (7) scriitor/actor/critic literar sau plastic/regizor - om de cultură, (8) istoric/sociolog, (9) altele (arhitect, statistician, psiholog);
- profilul socio-ocupațional: ocupația la momentul accederii în funcția ministerială, având drept categorii:
 - 1) tehnocrați: înalți funcționari publici, specialiști din funcții de conducere sau execuție din întreprinderi sau alte organizații; în unele cazuri, nu au fost membri ai partidului sau partidelor de la guvernare;
 - 2) profesori universitari; această categorie cuprinde și cercetătorii din sistemul Academiei Române;
 - 3) militari: ofițeri activi la momentul intrării în guvern;
 - 4) politicieni de profesie: persoane alese sau numite într-o demnitate publică anterior investirii ca ministru;
 - 5) oameni de afaceri: deținători de societăți comerciale, indiferent de formă și obiect de activitate;

³⁵⁴ În privința guvernelor dintre anii 2005-2010, am utilizat drept criteriu de delimitare a mandatelor votul de învestitură dat de Parlamentul României cu ocazia formării guvernului sau votul de încredere în cazul restructurării politice a guvernului, rezultând: Tăriceanu I (dec. 2004 – aprilie 2007), Tăriceanu II (apr. 2007 – dec. 2008), Boc I (dec. 2008 – dec. 2009) și Boc II (din dec. 2009).

³⁵⁵ Principalele surse de informații pentru biografii au fost: site-ul Camerei Deputaților - www.cdep.ro, al Senatului - www.senat.ro și cel al Guvernului - www.guv.ro; alte surse au fost fluxurile agențiilor de presă Agerpress și Mediafax, precum și Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României* (București: Machiavelli, 1995) pentru componența guvernelor.

- 6) politicieni/oameni de afaceri: cei care au deținut demnități publice, dar ale căror venituri provin, în principal, de la firmele deținute; în unele cazuri, respectivele firme au relații comerciale (în principal) cu statul;
- 7) medici
- 8) oameni de cultură: scriitori, actori, critici literari sau plastici, regizori, filosofi.

Pentru a analiza compoziția socială a guvernelor, am acordat cea mai mare atenție profilului socio-ocupational. În cazul guvernelor de după 2000, o sursă foarte utilă a fost reprezentată de declarațiile de avere și interese pe care membrii guvernului și parlamentarii au fost obligați prin lege să le facă publice. Până la guvernul Adrian Năstase, legislația prevedea confidențialitatea acestor declarații, predate la începutul și încheierea mandatului. De aceea, este perfect posibil ca numărul oamenilor de afaceri din guvernele de până în anul 2000 să fi fost mai mare decât cel identificat. Unii dintre miniștrii, precum George Danielescu, titular la Finanțe în guvernul Stolojan (1991-1992), au activat în mod cert în afaceri, dar după ce au plecat din funcție. Ar fi fost interesant de urmărit în ce măsură foști membri ai guvernului au urmat o carieră în lumea afacerilor, dar resursele de timp nu au permis.

De la tehnocrați la politicieni de profesie și oameni de afaceri

Tehnocrații au dominat primele guverne de după 1989, formând majoritatea guvernului provizoriu și peste 45% din guvernele Roman II, Stolojan și Văcăroiu. La acest fapt au contribuit mai mulți factori. În primul rând, la începutul anilor '90 se resimțea nevoia de specialiști în condițiile prăbușirii vechiului regim și a dificultăților economice și sociale. Apoi, unul dintre dezideratele Revoluției a fost promovarea competenței și cunoașterii drept criterii de promovare socială, în locul carnetului de partid. Pe de altă parte, a lipsit și timpul fizic necesar apariției unei noi categorii de politicieni de profesie. În fine, mulți români percepeau guvernele de tehnocrați ca o soluție mai bună decât partidele politice. Guvernul provizoriu Petre Roman a avut, în mod firesc, cea mai ridicată pondere a tehnocraților. Singurul membru din ultimul guvern al vechiului regim păstrat în funcție a fost ministrul de finanțe Ion

Păţan³⁵⁶. Guvernul Stolojan a fost format în jurul unui tehnocrat, iar guvernul Văcăroiu a fost constituit ca un guvern de tehnocraţi, din care doar o parte din miniştri erau membri de partid.

Profesorii universitari pot fi asimilaţi tehnocraţilor, ocupând de obicei portofoliile de la învăţământ, cercetare şi cultură. În afara acestor portofolii, universitarii au gestionat şi ministere importante, precum Finanţele prin Florian Bercea (1990-91) şi Daniel Dăianu (1997-98), Muncă şi Protecţia Socială prin Cătălin Zamfir (1990-91), integrarea europeană, agricultura. Unii dintre universitari, precum Ion Aurel Stoica, Mircea Coşea, Andrei Marga, Vasile Puşcaş şi Mihail Hărdău au făcut ulterior pasul către politica de partid, bucurându-se de mai mult sau mai puţin succes. Cel mai probabil, flexibilitatea programului de lucru al unui universitar s-a putut completa mai uşor cu cerinţele vieţii politice. După anul 2000, rolul profesorilor universitari se micşorează considerabil, aceştia ocupând, de regulă, doar conducerea ministerului Învăţământului.

Tabel 4.1 Compoziţia socială a guvernelor României 1990-2010

Guvern	tehnocrat	prof. univ.	militar	politician de profesie	om de afaceri	politician / om de afaceri	medic	om de cultură	total
Roman I	59,4	15,6	12,5	3,1			3,1	6,3	100
Roman II	42,9	14,3	7,1	28,6			3,6	3,6	100
Stolojan	47,6	4,8	4,8	33,3			4,8	4,8	100
Văcăroiu	45,5	6,8	4,5	29,5	2,3		4,5	6,8	100
Ciorbea	17,9	20,5		48,7			5,1	7,7	100
Vasile	9,7	16,1		64,5			3,2	6,5	100
Isărescu	8,7	17,4		69,6				4,3	100
Năstase	21,7	6,5		47,8	2,2	17,4	4,3		100
Tăriceanu I	11,1	11,1		25,0	16,7	33,3	2,8		100
Tăriceanu II	13,0	4,3		34,8	4,3	43,5			100
Boc I				28,6	4,8	66,7			100
Boc II	8,3	4,2		29,2	12,5	45,8			100

Sursa: baza de date a autorului.

Politicienii de profesie au crescut ca pondere pe măsură ce unii dintre miniştrii guvernului au intrat în politica de partid, devenind membri şi, în cele mai multe cazuri, parlamentari FSN. Susţinerea politică de către PNL a

³⁵⁶ Paul Niculescu Mizil şi-a păstrat funcţia de preşedinte Centrocoop, centrala naţională a sistemului cooperatist, dar nu avea titlul de ministru; a participat, înainte de decembrie 1989 la şedinţele de guvern, dar nu a mai fost invitat după Revoluţie.

guvernului Stolojan, ca guvern de uniune națională, a însemnat o creștere a prezenței politicianilor de profesie în guvern. În Guvernul Văcăroiu, constituit inițial ca un guvern de tehnocrați, ponderea politicianilor de profesie a crescut prin remanieri, ca urmare a cererii partidelor care sprijineau guvernul în parlament de a avea proprii reprezentanți în guvern. Guvernarea coaliției CDR-USD-UDMR (1996-2000) a reprezentat încheierea dominației tehnocraților în structura guvernului. Pozițiile cheie - ministerele economice și cele de forță (apărare, interne, justiție) - încep să fie dominate de politicieni de profesie, parlamentari ai partidelor coaliției, cei mai mulți fiind deja la al doilea mandat și care ocupau, în același timp, funcții de conducere pe linie de partid. Cu excepția prezenței lui Daniel Dăianu la Finanțe, tehnocrații și profesorii universitari se mențin în ministere care nu fac parte din prima linie - învățământ, sănătate, cultură. Guvernul condus de Mugur Isărescu în anul 2000 reprezintă punctul de maxim de afirmare a guvernelor politice.

În categoria politicieni de profesie/oameni de afaceri au fost incluse persoane care au intrat în politică în anii '90, activând fie în prima linie a vieții publice - în parlament sau la nivel local - și care ulterior au intrat în afaceri. Spre deosebire de politicienii de profesie, al căror venit personal provine în principal din indemnizații, siguranța financiară este asigurată de veniturile din dividendele din profiturile firmelor deținute. Fenomenul poate fi documentat începând cu guvernul Adrian Năstase, datorită legislației privind conflictul de interese și publicarea declarațiilor de avere, dar cel mai probabil a fost inițiat încă de la începutul anilor '90.

Din guvernul PSD constituit în decembrie 2000, regăsim în această categorie chiar pe premierul Adrian Năstase. Intrat în politică în 1990 ca purtător de cuvânt al FSN, a fost ales deputat în mai 1990, devenind ministru de externe din luna iunie a aceluiași an. După alegerile din 1992, a fost desemnat președinte al Camerei Deputaților, ocupând pe linie de partid funcția de președinte executiv al PDSR, principalul partid din majoritatea parlamentară. Pe durata perioadei de opoziție 1997-2000, Năstase a ocupat funcția de vicepreședinte al Camerei și pe cea de prim-vicepreședinte al PDSR. În paralel cu cariera politică, Adrian Năstase a intrat și în afaceri, investind în ferme agricole. Dintre politicienii intrați în guvern și, în același timp, deținători de firme din guvernul Năstase îi amintim pe Dan Ioan Popescu, ministrul industriei, Ilie Sârbu, ministrul Agriculturii, Dan Nica, ministrul Comunicațiilor, Miron Mitrea, ministrul Transporturilor și Vasile Dâncu, ministrul Informațiilor Publice.

Ponderea politicianilor care sunt și oameni de afaceri a crescut în perioada de după alegerile din 2004, devenind categoria cea mai numeroasă. Șeful guvernului instalat în decembrie 2004, Călin Popescu Tăriceanu, a intrat în politică imediat după revoluție, devenind unul dintre cei mai vizibili tineri politicieni din PNL. În același timp, a intrat și în afaceri, înființând Radio Contact. Succesul în afaceri a venit în 1993, odată cu înființarea unei firme de import, distribuție și service pe piața internă a mărcii auto Citroen. Cariera parlamentară a început din 1990, cu o întrerupere în legislatura 1992-96, din pricina ratării intrării în parlament de către PNL. Prima experiență ministerială a fost de aproape un an în guvernul Ciorbea (1996-1997). Printre alți politicieni care sunt și oameni de afaceri, membri PNL din cabinetul Tăriceanu I, îi regăsim pe Teodor Atanasiu, ministrul Apărării, Eugen Nicolăescu, ministrul Sănătății și Varujan Vosganian, ministrul Economiei și Finanțelor. După formarea guvernului Tăriceanu II, în componența cabinetului au intrat miniștri mai tineri, dar cu experiență în afaceri, precum Mihai Voicu, Cristian Adomniței și Cristian David. Funcția de ministru al Muncii în noul cabinet a fost ocupată însă de un politician cu experiență, Paul Păcuraru, senator de Galați între 1996-2008 și acționar la firme din același județ.

Din primul guvern Tăriceanu au făcut parte și miniștrii ai PD situați în categoria politicianilor care sunt și oameni de afaceri, precum Radu Berceanu, Adrian Videanu și Sorin Frunzăverde.

Înainte de a fi ales primar al Capitalei și, ulterior, președinte, Traian Băsescu reprezintă un alt caz de ministru PD cu experiență în lumea afacerilor. Miniștrii UDMR pot fi încadrați în două dintre categoriile de mai sus. Parlamentari cu experiență precum Akos Birtalan, Peter Eckstein Kovacs, în anii '90, și Marko Bela, Kelemen Hunor și Lazlo Borbely, în ultimii ani, fac parte din categoria politicianilor de profesie. Mai recent, au devenit miniștri și politicieni de profesie care sunt în același timp și oameni de afaceri, precum Iuliu Winkler și Attila Korodi.

Primul dintre oamenii de afaceri de notorietate din guvernele României a fost Petru Crișan, ministru al Comerțului în cabinetul Văcăroiu. La mijlocul anilor '90, știrea că ministrul era acționar la mai multe societăți comerciale a provocat un scandal pe tema conflictului de interese. În cele din urmă, Petru Crișan a demisionat. Dacă guvernele de până în anul 2000 au fost dominate mai întâi de tehnocrați, apoi de politicieni de profesie, începând cu cabinetul condus de Adrian Năstase întâlnim, pe lângă oamenii politici care au intrat în afaceri, oameni de afaceri care intră în politica la vârf. Ministrul de interne din guvernul

PSD, Ioan Rus, a urmat cariera universitară cu specializarea tehnologia construcțiilor de mașini. În anii '90 a deschis, în parteneriat cu omul de afaceri Ion Țiriac, o firmă de distribuție și service auto a unor mărci de import. În decembrie 2000 intră direct în Guvernul României, fără experiența vreunei alte demnități publice în trecut.

Cei mai mulți oameni de afaceri intrați direct în politica la vârf îi întâlnim în guvernul Tăriceanu I, unde au ocupat portofolii economice: miniștrii de finanțe Ionuț Popescu și Sebastian Vlădescu, propuși de PNL; miniștrii de stat pentru mediul de afaceri și IMM George Copos și Bogdan Pascu, ca reprezentanți ai PC; miniștrii de stat pentru coordonarea activităților economice Gheorghe Seculici și Gheorghe Pogea, din partea PD.

Militarii au avut un rol semnificativ în primele guverne din anii '90, ocupând portofoliile Apărării și Interne. Procesul de trecere a armatei sub control civil și în cazul Internele de renunțare la statutul militar a însemnat și încetarea prezenței în guvern a miliarilor activi. Singurul militar care a ocupat un alt portofoliu decât cele tradițional rezervate a fost generalul Victor Stănculescu, care a condus, în două perioade diferite, ministere economice. Ponderea mai ridicată a militarilor în primele guverne Roman reiese din remanierele de la Apărare și Interne.

Medicii au fost reprezentați în guvern de titularul ministerului Sănătății. Ponderea uneori mai ridicată din unele guverne provine din remanieri. Ultimul medic din fruntea acestui minister a fost cardiologul Mircea Cintează, în 2006. Având în vedere specificul acestui minister, medicii, care cunosc din interior sistemul sanitar, s-au menținut la conducere o perioadă apreciabilă de timp. Cei mai recentți titulari de la sănătate sunt oameni de afaceri și/sau politicieni, ca Eugen Nicolăescu (PNL), Cseke Attila (UDMR) și chiar foști absolvenți de medicină deveniți întreprinzători precum Ovidiu Brânzan și Ion Bazac (ambii PSD).

Oamenii de cultură au ocupat, de regulă, conducerea ministerului de resort, excepțiile fiind Andrei Pleșu la Externe (1998-99) și Mihail Șora la Învățământ (1990). Unele prezențe în guvern, precum poetul Marin Sorescu sau baritonul Ludovic Spiess pot părea peste ani drept remarcabile. După academicianul Răzvan Theodorescu (2000-2004), la conducerea ministerului Culturii s-au succedat politicieni, dar cu profesii mai apropiate de specificul ministerului (filolog, muzicolog, absolvent de filosofie). La finele anului 2009, Kelemen Hunor, președinte executiv al UDMR, este instalat ca ministru al Culturii.

Profilul social al membrilor guvernului

Cei mai mulți dintre cei care au făcut parte din guvernele României în cei 20 de ani fac parte din generația 1950. Născuți în anii de după al doilea război mondial, au urmat studiile universitare în perioada de maximă deschidere a regimului comunist, de la finele anilor '60 și începutul anilor '70. Revoluția i-a găsit cu o experiență profesională acumulată, bătând la porțile afirmării, dar blocați de încremenirea și cenușiul dictaturii din anii '80. Dintre prim-miniștri, Petre Roman (n.1946), Victor Ciorbea (n.1954), Mugur Isărescu (n.1949), Adrian Năstase (n.1950) și Călin Popescu Tăriceanu (n.1952) intră în această categorie. De asemenea, aici îi putem include și pe președintele Traian Băsescu (n.1951), ministru vreme de 6 ani în 5 guverne și pe Dan Mircea Popescu, (n.1950), care a deținut funcția de ministru pentru cea mai lungă perioadă de timp după Revoluție - 7 ani în 4 guverne.

În primele guverne de după Revoluție predomină cei dintr-o generație precedentă, născuți înainte de sfârșitul războiului, din care fac parte premierii Theodor Stolojan (n. 1943), Nicolae Văcăroiu (n. 1943) și Radu Vasile (n. 1942), precum președintele Emil Constantinescu (n. 1939). Generația politică a președintelui Ion Iliescu (născut 1930) se regăsește în cazul câtorva miniștri din anii '90, al cărui ultim reprezentant în guvern a fost țărănistul Gavril Dejeu. la Interne, în cabinetul Radu Vasile (1999). La nivelul anului 2010, asistăm la începutul afirmării unei noi generații politice, cea a anilor 1960 și care reprezintă deja peste două treimi din cabinetul Boc II. Chiar primul ministru Emil Boc (n.1966) aparține acestei generații. Cel mai tânăr ministru a fost Attila Korodi la 30 de ani.

Media de vârstă a miniștrilor guvernelor României, calculată la momentul votului de investitură, a scăzut sensibil de la 55 de ani, în cazul guvernului provizoriu Roman, la 45-47 de ani în a doua parte a anilor 2000. Cum e de așteptat, majoritatea s-au născut în mediul urban, dar este interesantă scăderea acestei majorități la aceleași valori de la începutul anilor '90.

O problemă majoră rămâne egalitatea de gen. Guvernele de după Revoluția din Decembrie 1989 nu au inclus femei, spre deosebire chiar de vechiul regim, fără a mai putea emite pretenții de comparație cu vestul Europei. Prima femeie care a devenit ministru după 1990 a fost medicul Daniela Bartoș în guvernul Văcăroiu. Alternanța din 1996 nu a condus o prezență mai substanțială a

femeilor în guvern, chiar dimpotrivă. Cea mai ridicată pondere a femeilor dintr-un cabinet, de circa 17%, a fost în guvernul Adrian Năstase.

Tabel 4.2 Date socio-demografice privind miniștrii din guvernele României 1990-2010

Guvern	anul nașterii (mediana)	vârsta medie*	abaterea standard	pondere născuți în mediul rural (%)	pondere femei (%)
Roman I	1930	55	10	46,7	
Roman II	1942	48	8	21,4	
Stolojan	1939	51	10	33,3	
Văcăroiu	1943	49	8	44,2	2
Ciorbea	1948	48	8	22,2	
Vasile	1949	50	8	23,3	
Isărescu	1949	49	8	31,8	9
Năstase	1951	48	8	22,7	17
Tăriceanu I	1958	45	8	22,7	11
Tăriceanu II	1962	47	11	21,7	4
Boc I	1962	47	8	42,9	14
Boc II	1963	48	8	43,5	9

* Notă: vârsta medie la momentul formării guvernului; Sursa: baza de date a autorului.

În ceea ce privește profesiile, în toate guvernele cei mai numeroși au fost inginerii. Pe poziția secundă s-au situat juriștii sau, mai rar, economiștii. Miniștrii cu orice alte profesii nu au reprezentat mai mult de o treime din total. Deoarece compoziția socio-profesională reflectă structura pe specializări a sistemului universitar din trecut, este de așteptat ca, pe măsură ce vor intra în guvern persoane din generația anilor '70, să crească ponderea juriștilor și a economiștilor în detrimentul inginerilor.

Tabel 4.3 Profilul socio-profesional al miniștrilor din guvernele României 1990-2010

	inginer	jurist	economist	medic	militar	agronom	artist / literat	istoric / sociolog	altul	total
Roman I	51,6	12,9		3,2	16,1	3,2	6,5	3,2	3,2	100
Roman II	39,3	21,4	10,7	3,6	7,1		3,6	3,6	10,7	100
Stolojan	33,3	19,0	14,3	4,8	4,8		4,8		19,0	100
Văcăroiu	35,0	10,0	25,0	5,0	5,0	2,5	7,5	2,5	7,5	100
Ciorbea	25,6	25,6	15,4	7,7		2,6	5,1	5,1	12,8	100
Vasile	35,5	29,0	9,7	3,2			6,5	3,2	12,9	100
Isărescu	43,5	17,4	17,4	0,0			4,3	4,3	13,0	100
Năstase	30,4	21,7	21,7	6,5		2,2		4,3	13,0	100
Tăriceanu I	47,2	8,3	19,4	2,8				2,8	19,4	100
Tăriceanu II	43,5	13,0	26,1					8,7	8,7	100
Boc I	38,1	33,3	9,5	4,8					14,3	100
Boc II	37,5	25,0	25,0			4,2			8,3	100

Sursa: baza de date a autorului.

Miniștrii guvernelor Emil Boc (2008-2010)

Premierul Emil Boc este un politician de profesie. Născut în 1966 într-un sat din județul Cluj, a urmat cursurile Facultății de Istorie și Filosofie din Cluj-Napoca, pe care a absolvit-o în 1991. Patru ani mai târziu a devenit și licențiat în drept. În 1991 a început cariera profesională ca profesor de istorie la un liceu clujean, urcând apoi pe treptele carierei universitare. În viața politică a fost mai întâi implicat ca student, înainte de 1989, ca membru al UASCR.³⁵⁷ În anii '90 a devenit membru PD. Pe linie de partid a progresat relativ rapid - președinte al filialei clujene (2000), președinte executiv (2003), președinte PD (2005) și apoi al PDL (2007). Pe linie de stat, a fost lider de grup parlamentar (2003), primar al municipiului Cluj-Napoca (2004, reales în 2008), prim-ministru (decembrie 2008). Nu deține acțiuni la firme sau proprietăți imobiliare numeroase, singura sursă de venit, alta decât cea din demnitatea publică, fiind salariul de profesor universitar.

Guvernul Boc I a avut o structură paritară: câte 10 portofolii pentru PDL și PSD, plus un independent la Justiție. Ceva mai mult de jumătate dintre miniștri au fost politicieni și oameni de afaceri în același timp, iar restul - politicieni de profesie și un tehnocrat.

Dan Nica, vicepremier și, ulterior, ministru de Interne în primul guvern Boc este, de asemenea, un politician de profesie. Ca inginer de telecomunicații, a lucrat la Direcția Județeană de Telecomunicații Galați, al cărei director a fost între anii 1991 și 1996. Membru al PDSR, este ales deputat în 1996. În partid urcă treptele ierarhice devenind președinte al organizației municipale Galați (1997), prim-vicepreședinte județean (1999), membru al Biroului Executiv Central (1999), președintele organizației județene Galați (2003), vicepreședinte PSD (2005). În guvernul PSD dintre 2001 și 2004 a ocupat funcția de ministru al Comunicațiilor.

Cristian Diaconescu și-a început cariera profesională ca magistrat. După 1990, a activat în ministerul de Externe. Ca tehnocrat, a ocupat prima funcție politică în 2001, când a fost numit secretar de stat. În 2004 este nominalizat ministru al Justiției. Tot din 2004 a fost ales senator PSD, partid al cărui vicepreședinte a devenit la congresul din 2005.

³⁵⁷ Uniunea Asociațiilor Studenților Comuniști din România.

Ecaterina Andronescu este tot un tehnocrat care a făcut ulterior pasul către politică. Profesor universitar în cadrul Politehnicii București, a fost decan al Facultății de Chimie Industrială (1992-2004), fiind aleasă rector în 2004. Între 1995 și 1996 a ocupat funcția de secretar de stat la ministerul Învățământului, dar s-a înscris în PDSR abia în 1996, an în care a început și cariera parlamentară. În guvernul Adrian Năstase a deținut portofoliul Educației (2000-2003), revenind pe acest post în guvernul Boc. În PSD a devenit vicepreședinte la Congresul din decembrie 2006.

Marian Sârbu a venit în politică din mișcarea sindicală. În 1994, a făcut pasul trecerii în structurile guvernamentale ca secretar de stat, în ministerul Muncii, primind și funcția de secretar executiv al PDSR. Din 1996 este deputat. Între 2000 și 2003 a fost ministrul Muncii, iar între 2003-2004 ministru delegat pentru Dialogul Social. Urcă și în ierarhia de partid, devenind vicepreședinte în 2005. Deși nu deține firme, a investit în imobiliare, acumulând o serie de proprietăți pe numele soției, având venituri substanțiale din chirii.

Victor Ponta și-a început activitatea profesională ca procuror în 1995, specializându-se ulterior în combaterea infracționalității economico-financiare. Un an mai târziu debutează în cariera universitară în cadrul Catedrei de Drept Penal a Universității Româno-Americane. În 2001, a fost numit de premierul Adrian Năstase șef al Corpului de control al Guvernului. În aceeași perioadă s-a înscris în PSD, fiind numit de același Adrian Năstase, în calitatea sa de președinte PSD, la conducerea organizației de tineret a partidului. Devine ministru delegat în martie 2004. În decembrie 2006 este ales vicepreședinte PSD. În guvernul Boc, ocupă funcția de ministru pentru Relația cu parlamentul. Cariera publică a lui Victor Ponta pare a urma calea de la tehnocrat la politician, pentru ca apoi, prin căsătoria cu Daciana Sârbu, fiica politicianului și omului de afaceri Ilie Sârbu, să se apropie de categoria oamenilor de afaceri.

Ilie Sârbu are una dintre cele mai interesante biografii sociale și politice. Licențiat în teologie și științe economice, își începe cariera ca profesor la seminarul teologic din Caransebeș. Din 1981 a fost consilier economic la Mitropolia Banatului. În 1991 se lansează în afaceri, în domeniul comerțului, agriculturii și morăritului. Devine membru PDSR în 1993. Până în 2000, când accede la prima funcție politică, președinte al consiliului județean Timiș, trecuse deja prin funcțiile de purtător de cuvânt și vicepreședinte al PSD Timiș. La finele anului 2000, premierul Adrian Năstase îi propune să intre în guvern, ca ministru al Agriculturii. În anul 2004 devine președinte al PSD Timiș și este ales senator. La congresul PSD din 2005 este ales vicepreședinte, deși la nivel

județean obținuse unul dintre cele mai slabe rezultate electorale ale partidului, cu ocazia alegerilor generale și parlamentare din toamna lui 2004, în condițiile în care Timiș este un fief tradițional al dreptei. După alegerile generale din 2008, se pronunță în favoarea unei coaliții PDL-PSD, devenind ministrul Agriculturii în noul guvern.

Licențiat în studii economice și drept, Constantin Niță a lucrat în domeniul economic înainte de revoluție. Repartizat în 1978 la Brașov, s-a ocupat ca economist de exportul autocamioanelor Roman. În 1986 a trecut în turism, ca șef al Agenției BTT Brașov. După Revoluție, devine director al stațiunii Pârâul Rece și apoi al Sucursalei de reprezentare și protocol Valea Prahovei a RAAPPS³⁵⁸. Intră în FDSN în 1992, devenind în 1994 vicepreședintele organizației Brașov. După înfrângerea electorală din 1996, Niță pierde postul de director în 1997, trecând la conducerea propriei firme, Nimpex SRL din Brașov. Tot în același an, preia și președinția organizației județene. Înfiiințează mai multe firme, participă la privatizarea hotelurilor de stat, investind ulterior și în imobiliare. Din 2000 este deputat. La congresul din 2006 al partidului, este ales vicepreședinte. În guvernul Boc a deținut portofoliul Întreprinderilor Mici și Mijlocii, Comerțului și Mediului de Afaceri.

Constantin Nemirschi a fost viceprimarul Constanței înainte de a accede în funcția ministerială. Organizația PSD din județul Constanța a obținut cel mai bun scor la alegerile parlamentare din 2008, pe acest temei cerând unul dintre posturile de ministru ce reveneau PSD. Alegerea portofoliului nu e întâmplătoare, de semnătura ministrului Mediului depinzând deblocarea mai multor proiecte de infrastructură în zona metropolitană a Constanței. Ca om de afaceri, deține părți sociale majoritare sau minoritare la mai multe societăți comerciale.

Partener la guvernare cu PSD, PDL a ocupat ministerele economice cele mai importante – Finanțe, Economie și Transporturi. Radu Berceanu este unul dintre politicienii cu experiență, activ și în afaceri. De profesie inginer aeronautic, membru al parlamentului fără întrerupere din 1990 și ministrul Industriei și Comerțului în cabinetele Vasile și Isărescu (1998-2000), Berceanu a revenit pe banca ministerială ca ministru al Transporturilor între 2006 și 2007, în primul guvern Tăriceanu. În același timp, a intrat în afaceri, înființând mai multe firme. Cea mai importantă dintre acestea este AVI Craiova, fondată în anii '90, specializată în proiectarea și fabricația produselor din materiale compozite, în special fibră de sticlă.

³⁵⁸ Regia Autonomă Administrația Patrimoniului Protocolului de Stat.

Ministrul Economiei, Adriean Videanu, a fost deputat de Teleorman între anii 1990 și 2003. Adrian Videanu a câștigat notorietate în lumea afacerilor prin participarea la privatizarea din 1998 a companiei de stat de exploatare a marmurei Marmosim din Simeria. În 2003, a renunțat la mandatul de deputat în favoarea afacerilor, ocupând postul de președinte al CA al Titan Mar. Între 2004 și 2005 a ocupat și funcția de vicepremier pe probleme economice. A părăsit guvernul după ce a câștigat alegerile pentru funcția de primar al Capitalei.

După ieșirea PSD de la guvernare, la ministerul de Interne a revenit Vasile Blaga. Și-a început cariera profesională în 1981, fiind încadrat ca inginer la Întreprinderea Mecanică Hiperion din Ștei, jud. Bihor. A ocupat diverse funcții, ajungând director în anul 1990. În această calitate intră în FSN și candidează la alegerile din 1990, fiind ales deputat. În 1991 demisionează din parlament, fiind numit prefect de Bihor. Între 1993 și 1996 a fost director al Direcției Regionale Vamale Oradea. La alegerile din 1996 este ales senator. Nu reușește să fie reales în 2000, devenind funcționar parlamentar. Pe linie de partid prima funcție importantă a fost cea de președinte PD Bihor, urmată de secretar general (1997-2000), vicepreședinte (2000-2004) și din nou secretar general începând cu 2005. La congresul PDL din 2012 devine președinte al partidului. În cariera ministerială a debutat în primul guvern Tăriceanu la Interne (2005-2007), urmat de portofoliul Dezvoltării Regionale în guvernul Boc I (2009) și apoi din nou la Interne în cabinetul Boc II (2009-2010). A demisionat cu prilejul protestelor sociale ale polițiștilor din toamna anului 2010. În paralel cu activitatea politică, Vasile Blaga și soția acestuia au intrat și în afaceri, fiind acționari în perioade diferite de timp la mai multe societăți din domenii variate de activitate: comisionariat vamal, intermediari financiare, producție de mobilier (scaune), comerț cu piese și accesorii auto etc.

Ministru de Finanțe în 2009 a fost Gheorghe Pogea. Inginer metalurg, a ocupat funcția de director al Combinatului siderurgic din Hunedoara în perioada guvernării coaliției CDR-USD-UDMR. Din 2001, a activat ca director general al Marmosim, compania controlată de Adrian Videanu. Succesorul său a fost tot un om de afaceri, Sebastian Vlădescu. Spre deosebire de Pogea, Vlădescu a avut experiență ministerială, fiind titular tot la Finanțe între 2006 și 2007. Înainte de a deveni ministru, a fost asociat în peste 10 firme, cele mai multe de consultanță financiară. Portofoliul Comunicațiilor i-a revenit lui Gabriel Sandu. Economist de profesie, a primit repartiție în 1989 în industria mobilei. Între 1990 și 1993 a fost șef Birou import-export la Relaxa Mizil. Cariera de manager a continuat ca vicepreședinte Elvila (1993-97), președinte Tracia (1997-2003) și

președinte Albert THS. La preluarea funcției, era acționar la firma Maximus Grup SRL. Cariera politică a început-o la UFD, devenind membru PNL, ca urmare a fuziunii celor două partide. Ales deputat PNL de Prahova, a demisionat din partid în decembrie 2006. S-a înscris în PDL în februarie 2008. A fost revocat în toamna anului 2008, fiind înlocuit cu Valerian Vreme. De profesie inginer de calculatoare, Vreme a fondat în 1992 propria firmă de servicii în tehnologia informației (uM-Soft Onești). A investit în proprietăți imobiliare. În politică a intrat în 1998 ca membru PNL. În 2004, a fost ales consilier județean pe listele PNL Bacău. În 2006 a făcut parte din echipa lui Teodor Stolojan, urmându-l pe acesta în PLD și, mai apoi, în PDL. În 2008, nu a reușit să devină primar al municipiului Onești, fiind ales doar consilier local. În schimb, toamna aceluiași an i-a adus mandatul de deputat.

Ministrul Apărării în 2009 a fost Mihai Stănișoară. De profesie inginer, este autorul a două inovații brevetate în domeniul mecanicii fine. La începutul anilor '90 intră în afaceri, activând prin mai multe firme de-a lungul anilor. Este ales mai întâi secretar general (1992-94), apoi președinte al Camerei de Comerț și Industrie a județului Mehedinți (1994-2000). În 2000 devine președinte PD Mehedinți, fiind ales și deputat. În 2007 demisionează din parlament pentru a deveni consilier prezidențial. La alegerile generale din 2008, este ales senator de Mehedinți. Este acționar la mai multe companii și societăți financiare cotate pe bursă.

Cele trei femei din primul guvern Boc au un parcurs de carieră asemănător, fiind mai întâi active în lumea afacerilor apoi intrând și în politică. Cea mai cunoscută opiniei publice este Elena Udrea. Născută în 1973, a fost căsătorită cu omul de afaceri Dorin Cocoș, care controlează, între altele, firmele Dalli și Medcomplex. Împreună cu soțul, dar și separat, deține mai multe proprietăți imobiliare. Firma Clamari Trading îi aparține în întregime. A urmat cursuri de drept la Universitatea Dimitrie Cantemir din București, iar în 1997 își deschide un cabinet de avocatură. În 2002, se înscrie în PNL, fiind aleasă consilier municipal în București pe listele acestui partid. După alegerile prezidențiale din 2004, devine șef al cancelariei președintelui României, funcție din care demisionează la finele lui 2005. Renunță la calitatea de membru PNL în toamna anului 2005 și după câteva luni distanță, în 2006, se înscrie în PD. În 2008 este aleasă deputat de București. În primul guvern Boc deține funcția de ministru al Turismului, contopit în al doilea guvern Boc cu portofoliul Dezvoltării Regionale.

Monica Iacob Ridzi a aderat la PD în 1997. Între 2000 și 2004 a ocupat funcția de consilier parlamentar. În 2001, la 24 de ani, era deja președinte a

organizației de tineret PD Hunedoara. Este căsătorită cu Tiberiu Iacob Ridzi, politician local din Petroșani, viceprimar, apoi primar din 2007. Împreună cu soțul, deține firma Euroriva SRL. În plus, a moștenit numeroase proprietăți imobiliare. La alegerile parlamentare din 2004 este aleasă deputat, dar demisionează în 2007, ca urmare a alegerii ca europarlamentar. Demisionează și din această demnitate în urma alegerii ca deputat de Hunedoara în 2008. Devine ministrul Tineretului în primul guvern Boc, dar este forțată să demisioneze la jumătatea anului 2009. Succesoarea sa, Sorina Plăcintă, este administrator și acționar la mai multe firme de confecții din județul Vrancea. În 2008, a fost aleasă senator de Vrancea.

Ministrul Culturii, Teodor Paleologu, a fost singurul ministru PDL neimplicat în mediul de afaceri. Studiile universitare și post-universitare le-a efectuat în afara țării, în Europa Occidentală. A activat ca profesor asociat sau asistent la mai multe universități americane și europene. În 2005, a fost numit ambasador în Danemarca și în 2008 a candidat cu succes pentru Camera Deputaților.

Singurul membru al guvernului neafiliat partinic a fost ministrul Justiției, Cătălin Predoiu. Instalat la începutul anului 2008 în guvernul Tăriceanu, avea să fie menținut în funcție în ambele guverne Boc. Înainte de a fi ministru, a fost asociat într-una dintre cele mai puternice societăți de avocatură din România, Zamfirescu-Racoți-Predoiu, specializată în dreptul afacerilor - tranzacții pe piața de capital, fuziuni, achiziții, privatizări și concurență. Ca recunoaștere a activității, este singura societate de avocatură membră a Camerei de Comerț Americană în România (AmCham).

Al doilea guvern condus de Emil Boc a primit votul de investiție în ultimele zile ale anului 2009. PDL era principalul partid de guvernământ, având drept parteneri de coaliție UDMR și Uniunea pentru Progresul României (UNPR), formațiune fondată de parlamentari care au demisionat din PSD, după pierderea alegerilor prezidențiale. Unii dintre miniștrii PDL din primul guvern Boc au continuat activitatea și în acest cabinet.

La conducerea ministerului Muncii a fost numit Mihai Șeitan. Specializat în automată și calculatoare, Șeitan a lucrat înainte de 1990 la Centrul de calcul al industriei ușoare. După Revoluție, a intrat în ministerul Muncii ca director general al direcției de pensii, consilier al ministrului și, ulterior, secretar de stat. Între 1995 și 1996 a urmat cursuri privind reforma sistemului de pensii prin implicarea sectorului privat. După schimbarea de putere de la finele anului

1996, a activat ca expert și consultant în sectorul privat și non-guvernamental, pe tematica pensiilor private. După 2001 intră în mediul de afaceri, ca președinte CA al producătorului privat de medicamente Sintofarm și al Generalcom SA. După reforma pensiilor prin implicarea sistemul privat, pe modelul celor 3 piloni, promovat de Banca Mondială, oferă servicii de consultanță prin propria firmă, Social Consult. Înainte de a deveni ministru a fost consilierul primului ministru Emil Boc pe problema pensiilor.

Dintre nou intrații în guvern la constituirea cabinetului Boc II, se distinge un grup de tehnocrați. Noul ministru de externe, Teodor Baconschi, este un intelectual intrat în diplomatie și apoi în politică. A studiat teologia înainte de 1989. După Revoluție, a continuat cu studii doctorale în Franța. Întors în țară, a activat ca profesor universitar, înainte de a fi numit ambasador la Vatican (1997-2001) de către președintele Emil Constantinescu. Între 2001 și 2006 a activat ca director în ministerul de Externe, ulterior fiind numit ambasador în Portugalia și secretar de stat. Eliberat din funcție, devine consilier prezidențial, fiind ulterior numit ambasador în Franța (2007-2009). Ministrul Educației, Daniel Funeriu, a avut un parcurs similar. Studiile superioare în chimie din vestul Europei au fost urmate de o activitate profesională de cercetare în afara țării. Prima activitate publică a fost prezența într-o comisie prezidențială privind educația, al cărei raport final a fost publicat în 2007. A candidat de pe o poziție neeligibilă pe lista PD pentru alegerile europarlamentare din 2007. În urma renunțării la mandatul de parlamentar european a unor eurodeputați PDL, Daniel Funeriu a activat în Parlamentul European în primăvara anului 2009. Nu a mai candidat pentru un nou mandat. Ministrul Agriculturii, Mihai Dumitru, este specialist în economie agrară, care a lucrat între 1995 și 2006 în cadrul Delegației Comisiei Europene în România, iar din 2006, ca negociator-coordonator al Programului de dezvoltare rurală pentru România, la Comisia Europeană.

În toamna anului 2010, guvernul a fost remaniat prin revocarea titularilor de la Finanțe, Economie, Transporturi, Muncă și Agricultură. Sebastian Vlădescu a fost înlocuit la conducerea Finanțelor de Gheorghe Ialomițianu. Economist de profesie, cadru didactic la Universitatea Transilvania din Brașov în anii '90, Ialomițianu s-a înscris întâi în PNȚCD. În perioada guvernării 1997-2000, a fost membru în Consiliile de administrație ale marilor întreprinderi de stat din Brașov - Tractorul, Rulmentul, Roman - și director al Finanțelor Publice Brașov. Schimbarea de putere din 2000 l-a retrogradat în poziția de director adjunct. În această perioadă, soția sa a activat în consultanța financiară

prin firma proprie și ca expert contabil. Alte venituri au fost obținute în calitate de membră a CA Remat SA. O parte a câștigurilor au investite în imobiliare. În 2008, a fost ales deputat de Brașov.

La ministerul Economiei a fost nominalizat senatorul de Sibiu, Ion Ariton. De profesie economist, acesta a lucrat ca director la Petrom, sucursala PECO Sibiu, între anii 1993 și 2003. După plecarea în condiții controversate de la Petrom, a devenit director executiv al Intermedia Sibiu (2003-2005). În paralel a intrat și în politică, fiind consilier local PD în municipiul Sibiu (1996-2005). După instalarea guvernului Tăriceanu a fost numit ca prefect al județului, fiind revocat în 2007, după scoaterea PD de la guvernare. La alegerile parlamentare din 2008 a fost ales senator.

La ministerul Agriculturii a revenit Valeriu Tabără, care a mai ocupat această funcție în guvernul Văcăroiu (1994-96). Universitar în agronomie, Valeriu Tabără a intrat în politică încă de la începutul anilor '90, înscriindu-se în PUNR, al cărui președinte a și fost între 1997-2001. A fost deputat PUNR de Timiș între 1992-2000. După ce PUNR a ratat intrarea în parlament, partidul a trecut prin mai multe fuziuni, ajungând în final parte a PD. La alegerile din 2004 a revenit în parlament pe listele PD.

Un alt politician revenit în guvern este Anca Boagiu, care a preluat portofoliul Transporturilor. De profesie inginer, specializarea hidrotehnică, Anca Boagiu a fost susținută în cariera profesională de un fost coleg al tatălui ei din marina comercială, Traian Băsescu. Primul loc de muncă a fost la compania italiană Seco.lspa, antreprenor general de construcții de drumuri (1994-96). După schimbarea de guvern din 1996, a activat în ministerul Transporturilor, condus la acea vreme de Traian Băsescu, ca expert pe programe cu finanțare externă. Următorul pas în carieră a fost activitatea de director al programelor PSAL1 și Ricop, ambele coordonate la nivel guvernamental de către Traian Băsescu. După alegerea lui Băsescu la primăria Capitalei, i-a urmat la conducerea ministerului pentru lunile rămase din mandatul guvernului Isărescu. La alegerile parlamentare din 2000 a fost aleasă deputat pe listele PD. În primul guvern Tăriceanu a deținut portofoliul Integrării Europene (2005-2007). Din 2008 este senator de București.

Înlocuitorul lui Mihai Șeitan la Muncă a fost Ioan Nelu Botiș, om de afaceri, intrat ulterior în politică. De profesie inginer, a deschis prima firmă, Ateliere Botiș, în 1992. La mijlocul anilor '90 s-a înscris în PSD, fiind ales consilier local pe listele acestei formațiuni între anii 1996-2004. Între 2001-2004 a fost viceprimar și președinte al organizației municipale PSD. După alegerile

din 2004 a trecut în administrație, fiind director al AJOFM. În 2008 s-a înscris în PDL, fiind ales deputat de Bistrița-Năsăud. În același timp, soția sa este acționar unic la Mobil Construct.

După demisia lui Vasile Blaga, la conducerea ministerului de Interne a fost numit deputatul Traian Igaș. Între 1990-1995, a fost administrator la organizația *Tineretul Liber Arădean*. A continuat ca director tehnic la Astralegno SRL (1996-2000) și administrator la Costello 2000 SRL (2000-2004), firmă pe care o deține în totalitate. În a doua parte a anilor '90 s-a înscris în PD. A fost ales consilier local al orașului Pecica (2000-2004), consilier județean (iunie-decembrie 2004) și deputat de Arad (2004-2008). Cu ocazia alegerilor parlamentare din 2008 a devenit senator de Arad, fiind ulterior desemnat lider de grup parlamentar.

Ministerul Apărării a revenit lui Gabriel Oprea, președinte executiv al UNPR, formațiune care reunește parlamentarii plecați de la PSD și PNL și care susțin guvernul Boc II. Asemenea altor miniștri, Oprea este un fost tehnocrat devenit ulterior politician și om de afaceri. A început cariera profesională ca ofițer economist în Serviciul Intendență (1983-1990). După ce a absolvit Facultatea de Drept, a fost transferat în justiția militară. Începând cu anul 2000 urcă rapid în carieră, fiecare an însemnând o altă funcție sau demnitate publică: director adjunct al Colegiului Național de Apărare (2000), director al Rezervelor Statului (2001), prefect de București (2002), ministru delegat pentru Administrația Publică (2003). În 2004 este ales deputat PSD de Ilfov. Pe linie de partid a avansat foarte rapid, devenind președintele organizației Ilfov (2004). În decembrie 2008 este nominalizat de către conducerea PSD drept ministru de Interne, dar este revocat din funcție la cererea aceleiași conduceri și exclus din partid la numai câteva zile; motivația, cel puțin aparentă, fiind refuzul efectuării unor numiri la conducerea Direcției de Informații a ministerului. După alegerile prezidențiale din 2009 fondează UNPR, atrăgând și alți parlamentari din PSD și PNL. În paralel cu cariera politică s-a implicat și în afaceri, investind în imobiliare și devenind rentier.

Miniștrii UDMR din guvernul Boc II sunt politicieni de profesie. Marko Bela și Laszlo Borbely au fost miniștri în guvernele Tăriceanu, având și o prezență neîntreruptă în parlament încă din 1990. Kelemen Hunor și Cseke Attila sunt politicieni de generație mai tânără, la prima prezență în guvern.

În concluzie, compoziția socială a guvernului României a cunoscut un proces gradual de schimbare în cei 20 de ani. În primii ani ai tranziției, guvernele au fost dominate de tehnocrați. Începând cu 1996, politicienii de

profesie - parlamentari, membri marcanți ai partidelor politice - preiau cele mai multe și importante portofolii. Acest proces era oarecum previzibil și firesc. Profesionalizarea cadrelor politice care doresc să acceadă spre vârful vieții publice este una dintre concluziile comune ale cercetărilor privind compoziția socială a elitelor politice din Franța³⁵⁹ sau Marea Britanie.³⁶⁰

Spre finalul tranziției, politicienii de profesie sunt la rândul lor puși în minoritate de politicienii care sunt în același timp oameni de afaceri sau de oameni de afaceri care nu au trecut prin filtrul electoral și nici nu dețin experiență prealabilă în funcții sau demnități publice. La începutul celui de al doilea deceniu al secolului prezent, prezența tehnocraților în guvern este o excepție. Fără deținerea unui statut social dat de activitatea de afaceri, prezența în guvern nu mai este posibilă decât în cazul unor politicieni cu experiență și vechime în partide, care și-au început cariera parlamentară sau guvernamentală în primul deceniu de după Revoluție. Acest fenomen social nu este specific doar României. Legături strânse până la fuziune între capitalul autohton și puterea politică sunt identificate în state care, asemenea României, înregistrează un decalaj de dezvoltare față de statele occidentale, precum Mexic sau țările din Asia de sud-est.³⁶¹

Procesul de descentralizare și efectele sale

Distribuția resurselor financiare în sistemul public românesc a fost tradițional centralizată. După cum am văzut în capitolul anterior, în anii '80 centralizarea banului public și a deciziei de cheltuire a acestuia a atins cote extreme. După 1990, era firesc să aibă loc un proces de descentralizare, de trecere graduală a unor resurse și atribuții de sub controlul centrului - reprezentat de guvern și parlament - către aparatul de stat de la nivel local: consilii județene, primării și consilii locale. De aceea, păstrarea în analiza structurii puterii *doar* a nivelului central al aparatului de stat apare ca insuficientă. Un nou raport între centru și teritoriu în controlul resurselor

³⁵⁹ Mattei Dogan, "Clasa politica franceză. Compoziție și profesionalizare", *Revista de cercetări sociale*, no., 3, (1995) pp. 3-18.

³⁶⁰ Peter Osborne, *The Triumph of the Political Class* (London: Simon & Schuster, 2007), Anthony Sampson, *Who Runs This Place: The Anatomy of Britain in the 21st Century* (London: John Murray, 2005), Hywel Williams, *Britain's Power Elites: the Rebirth of a Ruling Class* (London: Constable, 2006).

³⁶¹ Mattei Dogan, (coord). *Elite configurations at the apex of power* (Leiden: Brill, 2003), pp. 135-155 și 249-271.

înseamnă și un nou raport de putere. Având în vedere acest fapt, ne propunem să răspundem la câteva întrebări:

1) care este natura acestui raport: cât din total - și ce fel de resurse - sunt controlate de fiecare parte?

2) ce putem spune despre compoziția socială a celor mai importanți aleși locali?

3) rezultatele la nivel politic și electoral: pentru electorat sunt mai importante alegerile locale sau cele parlamentare? Aleșii locali au reprezentat un factor de influență asupra rezultatului alegerilor parlamentare din 2008?

Metodologie

În ceea ce privește raportul dintre centru și teritoriu în privința controlului resurselor vom analiza structura pe cheltuieli a bugetului general consolidat, care reunește totalul cheltuielilor publice din România. Bugetul general consolidat „constituie un ansamblu de bugete, componente ale sistemului bugetar, agregate și consolidate pentru a forma un întreg”.³⁶² Dintre acestea, cele mai importante din punct de vedere financiar sunt³⁶³:

1. bugetul de stat;

2. bugetul asigurărilor sociale de stat, prin care se asigură plata pensiilor și a altor drepturi sociale;

3. bugetele locale;

4. fondurile speciale: fondul de asigurări sociale de sănătate, bugetul fondului de șomaj, bugetul Companiei Naționale de Drumuri și Autostrăzi (CNADNR), alte fonduri speciale, bugetul trezoreriei, bugetul instituțiilor auto-finanțate etc.

Primele trei categorii de bugete au concentrat circa 88% din resursele financiare publice în perioada anilor 1990-2009, cu un minim de 82% în 1998 și un maxim de 99% în 1990.³⁶⁴ Relevante pentru analiza noastră sunt bugetul de stat, care se află sub controlul guvernului, și bugetele locale, care reunesc bugetele consiliilor județene și locale. Bugetul asigurărilor sociale de stat, gestionat de Ministerul Muncii, nu a fost inclus în analiză, deoarece prin acesta

³⁶² Iulian Văcărel, (coord). *Finanțe publice* (București: EDP, 2003), p. 505.

³⁶³ Ibid. , pp. 499-506.

³⁶⁴ Calculat conform datelor din Anuarul Statistic al României 2000-2009, Rapoartele Anuale BNR 1991-2009 și Buletinele Lunare BNR 2009-2010.

se asigură doar plata pensiilor și a altor drepturi sociale din contribuțiile salariaților, guvernul având deci doar un rol de administrare a unui contract social și economic între generații. Dintre cheltuielile publice, cele mai relevante sunt cheltuielile de capital, cum ar fi investițiile publice în infrastructura de transport, rețeaua de utilități și infrastructura socială.

Pentru analiza compoziției sociale a celor mai importanți aleși, am colectat date privind biografia socială a președinților de consilii județene (perioada 1990-2010), care au fost aleși pentru prima dată în mod direct, prin scrutin uninominal, în 2008 și primarul general al Capitalei.³⁶⁵ Variabilele în analiză au fost următoarele:

- anul nașterii
- profilul educațional: instituția de învățământ superior absolvită și profesia de bază, cu următoarele categorii: 1) inginer; 2) jurist; 3) economist; 4) medic; 5) militar; 6) agronom; 7) om de cultură; 8) istoric/sociolog; 9) altele (arhitect, statistician, psiholog);
- profilul socio-ocupațional: având în vedere faptul că au acces în funcție prin alegeri, nefiind numiți, l-am restrâns la două categorii: (1) politician de profesie: persoane alese sau numite într-o demnitate publică anterior investirii; (2) politician/om de afaceri: cei care au deținut demnități publice, dar ale căror venituri provin, în principal, de la firmele deținute;
- poziția din partid: funcția pe linie de partid la nivel local și central;
- experiența politică: funcțiile deținute anterior pe linie de stat, la nivel local sau central;
- migrația politică: dacă au mai fost membri și ai altui partid de-a lungul carierei politice.

În privința rezultatelor la nivel politic și electoral, importanța pentru electorat a alegerilor reiese din prezența la vot. Dacă miză percepută este mică, atunci oamenii se vor prezenta la urne într-o mai mică măsură. O analiză longitudinală a prezenței la vot la alegerile parlamentare, prezidențiale și locale va indica ordinea importanței acestora pentru electorat. Influența aleșilor locali asupra rezultatelor alegerilor parlamentare din 2008 poate fi urmărită prin modul în care s-au decupat colegiile electorale. Ideea de la care plecăm în analiză este că principalul factor în constituirea colegiilor a fost culoarea politică a primarilor, care în sine are la bază complexul mecanism de distribuire a

³⁶⁵ Principalele surse din informații pentru biografii au fost au fost site-urile Consiliilor Județene.

mandatelor. Predictibilitatea alegerii unor anumiți candidați crește în condițiile în care primarul și candidatul pentru parlament sunt din același partid. Pentru a testa această ipoteză, am optat pentru o analiză secundară a rezultatelor electorale pe colegii. Problema cea mai dificilă este operaționalizarea apartenenței partinice a primarilor. Pentru fiecare colegiu, am identificat primarii fiecărei localități componente, reușind astfel să obținem numărul de persoane de pe listele electorale din fiecare colegiu având primar PDL, PSD, PNL, UDMR și de la alte partide. Această variabilă a fost pusă în corelație cu totalul voturilor valabil exprimate pentru un partid politic în colegiul respectiv. Un exemplu de calcul al numărului de persoane de pe listele electorale din fiecare colegiu după apartenența politică a primarului este dat de colegiul 5 Roșiori din județul Teleorman. Cei 62.466 de alegători din listele electorale erau împărțiți astfel: 16.975 în localități cu primar PSD, 2.892 cu primar PDL și 45.599 cu primar PNL. Un alt procedeu de analiză a constat în crearea unor tabele de contingență, doar pentru Camera Deputaților, cuprinzând două variabile: (1) culoarea politică a deputatului ales în colegiu și (2) culoarea politică a primarului sau primarilor majorității alegătorilor de pe listele electorale permanente ale localităților din colegiul respectiv. În ambele analize am exclus colegiile pentru românii din afara țării, reieșind un total de 311 colegii la Cameră și 135 la Senat.

Transferul controlului resurselor de la guvern la aleșii locali

În primii 10 ani de după 1989, guvernul a păstrat un grad ridicat de control asupra distribuției resurselor financiare publice. Peste jumătate din totalul acestora erau cheltuite prin bugetul de stat. În același timp, bugetele locale se situau pe un distant loc 3, după fondul de pensii, fără a depăși 14% din totalul cheltuielilor publice sau echivalentul a 4,6% din PIB. De notat că prima lege privind finanțele publice locale a fost aprobată în 1998³⁶⁶, fiind ulterior modificată și completată prin numeroase alte acte normative.

³⁶⁶ Legea nr.189 din 14 octombrie 1998 privind finanțele publice locale.

Tabel 4.4 Ponderea în PIB și în total cheltuieli publice a cheltuielilor bugetelor locale 1990-2009

an	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
% ch. publice	15,5	7,0	8,0	10,3	10,4	13,0	13,5	12,0	9,3	10,9
% PIB	5,8	2,7	3,3	3,5	3,5	4,5	4,5	4,1	3,6	4,0
an	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
% ch. publice	11,7	18,1	18,9	20,5	20,1	20,9	22,5	24,9	26,1	25,4
% PIB	4,1	6,0	6,1	6,5	6,3	6,5	7,4	8,2	9,6	10,0
an	2010	2011	2012							
% ch. publice	25,1	25,8	27,0							
% PIB	9,7	9,5	9,5							

Surse: calculat pe baza datelor din Anuarul Statistic al României 2002-2013, Rapoartele Anuale BNR 1991-2009, Buletinele Lunare BNR 2009-2014.

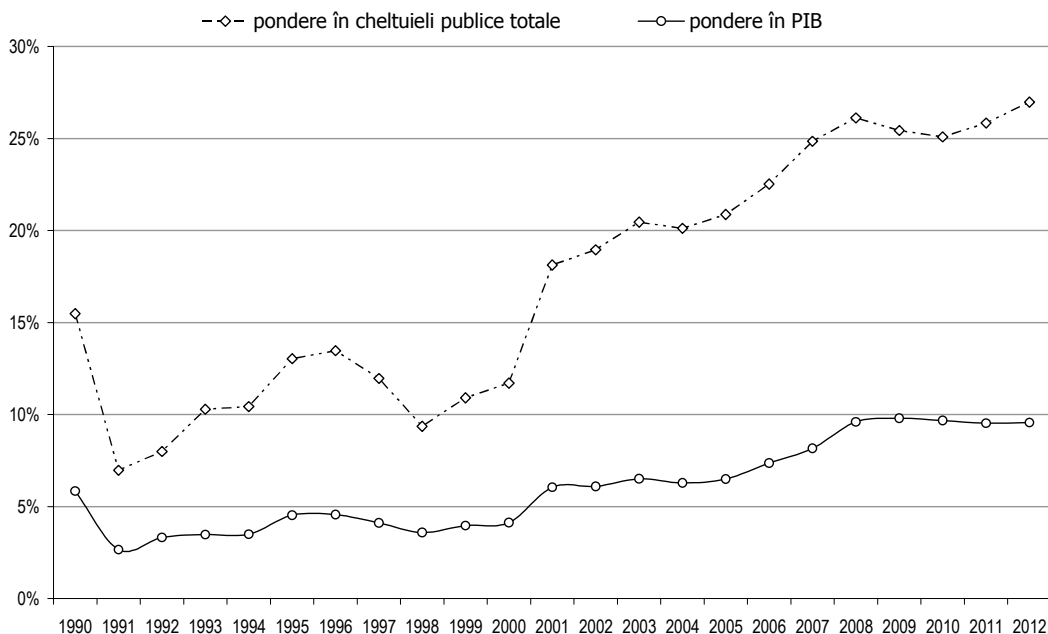
Ca formă, descentralizarea financiară a însemnat mărirea veniturilor autorităților publice locale, consilii județene și locale, prin defalcarea unor părți din impozite, TVA și impozitul pe venitul persoanelor fizice, colectate de administrațiile financiare aflate sub autoritatea Ministerului de Finanțe. Aceste cote s-au mărit pe măsură ce aria de responsabilitate a autorităților locale s-a lărgit. Legea din 1998 a conferit mai multe responsabilități consiliilor județene și locale, cum ar fi: rețeaua de drumuri județene, podurile și alte căi de comunicații de interes județean, subvențiile pentru energia termică furnizată populației, administrarea regiilor de utilități (apă, canalizare) și de transport local, coordonarea corpului gardienilor publici etc. Ca atare, bugetele locale au cunoscut, după anul 2000, o creștere semnificativă, atingând circa 20-22% din bugetul general consolidat și între 6-7% din PIB.

În 2006, a fost promulgată o nouă lege a finanțelor publice locale care, cu diverse modificări, este în vigoare și în anul 2010. Autoritățile locale au primit în gestiune rețeaua școlară, guvernul păstrând doar salarizarea profesorilor, și au putut înființa serviciile locale de asistență socială. Toate aceste schimbări au avut ca efect o nouă creștere a bugetelor locale către 30% din bugetul general consolidat și la peste 9% din PIB (vezi fig. 4.1 și tabelul 4.4). O nouă etapă a descentralizării se anunță la nivelul anilor 2010-2011. Acordurile cu FMI și Banca Mondială prevăd trecerea învățământului și a sănătății în întregime, incluzând și salarizarea personalului, la autoritățile publice locale.

Ca urmare a procesului de descentralizare, cele mai multe dintre responsabilitățile trecute către autoritățile locale privesc obiective de investiții sau cheltuieli materiale de întreținere a unor active. În același timp, prin

finanțare de la bugetul de stat, în grija guvernului au rămas o bună parte din costurile de personal din întregul sistem public - personalul din învățământ și cercetare, cel din sistemul sanitar, din sectorul de ordine publică și apărare națională - și transferurile către populație, precum și subvențiile. Prin modificările aduse de legea din 2006 privind finanțele publice locale, *autoritățile locale direcționează cea mai mare parte a cheltuielilor de capital din România.*

Fig. 4.1 Ponderea în PIB și în total cheltuieli publice a bugetelor locale

Sursa: Anuarul statistic al României 2002-2013

Tabel 4.5 Structura relativă a cheltuielilor de capital din bugetul general consolidat

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
buget de stat	46,1	28,9	24,3	13,7	15,6	16,6	10,9	13,7
bugete locale	28,5	48,2	56,5	49,3	53,1	45,8	52,7	46,7
CNADNR	12,5	14,0	15,0	23,8	26,0	30,0	28,6	34,6
altele	12,9	8,9	4,2	13,2	5,3	7,6	7,7	5,0
total	100	100	100	100	100	100	100	100
pondere PIB	3,7	3,5	4,5	4,4	3,7	4,2	3,3	2,3

Sursa: Buletinul MFP.

În anul 2006, pe ultimul exercițiu bugetar înainte de noua lege, circa 46% dintre cheltuielile de capital erau direcționate de la bugetul de stat și numai aproximativ un sfert de la bugetele locale. În numai câțiva ani, raportul este

complet inversat. Autoritățile locale controlează aproape 47% din cheltuielile de capital în 2013, cu un maxim de 56,5% în 2008, în comparație cu mai puțin de 14% ce revin bugetului de stat. Prin Ministerul Transporturilor, guvernul controlează CNADNR care, cu o pondere de peste 34% în 2013, a devansat întregul buget de stat în ceea ce privește cheltuielile de capital (vezi tabel 4.5).

Tabel 4.6 Structura relativă a cheltuielilor de personal în bugetul general consolidat

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
buget de stat	48,3	51,5	36,5	33,1	34,5	40,7	42,0	43,0
bugete locale	46,9	43,4	39,5	38,9	39,1	40,6	40,3	40,4
alte	4,8	5,0	24,0	28,0	26,4	18,6	17,7	16,6
total	100	100	100	100	100	100	100	100
pondere PIB	6,1	6,2	8,4	9,2	8,4	7,0	7,0	7,4

Sursa: Buletinul MFP.

Cheltuielile cu personalul au fost ușor mai ridicate în cazul bugetului de stat până în anul 2008, moment din care bugetele locale au devenit principala sursă de plată a salariaților din sectorul public (vezi tabel 4.6). Această tendință a fost inversată prin măsurile de austeritate, convenite cu FMI, în urma cărora unitățile administrativ teritoriale au resimțit o semnificativă tăiere de posturi. Componenta bugetului general consolidat cu cea mai mare creștere a fost însă bugetul instituțiilor finanțate integral sau parțial din venituri proprii, respectiv agenții sau autorități de reglementare autonome, a căror pondere în total cheltuieli de personal a explodat de la sub 5% la peste 28% în 2010, pentru ca ulterior să se ia măsuri pentru limitarea și a acestor cheltuieli salariale.

În concluzie, procesul de descentralizare a transformat autoritățile publice locale - și, prin aceasta, pe aleșii locali - din cenușăreasa finanțelor publice la începutul anilor '90 în cei care controlează cea mai mare parte a investițiilor publice și un important angajator în sistemul public, comparabil cu Guvernul României.

Compoziția socială a conducerii consiliilor județene

După ce Legea finanțelor publice locale din 2006 a conferit președinților de consilii județene și primarilor o mai mare putere discreționară în ce privește cheltuielile bugetelor locale, Legea 67/2004, care reglementează alegerile locale, a fost modificată la începutul anului 2008, în sensul schimbării procedurii de alegere a președinților consiliilor județene. Până atunci, conducerea consiliilor

județene se constituia după validarea componenței consiliului județean nou ales, prin formarea unei majorități și alegerea președintelui și a vicepreședinților din rândul consilierilor județeni. Până în 2004, președintele putea fi oricând schimbat prin votul consilierilor județeni, după formarea unei noi majorități. Începând cu 2004, președintele este în continuare ales din rândul consilierilor, dar nu mai poate fi revocat din funcție decât în împrejurări excepționale, în situația în care nu își mai poate exercita funcția. Prin modificări aduse Legii 215/2001 privind administrația publică locală în anii 2006 și 2008, președintele consiliului județean capătă rol de putere executivă locală. Întocmește proiectul de buget, organigrama și statul de funcții, poate numi sau disponibiliza angajații din serviciile publice și societățile sau regiile autonome din subordine, dispune de un cabinet propriu de lucru etc., dar păstrează și conducerea ședințelor consiliului județean. În același timp, controlul politic din partea consilierilor județeni este slab, deoarece nu îl pot demite, având doar opțiunea trenării deliberărilor în ședințele de consiliu. Fiind aleși prin vot direct, președinții nu intră sub prevederile legii privind migrația politică, prin care își pierd mandatul cei care trec de la un partid la altul sau sunt excluși din partid.

Dintre cei 41 de președinți de consilii județene aleși în iunie 2008 prin scrutin uninominal cu un singur tur, 17 sunt de la PSD, 14 de la PDL, 5 de la PNL, 4 de la UDMR și 1 de la FDRG. Aceștia li se adaugă primarul general al capitalei, care este un independent. Aproape două treimi (27) sunt politicieni cu interese în afaceri, deținând firme, active imobiliare sau plasamente pe bursă. Alți 11 sunt politicieni de profesie, având o experiență de cel puțin 4 ani în demnități publice, iar 3 sunt oameni de afaceri, care au intrat în politică în 2008.

Excluzând UDMR și FDRG, mai mult de jumătate (20) dețin și președinția organizațiilor județene ale partidului din care fac parte, iar dintre aceștia 12 se află și în cel mai important for de conducere a partidului. În 9 dintre organizații județene, președinția este uneori asigurată de primarul municipiului reședință de județ. De regulă, primarul respectiv este o figură puternică, reales cel puțin o dată și cu un nivel înalt de notorietate, precum Radu Mazăre (PSD, Constanța), Mircea Hava (PDL, Alba), Lucian Iliescu (PNL, Giurgiu), Gheorghe Falcă (PDL, Arad), Florin Cârciumar (PSD, Târgu Jiu), Klaus Johannis (FDRG, Sibiu), Gheorghe Ștefan (PDL, Piatra Neamț). În 7 organizații, președinția revine unui parlamentar cu o experiență politică apreciabilă, care de regulă a ocupat funcții în conducerile celor două camere, precum Viorel Hrebenciuc (PSD, Bacău), Ioan Oltean (PDL, Bistrița-Năsăud), Ion Vasile (PSD, Buzău în 2008) sau Dan Nica (PSD, Galați). În județul Vaslui întâlnim o situație atipică,

președintele organizației județene, Dumitru Buzatu (PSD), fiind doar vicepreședinte CJ.

În ceea ce privește experiența politică anterioară, mai mult de jumătate (23) au activat exclusiv în politica locală în calitate de consilieri locali, județeni, primari, prefecți; 8 au activat în politica națională, ca parlamentari și miniștri; alți 8 au experiență atât la nivel local, cât și la nivel central; numai 3, oamenii de afaceri, se află pentru prima dată într-o demnitate publică aleasă sau numită. Dintre cei 41, 18 au deținut funcția de președinte de consiliu județean și în mandatul precedent, fiind realeși. 11 dintre președinți au trecut pe la cel puțin un alt partid politic, diferit de cel la care activează în prezent. Cei mai mulți (7) au făcut rocade PNL și PD, în sensuri diferite și la momente diferite. Doar 2 au trecut pe la PSD, fiind acum la PDL, în timp ce unul singur, Liviu Dragnea, se află acum la PSD, provenit din fostul PD. Singura femeie care ocupă funcția de președinte CJ este Emöke Lokodi Edita din partea UDMR în județul Mureș, care a fost de altfel și realeasă în funcție de mureșeni. Media de vârstă la momentul începerii mandatului 2008-2012 era de 51 de ani, cu o abatere standard de aproape 9 ani. După profilul socio-profesional, 12 sunt ingineri, 3 juriști, 5 economiști, 1 medic (Sorin Oprescu), 5 agronomi, 3 istorici, 4 matematicieni și 4 cu alte profesii. În cazul a 5 președinți nu am găsit date biografice relevante.

În funcție de biografia politică și socială, președinții de consilii județene pot fi încadrați în următoarele categorii:

- 1) lideri politici locali proveniți din politica la nivel național (12);
- 2) lideri politici locali cu o carieră politică la nivel local (8);
- 3) președinți CJ cu experiență parlamentară, de regulă de un mandat (8);
- 4) președinți CJ cu o carieră în administrația publică locală (11);
- 5) oameni de afaceri aflați la prima demnitate publică (3).

În prima categorie intră șefii de organizații județene care au fost, de regulă, prezenți în mai multe legislaturi în parlament, unii fiind chiar foști membri ai guvernului. Aristotel Căncescu (PNL, Brașov) și-a început cariera în viața publică la scurtă vreme după Revoluție, fiind senator PD între 1992-2000, an în care a devenit președinte al CJ Brașov. În paralel, a intrat în afaceri, în special în media locală. În prezent, deține firma Canaris SRL. Pe linie de partid, este vicepreședinte în Biroul Politic Central (BPC) al PNL. Gheorghe Flutur (PDL, Suceava) s-a afirmat în politica națională începând cu anul 2000, când a devenit senator PNL de Suceava. A fost ministrul Agriculturii în primul guvern Tăriceanu (2004-2006). A plecat din partid împreună cu foștii președinți PNL, Valeriu Stoica și Theodor Stolojan, ajungând în PDL, via PLD. Între 1991-2000,

a fost șeful Direcției Silvice Suceava. Ca interese de afaceri, a arendat pământ agricol și a investit în imobiliare. Sorin Frunzăverde (PDL, Caraș) a trecut în cariera sa politică prin aproape toate demnitățile publice posibile în România. A fost cu intermitențe președinte CJ Caraș-Severin (1996-97, 2004-06). Ministru în guvernarea 1997-2000, a girat, succesiv, trei ministere diferite: Mediu, Turism și Apărare Națională. La acest din urmă portofoliu s-a întors între 2006 și 2007. A mai fost deputat (2000-2004) și europarlamentar (2007-2008). În anii '90, Sorin Frunzăverde a înființat mai multe firme în Caraș-Severin, calitate în care a fost ales chiar președinte al Camerei de Comerț și Industrie din județ. În PDL, este vicepreședinte al Biroului Permanent Național (BPN). Constantin Nicolescu (PSD, Argeș) a fost prefect și apoi consilier județean în anii '90. A urmat fotoliul senatorial (2000-2004), venind la conducerea CJ Argeș în 2004. Este membru al Comitetului Executiv (CEX) al PSD, forul cel mai important de decizie dintre congrese. Este acționar la IATSA, a cărei sucursală locală a condus-o înainte de a intra în politică. Soția sa deține Dinikmar SRL. Mircea Man (PDL, Maramureș) a fost deputat în legislaturile 1990-1992 și 2000-2008. După ce a ratat intrarea în parlament la alegerile din 1996, a fost numit, pe baza algoritmului coaliției din legislatura 1997-2000, în funcții de conducere în Distrigaz. Ca interese de afaceri, deține plasamente pe bursă. Silvian Ciupercă (PSD, Ialomița) a fost primar de Țândărei între 1996 și 2001, apoi deputat PSD între 2001-2004. După alegerile locale din 2004, devine președinte CJ Ialomița. Face parte din CEX al PSD. Nu deține acțiuni sau părți sociale. Cristache Rădulescu (PDL, Ilfov) și-a început cariera politică la finele anilor '90 în ApR, fiind ales consilier județean pentru mandatul 2000-2004. După dispariția ApR, s-a înscris în PD, fiind ales senator (2004-2008). Este membru BPN al PDL. Controlează firma Liberty Group, având și o diversificată prezență pe bursă. Aurelia Popescu (PDL, Ialomița) a venit în politică din mediul de afaceri, fiind deținătorul mai multor firme. A fost ales deputat din partea PNL în 2004, trecând apoi la PDL, ajungând vicepreședinte al BPN.

Din categoria liderilor de organizații cu o carieră politică la nivel local, cel mai cunoscut în opinia publică este Liviu Dragnea (PSD, Teleorman). Prefect PD al județului Teleorman între 1996 și 2000, Dragnea a trecut la PSD. Din 2000 ocupă funcția de președinte CJ. În PSD a devenit secretar general, membru BPN și CEX. În afaceri este un investitor în imobiliare și deține o societate hotelieră. Marian Opreșan este un alt președinte de consiliu județean cu notorietate ridicată. A fost consilier județean între 1992 și 1995 și 1996-2000; președinte CJ între 1995 și 1996 și după 2000, fiind cel mai longeviv în funcție

dintre toți cei 41 președinți. Este vicepreședinte BPN și membru CEx al PSD. În afaceri a activat în anii '90, când a fost director și acționar la Seven Stars SA. În ultimii ani și-a vândut participațiile și acțiunile. Constantin Ostaficiuc (PDL, Timiș) a fost subprefect între 1996 și 2000, consilier județean între 2000 și 2004 și președinte CJ începând cu 2004. Soția sa deține o firmă. Ion Prioteasa (PSD, Dolj) a devenit președinte CJ în anul 2004. Este vicepreședinte BPN și membru CEx al PSD. Deține părți sociale și un portofoliu de acțiuni la mai multe firme. Mircea Cosma (PSD, Prahova) a ocupat pentru prima dată președinția CJ Prahova între 2000 și 2004. După alegerile locale din 2004, a fost doar vicepreședinte CJ, revenind la vârful administrației locale cu ocazia scrutinului din 2008. Deține acțiuni sau părți sociale la numeroase firme, între care se distinge Unitehnica SA. Pe linie de partid este membru CEx al PSD. Tiberiu Marc (PSD, Sălaj) este probabil cel mai important ales local al PSD din Transilvania. A fost prefect în perioada guvernării Năstase (2001-2004), devenind președinte CJ Sălaj după localele din 2004. În partid face parte din CEx. A intrat în afaceri din anii '90 prin firma Ardeni Prod Com. În prezent, deține firma Camarilo. Răducu George Filipescu (PNL, Călărași) este un om de afaceri intrat în politică în anul 2004, când a devenit președinte CJ Călărași. În PNL este vicepreședinte BPC. Este activ pe piața imobiliară și deține o firmă. Gheorghe Bunea Stancu (PSD, Brăila) este un om de afaceri brăilean a cărui primă demnitate publică a fost cea de președinte CJ în 2004. Este acționar la 3 firme și a investit în imobiliare. Pe linie de partid, este membru CEx al PSD. Paul Stănescu (PSD, Olt) a fost consilier județean înainte de 2008, când a fost ales președinte CJ. Primește arendă pentru terenurile deținute, fiind activ și pe piața imobiliară. În 2010 a preluat președinția organizației județene de la liderul PSD din Senat, Ion Toma. Ca atare, a devenit membru CEx al PSD. Mircea Ioan Moloț (PNL, Hunedoara) a fost consilier județean între 2000 și 2004, an în care a devenit președinte CJ Hunedoara. În 2010 a câștigat funcția de președinte al organizației județene PNL de la fostul președinte, Mircia Muntean, primarul Devei. Este membru BPC al PNL și nu deține firme. Victor Tarhon (PDL, Tulcea) a activat în consiliul județean între 2004 și 2008, când a fost ales președinte CJ Tulcea. Cu toate acestea, nu face parte din BPN al PDL. Conform datelor publice, nu deține firme. Înainte de a ocupa funcții politice, Ion Cîlea (PSD, Vâlcea) a fost directorul combinatului Oltchim și al fabricii de conserve Râureni. A devenit subprefect PSD între 2001 și 2004, an în care a fost ales în consiliul județean. În 2008 a câștigat președinția CJ Vâlcea într-o cursă

foarte strânsă în trei, cu contracandidați de la PDL și PNL. În PSD este vicepreședinte BPN și membru CEx. Nu deține firme.

Dintre președinții CJ cu experiență parlamentară care nu ocupă și șefia organizațiilor locale a partidelor din care fac parte, Tamás Sándor (UDMR, Covasna) are cea mai îndelungată prezență în parlament, fiind deputat între 1996 și 2008. Mihai Țăbuleac (PDL, Botoșani) și Radu Țîrle (PNL, Bihor) au fost colegi în grupul Alianței PNL-PD din senat după alegerile parlamentare din 2004. Cei doi au avut traiectorii opuse, Țăbuleac demisionând din PNL pentru PDL, iar Țîrle trecând de la PDL la PNL. Ambii au fost aleși președinți CJ în 2008. Mihai Țăbuleac deține 5 societăți comerciale, fiind și prim-vicepreședinte PDL Botoșani. Un alt senator din legislatura 2004-2008 este Nicolae Petru Ioțcu, președintele CJ Arad. Secretar general al organizației județene PDL, Ioțcu deține părți sociale în câteva firme. Și primarul general al Capitalei, Sorin Oprescu, a fost ales în fruntea unei administrații locale fără a fi ocupat în prealabil funcții la nivel local. După candidaturile din 1998 și 2000, Oprescu a fost senator PSD între 2000 și 2008 și, pentru o perioadă, președinte PSD București. După congresul PSD din decembrie 2006, s-a retras din toate funcțiile pe linie de partid. În 2008, a plecat din PSD, în condițiile în care nu ar fi fost nominalizat drept candidat pentru primăria generală, pe care a câștigat-o ca independent. Vasile Pruteanu (PDL, Neamț) a fost prefect PSD în perioada guvernării Năstase (2001-2004). În 2004, a fost ales deputat pe listele PNL, din care a plecat în 2006, înscriindu-se în PDL în februarie 2008. Câteva luni mai târziu a fost ales președinte CJ. Este vicepreședinte PDL Neamț. Vasile Mihalachi (PSD, Vaslui) a fost vreme de 8 ani consilier județean, înainte de a fi ales deputat de Vaslui în 2000. În 2004 a revenit în consiliul județean, al cărui președinte este din 2008. Deține mai multe terenuri, având venituri din agricultură. Marius Bălu (PDL, Mehedinți) a fost secretar de stat în MApN la finele anilor '90, apoi deputat PD între 2004 și 2008. La începutul anului 2008, demisionează din parlament pentru a deveni prefect de Mehedinți, câteva luni după aceea fiind ales președinte CJ.

Modificarea legislației electorale în sensul alegerii președinților consiliilor județene prin scrutin uninominal cu un singur tur reprezintă o recunoaștere la nivel politic a importanței decizionale a acestei categorii de demnitari în sistemul de putere din România. Totodată, este și o poziționare de putere a președinților de consilii județene în interiorul partidelor, în structura conducerii de partid.

Printre președinții CJ cu o carieră în administrația publică locală se găsesc și cei mai tineri ocupanți ai acestei funcții din România. Născut în 1975, Adrian

Dragoș Benea (PSD, Bacău) și-a început cariera în administrația locală în 1996. În 2000 este ales consilier local, devenind viceprimar al Bacăului. Din iunie 2004 este președinte CJ. Alin Tișe (PDL, Cluj) a fost consilier local în Cluj-Napoca între 2004 și 2005, demisionând pentru a ocupa funcția de prefect, din care a fost eliberat la retragerea PD de la guvernare în 2007. Ales președinte CJ Cluj în 2008, este și vicepreședinte al organizației județene PDL. Nicușor Constantinescu (PSD, Constanța) a intrat în afaceri imediat după Revoluție. În politică s-a implicat mai târziu, fiind ales consilier local al municipiului Constanța în 2000. Din 2004 este președintele consiliului județean și vicepreședinte al PSD Constanța. Constantin Simirad (PDL, Iași) a devenit cunoscut opiniei publice ca primar al Iașului între 1992 și 2003. Ales din partea CDR, și-a înființat ulterior propriul partid, Partidul Moldovenilor. După alegerile din 2000, s-a înscris în PSD. În 2003, a renunțat la primărie în favoarea postului de ambasador în Cuba, fiind rechemat în 2005. În iunie 2008 a candidat cu succes din partea PSD pentru președinția CJ Iași, învingându-l pe predecesorul său, Lucian Flaișer, președinte CJ din partea PSD între anii 2000 și 2008, trecut la PDL după ce nu a mai fost nominalizat candidat al PSD. Un an mai târziu, în urma unor diferende cu succesorul său la primărie și președinte al organizației județene Iași, Gheorghe Nichita, a trecut la PDL, fiind primul președinte de CJ în funcție care trece la alt partid după alegerile din 2008. Ion Călinoiu (PSD, Gorj) ocupă funcția de președinte CJ Gorj din 2004. Predecesorul său, Nicolae Mischie, a avut o contribuție la popularizarea în opinia publică a sintagmei „baronii locali”, reprezentând politicieni care cumulează conducerea pe linie de partid și de stat la nivel local, dispunând de o vastă putere discreționară în teritoriul respectiv. Ion Călinoiu este vicepreședinte PSD Gorj. Eugen Chebac (PSD, Galați) a fost consilier județean și vicepreședinte al CJ între anii 2000 și 2008. La alegerile din 2008, l-a învins pe predecesorul său, Eugen Durbacă, devenind noul președinte CJ Galați. Înainte de a se lansa în politică, Eugen Chebac a fost director al unei firme din grupul privat Metaltrade. Pe linie de partid, este vicepreședinte PSD Galați. Victor Mocanu (PSD, Buzău) a fost mai întâi consilier județean și vicepreședinte CJ, pentru ca din 2004 să ocupe funcția de președinte CJ Buzău. În paralel, a fost activ în afaceri, având două firme și investiții în imobiliare. În 2009, conflictul latent cu președintele PSD Buzău, senatorul Ion Vasile, a atins punctul culminant, cei doi disputându-și șefia organizației locale. Înving pe moment, Mocanu a tatonat o trecere la PDL, care nu s-a concretizat. Soluția de

compromis a fost alegerea primarului municipiului Buzău, Constantin Boșcodeală, drept președinte al filialei județene în 2010. Liviu Mihai Rusu (PDL, Bistrița-Năsăud) a fost primar de Sângeorz-Băi între 1990 și 1992 și 1996-2000. Între și după cele două mandate de primar a ocupat funcția de consilier județean, din care a demisionat în 2006 pentru a se ocupa mai bine de afaceri. Este asociat unic la Montana Islaz SRL. Ales președinte CJ în 2008, a devenit și secretar general al organizației județene PDL. Ion Dumitrel (PDL, Alba) a lucrat ca inginer în industrie la unități cooperatiste sau de stat din județ, înainte de a fi ales consilier județean în 2004 pe listele PD. Din 2005 este președinte CJ Alba. Ocupă funcția de vicepreședinte al organizației județene PDL. Emőke Lokodi Edita (UDMR, Mureș) este singura femeie care ocupă președinția unui consiliu județean. A fost aleasă în 2004, câștigând un nou mandat în 2008. Martin Bottesch (FRDG, Sibiu) fiind ales președinte CJ din anul 2004, fiind ales în tandem cu popularul primar al Sibiului, Klaus Iohannis. De notat că ponderea minorității germane în populația totală a județului nu depășește 2%.

O ultimă categorie de președinți CJ este formată din oameni de afaceri aflați la prima demnitate publică. Dumitru Beianu (PNL, Giurgiu) a fost ales datorită popularității ridicate a primarului municipiului Giurgiu, Lucian Iliescu. Este vicepreședinte al organizației județene PNL. Deține mai multe firme. Alți oameni de afaceri deveniți președinți din partea UDMR la Harghita și Satu Mare sunt Csaba Borbely și Szabolcs Árpád Csehi, ambii având părți sociale la mai multe societăți comerciale și, în cazul lui Csehi, investiții imobiliare.

Alegerile locale, mai importante pentru alegători decât alegerile parlamentare

Prezența la vot la alegerile parlamentare și la cele locale a avut o dinamică diferită. În cazul parlamentarelor, prezența a scăzut constant, de la 86,2% în 1990 la circa 76% în 1992 și 1996, la 65% în 2000, 60,3% în 2004, pentru ca în 2008 să cunoască o scădere semnificativă la numai 39,2%. O parte a acestei scăderi dintre 2004 și 2008 poate fi atribuită mai multor factori: intensificarea migrației forței de muncă în afara țării, interzicerea votului pe liste suplimentare, întocmirea defectuoasă a listelor electorale, rezultând un număr mai ridicat de alegători decât populația reală, confuzia față de noul sistem electoral, dezinteresul sau apatia electoratului, decalarea alegerilor parlamentare

de cele prezidențiale. În schimb, scăderea prezenței la vot la alegerile locale față de cele precedente din 2004 nu este atât de pronunțată.

2008 este primul an electoral în care prezența la alegerile locale este mai ridicată decât la cele parlamentare. Prezența mai ridicată la vot la alegerile locale poate fi explicată prin trei categorii de factori. În primul rând, miza pentru alegători. Activitatea primarului, mai ales în localitățile mici, este bine cunoscută și, în unele situații, cu impact mai vizibil în viața de zi cu zi a oamenilor; de asemenea, notorietatea primarului la nivel local este maximă, comparabilă numai cu cei mai importanți politicieni la nivel național, foști sau actuali președinți sau premieri. Al doilea factor este reprezentat de miza pentru cadrele politice. Descentralizarea a însemnat mult mai multe resurse și, mai ales, decizia în privința cheltuirii a celei mai mari părți din investițiile publice; un președinte de consiliu județean sau un primar de mare oraș are sub control un buget de lucrări și achiziții publice mai mare decât aproape toți miniștrii. În fine, al treilea factor vizează imaginea negativă a parlamentarilor. În comparație cu aleșii locali, îndeosebi primarii, parlamentarilor și parlamentului ca instituție au o imagine nefavorabilă; de asemenea, nu este clar pentru alegători cum poate o persoană, deputatul sau senatorul din județul sau colegiul său, să-i influențeze viața de zi cu zi.

În anul electoral 2012, diferența privind prezența la vot dintre alegerile locale și cele parlamentare crește la aproape 15 puncte procentuale, față de 11 puncte procentuale înregistrate cu patru ani mai devreme. Ca atare, se poate afirma că alegerile cele mai importante din România, din perspectiva electoratului, sunt alegerile prezidențiale, urmate de alegerile locale, cele parlamentare și, pe ultimul loc, alegerile pentru Parlamentul European.

Tabel 4.7 Prezența la vot la alegerile locale și la alegerile parlamentare (procent)

an electoral	locale	parlamentare	prezidențiale	europarlamentare
1990		86,2		
1992	65,0	76,3		
1996	56,5	76,0		
2000	50,9	65,3		
2004	54,2	60,3		
2007				29,5
2008	50,7	39,2		
2009			58,0	
2012	56,3 (64,1)	41,8 (47,3)		
2014				32,4 (36,3)

Notă: datele din paranteză reprezintă raportări la totalul populației adulte stabile conform Recensământului

2011

Sursa datelor: Institutul Național de Statistică, baza Tempo, Birourile electorale centrale.

Alegerile parlamentare din 2008: influența primarilor

La alegerile locale din iunie 2008, din totalul celor 3.234 de primării, 1.138 au revenit PSD, 909 PDL, 706 PNL, 184 UDMR, 47 PC și 199 altor partide. PSD a câștigat îndeosebi primării din mediul rural, în timp ce PDL și PNL au avut mai mult câștig de cauză în municipii și orașe.

Primul pas în analiza colegiilor a fost identificarea majorităților din listele electorale pe colegii în funcție de apartenența politică a primarului. Din totalul celor 311 colegii de la Camera Deputaților, colegiile cu populația majoritară din localități cu primari PSD și PC erau în număr de 124, cu primari PDL 100, PNL 58, UDMR 17 și alte partide 12. În cazul Senatului, aceeași situație pe partide indica 53 de colegii senatoriale pentru PSD, 46 pentru PDL, 21 pentru PNL și 5 pentru alte partide. Rezultatele alegerilor au indicat aproximativ aceleași proporții ale mandatelor, cu un plus pentru PDL și PNL și un minus pentru PSD³⁶⁷. Explicația acestui fapt, conform analizei alegerilor din 2008 dintr-o secțiune anterioară, constă în câștigarea unui număr ridicat de colegii de către PSD cu peste 50%+1 din voturi, rezultând un număr mai redus de voturi pentru PSD intrate în procesul de redistribuire proporțională a mandatelor.

**Tabel 4.8 Camera Deputaților - numărul mandatelor câștigate
în funcție de primarii din colegii**

câștigător mandat	populație majoritară pe listele electorale din localități cu primar...				
	PSD	PDL	PNL	UDMR	alții
PDL	29	68	10	1	5
PSD	80	14	13	2	4
PNL	14	14	34	1	2
UDMR	1	4	1	13	1
total	124	100	58	17	12

Sursa datelor: BEC 2008 și baza de date a rezultatelor pe colegii a autorului.

Notă: nu au fost introduse în tabel mandatul creat în plus în Arad și cele din colegiile din afara țării.

În cele 124 de colegii de la Cameră în care predominau primarii PSD+PC, candidatul PSD a obținut și cel mai mare număr de voturi, dar din cauza sistemului de redistribuire proporțională numai în 64,5% dintre colegii mandatul a fost și adjudecat. În cazul celor 100 de colegii dominate de PDL,

³⁶⁷ În cele 311 colegii de la Cameră (mai puțin mandatul creat în plus în Arad și cele din colegiile din afara țării), situația pe mandate a fost următoarea: PSD - 113, PDL - 112, PNL - 65, UDMR - 21; la Senat (fără cele două mandate din afara țării): PSD - 49, PDL - 50, PNL - 27, UDMR - 9; sursa: Biroul Electoral Central.

68% au revenit candidaților PDL, dar în 79% aceștia au obținut și cele mai multe voturi. Din cele 58 favorabile PNL, 58,6% au revenit candidaților aceluiși partid, dar numai în 46,6% aceștia au primit și cele mai multe voturi. Datorită electoratului compact, în cele 17 colegii dominate de UDMR au fost aleși 13 deputați UDMR, deși în 16 dintre ele candidații formațiunii maghiare obținuseră cel mai mare număr de voturi.

Tabel 4.9 Senat - numărul mandatelor câștigate în funcție de primarii din colegii

câștigător mandat	populație majoritară pe listele electorale din localități cu primar...				
	PSD	PDL	PNL	UDMR	alții
PDL	16	30	2	0	2
PSD	28	11	7	2	1
PNL	9	4	12	0	2
UDMR	0	1	0	8	0
total	53	46	21	10	5

Sursa datelor: BEC 2008 și baza de date a rezultatelor pe colegii a autorului.

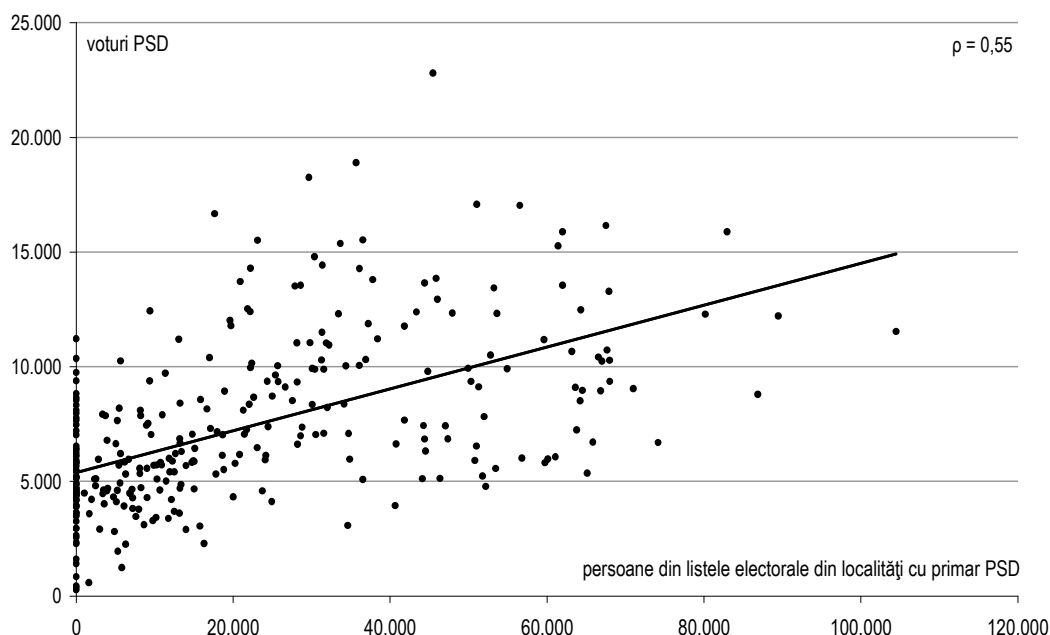
Notă: nu au fost introduse în tabel mandatul creat în plus în Arad și cele din colegiile din diaspora.

La Senat, situația generală este foarte asemănătoare. Din cele 53 de colegii senatoriale având populația majoritară de pe listele electorale din localități cu primari PSD, candidatul partidului s-a impus în mai mult de jumătate, dar a obținut cele mai multe voturi în trei sferturi. În cele 46 de colegii favorabile PDL, în circa două treimi mandatul a revenit candidaților partidului, iar în aproape trei pătrimi aceștia au obținut și cel mai mare număr de voturi. Candidații PNL au obținut mandatul în 12 din cele 21 de colegii cu primari majoritari PNL și în 11 au dispus și de cele mai multe voturi. În cazul UDMR, dominația primarilor în cele 10 colegii din Transilvania s-a transpus în 8 mandate, în fiecare dintre aceste colegii candidații UDMR obținând și cel mai mare număr de voturi.

Corelația dintre numărul de persoane de pe listele electorale din fiecare colegiu din localități cu primar dintr-un anumit partid și numărul voturilor obținute de candidatul pentru Camera Deputaților al aceluiși partid este ridicată. În cazul PDL, PSD și PNL, valoarea coeficientului de corelație r este de 0,55 (vezi fig. 4.2), iar în cazul UDMR se ridică la 0,81. Aceste valori ar fi chiar și mai ridicate, dacă scoatem din calcul colegiile în care un partid nu are niciun primar. Spre exemplu, dacă scoatem din calcul alegătorii de pe listele electorale din colegiile în care nu există localități cu primari PDL, valoarea coeficientului r în cazul PDL crește de la 0,55 la 0,61.

Având în vedere datele prezentate, putem afirma că afilierea politică a aleșilor locali, în principal a primarilor, a reprezentat un factor important în configurația parlamentului ales pe 30 noiembrie 2008. Cu toate acestea, relația dintre primar și candidatul ales nu este una directă, ci mediată de influența primarului asupra opțiunii electoratului. O condiție favorizantă în acest sens a fost și desfășurarea alegerilor parlamentare la numai câteva luni de cele locale.

Fig. 4.2 Relația dintre numărul de persoane din listele electorale cu primari PSD și numărul de voturi pentru candidații PSD în 311 colegii pentru Camera Deputaților (2008)

Sursa: baza de date a autorului

Organizarea și funcționarea principalelor partide politice din România

Privite ca organizații, principala funcție a partidelor politice este recrutarea de cadre pentru ocuparea, prin alegeri sau numire, a pozițiilor de decizie din stat la nivel central sau local.³⁶⁸ De aceea, al treilea nivel de analiză a cadrelor politice

³⁶⁸ Russel Dalton și Martin Wattenberg, "Unthinkable Democracy: Political Change in Advanced Industrial Democracies," în *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*, Russel Dalton și Martin Wattenberg (coord.) (Oxford: Oxford University Press, 2002), p. 7.

din România, după membrii guvernului și demnitarii de top din administrația locală, este cel al conducerilor principalelor partide politice. Din biografiile politice ale miniștrilor și președinților de organizații locale a reieșit o suprapunere semnificativă între demnitățile publice ocupate - așa-numita linie de stat - și funcțiile din partide - așa-numita linie de partid, fapt ce subliniază o dată în plus importanța pe care Maurice Duverger a acordat-o relației partid-stat. Literatura științifică în privința partidelor politice este vastă, dar cea mai mare parte este concentrată pe tematica analizei comparative a sistemelor de partide și mai puțin pe analiza partidelor ca structuri organizaționale. Abordările de acest tip, proprii sociologiei politice, deși puțin numeroase, au stat la baza unor teorii de referință privind funcționarea partidelor politice. O trecere în revistă a celor mai importante dintre acestea permite și conturarea unei perspective asupra schimbărilor care au avut loc în timp în organizarea și funcționarea partidelor politice.

Dezvoltarea, organizarea și funcționarea partidelor politice

Moisei Ostrogorski este autorul primei și celei mai detaliate lucrări privind organizarea partidelor politice, publicată în 1902. Tema tratată este emergența partidelor politice ca organizații politice în contextul procesului de democratizare care a avut loc în Marea Britanie și Statele Unite în secolul al XIX-lea³⁶⁹. În ciuda aparențelor date de constituirea guvernului de către partidul majoritar în parlament în urma alegerilor, partidele moderne au puține - sau chiar deloc - în comun cu cele existente înaintea lărgirii graduale a dreptului de vot în secolul al XIX-lea, până la atingerea votului universal, mai întâi masculin. Organizația de partid, proprie partidelor moderne, a apărut tocmai din necesitatea organizării campaniilor electorale.³⁷⁰

La finele secolului al XX-lea, Ostrogorski descria prima formă de organizare de partid în sens modern din Europa, care a luat ființă în Marea Britanie, la Birmingham, în urma reformei electorale din 1867. În cadrul asociației liberalilor din Birmingham a fost propus un plan de organizare, care a

³⁶⁹ Moisei Ostrogorski, *Democracy and the Organization of Political Parties*, ed. Seymour Martin Lipset, 2 vols. (London: Transaction Books, 1982).

³⁷⁰ Ibid., vol I, pp. 3-61.

introdus o serie de inovații organizaționale, precum diferențierea teritorială, prin formarea de asociații de cartiere (ward) care formau o circumscripție și plata unei cotizații pentru a deveni membru al asociației și, deci, al partidului. A fost introdusă organizarea de tip piramidal, prin formarea unei autorități executive, formată dintr-un comitet în care erau delegați ai fiecărei asociații de cartier; a unei autorități deliberative, cea mai extinsă ca număr de membri și a unui comitet de conducere aflat în vârful ierarhiei. Această formă de organizare, denumită *caucus*, urmărea două obiective distincte. Primul a fost perfecționarea organizatorică pentru mobilizarea votanților, iar al doilea, exercitarea unui control de sus în jos asupra asociațiilor de cartier, astfel încât deciziile importante să rămână la nivelul conducerii de partid.³⁷¹

Specificul istoric și geografic al Statelor Unite a condus procesul de dezvoltare a partidelor ca organizații pe o cale proprie. Sunt identificate trei niveluri de organizare: 1) organizația locală; 2) convenția la nivel de stat, care reunește mai multe organizații locale; 3) convenția națională, care desemnează candidații pentru președinte și vicepreședinte prin votul delegațiilor din fiecare stat.³⁷² La nivelurile inferioare de organizare, locală și de stat, controlul de sus în jos în partide a fost mai puternic față de vechiul continent.

Ostrogorski a oferit prima descriere a funcționării „mașinărilor de partid” americane și a boss-ului politic aflat la conducerea acestora. Mașinăria de partid este, în esență, o formă modernă de clientelism, prin care un boss politic sau un mic grup aflat la conducerea unei organizații de partid foarte disciplinate controlează un număr ridicat și suficient de voturi pentru a se menține la putere în aparatul de stat la nivel local, în organizația de partid sau în ambele. Mașinăria induce membrilor săi un sentiment de apartenență la un grup care urmărește o cauză comună, generând chiar devoțiune printr-un sistem de recompense și pedepse, fără ca aceste trăsături să fie originale. Ostrogorski le compară chiar cu cele „ale mafiei siciliene și camorrei italiene, minus șişul și pistolul, dar cu un plus de metodă științifică”.³⁷³ Obiectivele sale nu sunt politice în sens ideologic. De aceea, candidații preferați sunt mediocrități care urmează lesne ordinele. Obiectivul fundamental constă în realizarea intereselor materiale ale membrilor, ale susținătorilor din mediul de afaceri și ale votanților necesari pentru păstrarea accesului la resurselor financiare publice. Cu toate

³⁷¹ Ibid., vol I, pp. 70-118.

³⁷² Ibid., vol II, pp. 113-133.

³⁷³ Ibid., vol II, p. 190.

acestea, puterea mașinărilor nu era absolută, fiind limitată de necesitatea păstrării unui minim de acceptare din partea publicului. În ciuda caracterului nedemocratic și al corupției sistematice, Ostrogorski considera că mașinăriile se vor menține câtă vreme persistă cele două cauze structurale ale menținerii acestora: participarea redusă a maselor în viața politică, în special în interiorul partidele politice, și deținerea controlului de către mașinării asupra procesului electoral intern al partidelor de desemnare a candidaților și a conducerii de partid.³⁷⁴

Explicația funcționalistă a menținerii mașinărilor politice, prefigurată de Ostrogorski, a fost articulată ulterior de Robert Merton ca parte a teoriei privind funcțiile manifeste și latente. Pentru Merton, mașinaria politică a apărut ca o structură alternativă de răspuns la deficiențele funcționale ale altor structuri. Practic, mașinaria și boss-ul aflat la conducerea acesteia îndeplineau funcția de satisfacere a nevoilor și intereselor diferitelor grupuri din societatea americană din secolul al XIX-lea și începutul secolului următor, în special marile corporații și comunitățile de imigranți.³⁷⁵

Puterea mașinărilor ajunsese să se manifeste chiar prin schimbarea rezultatului alegerilor prezidențiale în defavoarea propriului partid, dacă interesele mașinării o cereau. Intrată în conflict cu președintele democrat Grover Cleveland, organizația Partidului Democrat din New York, denumită Tammany Hall, a balansat suficiente voturi astfel încât Cleveland să piardă scrutinul la nivel de stat și, prin aceasta, alegerile prezidențiale din 1888.³⁷⁶

În Europa, lucrarea lui Ostrogorski l-a influențat pe Roberto Michels spre studiul tendințelor oligarhice din partidele moderne printr-o analiză asupra Partidului Social Democrat din Germania, la finele perioadei antebelice.³⁷⁷ Michels consideră că existența unei conduceri, a leadership-ului, este un fenomen necesar în orice formă a vieții sociale. În organizațiile democratice, cea mai importantă cauză a existenței unei conduceri, dincolo de cele tehnice și administrative, ține de factori psihologici. În ciuda aspirațiilor democratice și a ideologiei oficiale, cu cât un partid se organizează mai bine, mai strict, cu atât se

³⁷⁴ Ibid.vol II, pp. 201-228.

³⁷⁵ Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, ed extinsă 1968. (Londra: Collier Macmillan Publishers, 1968), pp. 126-136.

³⁷⁶ Camil Mureșan și Alexandru Vianu, *Președinte la Casa Albă* (București: Ed. Politică, 1974), pp. 355-356.

³⁷⁷ Robert Michels, *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy* (Kitchener: Batoche Books, 2001)

întăresc tendințele autocratice inerente conducerii. În practica vieții de partid, raporturile sunt răsturnate, arată Michels. Aleșii controlează pe alegători, reprezentanții pe cei pe care ar trebui să-i reprezinte. În aceste condiții, Michels a formulat celebra sa lege de fier a oligarhiilor: „cine spune organizare spune oligarhie”.³⁷⁸

Clasica lucrare *Partidele politice* a lui Michel Duverger cuprinde, între altele, și o analiză mai cuprinzătoare a partidelor ca organizații. În 1951, Duverger nota că „partidele politice din zilele noastre sunt mai puțin diferențiate după program sau apartenența de clasă a membrilor, decât după natura organizării. Partidele moderne sunt caracterizate în primul rând după anatomia lor”.³⁷⁹ În această privință, Duverger a clasificat partidele în *partide de cadre* și *partide de masă*. La origine, partidele de cadre sunt partidele de secolul al XIX-lea descrise de Ostrogorski, reprezentând reuniuni de notabili, care dețin prestigiu, avere și abilități distincte față de cea mai mare parte a populației. Ulterior acestea s-au transformat în partide de comitete (caucus) descentralizate. La mijlocul secolului al XX-lea, distincția dintre partidele de cadre și cele de mase era greu de aplicat, deoarece partidele de cadre au imitat partidele de masă. Numărul de membri și structura stufoasă pe verticală și orizontală nu constituie criterii relevante. În practică, *diferența reală dintre partidele de cadre și cele de masă ține de finanțarea campaniei electorale*. Partidele de masă sunt partide de stânga, muncitorești sau socialiste, pentru care singura opțiune de a reduce din decalajul în privința bugetului de campanie este de a crește numărul de membri cotizanți.³⁸⁰

În privința oligarhizării partidelor, indiferent de tipul acestora, Duverger consideră că legea lui Michels rămâne de actualitate. Analizând viața de partid, sociologul francez distinge existența unor tehnici autoritare de recrutare - cooptarea direct în conducere, desemnarea de la centru - și de camuflaj autocratic a distincției dintre conducătorii reali și cei aparenti. Aceasta din urmă are loc prin manipularea mecanismului de alegere prin delegați. La vârful partidului poate exista un șef real, de regulă numit, nu ales, sau un șef aparent, care este ales. Conducerea de partid tinde în mod natural să deprindă o formă oligarhică prin apariția unui cerc interior sau a unei clase de șefi. Cercul interior poate lua forma unei camarile în jurul șefului sau forma unui clan, în care

³⁷⁸ Ibid., p. 241.

³⁷⁹ Maurice Duverger, *Les partis politiques* (Paris: Armand Collin, 1976), p. XV.

³⁸⁰ Ibid., p. 122.

membrii conducerii devin înrudiți. În teorie, alegerea conducerii de către membrii de partid ar trebui să prevină nașterea unei oligarhii, dar în fapt o favorizează. Oligarhizarea internă triumfă mai degrabă în cazul sistemului proporțional cu liste blocate sau al celui uninominal, în condițiile în care partidele desemnează candidații.³⁸¹

Spargerea oligarhiei interne din partidele politice a fost posibilă în SUA prin înlăturarea celor doi factori structurali ai supremației mașinărilor politice. Gradul de interes și implicare a populației în politică a crescut. Mișcarea progresistă de la începutul secolului al XX-lea a denunțat puterea excesivă concentrată de mașinăriile urbane, care devenise echivalentul unei dictaturi alese. Începutul declinului mașinărilor politice nu ar fi fost posibilă și fără intervenția capitalului industrial. Printre măsurile adoptate la finele secolului al XIX, sintetizate de W.D. Burnham drept „sistemul de la 1896” au fost introducerea registrului electoral ca slăbire a mitei electorale (se puteau înscrie numai cei peste un anumit nivel economic), întărirea caracterului secret al votului prin tipărirea buletinelor de vot de către stat, înlocuind sistemul de tipărire și distribuție a buletinelor de către partide și introducerea alegerilor primare. Mișcarea progresistă, arată Burnham a fost condus de elitele locale și clasele mijlocii și îndreptată împotriva clientelismului în forma extremă a mașinărilor de partid.³⁸²

Al doilea pas l-a constituit alegerea unei mase critice de politicieni progresiști pentru schimbarea prin lege a controlului asupra alegerilor interne din partide de la organizațiile de partid la aparatul de stat. Prima asemenea lege a fost adoptată în statul Wisconsin în 1903. Aproximativ în paralel, alegerile primare au fost introduse și în sudul SUA, dar din alte considerente. Cum Partidul Democrat exercita un monopol politic, alegerile primare au fost o soluție pentru a permite competiția pentru desemnarea candidaților albi în alegeri, fără a permite exercitarea votului de către populația de culoare. Prin sistemul alegerilor primare, statul american a naționalizat cele două partide, Democrat și Republican, care nu mai sunt organizații independente ce pot să suspende calitatea de membru și își aleg propria conducere. Noțiunea de excludere din partid nu există în viața politică americană. Orice cetățean care se înscrie pe listele electorale se poate declara democrat, republican sau

³⁸¹ Ibid., pp. 209-226.

³⁸² Water Dean Burnham, *Critical Elections and the Mainsprings of American Politics* (New York: W.W. Norton & Company, 1970), pp. 72-90.

independent, fără să fie posibilă contestarea opțiunii sale. Organizația propriuzisă de partid este redusă la furnizarea de sprijin financiar, logistic și de know-how candidaților partidului, dar nu are niciun cuvânt de spus în alegerile primare, asupra programului fiecărui candidat și asupra votului propriilor membri ai legislativului. Liderii de partid pot avea o atitudine distantă - neacordând asistență financiară sau alt suport - față de unii candidați, dar aceștia își organizează și finanțează propria campanie și, pe buletinul de vot, *ei sunt* partidul. De altfel, cele două partide nici nu au un președinte la nivel național, iar președinții comitetelor la nivel de stat, comitat sau localitate nu sunt demnitari ai statului american.³⁸³

În timp, rezultatul mai puțin fericit al alegerilor primare constă în importanța critică a finanțării campaniei electorale. Deși candidatul cu un buget de campanie mai ridicat nu câștigă întotdeauna, accesul în funcțiile alese nu mai este posibil fără ca o persoană să dispună de o sumă mare de bani, din averea proprie sau de la donatori. În cazul alegerilor prezidențiale, candidații celor două partide pot opta pentru finanțare publică, fără nicio altă obligație decât de a nu avea niciun fel de alte cheltuieli din fonduri proprii. Problema transparenței, corectitudinii și efectelor finanțării private asupra campaniilor electorale din SUA a generat o întreagă literatură.³⁸⁴

În Europa, principala dezvoltare teoretică de după clasificarea lui Duverger a fost introducerea conceptului de partid *catch-all* de către Otto Kirchheimer, în 1966.³⁸⁵ După Kirchheimer, în perioada de după al doilea război mondial partidele au încercat să își mărească numărul de membri și să diversifice sprijinul electoral, renunțând la elemente de autodefinire legate apartenența de clasă sau religioasă. „Dacă partidele nu se pot aștepta să prindă toate categoriile de votanți, pot avea o așteptare rezonabilă de a prinde mai mulți votanți din toate categoriile ale căror interese nu sunt în conflict ireconciliabil” - notează Kirchheimer.³⁸⁶

În ultimele decenii din secolul al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea, partidele politice occidentale au cunoscut o cu totul altă dinamică decât cea din primele trei sferturi ale secolului al XX-lea, în sensul scăderii - în unele cazuri chiar dramatice - a numărului de membri. Principalii doi indicatori, numărul de

³⁸³ William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 156-159.

³⁸⁴ Ibid. 159-163.

³⁸⁵ Otto Kirchheimer, "The Transformation of the West European Party Systems," în *Political Parties and Political Developments*, Joseph LaPalombara și Myron Weiner (coord.) (Princeton: Princeton Univ. Press, 1966), pp. 177-200.

³⁸⁶ Ibid. , p. 180.

membri declarat oficial de partid, privit întotdeauna cu o anumită rezervă, și ponderea celor care se autodeclară membri de partid în sondajele de opinie, prezintă o dinamică descendentă, mai ales după 1990.³⁸⁷

Având în vedere scăderea numărului de membri de partid, partidele s-au găsit într-o situație financiară dificilă.³⁸⁸ Pentru a nu le face dependente de surse obscure de finanțare, care ar pune sub semnul întrebării caracterul democratic al procesului electoral, soluția identificată în Europa a fost de a oferi partidelor o subvenție din fonduri publice. După 1980, aceste subvenții au cunoscut o creștere graduală semnificativă. După Katz și Mair, se poate un tip de organizare de partid - partidul cartel -, caracterizat de suprapunerea partidului și statului, precum și de un model de coexistență în partid între competitori ostensibili. Pe fondul scăderii numărului de membri, partidele se reduc la nivelul unor lideri marcanți aflați într-o concurență internă și care cultivă relații clientelare în interiorul partidului.³⁸⁹

În privința schimbărilor în distribuția internă de putere de după 1980, selecția candidaților revine într-o mai mare măsură membrilor de partid. Deși unele partide au trecut la alegerea președintelui prin votul direct al membrilor de partid, nu se poate vorbi de o tendință. Cei mai mulți lideri de partide occidentale sunt încă aleși de congres, de un comitet național sau de grupul parlamentar. Poziționarea partidelor în privința politicilor publice rămâne sub controlul conducerii de partid.³⁹⁰

Vladimir Pasti a introdus o importantă distincție, pe linia celei a lui Duverger, între șeful politic real și cel aparent, respectiv între liderul politic și cel birocratic. Pentru opinia publică, liderul politic este cel care reprezintă

³⁸⁷ Susan Scarrow, "Parties without members? Party Organization in a Changing Electoral Environment," în *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*, Russel Dalton și Martin Wattenberg (coord.) (Oxford: Oxford University Press, 2002), pp. 79-102.

³⁸⁸ Literatura pe acest subiect este vastă, dar din contribuțiile privind corodarea vieții politice americane de către dependența donațiilor prin sistemul de lobby, având drept sursă principală corporațiile multinaționale și elitele economice (cei mai bogați 1%) se disting Robert Kaiser, *So Damn Much Money: The Triumph of Lobbying and the Corrosion of American Government* (New York: Alfred Knopf, 2009), o monografie de excepție a carierei fondatorului uneia dintre cele mai mari firme de lobby în a doua parte a secolului al XX-lea, Cassidy and Associates și Jacob Hacker și Paul Pierson, *Winner-Take-All Politics: How Washington Made the Rich Richer and Turned Its Back on the Middle Class* (New York: Simon & Schuster, 2010), pp. 116-137 și 253-289.

³⁸⁹ Richard Katz și Peter Mair, "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party", *Party Politics*, 1, no., 1, (1995), p. 15.

³⁹⁰ Susan Scarrow, Paul Webb și David Farrell, "From Social Integration to Electoral Contestation: The Changing Distribution of Power within Political Parties," în *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*, Russel Dalton și Martin Wattenberg (coord.) (Oxford: Oxford University Press, 2002), pp. 129-157.

partidul în alegeri. Liderul birocratic este mai puțin vizibil, dar conduce în mod real organizația de partid. Accesul la demnități publice al liderului birocratic se face în condiții de risc electoral minim, prin plasare pe locurile eligibile de pe listele electorale sau prin numire.³⁹¹

Metodologie

Pentru a surprinde natura organizării și funcționării partidelor politice din România, precum și implicațiile asupra tipurilor de cadre politice promovate, ne-am propus să răspundem la trei întrebări:

1) cum sunt organizate și ce putem spune despre funcționarea partidelor politice în România?

2) care este compoziția socială a cadrelor politice din cele mai importante foruri de conducere?

3) care este raportul de putere dintre centru și teritoriu la partidele românești?

Pentru toate aceste întrebări, au fost reținute pentru analiză doar pe cele mai importante partide din România - PDL, PSD și PNL. Deși UDMR a avut o prezență continuă în parlament și foarte îndelungată la guvernare (1996-2008; 2009-2012; 2014-), datorită specificului de partid-teritoriu nu am inclus și această formațiune în analiză.

Asupra primei întrebări am considerat relevante următoarele elemente:

- structura ierarhică a partidului: identificarea principalelor foruri de conducere, a componenței și atribuțiilor acestora;
- procedura de alegere a candidaților pentru alegeri, a conducerii locale și centrale de partid și a președintelui;
- situația financiară a partidelor: nivelul total și structura veniturilor în 2009;
- numărul de membri: ponderea celor care se autodeclară membri de partid în sondajele de opinie și punerea în relație cu nivelul veniturilor din cotizații;
- impactul sistemului electoral: tipul de scrutin și relația sa cu gradul de concentrare a puterii decizionale în partid.

Asupra partidelor politice, metoda utilizată a fost analiza organizațională pe baza documentelor sociale - Legea partidelor politice (14/2003), Legea privind

³⁹¹ Vladimir Pasti, *Sociologie politica* (Bucuresti: Ziua, 2004).

finanțarea partidelor politice (334/2006, cu numeroase modificări și completări, republicată în 2010) și statutele partidelor (în vigoare după congresele din anul 2010). Datele cuprinse în declarațiile financiare anuale ale partidelor pe anul 2009 au servit drept sursă principală pentru funcționarea partidelor.

Pentru a discerne compoziția socială a cadrelor din conducere, forul de conducere cel mai restrâns al partidelor, următoarele variabile au fost utilizate:

- anul nașterii;
- profilul socio-ocupațional: cu două categorii:
 - politician de profesie: persoane alese sau numite într-o demnitate publică de-a lungul carierei;
 - politician/om de afaceri: cei care au deținut demnități publice, dar au și interese de afaceri;
- funcția pe linie de stat: ocupă o funcție la nivel central – parlamentar sau ministru – sau la nivel local – președinte sau vicepreședinte CJ, primar;
- experiența politică: dacă a avut experiență ministerială.

Asupra raportului de putere dintre centru și teritoriu, analiza a inclus două paliere: (1) dacă predomină în forul cel mai important de conducere președinții de organizații județene *sau* politicienii cu funcții la nivel central (parlamentari, miniștri) și (2) dacă procedura de desemnare a candidaților are loc mai degrabă la nivel local sau la nivel central.

Organizarea și funcționare partidelor

Structura ierarhică generală a partidelor din România este trasată prin Legea 14/2003 a partidelor politice, prin care se prevede ca subdiviziunile teritoriale să urmeze organizarea administrativ teritorială a țării. Ierarhic, există cel puțin două foruri obligatorii de conducere a partidului și a organizațiilor sale teritoriale: (1) adunarea generală a membrilor și (2) un organ executiv. Adunarea generală a membrilor partidului politic de la nivel național, care are loc prin reuniunea delegaților organizațiilor teritoriale, este organul suprem de decizie al partidului. Întrunirea adunării este obligatorie cel puțin o dată la 4 ani.

Cele trei partide majore au o structură similară, de formă piramidală în 4 trepte: adunarea generală a membrilor - denumită Congres la PSD și PNL, respectiv Convenție Națională la PDL - și 3 organe executive. Ordinul de mărime al numărului de membri din organele executive este sugerat prin denumirea acestora. La primele două întâlnim invariabil cuvintele „consiliu” și

„comitet”, ceea ce face trimitere la mai mulți membri, în timp ce ultimul este un „birou”, desemnând o formulă de lucru mai restrânsă.

Tabel 4.10 Structurile de conducere ale PSD, PDL și PNL

PSD	PDL	PNL
Birou Permanent Național	Birou Permanent Național	Birou Politic Central
Comitet Executiv Național	Colegiu Director Național	Consiliu Național Executiv
Consiliu Național	Consiliu Național de Coordonare	Delegație Permanentă
Congres	Convenție Națională	Congres

Surse: statutele partidelor.

În privința structurii piramidale, partidele de după 1990 sunt foarte similare cu organizarea clasică a partidelor comuniste, pe care au urmat-o, atât ca structuri, cât și ca denumire a acestora: congres – comitet central (CC) – birou politic (BP). Asemănarea cu partidele comuniste nu este relevantă din punct de vedere ideologic, ci organizatoric. Punctul de referință în construcția organizațională a fost partidul de masă cu cel mai înalt nivel de birocratizare. În istoria partidelor comuniste, comitetele centrale au deținut rolul cel mai important în perioada premergătoare și imediat următoare preluării puterii. După ce consolidarea la putere s-a încheiat, comitetele centrale au fost extinse ca număr de membri pentru a le dilua pe cât de mult posibil puterea în raport cu biroul politic și, mai ales, cu persoana din vârful ierarhiei, secretarul general. Primul deținător al funcției, Stalin, era *secretar general al comitetului central*. Puterea de numire și, teoretic, de demitere din funcție revenea Comitetului Central. Fiecare din cei doi succesori ai săi, Malenkov și Hrușciiov, aveau să își piardă funcția tocmai prin punerea în minoritate în cadrul CC. Aceasta a fost una dintre lecțiile de bază privind deținerea puterii în politica de partid, însușită de unii dintre liderii din următoarele generații de lideri comuniști, inclusiv Nicolae Ceaușescu. Prin schimbarea statutului, aceștia au devenit *secretari generali ai partidului*. Forul care îi numea în funcție nu mai era CC, ci congresul partidului. Astfel, secretarul general nu putea fi schimbat decât printr-un congres ordinar sau extraordinar. Un asemenea rezultat era imposibil din cauza controlului asupra delegaților și sistemului de selecție a acestora de către conducerea de partid în funcție. Pe măsura extinderii numărului de membri ai CC, a apărut nevoia apariției unei alt for de decizie, fiindcă se crease o diferență prea mare între numărul de membri ai CC și cei ai Biroului Politic. Pe de altă parte, numărul redus de membri al BP trebuia menținut, fiind optim pentru luarea operativă de decizii. Noul for de conducere, al patrulea în ordine cronologică ca apariție, a fost plasat între CC și BP, având un număr de membri

egal cu al vechiului CC și păstrând într-o oarecare măsură puterea decizională a acestuia.³⁹²

Conform statutului PSD, Congresul alege președintele partidului, componența următorului for pe scara ierarhică, denumit Consiliul Național și, prin vot limitativ, pe vicepreședinții membri ai Biroului Permanent Național (BPN). La rândul său, Consiliul Național își alege un președinte, ce devine membru de drept în celelalte foruri de conducere. Componența următorului for de conducere, Comitetul Executiv (CEx) este direct stabilită prin statut, membrii săi de drept fiind președinții organizațiilor teritoriale, președintele PSD și vicepreședinții din BPN, precum și președintele Consiliului Național. Din decembrie 2006, PSD are și un președinte de onoare, care poate participa la ședințele tuturor celor 3 foruri decizionale. Ultimul for de conducere, Biroul Permanent Național, este compus din președinte și un număr de 13-15 vicepreședinți, cu toții aleși de Congres. La ședințele BPN participă și liderii grupurilor parlamentare, președinții organizațiilor de tineret și de femei, purtătorul de cuvânt (care este tot un politician) și președinții celor două camere, când aceste funcții revin partidului. Președinții camerelor parlamentului participă și la CEx. Raportul de putere dintre CEx și BPN înclină în favoarea primului, care are rolul de coordonare și decizie strategică, în timp ce al doilea este orientat spre gestionarea situației curente. Statutul adoptat la congresul din toamna anului 2010 prevede o mărire a numărului de vicepreședinți, din care 7 aleși direct de congres și alți 8 regionali. Consiliul Național se va reuni în fiecare toamnă sub forma unei Conferințe anuale, la care președintele poate cere un vot de încredere. Pierderea încrederii delegaților la Conferință conduce la demiterea în bloc a BPN și la organizarea unui congres extraordinar. PSD este organizat teritorial pe 4 niveluri: (1) grupe de partid; (2) organizații locale, de regulă pe raza secțiilor de votare; (3) organizații teritoriale: comunale, orașenești, municipale, respectiv de sector în cadrul municipiului București; (4) organizații județene, respectiv a municipiului București. Asemenea președintelui partidului, președinții organizațiilor județene sunt aleși pe un mandat de 4 ani.

³⁹² În cazul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS), denumirea a fost de Prezidiu al Comitetului Central; în România, Ceaușescu a înființat Comitetul Politic Executiv (CPEX), vechiul Birou Politic fiind suplinat de Biroul Permanent al CPEX; pentru o mărturie din partea unui martor privilegiat al istoriei asupra funcționării partidelor comuniste în URSS și România, a se vedea Lavinia Betea, *Al. Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu* (București: Evenimentul românesc, 1997); istoricul Ion Scurtu tratează același fenomen în Ioan Scurtu, *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional* (București: Redacția publicațiilor pentru străinătate, 2009), pp. 63-65.

La PDL, Convenția Națională alege președintele partidului pe baza unei competiții între moțiuni, fiecare candidat având o listă de susținători. Primii semnatari ai moțiunii câștigătoare devin prim-vicepreședinți ai PDL, respectiv secretar general. Alți 30 de susținători ai președintelui ales sunt aleși ca membri ai următorului for de conducere. Pentru moțiunile pierzătoare care obțin cel puțin 10% din voturile delegaților la Convenție, liderul moțiunii și un număr proporțional de susținători devin membri ai Consiliului Național de Coordonare (CNC), următorul for de conducere. Acesta este format din trei categorii de membri: (1) persoanele alese ca membri CNC de Convenție; (2) o largă varietate de membri de drept (președinți de organizații locale, persoane cu funcții pe linie de stat la nivel local și central); (3) delegați ai organizațiilor județene. Colegiul Director Național (CDN) este format din președinții de organizații județene și ale acelorora din București, precum și din membrii următorului for, Biroul Permanent Național (BPN). Cei mai mulți membri ai BPN, cei 15 vicepreședinți și 5 secretari executivi, sunt aleși de CNC în prima reuniune de după congres. În restul componenței BPN regăsim echipa moțiunii câștigătoare, formată din președinte, prim-vicepreședinți și secretar general, membrii de drept (liderii de grup parlamentar, președinții organizațiilor de tineret, seniori, femei etc., miniștrii, președinții camerelor parlamentului) și alți invitați speciali de către președinte. Organizarea teritorială este pe mai multe niveluri: (1) secții de votare; (2) organizații locale, comunale, orașenești, municipale și cele din București; (3) pe colegiile electorale; (4) organizații județene, respectiv a municipiului București.

La PNL, Congresul este format atât din delegați, cât și din membrii Delegației Permanente (următorul for de conducere) în funcție. Congresul alege președintele, strategia și programul politic prezentate de acesta, precum și o listă blocată de 32 de susținători, care vor deveni membrii Biroului Politic Central (BPC), din care 15 sunt vicepreședinți. Un membru de partid nu poate fi pe listele mai multor candidați la președinția partidului. Delegația Permanentă este formată exclusiv din membrii de drept: (1) cei aleși de congres, președintele și membrii BPC; (2) persoanele cu funcții de partid numite de BPC la propunerea președintelui, precum secretarul general și secretarii executivi; (3) președinții organizațiilor teritoriale; (4) cei mai importanți aleși locali ai partidului, președinți și vicepreședinți CJ, primari și viceprimari; (5) președinții organizațiilor de tineret, femei etc. Comitetul Executiv Național (CEN), al treilea for de conducere, reunește membri BPC, președinții de filiale care nu

sunt membri BPC, secretarul general și președinții de tineret, femei etc. Ultimul organ de conducere, BPC este alcătuit din lista candidatului la președinție victorios la Congres. Spre deosebire de celelalte partide, președintele este singurul care poate face propuneri pentru anumite funcții în partid, cum este cea de secretar general, care este numit de un BPC ai cărui membri au fost aleși pe lista propusă de președinte, sau chiar numește direct ocupanții anumitor funcții, precum secretarii executivi și secretarii generali adjuncți, la propunerea secretarului general, persoană pe care însă tot președintele l-a propus în funcția pe care o deține.

Cel puțin după prevederile statutare, la toate cele 3 partide regăsim elemente de organizare administrativă birocratică în sens weberian³⁹³, în care cadrele politice:

- (1) funcționează într-o ierarhie clar definită;
- (2) au competențe clar precizate;
- (3) oportunitatea realizării unei cariere prin promovarea în funcție de vechime, prestație și aprecierile superiorilor politici;
- (4) se supun disciplinei și controlului de partid.

În cazul PSD, cel mai important for de conducere este CEx, nu BPN. În cadrul BPN, este un echilibru de putere între membrii acestuia. Vicepreședinții și președintele Consiliului Național sunt aleși separat de președinte, direct de congres în cazul primei categorii și, respectiv, de plenul Consiliului Național. La PDL, BPN este principalul for decizional. Președintele își poate forma o majoritate de lucru în BPN atât datorită numirii principalilor susținători ai moțiunii sale direct în BPN, cât și prin dominarea CNC-ului de către alți susținători ai moțiunii sale, deveniți prin statut membri CNC. În cazul PNL, președintele acumulează cea mai mare putere în raport cu restul conducerii. Întregul BPC este ales pe listă, iar președintele poate numi direct - sau propune pentru numire de către BPC - în cazul unor funcții importante. La toate cele 3 partide lanțul de reprezentativitate al bazei partidului nu se mai realizează numai prin Congres. În al treilea for de conducere, CEx, CDN sau CNE, cea mai mare parte e reprezentată de membri de drept, președinți ai organizațiilor județene, aleși în afara congresului de către adunările de la nivelul organizației teritoriale.

³⁹³ Max Weber, *Economy and Society*, vol. 1 (Berkeley: University of California Press, 1978) p. 220-221.

Procedura de alegere a candidaților pentru alegeri, a conducerii locale și centrale de partid și a președintelui relevă, o dată în plus, raporturile de putere din interiorul structurii de partid. În ceea ce privește procedura de alegere pentru funcții de conducere în partid, este folosit exclusiv sistemul de vot prin delegați la toate nivelurile. Articolul despre adunarea generală a membrilor din Legea partidelor politice (art. 14) prevede că delegații la adunare sunt aleși de organizațiile teritoriale prin vot secret. Numărul acestora se stabilește în raport cu numărul de membri ai organizațiilor. Procedurile de desemnare și de delegare a acestora rămân de stabilit de fiecare partid prin statutul propriu. După cum am văzut mai sus, în literatura de specialitate există un consens cu privire la tendința de oligarhizare a puterii în partidele politice din pricina sistemului de vot prin delegați. În realitate, nu delegații aleg și controlează conducerea de partid, ci conducerea de partid îi desemnează pe delegați și controlează voturile acestora. Singura excepție de la sistemul de vot prin delegați este prevăzută în statul PSD care, începând cu 2006, menționează posibilitatea instituirii de alegeri primare pentru desemnarea candidaților la funcțiile pe linie de stat: deputat, senator, europarlamentar, consilier județean sau local și primar. De asemenea, se pot iniția referendumuri interne pentru consultarea membrilor asupra ofertei electorale sau a prevederilor statutare. Cu toate acestea, conducerea PSD nu a dat curs niciodată acestor prevederi statutare.

Președintele partidului este ales prin votul delegațiilor la adunarea generală a membrilor la PDL și PNL. Prin alegere, președintele își asigură și o majoritate în Biroul Politic, care derivă din lista blocată a susținătorilor săi. PSD este primul partid care a inclus în statutul său, în toamna anului 2010, alegerea președintelui direct de către membri de partid. Este încă neclar și cum va fi organizat acest proces. După cum a arătat Ostrogorski, organizarea în sine de alegeri interne de către partid prin organizațiile sale teritoriale nu reprezintă o garanție a unui proces democratic, din cauza slabei participări a membrilor și simpatizanților și a controlului pe care îl pot exercita liderii locali asupra votului.³⁹⁴ Domhoff a evidențiat că întreruperea controlului exercitat de liderii locali și democratizarea alegerilor interne ar deveni posibile numai prin organizarea acestora de către autoritățile publice.³⁹⁵

³⁹⁴ Moisei Ostrogorski, *Democracy and the Organization of Political Parties*, ed. Seymour Martin Lipset, 2 vols. (London: Transaction Books, 1982), vol. 2, pp. 113-117.

³⁹⁵ William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 156-157.

Candidatul la președinția României este nominalizat de CNC, la propunerea BPN, în cazul PDL, de Congres la PNL, în timp ce la PSD va fi ales prin alegeri interne. Primul ministru din partea partidului este desemnat de forul în care predomină liderii organizațiilor teritoriale, CEx la PSD, CDN la PDL și Delegația Permanentă la PNL. Candidații pentru parlament sunt nominalizați la nivel local în PSD, fiind ulterior validați de CEx. La PDL există o procedură de rezervare a locurilor de candidatură pentru membrii BPN, în rest organizațiile fiind libere să își nominalizeze candidații. BPN trimite propuneri de candidatură pentru membrii săi către organizațiilor județene, orice contestări în procesul de selecție a candidaților fiind soluționate de CNC. În cazul PNL, organizațiile care au obținut scoruri peste media națională la alegerile precedente au dreptul să își desemneze candidați, care sunt ulterior validați de CNE. Pentru organizațiile care au avut un scor sub media partidului, există un filtru suplimentar la nivelul BPC. Candidații pentru alegerile europarlamentare sunt nominalizați de BPN la PDL. În cazul PNL, sunt validați de CNE, la propunerea BPC. În fine, candidații pentru alegerile locale sunt stabiliți la nivel local. În cazul PSD, este prevăzută și o validare în CEx. Schimbarea majoră din ultimii 20 de ani este aceea în privința nominalizării candidaților la parlamentare. Dacă, în trecut, conducerea centrală avea cuvântul hotărâtor, modificări statutare succesive din anii 2000 au mutat spre teritoriu procesul de selecție a candidaților, chiar dacă centrul mai deține un filtru de control.

Finanțarea partidelor politice

Legea partidelor din 2003 a lăsat nemodificate reglementările privind finanțarea partidelor politice stabilite prin vechea lege a partidelor din 1996. Tot în anul 2003, a fost adoptată o lege distinctă privind finanțarea partidelor politice, abrogată prin Legea 334/2006. Aceasta din urmă era în vigoare în anul 2014. Potrivit legii, sursele de finanțare ale unui partid politic pot fi:

- (1) cotizații ale membrilor de partid;
- (2) donații, legate și alte liberalități;
- (3) venituri provenite din activități proprii;
- (4) subvenții de la bugetul de stat, potrivit legii anuale a bugetului.

În 2006, Parlamentul României a adoptat Legea 334 privind finanțarea activității partidelor politice și a campaniilor electorale. Suma cotizațiilor plătite într-un an de o persoană este plafonată la nivelul a 48 de salarii minime pe

economie, conform valorii acestuia la începutul anului. Lista membrilor de partid care au plătit într-un an cotizații mai mari de 10 salariile minime se publică în Monitorul Oficial. Totalul donațiilor din bugetul de venituri al unui partid nu poate depăși 0,025% din totalul veniturilor bugetului de stat pe anul respectiv. Excepție fac anii electorali, când plafonul donațiilor se dublează. Donația maximă anuală din partea unei persoane fizice este echivalentul a 200 salarii minime în anul respectiv. Pentru persoanele juridice, limita maximă este de 500 salarii minime, dar donația poate fi făcută doar dacă nu se înregistrează datorii fiscale mai vechi de 60 de zile. Limitele maxime pentru persoanele fizice și juridice se dublează în anii electorali. Lista donatorilor cu sume mai mari de 10 salarii minime brute pe țară se publică anual în Monitorul Oficial până la data de 31 martie a anului următor efectuării donațiilor. De asemenea, suma totală primită din donații confidențiale nu poate depăși 0,006% din veniturile bugetului de stat pe anul respectiv.

Alocarea bugetară anuală pentru partidele politice nu poate depăși 0,04% din veniturile bugetului de stat. Pentru partidele politice care promovează femei pe listele electorale, pe locuri eligibile, suma alocată de la bugetul de stat va fi majorată proporțional cu numărul mandatelor obținute în alegeri de candidații femei. 75% din subvenția bugetară este rezervată partidelor parlamentare, proporțional cu numărul voturilor primite, iar restul de 25% se acordă tuturor partidelor, proporțional cu numărul de voturi obținute la alegerile locale pentru consilierii județeni și cei ai consiliului general al municipiului București, cu un prag minimal de 50 de mandate obținute la nivel național. Subvenția se acordă prin bugetul Autorității Electorale Permanente. Cheltuielile de campanie ale partidelor sunt limitate, conform legii 334/2006, după cum urmează:

- 350 de salarii de bază minime brute pe țară, pentru fiecare candidat la funcția de deputat sau senator;
- 2.500 de salarii de bază minime brute pe țară, pentru fiecare candidat pentru postul de reprezentant al României în Parlamentul European;
- 50 de salarii de bază minime brute pe țară, pentru fiecare candidat la funcția de consilier județean sau consilier local în Consiliul General al Municipiului București;
- 30 de salarii de bază minime brute pe țară, pentru fiecare candidat la funcția de consilier local în consiliile municipiilor reședință de județ și în consiliile sectoarelor municipiului București;
- 25 de salarii minime brute pe țară, pentru fiecare candidat la funcția de consilier local în consiliile municipiilor și orașelor;

- 20 de salarii minime brute pe țară, pentru fiecare candidat la funcția de consilier local în consiliile comunale;
- 10.000 de salarii de bază minime brute pe țară, pentru fiecare candidat la funcția de primar general al municipiului București;
- 2.500 de salarii de bază minime brute pe țară, pentru fiecare candidat la funcția de primar al unui sector al municipiului București ori al unui municipiu sau oraș;
- 30 de salarii de bază minime brute pe țară, pentru fiecare candidat la funcția de primar al unei comune;
- 3.500 de salarii de bază minime brute pe țară, pentru fiecare candidat la funcția de președinte al consiliului județean.

Pornind de la valoarea veniturilor bugetului de stat, care reprezintă doar o parte a veniturilor bugetului general consolidat, am determinat, conform plafoanelor stabilite prin Legea 334/2006, valorile maxime la care pot ajunge donațiile și subvențiile. Fiind raportate la veniturile bugetului, dinamica în cazul cuantumurilor ține, în ambele cazuri, în principal de evoluția economiei. În cazul donațiilor, acestea puteau atinge un maxim între 2,5 milioane euro (2005) și 8,3 milioane euro în 2008. Față de aceste date, plafonul maximal al subvențiilor este mai mare în anii non-electoral și mai mic în anii electorali. Cu toate acestea, valoarea subvenției bugetate și transferate prin Autoritatea Electorală Permanentă, *pentru toate partidele*, nu a depășit 2,1 milioane de euro (2008). Având în vedere acest fapt, partidele din România sunt net diferite de cele vest-europene, care beneficiază de o finanțare apreciabilă din partea statului.

Tabel 4.11 Plafioanele finanțării partidelor și subvențiile acordate, milioane euro, prețuri curente

anul		2005	2006	2007	2008	2009	2010
plafon donații / partid (0,025% din veniturile bugetului de stat)	mil. euro	2,5	2,9	7,3	8,3	6,5	...
plafon maximal subvenții (0,04% din veniturile bugetului de stat)	mil. euro	4,0	4,6	5,9	6,6	5,2	4,0
total subvenții acordate	mil. euro	2,1	2,0	1,9	1,7

Sursa: calculat pe baza datelor din Anuarul statistic al României 2009 și din Buletinul lunar BNR 8/2010, cf. Legii 334/2006.

Conform declarațiilor anuale privind situația financiară, veniturile celor 5 partide parlamentare din anul 2009 au totalizat 19,82 milioane euro (vezi tabel 4.12). Cel mai bine la capitolul financiar a stat PDL, cu un total de aproape 11 milioane euro, din care 3,13 milioane au provenit din cotizații, 6,91 milioane

din donații, circa 660.000 din subvenții și aproximativ 80.000 de euro din alte venituri. PSD s-a plasat pe locul 2, dar la mare distanță, având venituri totale de 5,3 milioane de euro. Prin alianța politică formată cu PC, au fost obținute alte donații în valoare de circa 880.000 de euro. Locul 3 a fost ocupat de PNL, cu venituri totale de 2,4 milioane de euro, din care circa 800.000 de euro din cotizații, 1,5 milioane euro din donații, aproximativ 380.000 din subvenții de la buget și în jur de 70.000 - alte venituri. UDMR este a patra formațiune în acest clasament, cu venituri totale de 830.000 de euro, din care 150.000 euro din cotizații, 550.000 de euro din donații, 120.000 euro subvenții și 60.000 euro - alte venituri. Pe ultima poziție este PC, cu venituri în sumă de 310.000 euro. Raportul de forțe din punct de vedere financiar este în favoarea PDL, ale cărui venituri reprezintă ceva mai mult decât 50% din totalul bugetelor partidelor parlamentare. PSD și aliatul său PC se află pe un distant loc 2, cu numai 36,5%, PNL pe locul 3 cu 12,9% și UDMR pe al patrulea cu 3,8%.

Tabel 4.12 Finanțarea partidelor politice din România în anul 2009 în milioane euro, prețuri curente

partid	cotizații	donații	subvenție	altele	total	cotă parte
PDL	3,13	6,91	0,66	0,08	10,97	50,4
PSD	2,43	2,62	0,66	0,10	5,30	27,4
PC	0,16	0,06	0,02	0,06	0,31	1,4
PSD+PC		0,88		0,01	0,89	4,1
PNL	0,80	1,50	0,38	0,07	2,41	12,9
UDMR	0,15	0,55	0,12	0,01	0,83	3,8
total	6,68	12,51	1,84	0,33	21,75	100

Sursa: calculat pe baza datelor din Monitorul Oficial, Partea I, nr. 202, 203, 204 din 31 martie 2010

Structura veniturilor fiecărui partid parlamentar din anul 2009 pe cele 4 categorii stabilite prin lege arată că partidele sunt dependente de fonduri atrase din afara organizației. Donațiile reprezintă principala categorie de venituri pentru toate partidele, dar în proporții diferite. Pentru PDL și UDMR, acestea se ridică la 63%, respectiv 66% din total venituri. În cazul PSD, veniturile din donații și cele din cotizații se află într-un oarecare echilibru. La nivel de partid, sunt aproximativ egale, între 43-44%. Dacă se iau în calcul și veniturile Alianței politice cu PC, destinate campaniilor electorale din 2009, atunci donațiile urcă spre jumătate. La PNL, donațiile au o pondere de mai mult de jumătate din veniturile totale. Subvențiile dețin o pondere redusă în bugetele partidelor. Pentru PSD, PNL și UDMR, acestea variază între 11-14%.

Tabel 4.13 Structura finanțării partidelor politice din România în anul 2009

partid	cotizații	donatii	subvenții	alte	total
PSD	43,2	43,9	11,1	1,8	100
PDL	30,2	63,0	6,0	0,8	100
PNL	30,3	53,5	13,7	2,6	100
UDMR	19,1	65,7	14,5	0,7	100
PC	56,2	18,0	5,5	20,3	100
Alianța politică PSC+PC	38,5	49,6	9,5	2,4	100

Sursa: calculat pe baza datelor din Monitorul Oficial, Partea I, nr. 202, 203, 204 din 31 martie 2010.

Dincolo de quantum, finanțarea unui partid politic ridică două întrebări majore: de unde vin banii în cazul donațiilor și în ce măsură sumele declarate oficial acoperă cheltuielile reale ale partidelor, îndeosebi în campanii. Asupra primei întrebări, în afară de articole de presă nu dispunem de cercetări bazate pe metode științifice.³⁹⁶ Organizațiile non-guvernamentale din România au publicat rapoarte de monitorizare a campaniei electorale și observare a procesului de votare. În ceea ce privește cheltuielile de campanie, metoda de lucru constă în estimarea unui buget de campanie în funcție de costurile pentru publicitatea electorală și materialele de propagandă pentru care se pot obține prețuri comparabile de pe piață. Indiferent de scrutin și de formațiune, costurile cumulate ale acestora depășesc bugetele declarate oficial de partide.³⁹⁷

Dacă pornim de la unul dintre cele două criterii ale lui Duverger pentru diferențierea în practică a partidelor după natura organizării, respectiv strategia de finanțare a campaniei, atunci partidele românești în mod cert nu sunt partide de masă, dat fiind că principala sursă a veniturilor o constituie donațiile private. Importanța redusă a cotizațiilor în finanțarea partidelor întărește și mai mult această concluzie. Cum finanțare publică este prea puțin semnificativă, nu putem spune că partidele românești se apropie de modelul de organizare al partidului cartel, identificat de Katz și Mair în Europa occidentală

³⁹⁶ Literatura științifică americană pe acest subiect este vastă, fiind stimulată de legislația americană privind campaniile electorale, care asigură transparență maximă. Una dintre cele mai pertinente analize în domeniu îi revine lui Thomas Ferguson, care a studiat longitudinal finanțarea din campaniile prezidențiale americane de-a lungul câtorva decenii, inclusiv alegerile primare; teste de omogenitate a distribuției chiptat pe domenii de activitate economică a donatorilor corporativi a relevat că susținătorii financiari ai democrațiilor și cei ai republicanilor provin din zone diferite ale economiei. Altfel spus, partidele americane reprezintă interese din zone diferite și, de cele mai multe ori, adversative, ale mediului de afaceri american, cf. Thomas Ferguson, *Golden rule: the investment theory of party competition and the logic of money-driven political systems* (Chicago: University of Chicago Press, 1995).

³⁹⁷ "Reguli și nereguli în alegerile locale 2008," (Asociația Pro Democrația, 2008), "Parlamentare 2008. Raport de observare a alegerilor parlamentare din 30 noiembrie 2008," (Asociația Pro Democrația, 2008).

contemporană. Așadar, la început de secol al XXI-lea, partidele românești funcționează ca partide de cadre, un model organizațional de secol al XIX-lea, cu puternice valențe clientelare.

Numărul de membri

La începutul anilor '90, un număr impresionant de ridicat de români aveau experiența de membru de partid. Partidul Comunist Român avusese peste 4 milioane de membri, dar a fost în întregime abandonat de membri săi în decembrie 1989.³⁹⁸ Procesul de descompunere a PCR începuse încă din anii '80, având drept cauză nevoia de acumulare permanentă de putere a lui Nicolae Ceaușescu, care aspira să conducă un mare partid, dar care, în același timp, să-i fie pe deplin obedient. Rezultatul paradoxal a fost mărirea numărului de membri, dar golirea de conținut a apartenenței la partid.³⁹⁹ Calitatea de membru de partid era văzută drept o obligație, inerentă pentru unii, neplăcută pentru alții, dar necesară pentru o carieră profesională normală.

Una dintre primele măsuri luate în cursul Revoluției române de către puterea provizorie a fost aceea de a permite libera înființare de partide și organizații politice. Prin Decretul-Lege 8/1989 privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și a organizațiilor obștești, numărul minim de membri pentru înființarea unui partid a fost stabilit la 251. Noile partide apărute în decurs de câteva luni au atras un număr semnificativ de membri. Potrivit cercetărilor IRSOP efectuate în perioada în martie-aprilie 1990, circa 8-9% dintre români se declarau ca făcând parte dintr-un partid politic. La populația de atunci a României, rezultă că peste 1,3 milioane erau membri de partid. Alți 12% afirmau că vor să se înscrie într-un partid. Curentul de opinie majoritar (54-59%) era însă de respingere a oricărei afiliere politice. Peste ani, este interesant de văzut care erau profilurile sociale ale membrilor de partid sau ale celor interesați de a intra în partide. Bărbații erau mai activi decât femeile. Pe grupe de vârstă, cei mai interesați erau cei din grupa de vârstă 35-54 ani, iar cei mai dezinteresați - tinerii și vârstnicii. Un număr mare de intelectuali aderaseră la partide. De asemenea, activismul era foarte ridicat în rândul minorităților naționale⁴⁰⁰.

³⁹⁸ Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după"?* (Iași: Polirom, 2004), p. 21.

³⁹⁹ Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor* (București: Nemira, 1995), pp. 75-79.

⁴⁰⁰ Petre Datculescu și Jlaus Liepelt, (coord). *Renașterea unei democrații: alegerile din România de la 20 mai 1990* (București: IRSOP, 1991), pp. 62-63.

Activismul politic a scăzut în perioada tranziției. După cum am văzut într-o secțiune anterioară, numărul partidelor parlamentare și prezența la vot au scăzut după 1990. Ce s-a întâmplat însă cu numărul membrilor de partid? Sondajele de opinie indică, previzibil, o scădere a participării în partidele politice față de 1990. Conform barometrului de opinie publică Soros-Gallup, din mai 2003, 2,6% dintre respondenți se declarau ca fiind membri de partid. În octombrie 2006, 3,9% dintre respondenții din cadrul unui alt barometru de opinie publică Soros indicau că sunt membri ai unui partid.⁴⁰¹ Valoarea mai ridicată din 2006 nu reprezintă însă o tendință, fiind, cel mai probabil, în limita unei variații reieșite din eșantionare. Conform recensământului din 2002, populația adultă a României era de 16,8 milioane. Având în vedere și fenomenul migrației forței de muncă, numărul de membri de partid s-ar plasa, pentru datele din barometru, într-un interval având un minim de 400.000 și un maxim de 650.000 de persoane. O estimare a numărului de membri cotizanți este și mai dificilă, fiindcă mulți dintre membri de partid nu își plătesc cotizațiile. Cum partidele oricum nu depind financiar de cotizații, acest fapt nu prezintă o importanță prea mare pentru conducerile locale și centrale. Pe de altă parte, interesul liderilor locali este să declare cât mai mulți membri pentru a proiecta o imagine de forță asupra organizației pe care o păstoresc. Din acest motiv, cel mai probabil nici conducerile de partid nu cunosc exact câți membri cotizanți au. În fine, aleșii locali și centrali ai partidului, precum și cei care dețin funcții numite în aparatul de stat, sunt obligați să achite o cotizație mai ridicată. În România sunt peste 40.000 de consilieri locali, peste 1.500 de consilieri județeni, peste 3.000 de primari și circa 471 de parlamentari, fără a mai adăuga aici demnitarii din executiv și conducătorii agențiilor și ai altor autorități publice. Toate aceste persoane achită o cotizație superioară celei modice a membrului de partid.

Tabel 4.14 Numărul estimat de membri de partid în anul 2009 după total cotizații anuale

partid	total cotizații anuale	cotizație lunară medie (estimată)	nr. membri - total	nr. membri - pe județ
PSD	10.309.590	10	85.913	1.828
PDL	13.266.235	12	92.127	1.960
PNL	3.384.632	9	31.339	667
UDMR	636.607	8	6.631	141
PC	695.384	7	8.278	176
total			224.289	4.772

Sursa: calcul estimativ pornind de la valoarea totală a veniturilor din cotizații, conform datelor din Monitorul Oficial, Partea I, nr. 202, 203,204 din 31 martie 2010.

⁴⁰¹ Conform rezultatelor Barometrului de opinie publică al Fundației Soros, 2003-2006.

Un calcul estimativ ne-ar permite stabilirea unui ordin de mărime al numărului de membri cotizanți. Valoarea lunară estimată a cotizației a fost de 12 lei pentru PDL, ca partid de guvernământ pe tot cursul anului 2009, 10 lei pentru PSD, care a fost la guvernare în primele 9 luni, 9 lei pentru PNL, 8 lei pentru UDMR și 7 lei pentru cel mai mic dintre aceste partide, PC. Pornind de la valoarea anuală a veniturilor din cotizații, obținem un total estimat de circa 225.000 de membri cotizanți, situație în care niciun partid nu ar avea 100.000 de membri (vezi tabel 4.12). Media pe cele 47 de organizații teritoriale, - cele 41 de județe plus cele 6 sectoare din București - indică mai puțin de 2.000 de membri cotizanți pentru PDL și PSD, sub 700 pentru PNL și sub 176 pentru PC. În cazul UDMR, calculul unei medii nu ar avea relevanță, având în vedere concentrarea electoratului său în zonele din Transilvania locuite de maghiari.

Compoziția socială a biroului politic

Biroul politic este cel mai restrâns for de conducere al unui partid după numărul de membri din componență și asigură coordonarea operativă a activității politice. După cum am văzut din analiza structurii organizaționale a celor 3 partide, denumirea poate varia, dar funcțiile esențiale sunt aceleași.

La două decenii după Revoluție, în conducerile de partid sunt preponderenți, ca și în guvern sau la președinția consiliilor județene, politicienii cu experiență care, în același timp, sunt și oameni de afaceri. La PSD 14 din cei 23 de membri ai biroului politic pot fi încadrați în această categorie. La PDL, 30 dintre cei 43 de membri ai BPN au și interese de afaceri, proporția fiind mai mare dacă nu am include președinții organizațiilor de studenți, de tineret și de pensionari. În cazul PNL, 29 din cei 43 de membri sunt activi în afaceri; la fel, proporția ar fi mai ridicată dacă nu am ține cont că în BPC se află un președinte de onoare, Mircea Ionescu Quintus, un președinte-fondator 1990, Radu Câmpeanu și un reprezentant al senatului PNL, cu toții la o vârstă venerabilă.

În ceea ce privește experiența în guvern, mai puțin de o treime dintre membrii BPN al PSD au fost miniștri. La PNL, circa un sfert au fost miniștrii, iar dacă îi includem și pe foștii secretari de stat, ponderea celor cu experiență în guvern urcă la circa o treime. În cazul PDL, 17 membri BPN au experiență ministerială, dintre care 9 sunt miniștri în funcție în guvernul Boc II. Media de vârstă a conducerilor este similară, fiind situată în jurul a 50 de ani. BPN al PDL este are o medie de vârstă ceva mai mică, fiind întinerit de prezența șefilor organizațiilor de tineret și studenți.

Tabel 4.15 Profiluri ale membrilor birourilor politice ale PDL, PSD și PNL

	PSD	PDL	PNL
anul nașterii (mediană)	1957	1962	1959
vârsta medie în anul 2010	52	49	51
experiență în guvern	7	17	11(15)
conduce organizație județeană/București	11		
politician de profesie	9	10	14
politician/om de afaceri	14	30	29
total membri birou politic	23	43	43

Notă: la anul nașterii și vârsta medie în 2010 au fost excluși președinții de onoare

Sursa: baza de date a autorului.

Majoritatea membrii birourilor politice sunt deputați sau senatori. Circa un sfert provin din administrația locală, fiind președinți CJ, primari, consilieri județeni sau ai municipiului București. La PDL, 5 provin exclusiv din executiv, fără a fi și parlamentari. Cei care nu dețin funcții pe linie de stat sunt, de regulă, oameni de afaceri care, însă, în trecut au avut importante funcții în stat, precum Valeriu Stoica, fost deputat și ministru, Adrieian Videanu, fost ministru al Economiei și primar al Capitalei - la PDL; Andrei Marga, fost ministru al Educației și Mariana Câmpeanu, fost ministru al Muncii - la PNL. Pentru președinții de onoare și cei ai organizațiilor de studenți, tineret și pensionari nu este cazul unei funcții în stat.

Tabel 4.16 Funcții în stat deținute de membrii birourilor politice ale PDL, PSD și PNL

funcție în stat	PSD	PDL	PNL
deputat	9	16	14
senator	5	6	10
președinte CJ	4	3	3
primar	2	6	6
europarlamentar	2	2	1
vicepreședinte CJ	0	0	2
secretar de stat	0	1	0
nu deține funcție	0	3	4
nu este cazul	1	3	3
ministru	0	2	0
consilier CGMB	0	1	0
total membri birou politic	23	43	43

Sursa: baza de date a autorului.

Raportul de forțe în biroul politic: centrul sau teritoriul?

Importanța crescândă a liderilor locali poate fi regăsită și pe linie de partid, nu numai la nivelul aparatului de stat. În primul rând, din analiza structurii organizatorice a partidelor a reieșit că unul dintre forurile de decizie cu atribuții

reale de decizie, comparabile cu ale biroului politic - în cazul PSD, chiar mai extinse - este conceput, prin statut, să aibă în componere în principal președinți de filiale. În plus, președinții de filiale pot fi și membri ai birourilor politice.

Majoritatea celor aleși de congres, care nu sunt membri de drept ai birourilor, precum lideri parlamentari, foști președinți, cei ai organizațiilor de tineret, studenți, pensionari etc., sunt președinți de filiale. În BPN al PSD, 11 membri din cei 16 aleși de congres, vicepreședinții și secretarul general dețin și președinția unor filiale. În cazul PDL, 10 din cei 16 vicepreședinți dețin și conducerea unor organizații teritoriale, iar în total 19 din cei 43 de membri ai BPN. La PNL, 9 din 14 vicepreședinți sunt și președinți județeni, respectiv 23 din cei 43 de membri ai BPC.

Studiu de caz: acordul cu instituțiile financiare internaționale din 2009

La 25 de ani după Revoluția din 1989, reprezentanți ai capitalului autohton domină pozițiile de decizie din guvern, consiliile județene și conducerile celor mai importante partide politice din România. În același timp, capitalul străin a preluat controlul înălțimilor de comandă ale economiei. Relația dintre capitalul străin și conducerea statului român poate fi urmărită la nivelul deciziilor strategice, cu impact major pentru economie și societate. În ultimii ani, o decizie cu un asemenea grad de importanță a fost încheierea acordului privind pachetul de asistență financiară pentru România din partea FMI, Băncii Mondiale și UE din 2009.

Metodologie

Relația dintre părțile implicate în acest proces decizional reiese din analiza documentelor sociale, respectiv comunicatele de presă emise în perioada 1 ianuarie 2009 - 1 septembrie 2010 de către:

- instituțiile financiare internaționale: FMI, Banca Mondială, BERD, Grupul Băncii Europene de Investiții (BEI și Fondul European de Investiții);
- organizații interguvernamentale: Uniunea Europeană, reprezentată de Comisia Europeană;

- Ministerul Finanțelor Publice (MFP) și Banca Națională a României (BNR), reprezentând statul român;
- cele 9 mari bănci vest-europene active pe piața românească: Erste Bank, Raiffeisen International, Eurobank EFG, National Bank of Greece, Unicredit, Société Generale, Alpha Bank, Volksbank, Piraeus Bank.

Comunicatele de presă relevă succesiunea evenimentelor, întâlnirilor și deciziilor luate, strategia asumată de părțile implicate și punctele de vedere oficiale față de întregul proces.

Inițiativa de coordonare a sectorului bancar european

În mai puțin de două luni, criza financiară globală declanșată prin falimentul Băncii Lehman, în 15 septembrie 2008, s-a făcut resimțită în Europa. Pe măsură ce băncile vest-europene nu au mai putut menține fluxurile de capital spre filialele lor din Europa centrală și de est - ci, dimpotrivă, se aflau în situația de a retrage capital -, aceste țări s-au văzut în situația de a avea dificultăți majore în susținerea balanței de plăți externe. La sfârșitul lunii noiembrie, Letonia a cerut asistență financiară din partea FMI. Pentru instituțiile financiare internaționale era clar că micul stat baltic nu constituia un caz izolat, fiind necesară o asistență rapidă, coordonată și de amploare, pentru a preveni o posibilă stopare a funcționării sistemului bancar în Europa centrală și de est și o criză economică de o magnitudine și mai mare.

Rezultatul a fost *Inițiativa de coordonare a sectorului bancar european (European Banking Co-ordination Initiative)*, cunoscută informal și drept inițiativa Viena, după locul desfășurării primelor reuniuni. În vederea stabilirii unei platforme colective de acțiune, la finele lunii ianuarie 2009, oficiali ai BERD, FMI și ai Comisiei Europene i-au invitat la discuții pe reprezentanții grupurilor bancare europene, ai filialelor acestora din Europa centrală și de est, oficiali guvernamentali și ai băncilor centrale din țările vest-europene în care grupurile bancare erau înregistrate, precum și din țările centrale și est-europene. Banca Centrală Europeană (BCE) a participat cu statut de observator.⁴⁰² După încheierea discuțiilor, FMI și Comisia Europeană au anunțat că vor face

⁴⁰² Hermine Naghdalyan, *The activities of the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) in 2009: facilitating economic integration in Europe*, Adunarea Parlamentară Consiliului Europei, Comitetul pentru afaceri economice și dezvoltare, 2010, <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=12508&Language=EN>, pp. 1-2.

disponibil un pachet de asistență financiară pentru statele din regiune în valoare de 52 miliarde euro.⁴⁰³ BERD, Banca Mondială și BEI au lansat un Plan de Acțiune Comun al Instituțiilor Financiare Internaționale, prin care cele trei organizații se angajau să participe cu alte 19 miliarde de euro.⁴⁰⁴

În urma reuniunii de la Viena, o delegație a FMI, condusă de Jeffrey Franks, a vizitat România între 27 ianuarie și 4 februarie 2009, pentru convorbiri cu autoritățile române.⁴⁰⁵ La 5 zile după plecarea lui Franks, rezidentul FMI în România anunța o a doua vizită între 11 și 25 martie.⁴⁰⁶ Pe 12 februarie, o delegație condusă de Josef Pröll, vicecancelar și ministru de finanțe al Austriei, s-a întâlnit, la inițiativa acesteia, cu guvernatorul Mugur Isărescu și alți membri ai conducerii executive a BNR. Având în vedere participarea semnificativă a capitalului bancar austriac în sistemul bancar românesc, discuțiile s-au concentrat asupra perspectivelor macroeconomice ale României și Austriei, precum și ale fluxurilor de capital în contextul recesiunii economice globale și al crizei financiare internaționale.⁴⁰⁷

Vizita din martie a delegației FMI s-a concretizat cu anunțul încheierii unui acord de principiu în valoare de 12,95 mld. euro, ce urma a fi înaintat spre aprobare Consiliului Director. Comunicatul FMI anunța și participarea CE cu 5 mld. euro, a BM cu 1 mld. euro și a BERD și BEI, cu încă 1 mld. euro.⁴⁰⁸ Condiționalitățile acestor acorduri au fost expuse în capitolul anterior.

În paralel cu discuțiile de la București, oficiali ai FMI au prezidat o reuniune desfășurată la Viena din cadrul inițiativei privind coordonarea sectorului bancar din România, cu participarea reprezentanților din partea Comisiei Europene (CE), ai Băncii Mondiale, BERD, BEI, a Băncii Naționale a României (BNR), ai autorităților de supraveghere și a ministerelor de finanțe

⁴⁰³ CE, *European Bank Coordination Meeting: international coordination helped avert a systemic bank crisis in Central and Eastern Europe*, press release IP/09/25, 25/09/2009, http://europa.eu/rapid/press-release-IP-09-1359_en.htm?locale=en.

⁴⁰⁴ BERD, BEI și Banca Mondială, *Communique: Joint IFI Action Plan In Support of Banking Systems and Lending to the Real Economy in Central and Eastern Europe*, 27/02/2009, www.eib.org/infocentre/press/news/all/joint-support-for-central-eastern-and-southern-europe.htm.

⁴⁰⁵ FMI, *Statement by the IMF Mission to Romania*, Press Release No.09/24, 04/02/2009,

⁴⁰⁶ ———, *Statement by the IMF Resident Representative in Romania*, Press Release No.09/70, 09/03/2009, www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr0970.htm.

⁴⁰⁷ BNR, *Comunicat de presă*, 12/02/2009, www.bnr.ro/page.aspx?prid=1361.

⁴⁰⁸ FMI, *IMF Announces Staff-Level Agreement with Romania on €12.95 Billion Loan as Part of Coordinated Financial Support*, Press Release No.09/86, 25/03/2009, www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr0986.htm.

din țările de origine (Austria, Franța, Grecia și Italia), precum și cei ai Băncii Centrale Europene. De asemenea, la întâlnire au participat reprezentanții a 9 grupuri bancare din cele 4 state europene, ale căror filiale din România cumula o cotă de piață de 70% din activele totale din sistemul bancar românesc. Pe 27 februarie, la o zi după anunțarea de către FMI a încheierii negocierilor tehnice de la București, privind un nou acord, cele 9 bănci au semnat o declarație comună de încheiere, prin care au declarat că au convenit asupra a opt aspecte și concluzii, din care cele mai importante au fost următoarele:

1) salută acordul pentru pachetul de asistență financiară multilaterală FMI, CE, BM pentru susținerea balanței de plăți a României;

2) exprimă angajamentul de a continua menținerea expunerii față de România;

3) nu exclud, în măsura în care se va dovedi necesar, infuzii suplimentare de capital dinspre vest către filialele din România;

4) exprimă susținerea și acordul de sprijin pentru realizarea unor analize de tip *stress test* pe metodologia FMI pentru băncile din România;

5) cele 9 bănci sunt pregătite să își asume angajamentele luate în cadrul programelor de asistență multilaterală, pe baze bilaterale cu BNR, cu implicarea autorităților de supraveghere din țările de origine și cu respectarea normelor europene în domeniu.⁴⁰⁹

Pe 4 mai, Consiliul Director al FMI a aprobat acordul *Stand-By* 2009-2011 cu România. Pe 19 mai, a avut loc la Bruxelles o nouă întâlnire de lucru din cadrul *Inițiativei privind coordonarea sectorului bancar european*, în același format precum cea din 26 martie. În perioada scursă de la precedentă întâlnire din martie, BNR a derulat analizele de tip *stress test*, din care a reieșit că băncile străine din România dispun de capitalizare solidă și de rezerve semnificative de lichidități. Ca urmare a discuțiilor din 19 mai, cele 9 bănci-mamă vest-europene s-au angajat să elaboreze scrisori explicite de angajament bilateral pe două obiective de bază: menținerea expunerii generale a grupurilor bancare față de România și majorarea capitalului subsidiarelor de la o rată de acoperire a capitalului minim de 8% la 10%.⁴¹⁰ La începutul lunii august, toate cele

⁴⁰⁹ BNR, *Declarația băncilor participante la reuniunea privind coordonarea sectorului financiar din România - Viena, 26 martie 2009*, 27/03/2009, www.bnr.ro/page.aspx?prid=1502.

⁴¹⁰ FMI și CE, *Joint IMF, EC Press Release on the European Banking Group Coordination Meeting for Romania*, Press Release No. 09/178, 20/05/2009, www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr09178.htm.

9 grupuri bancare au finalizat și semnat scrisorile de angajament, o nouă rundă de întâlniri având loc pe 6 august la București cu directorii filialelor din România.⁴¹¹ Întâlniri similare au avut loc și cu restul statelor din Europa centrală și de est. De regulă, orașul vest-european ales pentru aceste întâlniri a fost capitala țării de origine a capitalului bancar cu cota de piață cea mai ridicată. În cazul statelor baltice, locul de întâlnire a fost Stockholm.⁴¹²

Consecințele împrumutului de la FMI și ale acordului de la Viena

În derularea procesului decizional, rolul și gradul de implicare a părților sunt relevante. Inițiativa constituirii unei platforme colective de acțiune nu a aparținut statelor, fie ele cele occidentale sau cele centrale și est-europene, ci oficialilor organizațiilor financiare internaționale, BERD și FMI, precum și cei ai Comisiei Europene. Întâlnirile de lucru au fost prezidate de către oficiali ai FMI. Statele occidentale au avut un rol semnificativ în stabilirea cadrului de acțiune și de coordonare politică a procesului, după cum reiese și din inițiativa guvernului austriac de a avea o întâlnire cu oficialii români. Principalul partener al instituțiilor financiare internaționale și CE a fost capitalul financiar vest-european. Scrisorile de angajament au fost semnate de către conducerea grupurilor bancare, nu de subsidiarele din România. În tot acest proces, reprezentanții statului român nu au avut o postură proactivă, ci una pasivă față de deciziile luate.

În condițiile de criză financiară globală de la finele anului 2008 și începutul lui 2009, acordul de finanțare cu instituțiile financiare internaționale și acordul de la Viena cu grupurile bancare vest-europene au făcut posibilă evitarea unei crize majore. Retrageri masive de capital ale grupurilor bancare vest-europene din România, menite a întări poziția financiară în țările de origine, ar fi atras și alte retrageri de capital, antrenând o veritabilă fugă a capitalului (capital flight). Rezervele valutare ale României ar fi fost insuficiente în susținerea balanței de

⁴¹¹ ———, *Inițiativa de coordonare în domeniul bancar pentru România, comunicat de presă*, 10/08/2009, www.bnro.ro/page.aspx?prid=2506.

⁴¹² ———, *Joint IMF, EC Press Release on the European Banking Group Coordination Meeting on Latvia, Press Release No.09/304*, 14/11/2009,

plăți externe. Colapsul economic rezultat ar fi provocat hiperinflație, precum cea de la începutul anului 1997, și chiar o criză structurală a sistemului bancar. În esență, prevederile acordului au sintetizat relația dintre capitalul străin și România și au permis supraviețuirea în simbioză a ambelor.

Pentru capitalul străin, filialele bancare din România au fost puse la adăpost din calea crizei financiare globale. O parte însemnată a celor 20 de miliarde necesare susținerii balanței de plăți externe se întorceau către băncile occidentale, care au fost la originea împrumuturilor oferite populației de către sucursalele lor din România, împrumuturi care trebuiau returnate sau rostogolite. O altă parte revenea producătorilor industriali vest-europeni, prin vânzările de bunuri de consum, atât de apreciate pe piața românească. În fine, profiturile companiilor străine, care predomină în domeniile cele mai profitabile ale economiei României, puteau fi repatriate.

Pentru capitaliștii autohtoni, a fost înlăturat unul dintre cele două mai mari pericole: inflația, respectiv creșterea impozitelor directe. Un șoc al cursului de schimb precum cel din 1997 ar fi avut efecte devastatoare asupra capitalului deținut de oamenii de afaceri români. În plus, ar fi generat tensiuni sociale și politice imprevizibile, dificil de gestionat. Pentru finanțele publice, acordurile au reprezentat singura cale fezabilă de finanțare a deficitului public din anii 2009-2010. Pentru populație, acordurile înseamnă o notă de plată în plan social prin scăderea veniturilor reale, șomaj și sărăcie, provocate de ajustările structurale și austeritatea bugetară. În plan financiar, rambursarea împrumuturilor contractate în 2009-2010 începe din 2012.

În fața întrebării dacă ar fi fost posibile alte soluții, trebuie subliniat că acordurile au fost singura soluție pentru asigurarea finanțării balanței de plăți pe anii 2009-2010 și, prin aceasta, evitarea unui șoc economic și mai puternic. Situația financiară a țării de la finele anului 2008 deriva din factori obiectivi, din însăși structura economiei și din procesul de globalizare, de la care România nu se poate sustrage. Integrarea europeană a însemnat și prezența dominantă a capitalului străin la nivelul înălțimilor de comandă ale economiei. În această situație, interesele acestuia nu aveau cum să nu fie acomodate, fiind un element definitoriu al structurii și funcționării puterii în România.

Soluții diferite ar fi putut viza distribuția costurilor economice și sociale ale acordului, vizibile în nivelul de trai al diferitelor categorii sociale. Conceperea măsurilor concrete de ajustare a impozitelor și cheltuielilor publice din 2009 și, mai ales, a celor din 2010 au revenit în întregime autorităților de la București.

După cum am văzut într-o secțiune anterioară, spre deosebire de anii tranziției, FMI nu a mai dictat și măsurile concrete pentru atingerea țintelor de deficit. Măsurile asumate de guvernul României - prin scrisorile de intenție de revizuire a acordului cu FMI și prin acordurile DPL cu Banca Mondială, prezentate în capitolul anterior - se înscriu tot în logica structurii puterii din societatea românească. În loc de a stimula economia pentru a crește ocuparea, strategia implicită este cea a atingerii unui echilibru prin asumarea unor costuri sociale crescute prin tăierile bugetare, care accentuează slăbiciunea cererii agregate. În condițiile în care cererea gospodăriilor și a întreprinderilor de bunuri și servicii este în scădere, statul optează să își ajusteze consumul tot în jos. Cum în compoziția socială a structurilor de comandă și decizie ale statului român, la nivel central și local, predomină capitaliștii autohtoni, este previzibilă păstrarea cât mai departe de interesele lor materiale a costurilor economice și sociale care reies din măsurile de austeritate. De aici și decizia de a reduce mai degrabă din cheltuielilor publice, utilizând ideologia justificativă a retragerii statului risipitor din economie și societate, decât o mărire a impozitelor. Dacă totuși o creștere a impozitelor nu a putut fi evitată, atunci mai degrabă au crescut impozitele indirecte pe consum, cum este cazul TVA, care sunt regresive, decât cele directe pe venit și avere, respectiv impozitul pe profit și impozitul pe venitul persoanelor fizice.

Partidul, statul și distribuția resurselor

Întrebarea la care am încercat să răspundem în acest capitol a fost cum s-a adaptat capitalul autohton în situația în care capitalul străin - care predomină în cele mai importante și profitabile domenii de activitate ale economiei (bănci și asigurări, energie, telecomunicații etc.) - beneficiază de cea mai mare parte a avuției create în economie. Conform ipotezei de lucru, reprezentanții ai capitalul autohton, înțelegând că nu pot concura economic cu capitalul străin, au ales calea implicării directe în politică. Controlul asupra aparatului de stat reprezenta accesul la singura sursă de resurse financiare care ieșea din logica pieței, dominată de capitalul străin. Prezența în vârful ierarhiei aparatului de stat nu ar fi fost posibilă fără girul conducerii partidelor politice, datorită funcției acestora de recrutare a cadrelor politice. De aceea, a fost necesară și implicarea în conducerea partidelor politice.

Pentru a verifica în ce măsură această ipoteză se susține, a fost analizată compoziția socială la fiecare dintre cele 3 nivele de putere. În ceea ce privește conducerea centrală a statului român, analiza a cuprins miniștrii tuturor guvernelor României pe o perioadă de 20 de ani. Pentru nivelul autorităților locale, au fost selectați președinții de consilii județene și primarul general al Capitalei în funcție, aleși la scrutinul din 2008. În privința partidelor politice, am extins analiza dincolo de compoziția socială a membrilor biroului politic, pentru a identifica și tipul de partid din România prin prisma organizării interne. De asemenea, cercetarea organizării și funcționării partidelor a permis să vedem în ce măsură procesul de oligarhizare a puterii, inerent într-o oarecare măsură în orice organizație politică, se manifestă și la partidele românești.

După 1990, compoziția socială a guvernului României a cunoscut un proces gradual de schimbare, de la tehnocrați și universitari la politicieni de profesie, pentru ca începând cu finalul tranziției să predominie politicienii care sunt și oameni de afaceri sau doar oameni de afaceri.⁴¹³ Un fapt interesant este că cei mai mulți dintre veteranii politicii românești, care au reușit să supraviețuiască politic pe o perioadă de 25 de ani, sunt tocmai acei politicieni care, în paralel, au intrat și în afaceri. Trebuie subliniat faptul că România nu este o excepție în acest sens. Dacă în statele dezvoltate vest-europene predomină politica la vârf ca o activitate profesionalizată, situații similare se întâlnesc mai degrabă în țările în curs de dezvoltare din afara continentului european. La celelalte două nivele de conducere politică - și anume, cel al administrației locale și al conducerilor de partid - întâlnim, de asemenea, o preponderență a politicienilor deveniți oameni de afaceri ori a oamenilor de afaceri intrați în politică.

Dacă explicația acestui fenomen - nevoia accesului de resurse e dată prin ipoteza de lucru -, rămâne de identificat mecanismul prin care a fost posibil. În această privință, considerăm că au acționat doi factori esențiali, independenți unui de altul, dar al căror efect a fost cumulativ: (1) procesul de descentralizare a statului român și (2) structura organizațională a partidelor românești.

⁴¹³ Termenul de om de afaceri este utilizat în accepțiunea sa cea mai largă. Cel mai probabil, unele dintre „afaceri” reprezintă achiziții publice de bunuri și servicii de la furnizori privați, dezavantajoase pentru stat. Fenomenul de corupție din această relație a fost substanțial în perioada de tranziție, cf. Cheryl Gray, Joel Hellman și Randi Ryterman, *Anticorruption in Transition 2. Corruption in the Enterprise-State Interactions in Europe and Central Asia 1999-2002* (Washington: The World Bank, 2004). Pentru oamenii de afaceri care se confruntă cu dificultățile economiei reale, concurențiale, includerea în aceeași categorie cu anumiți „oameni de afaceri”, specializați în contracte cu statul, poate părea improprie.

Inițierea procesului de descentralizare a statului român apare ca un fapt firesc, ținând cont de centralizarea excesivă din ultimii ani ai vechiului regim. Transferul deciziei de cheltuire a resurselor financiare publice a trecut într-o proporție semnificativă la autoritățile locale. În timp ce la începutul anilor '90 acestea gestionau doar circa 10% din banul public, valorile succesive de descentralizare au făcut din bugetele locale a doua componentă ca mărime din bugetul general consolidat și, mult mai important, prima în ceea ce privește cheltuielile de capital. Dacă în perioada de tranziție și, mai ales, la începuturile acesteia, Silviu Brucan remarcă o simbioză între putere și capital - dat fiind controlul guvernamental asupra întreprinderilor de stat ce urmau a fi privatizate -, încheierea procesului de privatizare și transferul a celei mai mari părți a cheltuielilor de capital către administrațiile locale au mutat centrul de atenție al unora dintre reprezentanții mediului de afaceri autohton către aleșii locali.

În acest punct cei doi factori se intersectează prin procesul de intrare a oamenilor de afaceri în organizațiile locale de partid, fără a înțelege prin aceasta inexistența unei relații dintre economic și politic până la acel moment. La înființarea partidelor politice în 1990, singurul model de organizare disponibil era cel al partidului de masă, pe care cei mai mulți îl trăiseră sub forma PCR, iar alții, mult mai puțini, în perioada interbelică.⁴¹⁴ Gândirea din spatele organizării partidului de masă data din secolul al XIX-lea, ideea de bază fiind că numărul de membri era resursa principală a partidului, din care proveneau atât militanții, cât și viitoarele cadre, și care, prin cotizațiile plătite, reprezentau principala resursă de venituri a visteriei de partid. Pentru viabilitatea acestui model în România de după 1989, era necesar ca un număr mare dintre cetățeni să fie - sau să își dorească să devină - membri de partid. După gradul ridicat de activism politic din 1990, imaginea partidelor politice și numărul de membri de partid nu aveau cum să aibă altă dinamică decât cea descendentă, mai ales în condițiile economice dificile ale tranziției. Ca atare, conducerile de partid au realizat destul de repede că nu era posibilă finanțarea campaniilor electorale în principal

⁴¹⁴ Analizând organizarea și funcționarea PNȚCD în anii de după 1990, Marius Tudor și Adrian Gavrilesu au concluzionat că grupul de inițiativă, care a refondat partidul și a ocupat pozițiile-cheie în conducere, s-a izolat treptat de restul partidului, PNȚCD devenind un „partid oligarhizat”, cf. Marius Tudor și Adrian Gavrilesu, *Democrația la pachet: elita politică în România postcomunistă* (București: Compania, 2002), pp. 122-148.

din cotizații. În fața acestui fapt se prezentau două alternative: finanțarea preponderentă din donații private sau din fonduri publice.

Decizia luată în această privință, prin legislația de reglementare a partidelor politice și a finanțării acestora, a fost un element cheie în dezvoltarea ulterioară. Față de experiența politică românească în privința organizării și funcționării partidelor politice, practica vieții politice occidentale a încorporat o serie de ajustări de natură structurală, menite a preveni reapariția fenomenelor de oligarhizare și lipsa aproape completă de proces democratic a mecanismelor decizionale de partid, specifice secolului al XIX-lea. Principalele reforme în acest sens din SUA și Europa Occidentală au constat în introducerea obligatorie a mecanismului de alegeri preliminare, desfășurate sub controlul autorităților publice, și finanțarea substanțială din fonduri publice a partidelor politice, în paralel cu o legislație strict aplicată în ce privește cheltuielile de campanie. În practică, respectivele măsuri au dovedit o eficiență satisfăcătoare, reușind obiectivul esențial pentru care au fost introduse: menținerea unui caracter general democratic al procesului politic.

În lipsa acestor măsuri, natura organizării partidelor românești a generat o funcționare asemănătoare cu partidul de cadre din secolul al XIX-lea. Conducerile partidelor de cadre - deși sunt interesate de atragerea de noi membri și, mai ales, de sponsori pentru finanțarea partidelor - nu sunt dispuse să împartă puterea decizională pe problemele cu miză reală nici cu membrii, nici cu finanțatorii. Puși în fața cunoscutei trăsături a politicienilor de a nu-și respecta angajamentele luate la un moment dat, reprezentanții mediului de afaceri au înțeles că singura cale de a se asigura că și interesele lor vor fi promovate de partid este de a se implica direct, intrând în viața politică. Conducerile centrale ale partidelor erau încă stăpâne pe situație, câtă vreme controlau alcătuirea listelor de candidați pentru alegeri, iar resursele publice erau centralizate. Cum sistemul de vot prin delegați avantajează minoritățile organizate, care controlează majoritățile dezorganizate ce formează baza partidului, procesul de înlocuire a oligarhiei de partid a început încet, dar sigur. Organizațiile de partid, golite de membri, au fost mult mai ușor de preluat de nou veniții în politica de partid care, prin angajații proprii, puteau mobiliza majorități în adunările generale ale membrilor de partid, mai întâi la nivel local, apoi, mergând pe firul sistemului de vot prin delegați, în organizațiile locale și

cele județene. În același timp, prin reducerea numărului de membri activi, plătitori de cotizație, s-a îngustat și baza de recrutare a cadrelor politice.⁴¹⁵ Singurii real interesați de a intra în conducerile de partid, indiferent de doctrina oficială erau oamenii de afaceri locali, determinați de motive materiale.

Spre finalul celui de al doilea deceniu de după Revoluție, noii exponenți ai puterii interne din partide au fost în măsură să impună modificarea statutelor de partid. Candidații locali trec numai printr-o vizare formală la centru, iar liderii de filială primesc controlul asupra deciziilor strategice printr-un for de conducere special, pe care îl domină numeric aproape în totalitate, control care nu este cenzurat de congres sau de forul decizional imediat următor acestuia. Semnele exterioare ale acestei balansări a raporturilor de putere din partide dintre centru și teritoriu, în favoarea acestuia din urmă reies și din prezența mai ridicată a electoratului la alegerile locale. Adevărata miză a controlului asupra resurselor publice este la nivel local. Câștigarea a cât mai multor primării și consilii județene atrage o decupare favorabilă a colegiilor și, deci, perspectiva participării la guvernare care, la rândul ei, deschide noi oportunități de transfer a resurselor de la bugetul central către cel local.

Dacă participarea reprezentanților capitalului autohton la masa deciziilor strategice privitoare la distribuția resurselor în economia și societatea românească este dată de prezența fizică în conducerea aparatului de stat și a partidelor, am căutat să identificăm modalitățile prin care capitalul străin influențează decizia politică. Într-un capitolul anterior, am urmărit cum principalele întreprinderi cu capital străin formează o comunitate corporativă, care se manifestă, între altele, și prin crearea unor puternice organizații de reprezentare și susținere a intereselor mediului de afaceri în fața decidenților politici.

Relația dintre capitalul străin și decidenții din vârful statului român este relevantă de participarea ambelor părți, împreună cu oficiali ai instituțiilor financiare internaționale și decidenți ai statelor occidentale, la inițiativa de coordonare a sectorului bancar european, prin care a fost gestionată situația sistemului financiar din Europa centrală și de est, în condițiile crizei globale izbucnite în septembrie 2008. În cazul României, principala decizie a constat în

⁴¹⁵ În această privință, Florin Abraham notează: „caracterul oligarhic al partidelor românești a mărit reticența multora dintre membrii elitelor profesionale de a se apropia de viața politică. Slaba calitate a multora dintre cei care au fost sau sunt în politică s-a reflectat și în slaba competitivitate a sistemului politic, care a fost astfel amenajat încât să favorizeze cleptocrația tranziției.”, cf. Florin Abraham, *România, de la comunism la capitalism* (București: Tritonic, 2006), p. 600.

stabilirea unui instrument de intervenție sub forma unui acord de asistență financiară cu instituțiile financiare internaționale și Comisia Europeană. În derularea procesului decizional, inițiativa nu a aparținut autorităților române, principalii parteneri fiind instituțiile financiare internaționale și grupurile bancare prezente pe piața românească. Singura parte aflată sub controlul decidenților români a vizat distribuția costurilor economice și sociale ale ajustării economice. Sub ideologia justificativă a retragerii statului risipitor, s-a optat pentru o politică de echilibru financiar: mai întâi, prin reducerea cheltuielilor publice, apoi și prin mărirea impozitelor pe consum. Aceste măsuri i-au favorizat pe cei care au venituri preponderent din dividende, rente și venituri de capital, respectiv capitalul autohton și cel străin, în detrimentul celor ale căror venituri provin din muncă (angajații) sau din transferuri sociale (pensionarii).

Puterea politică în România

La 25 de ani de la Revoluția din Decembrie 1989, societatea românească a depășit perioada de tranziție, intrând într-o altă etapă istorică. Proiectul de țară inițiat în anii '90 și-a atins obiectivele: trecerea la economia de piață, adaptarea instituțiilor politice la modelul occidental, precum și aderarea la NATO și Uniunea Europeană. În noua etapă istorică, proiectul continuă inerțial, deși nu poate oferi nimic nou ca stare dezirabilă. În acest context, *apare ca necesară o dezbateră largă în societatea românească privind un nou proiect de țară*. Structura și funcționarea puterii politice nu pot lipsi din această dezbateră.

Lucrarea de față și-a propus să ofere un model teoretic asupra funcționării puterii politice în România. În elaborarea modelului respectiv, partea de cercetare și analiză a fost construită pe trei paliere: (1) procesul electoral; (2) relația politic-economic; (3) cadrele și partidele politice. Cele trei paliere au vizat trei aspecte concurente, care au avut la bază indicatorii puterii, propuși de William Domhoff:

(1) *cine și cum câștigă puterea*, respectiv cum funcționează mecanismul electoral prin care sunt ocupate pozițiile de decizie de la vârful statului român?

(2) *în folosul cui s-a făcut uriașul transfer de patrimoniu al statului român în perioada tranziției și cine - după 20 de ani - beneficiază cel mai mult din distribuția avuției create în economie?* Altfel spus, în folosul cui funcționează, cu preponderență, puterea politică?

(3) *cine ne conduce*, respectiv care este profilul social al celor care ocupă poziții de decizie la vârful aparatului de stat la nivel central și local, precum și în partidele politice?

Căutarea unui răspuns la fiecare dintre aceste trei întrebări a presupus abordarea unei tematici variate, rezultând o colecție de analize autonome și de testare de ipoteze.

Alegerile au determinat destinul partidelor și, prin aceasta, direcția generală a guvernărilor succesive. Încă de la începutul anilor '90 - când, în condiții de provizorat politic, lupta pentru putere încă se desfășura în stradă - cadrul

procesului electoral a fost structurat pe două axe de clivaj. Astfel au rezultat *patru blocuri electorale*, a căror dinamică a fluctuat între alegerile generale.

Cel mai important dintre clivaje a polarizat electoratul în jurul a două răspunsuri diferite la întrebarea „cum facem tranziția?”. Polarizarea nu a rezultat din starea-obiectiv de realizat – anume, trecerea la economia de piață, asupra căruia exista un larg consens -, ci din amplitudinea reformelor structurale și, mai ales, din care zone din societate și economie urmau să suporte costurile acestora. Pe lângă miza strategică a clivajului, ambele tabere au dezvoltat o ideologie proprie, prin elaborarea unor narrative ce au permis crearea unor rețele de asocieri. Cele mai importante narrative în acest sens aveau să fie anti-comunismul, reforma și protecția socială. Raportat la președinții României din cei 25 de ani și la actualele partide politice, Ion Iliescu și PSD reprezintă latura „minimalistă” - reforme economice graduale și cu protecție socială -, în timp ce Emil Constantinescu, Traian Băsescu, PNL și PDL se află pe latura opusă, cea „maximalistă” - reforme economice dure, dar necesare și anti-comunism programatic. Mai simplu spus, principalul aliniament politico-electoral din România opune, pe de o parte, PSD și aliații săi, iar pe de cealaltă parte, gruparea anti-PSD.

Al doilea clivaj a avut la origine opoziția dintre UDMR, ca formațiune a minorității etnice maghiare și partidele naționaliste românești, dintre care, în 2014, mai există doar PRM. Conform teoriei clivajelor, denumirea acestui conflict amplu la scară socială ar fi centru-periferie, după poziționarea partidelor privind organizarea politică sub forma statului național centralizat. Începând cu anul 2000, partidele naționaliste s-au orientat spre votul anti-sistem. Accentul ideologic principal a trecut de la cel naționalist la cel anti-corupție, pe baza mitului eroului salvator, întruchipat de liderul carismatic al partidului. Față de realitatea politică a faptului că UDMR s-a aflat la guvernare - sau a participat la coaliția de guvernare - în 17 din cei 25 de ani și a prezentării scenei politice în media în termeni de stânga-dreapta, denumirea clivajului poate genera înțelesuri diferite pentru oameni diferiți.

Configurația celor 4 blocuri electorale este vizibilă în cel mai înalt grad în geografia electorală pe provincii istorice. Blocul electoral al PSD (indiferent de denumirile sale precedente) se regăsește mai ales în zona extracarpatică, în special în Muntenia, Oltenia și Moldova, în județe mai puțin dezvoltate economic, în care cea mai mare parte a populației trăiește în mediul rural. Blocul electoral opus PSD-ului predomină în Transilvania, Banat și București -

În general, circumscripții dezvoltate economic și urbanizate. Cum e de așteptat, votanții UDMR sunt concentrați în județele din Transilvania cu populație majoritară de etnie maghiară (Harghita și Covasna) și în cele cu o minoritate semnificativă (Mureș, Satu Mare, Bihor, Sălaj). Votul pentru partidele naționaliste sau anti-sistem este mai difuz la nivel teritorial. Există anumite județe, reduse ca număr, cu un profil electoral aparte. Partidul sau candidatul câștigător în aceste circumscripții a fost, de regulă, și câștigător la nivel național. În această categorie intră Prahova, Constanța, Suceava și Sălaj. Primele trei sunt județe cu un număr ridicat de locuitori, neomogene, în care raportul dintre rezidenții din mediul urban și cei din mediul rural se apropie de media la nivel național.

Câștigarea alegerilor prezidențiale, construcția unor majorități parlamentare și formarea guvernelor au fost posibile prin construcția unei alianțe majoritare între partide reprezentând două din cele patru blocuri electorale, fiecare de pe altă axă de clivaj social. Principalul factor al alternanței sistematice la putere constă, cel mai probabil, în evoluția sinuoasă, cu perioade de creștere și recesiune, a economiei în perioada de tranziție. Prin alternanța sistematică se înțelege că guvernarea fiecărei legislaturi a avut drept principal partid de guvernământ un partid de pe o latură diferită a clivajului principal (minimaliști-maximaliști). Împreună cu tranziția se încheie și alternanța sistematică, după cum indică rezultatele alegerilor parlamentare din 2008 și a celor prezidențiale din 2009.

Deși au un grad ridicat de stabilitate în timp, blocurile electorale nu sunt elemente statice, inerte la schimbările din societate. Într-un sfert de secol, populația României a cunoscut numeroase transformări din punct de vedere demografic, socio-ocupațional și, nu în ultimul rând, în sfera ideologică. O tendință interesantă, care necesită analize ulterioare mai elaborate, este cea privind un anume declin al blocului electoral PSD în defavoarea celui anti-PSD. La nivelul alegerilor parlamentare, acest declin este mai puțin vizibil, PSD reușind să obțină majorități relative în 2004, cel mai ridicat număr de voturi în 2008 și cel mai mare număr de mandate în 2012. În schimb, se poate vorbi de o vulnerabilitate a PSD în cazul turului 2 al alegerilor prezidențiale. Cu excepția anului 2000, turul 2 presupune o competiție între candidatul blocului electoral PSD și candidatul blocului electoral anti-PSD, autodefinit ca de dreapta. Definitiv pentru acest tip de alegeri este înfrângerea candidatului PSD în turul 2, în ciuda scorului bun din primul tur (1996, 2004, 2009). Altfel spus, în

societatea românească nu mai există - sau cel puțin nu până la proba contrarie - o majoritate electorală naturală capabilă să asigure victoria unui candidat al PSD într-o asemenea competiție. Ultimele alegeri în care candidatul PSD, Ion Iliescu, a avut câștig de cauză împotriva celui anti-PSD au fost cele din 1992, un moment destul de îndepărtat în timp de anul 2014. Ultima victorie a unui candidat PSD, același Ion Iliescu, datează din anul 2000, când a înfruntat în turul 2 un candidat anti-sistem, respins de marea majoritate a electoratului. Alegerile prezidențiale 2014 vor testa până la ultima rezistență teza restrângerii blocului electoral PSD sub pragul critic necesar victoriei în alegerile prezidențiale. În acest sens, anumite elemente de context ale alegerilor prezidențiale 2014 sunt favorabile candidatului PSD: un președinte în funcție de dreapta și intens impopular, o perioadă de criză economică în precedenta guvernare de dreapta, victoria USL în alegerile din anul 2012, evitarea izolării prin cooptarea de aliați (PC, UNPR și PLR - partidul condus de Călin Popescu Tăriceanu) și existența unor segmente importante ale media favorabile. Cu toate acestea, competiția pentru președinția României în anul 2014 se anunță strânsă, cu șanse de ambele părți.

Alegerile determină cine guvernează, dar - după cum sublinia Schumpeter - nu neapărat și cum se guvernează. Relația specială dintre economic și politic reiese, în primul rând, din interdependența tranziției economice și a celei politice, care a inclus construcția instituțiilor specifice unei democrații de tip occidental, precum și procesul de aderare a României la cele două structuri politice occidentale majore, NATO și Uniunea Europeană. Finalul tranziției, respectiv încheierea transformărilor structurale din economie, a coincis cu aderarea României la cele două organizații interstatale. Puterea politică a avut un rol esențial în transformările structurale prin care a trecut economia în perioada de tranziție. Dat fiind că, în 1990, statul controla sau deținea în proprietate economia, proiectul de trecere la economia de piață nu putea fi realizat decât prin intermediul statului.

Cu toate acestea, *strategia tranziției către economia de piață nu a fost formulată de puterea politică din România, ci de către Occident, prin instituțiile financiare internaționale*. Documentele care sintetizează strategia tranziției nu sunt programele de guvernare ori alte documente politice, ci acordurile încheiate de guvernele succesive cu FMI și Banca Mondială. Între 1990 și 2014, România a încheiat 10 acorduri de tip *stand-by* cu FMI. Fiecare cabinet din cele care s-au succedat la Palatul Victoria a avut o relație, mai mult sau mai puțin

reușită, cu instituțiile financiare internaționale. Prezența Băncii Mondiale în România a fost mult mai diversificată, atât ca volum de finanțare, cât și ca obiective ale proiectelor. În perioada de tranziție, cele mai importante acorduri de finanțare ca ordin de mărime au vizat privatizarea sau lichidarea întreprinderilor de stat - PSAL 1 (1999) și PSAL 2 (2002), ASAL (1997), FESAL (1996). În perioada post-tranziție, Banca Mondială și-a schimbat aria predilectă de intervenție spre politicile sociale și fiscal-bugetare, promovate prin intermediul așa-numitelor împrumuturi pentru politici de dezvoltare. Acordurile cu FMI și Banca Mondială au fost structurate conform „consensului de la Washington”, pe trei componente cheie: stabilizare macro-economică, liberalizarea prețurilor și privatizare. Alte puncte vizau politici monetare și bugetare restrictive, cu scopul de a ține sub control creșterea prețurilor, practicarea unor dobânzi real pozitive ridicate, deficite publice cât mai reduse, liberalizarea politicii de comerț exterior și convertibilitatea monedei naționale. O anumită variație a politicilor economice urmate de guvernele din perioada tranziției a fost posibilă numai în măsura în care erau dispuse să riște ruperea acordurilor cu FMI.

Dintre toate aceste politici, privatizarea a fost procesul-cheie în noua structurare a economiei care, ca forme și rezultate, a variat în timp. Implicațiile unora dintre privatizări nu sunt nici acum pe deplin conștientizate. *Aderarea României la UE nu ar fi fost posibilă fără privatizările strategice din domeniile bancar și energetic, dintre anii 2001 și 2006.* Totodată, respectivele privatizări au făcut parte și din condiționalitățile impuse de FMI prin acordurile *Stand-by* din 1999 și 2001, precum și din programele PSAL 1 și 2, convenite cu Banca Mondială. Fără ducerea la bun sfârșit a acestor acorduri, Comisia Europeană nu ar fi acceptat încheierea negocierilor și semnarea tratatului de aderare.

În mod evident, privatizările din perioada tranziției au marcat decisiv structura de proprietate din economie. Pentru a pune în lumină configurația actuală a acesteia, am colectat date despre cele mai importante 130 de companii de pe piața internă, după cifra de afaceri din anul fiscal 2009. Ca ordin de mărime, cifra de afaceri cumulată a acestor 130 de companii pe anul 2009 reprezintă echivalentul a 61,5% din PIB. Capitalul străin controlează 95 dintre aceste companii. Numai 10 din cele 130 companii de top după cifra de afaceri din 2009 au capital autohton în proporție majoritară sau integrală. Prin deținerea a 25 din cele 130 de companii de top, statul continuă să aibă un rol semnificativ în economia reală, îndeosebi în energie, industria extractivă și

transportul feroviar. Capitalul străin predomină la nivelul înălțimilor de comandă ale economiei: cele mai mari și importante companii din domenii strategice, precum bănci și asigurări, energie, telecomunicații, siderurgie, industria prelucrătoare. Spre exemplu, dintre cele 30 de companii financiar-bancare din top 130, doar două sunt cu capital românesc: una se află în proprietate publică (CEC Bank) și alta în proprietate privată (Fondul Proprietatea). Marele beneficiar al privatizării celei mai importante și profitabile părți din fosta economie de stat a fost capitalul străin.

O analiză comparativă pe două loturi de disponibilitate – cele 95 de companii cu capital străin din cele 130 de top din economie și primii 150 din „Top 500 capitaliști români” în anul 2010 (selecția din lista Forbes 500 pe 2010) – a relevat poziționarea strategică, în domeniile cele mai importante și profitabile ale economiei (bănci și intermediari financiare, energie, telecomunicații etc.), a capitalului străin și poziționarea periferică a capitalului autohton. Dacă sectorul financiar-bancar, cel energetic și producția industrială de mare volum sunt deținute de capitalul străin, cele mai importante piețe pentru capitalul autohton sunt reprezentate de sectorul imobiliar, comerț, construcții și turism. Pe lângă faptul că acestea sunt mult mai expuse șocurilor economice, succesul în afaceri pe aceste piețe este puternic influențat de deciziile politice, fie că vorbim de restituirea proprietăților - în cazul imobiliarelor, fie de contracte publice pentru construcții sau de reglementare - în domeniul comerțului și turismului.

Capitalul străin din România s-a grupat sub forma unor organizații de reprezentare și susținere a intereselor sale economice în fața decidenților politici. În centrul acestei rețele organizaționale se află - la fel ca în economie - capitalul financiar-bancar, reprezentat de cele mai mari bănci de pe piață, BCR-Erste Bank și BRD, secondat de cel din domeniul energetic. Spre exemplu, președinția Consiliului Investitorilor Străini (CIS), una dintre aceste organizații, a revenit directorului general al OMV-Petrom, compania cu cei mai mulți angajați din România și cu cea mai mare cifră de afaceri dintre cele non-bancare. Având în vedere contactele sociale dintre directorii companiilor cu capital străin, stabilite în cadrul acestor organizații, putem vorbi de existența unei comunități corporative în România.

Funcționarea post-tranziție a economiei României nu mai este una specifică unei economii naționale, ci uneia liberalizată și integrată în economia mondială, îndeosebi în spațiul economic european. Deficitul extern structural din perioada

tranziției a fost depășit, însă cu prețul trecerii la un model economic bazat pe un consum susținut mai ales prin îndatorare. Între 2005 și 2008, câtă vreme fluxurile de capital străin către România erau menținute, creșterea economică pe bază de consum s-a putut conserva. Vestul Europei exporta capital și bunuri de larg consum către România și, în schimb, importa forță de muncă, subansamble și componente pentru produsele finite, precum și unele materii prime. Poziția economică a României în cadrul economiei europene este una periferică. Întreruperea fluxului de capital dinspre Europa de Vest a arătat cât de fragilă era creșterea economică. La 20 de ani de la începerea tranziției, România s-a confruntat cu o situație de criză potențială a balanței de plăți externe, pe care nu o putea susține din resurse proprii, fiind nevoită să ceară sprijinul instituțiilor financiare internaționale.

Începând cu 2009 și cel puțin până în 2015, direcțiile strategice ale politicilor guvernelor României, indiferent de culoarea politică, rezultă din prevederile acordurilor cu FMI, Comisia Europeană și Banca Mondială. Programele de asistență internațională nu și-au propus relansarea economiei și creșterea numărului de locuri de muncă. În schimb, și-au propus realizarea unei așa-numite consolidări fiscale, nume de cod pentru politicile de austeritate. Un al doilea obiectiv major pare a fi realizarea unei breșe decisive în acea zonă din axa economiei, cu caracter de monopol, aflată încă majoritar în proprietate de stat și în care capitalul străin încă nu a pătruns: producția și transportul de energie și gaze naturale, transporturile aeriene și feroviare. Inițial, consolidarea fiscală a constat în tăieri de cheltuieli salariale și sociale, precum și creșteri de impozite, pentru ca ulterior să fie efectuate tăieri și de la investiții. În condițiile incapacității sectorului bancar și al celui privat de a finanța investițiile necesare în economia reală, politicile de austeritate au condus la o lipsă cronică de investiții în economie. Efectele acestor politici au fost similare cu cele din restul Uniunii Europene: creștere economică firavă, înghețarea sau scăderea, în termeni reali, a puterii de cumpărare a populației și o criză persistentă a locurilor de muncă. Principalii beneficiari ai creșterii economice provin din zona monopolistă a marilor întreprinderi private, cu capital străin, aflate pe axa de comandă a economiei sau în sectorul industrial de export, care de altfel concentrează și cea mai mare parte a profiturilor. Cei care au suportat costurile economice și sociale ale politicilor de austeritate au fost populația și întreprinzătorii autohtoni.

Profilul social al celor care ocupă poziții de decizie la vârf - în aparatului de stat, la nivel central și local, precum și în partidele politice - a urmat, în dinamica sa, cursul schimbărilor din restul societății românești. *În compoziția socială a guvernelor ce s-au succedat în cei 20 de ani se pot identifica trei etape distincte.* În prima etapă, cea de până în 1997, peste jumătate dintre miniștri au fost tehnocrați și cadre universitare. A doua etapă debutează cu instalarea guvernului Ciorbea, în care politicienii de profesie formează cea mai numeroasă categorie. Începând de atunci, militarii de profesie, activi, care până atunci girau Apărarea și, uneori, Internele, nu se mai regăsesc în componența cabinetului. În guvernele Radu Vasile și Isărescu, politicienii de profesie reprezentau circa două treimi. După instalarea guvernului Năstase la finele anului 2000, se trece la a treia etapă. În guvern intră atât oameni de afaceri, care nu au mai deținut anterior vreo demnitate publică, aleasă sau numită, dar și politicieni care sunt în același timp și oameni de afaceri.⁴¹⁶ *După 2004, cei mai mulți dintre miniștri sunt fie politicieni care sunt și oameni de afaceri, fie doar oameni de afaceri.* Spre exemplu, medicii care până atunci girau portofoliul Sănătății și oamenii de cultură de la ministerul de resort nu mai reușesc să acceadă în guvern. La nivelul anului 2010, peste jumătate dintre miniștri aveau interese de afaceri.

Compoziția socială a președinților consiliilor județene, aleși prin vot direct în iunie 2008, este similară cu cea a miniștrilor. *Majoritatea, respectiv 27 din cei 42 de conducători ai administrațiilor locale aveau interese de afaceri.* În același timp, prin procesul de descentralizare, președinții de consilii județene, în principal, și primarii, în secundar, controlează în jur de 50% din cheltuielile publice de capital, de circa 3 ori mai mult decât guvernul de la București (exceptând CNADNR) și o cotă cu circa 10% mai mare din fondul general de salarii din sectorul public. Atribuțiile pe linie de stat cresc în paralel cu cele pe linie de partid. Jumătate dintre președinții de județe erau și președinți de filiale de partid. În alte aproape 10 județe, în care președinții CJ și primarii de reședință de județ proveneau din același partid, șefia filialei revenea acestora din urmă. Dacă în anii '90 și până prin 2004, politica de la centru influența decisiv pe cea din teritoriu, după 2005 se remarcă o tendință în sens opus. Alegerile locale din 2008 au adus la urne circa 1,8 milioane de alegători în plus față de cele parlamentare din toamna aceluiași an. În același timp, primarii au avut un rol important în alegerile parlamentare. La alegerile parlamentare din 2008, între

⁴¹⁶ Asupra termenului de om de afaceri, a se vedea nota 413 din capitolul anterior.

58% și 78% dintre parlamentarii celor 4 partide intrate în parlament au fost aleși în colegii în care majoritatea cetățenilor de pe listele electorale provin din localități în care primarul este din același partid cu parlamentarul ales.

În organizarea principalelor 3 partide - PDL, PSD și PNL - sunt observabile două tendințe: *întărirea „teritoriului” față de conducerile centrale și oligarhizarea internă*. Conform statutelor, structurile de partid urmează aparent modelul partidelor de masă. Congresul partidului reunește delegații organizațiilor teritoriale, cu rol de reprezentare a tuturor membrilor de partid. Din votul delegaților derivă celelalte 3 foruri succesive spre vârful piramidei de partid, plus președintele. Prin modificări statutare de la mijlocul anilor 2000, a apărut un nou for de conducere, plasat între comitetul central și biroul politic, dominat numeric de membrii de drept, președinți ai filialelor teritoriale. Componenta acestui for de conducere este, astfel, ruptă de votul delegaților la Congres. Acest for a dobândit competențe decizionale sporite care sunt comparabile, de cele mai multe ori chiar mai extinse, decât cele ale biroului politic. În plus, președinții de organizații domină numeric și în birourile politice. La finele anului 2010, în BPN al PSD, 11 din cei 16 membri aleși de congres, vicepreședinții și secretarul general dețineau și președinția unor filiale. În cazul PDL, 10 din cei 16 vicepreședinți erau și la conducerea unor organizații teritoriale; în total, 19 din 43 de membri ai BPN conduc filiale județene. La PNL, 9 din 14 vicepreședinți ocupau și funcția de președinte județean; pe total, 23 din cei 43 de membri ai BPN erau și lideri locali. Modalitatea de funcționare a partidelor este surprinsă prin două elemente: finanțarea și numărul de membri. În 2009, cea mai mare parte a finanțării partidelor, până la circa două treimi, provenea - conform declarațiilor financiare oficiale - din donații. PSD este singurul partid la care cotizațiile sunt relativ apropiate de donații. Având în vedere cuantumul cotizațiilor pe același an, cel mai probabil niciun partid nu are mai mult de 100.000 de membri cotizanți, ceea ce înseamnă circa 2.000-2.500 de membri pe județ. La nivelul conducerii centrale - reprezentată de birourile politice sub diverse denumiri ale principalelor trei partide, PDL, PSD și PNL -, compoziția socială este similară celei din guvern și din conducerea administrațiilor locale. Circa două treimi din conducerea fiecăruia dintre aceste partide este reprezentată de politicieni care au și interese de afaceri.

Având în vedere toate elementele de mai sus - importanța liderilor de filiale în deciziile majore, dependența de finanțare din afara partidului prin donații, numărul scăzut de membri și prezența disproporționată a persoanelor cu

interese de afaceri în conducerile centrale - ajungem la concluzia că *partidele românești sunt partide de cadre*.

Conducerile partidelor de cadre manifestă interes permanent pentru atragerea de noi membri și, mai ales, de finanțatori. Pe de altă parte, deciziile asupra problemelor cu miză reală le păstrează pentru sine, nefiind dispuse să le supună dezbaterii cu membrii partidului și cu finanțatorii. O altă caracteristică notorie a politicianilor este că nu-și respecta angajamentele. Ca atare, unii reprezentanți ai mediului de afaceri au înțeles că singura cale de a se asigura că și interesele lor vor fi promovate de partid este de a se implica direct, intrând în viața politică. Procesul de înlocuire a oligarhiei de partid s-a desfășurat destul de rapid. Partea sa cea mai importantă a avut loc în cursul a doar două legislaturi: 2000-2004 și 2004-2008. O condiție favorizantă a procesului a fost dată de golirea partidelor de membri. Partidele au atras în cel mai înalt grad neîncrederea populației, drept consecință a contradicției dintre speranțele votate de români, îndeosebi în 1990 și 1996, și rezultatele guvernărilor tranziției. Ca atare, baza de recrutare a cadrelor politice s-a îngustat și a scăzut calitativ. În plus, mai puțini membri înseamnă și un prag mai ușor de atins în constituirea unor minorități organizate, de preluare a controlului asupra conducerii partidelor - mai întâi la nivel local, apoi prin sistemul de vot prin delegați, la nivel județean și, în final, central. Factorul cel mai important rămâne descentralizarea financiară. *Schimbarea în mecanismul distribuției resurselor financiare pe linie de stat atrage cu sine, mai devreme sau mai târziu, și modificări în funcționarea puterii pe linie de partid.*

Spre finele anilor 2000, sunt observabile mai multe semne exterioare ale acestui proces. În interiorul partidelor apare un for de conducere cu drept de decizie superior biroului politic, dominat numeric de președinții organizațiilor județene. Aspect critic, aceștia au calitatea de membri de drept, ceea ce trimite și mai departe în zona ficțiunii prezumția controlului democratic al membrilor de partid, exercitat prin congrese. Comitetul Executiv (CEEx) al PSD este cel mai cunoscut, dar nu singurul, dintre aceste foruri de conducere. Controlul asupra candidaturilor reprezintă un alt semn exterior. Indiferent de natura alegerilor, locale sau parlamentare, acesta se mută decisiv de la conducerea centrală spre cea din teritoriu, centrul păstrând cel mult o viză formală. Efectele descentralizării financiare se resimt la nivelul electoratului. Dacă autoritățile locale controlează cea mai mare parte a cheltuielilor de capital, atunci partidele devin interesante în primul rând de controlul a cât mai multor primării, în special de municipii mari, și de președinții de consilii județene. În aceste condiții, efortul de

mobilizare a electoratului la alegerile locale devansează oricare alt tip de alegeri, mai puțin cele prezidențiale.

După cum este și firesc, experiența politică românească în privința organizării și funcționării partidelor politice nu prezintă elemente de noutate. În timp, practica vieții politice occidentale a încorporat o serie de ajustări de natură structurală, menite a preveni reapariția fenomenelor de oligarhizare și golire aproape completă de proces democratic a mecanismelor decizionale de partid, specifice secolului al XIX-lea. Principalele reforme în acest sens din SUA și Europa Occidentală au constat în introducerea obligatorie a mecanismului de alegeri preliminare, desfășurate sub controlul autorităților publice, și finanțarea substanțială din fonduri publice a partidelor politice, în paralel cu o legislație strict aplicată în ce privește cheltuielile de campanie. În practică, respectivele măsuri au dovedit a fi eficiente cel puțin în privința dispariției practicilor clientelare de secol al XIX-lea. Până la introducerea unor măsuri similare de reformă și în România, partidele politice au toate șansele să funcționeze și în secolul al XXI-lea după un model organizațional de secol al XIX-lea.

Dacă participarea reprezentanților capitalului autohton la luarea deciziilor strategice privitoare la distribuția resurselor în economia și societatea românească este dată de prezența acestora în conducerea aparatului de stat și a partidelor, rămâne de văzut cum sunt acomodate interesele capitalului străin.

Relația dintre capitalul străin și decidenții din vârful statului român este sintetizată prin rolul deținut de ambele părți, împreună cu oficiali ai instituțiilor financiare internaționale și ai statelor occidentale, în elaborarea unor decizii de maximă importanță. Gestionarea situației economice în contextul crizei economice izbucnite în SUA și vestul continentului în septembrie 2008 reprezintă un asemenea moment. În cazul României, principalul instrument de intervenție a fost reprezentat de încheierea unui acord de asistență financiară cu instituțiile financiare internaționale și Comisia Europeană în primăvara anului 2009, sub egida „Inițiativei de coordonare a sectorului bancar european”. Studiul de caz privind derularea procesului decizional a pus în lumină faptul că inițiativa nu a aparținut autorităților române, principalii parteneri fiind instituțiile financiare internaționale și grupurile bancare prezente pe piața românească. Autoritățile de București au avut, în schimb, decizia asupra distribuției costurilor economice și sociale ale politicilor de austeritate. Acestea aveau să fie suportate de către grupurile și categoriile sociale cele mai îndepărtate de stratul social din care fac parte elitele politice.

La mai bine de 25 de ani de la Revoluția din 1989, *structura puterii politice poate fi descrisă sub forma unui bloc de putere, care aliniază două grupuri divergente - uneori aflate în conflict, alteori în cooperare -, dar care sunt unite prin exercițiul guvernării și impunerea propriilor interese, chiar și în pofida rezistenței altor grupuri sociale. Prima componentă a blocului de putere, elita politică, este formată preponderent din reprezentanții capitalului autohton și din politicieni care sunt, în același timp, și oameni de afaceri. Accesul la această componentă a blocului de putere variază în funcție de care dintre cele patru blocuri electorale reușesc, prin alegeri, să ajungă să domine executivul, atât în zona guvernului, cât și în zona președintelui republicii. Capitalul străin reprezintă a doua componentă. Cu toate că nu participă în mod direct la exercițiul puterii, interesele capitalului străin sunt acomodate în privința deciziilor majore - așa cum a fost acordul cu FMI din 2009 -, dar și în ceea ce privește interesele strategice ale acestuia: legislația fiscală, a muncii, a concurenței, a protecției consumatorului etc.*

Explicația prezenței reprezentanților capitalului autohton în elita politică rezidă în preponderența capitalului străin în zona cea mai profitabilă a economiei. Decât să influențeze deciziile politice în același mod precum capitalul străin, față de care se află în inferioritate de resurse financiare și de sprijin la nivelul instituțiilor internaționale, capitalul autohton a ales mai degrabă calea implicării directe în politică, preluând controlul asupra partidelor politice din mâinile politicienilor de profesie și ale tehnocraților. Controlul asupra aparatului de stat a oferit capitalului autohton un acces necesar și suficient la resurse economice, astfel încât să mențină o poziție de putere față de capitalul străin și o poziție superioară de status față de restul straturilor sociale.

În ultimele două decenii, structura de putere a cunoscut schimbări substanțiale. La începutul anilor '90, cei mai numeroși în compoziția elitei politice au fost tehnocrații, al căror loc a fost preluat, mai apoi, de politicienii de profesie. În jurul anului 2000, reprezentanții ai capitalului autohton au ales calea implicării directe în politică și au început să preia din mâinile politicienilor de profesie controlul asupra partidelor politice. Aceasta este principala schimbare din punct de vedere sociologic în structura de putere în ultimii 20 de ani. Rezultatul este că, spre deosebire de democrațiile consolidate, nu avem un grup de politicieni de profesie care să predomine în conducerea statului și care, astfel, să fie direct interesați de păstrarea unei relative autonomii a acestuia în raport cu alte centre de putere sau grupuri care doresc să influențeze statul. Modelul teoretic de mai sus descrie mecanismul de funcționare a puterii politice

și mai puțin latura instituțională a acesteia. Ca orice model teoretic, aproximează realitatea și necesită dezvoltări ulterioare.

Consecințele sistemice ale mecanismului de funcționare a puterii politice în România se regăsesc, în opinia noastră, pe cel puțin trei componente. Prima vizează *rolul incontestabil al statului în stabilirea direcțiilor în procesul de dezvoltare*. Acesta apare și mai pregnant dacă avem în vedere dezideratul istoric al reducerii decalajelor de dezvoltare față de vestul continentului, prezent încă de la constituirea statului modern român. În condițiile în care reprezentanți ai capitalului autohton controlează, la nivel local și central, cheltuielile de capital, acestea nu pot susține atât investițiile pentru dezvoltare - fie ele în energie, infrastructura fizică sau socială ori în capitalul uman - și, *în același timp*, să ofere resursele economice de care capitalul autohton are nevoie pentru menținerea poziției sale în raport cu capitalul străin și restul societății. Efectul structural constă în blocarea societății românești în subdezvoltare și într-o poziționare periferică în cadrul spațiului economic european.

A doua consecință se manifestă printr-o presiune pentru *menținerea - și chiar întărirea - unor mecanisme de recrutare și promovare pe scara socială a indivizilor corespunzătoare modelului de funcționare a puterii politice*. Mecanismele în cauză se regăsesc la nivelul diverselor instituții sociale care determină accentuarea stratificării sociale și diferențierile în șansele de viață ale indivizilor. Spre exemplu, accesul inegal prin subfinanțare cronică la marile sisteme de servicii publice - învățământ, sănătate, asigurări sociale -, modifică semnificativ șansele de viață și induce anumite tendințe în reproducerea poziției sociale de la o generație la alta. (Semi)privatizarea acestor sisteme ar întări și mai mult acest proces.

A treia componentă este vizibilă sub forma unui *declin al vieții democratice*, atât la nivelul funcționării instituțiilor statului de drept, cât mai ales în ceea ce privește încrederea cetățenilor față de acestea. În această privință, experiența românească nu prezintă, bineînțeles, un caracter de noutate. Procesul democratic nu este nici ireversibil, nici garantat de legi sociale imuabile. Conceptul de post-democrație⁴¹⁷, introdus de Colin Crouch, descrie parcursul

⁴¹⁷ Colin Crouch, *Post-Democracy* (Cambridge: Polity Press, 2004). Crouch consideră că traseul istoric al democrației este cel mai vizibil în Marea Britanie, SUA și vestul Europei și străbate secolul al XX-lea. Punctul de maximă extindere a democrației se află în perioada anilor 1930 în SUA și țările scandinave, respectiv imediat după al doilea război mondial - în vestul Europei. Intrarea în declin a democrației survine prin (contra)revoluția Reagan-Thatcher.

democrației în societățile moderne sub forma unei parabole. La începutul secolului al XX-lea, declinul democratic împinge societățile spre o stare similară cu cele de final de secol al XIX-lea, marcate de puternice inegalități economice și sociale, în care politica este apanajul unui cerc închis de elite. Alegerile sunt din ce în ce mai mult golite de conținut, reprezentând doar o instituție formală în desemnarea elitelor statului. Luate împreună, cele trei consecințe ale funcționării puterii politice la mijlocul celui de al doilea deceniu al secolului al XXI-lea pun sub semnul întrebării viabilitatea pe termen lung a statului român, a României ca proiect de țară.

După cum amintea William Domhoff, specialiștii în științe sociale pot descrie configurația din prezent a structurii de putere și pot analiza tendințele acesteia. Conflictele și crizele pot apărea în viitor, dar previziuni asupra acestora sunt dificil de făcut, fiind adesea eronate.⁴¹⁸ În cele din urmă, istoria rămâne o carte deschisă, fără legi deterministe într-un sens sau altul.

⁴¹⁸ William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), p. 235.

Anexa 1: hărți electorale
(fig. 2.7-2.26, fig. 3.1)

Fig. 2.7 Votul pentru alegerea Senatului - 1992

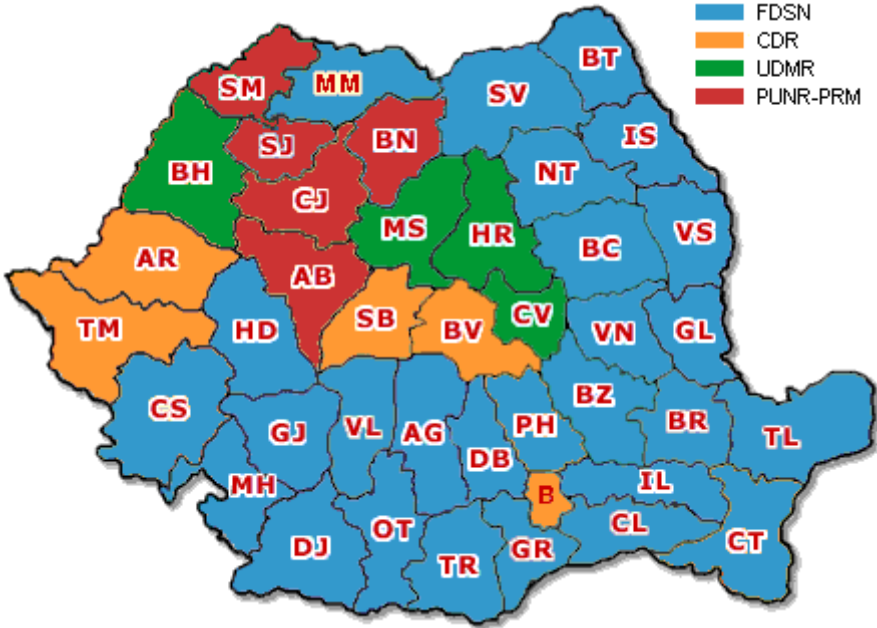

Fig. 2.8 Alegerea președintelui României, turul 2 - 1992

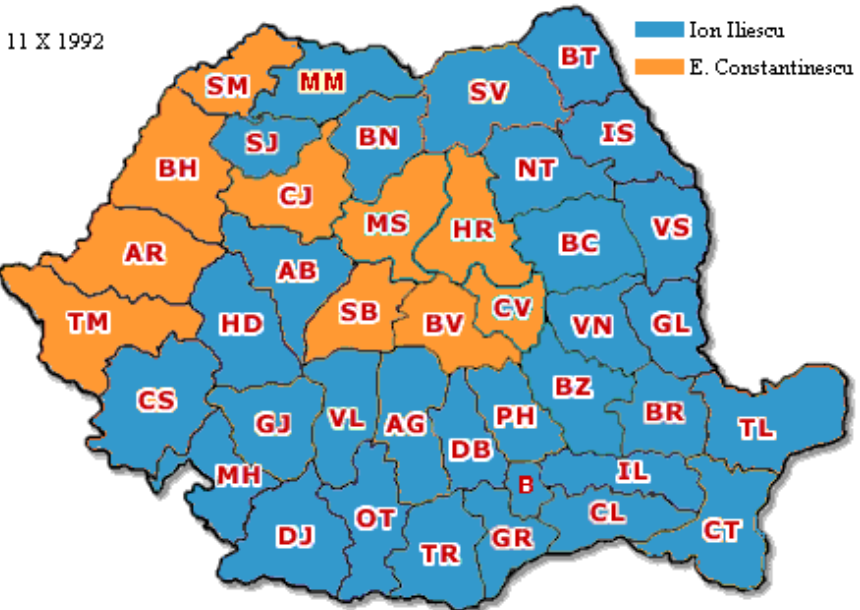

Fig. 2.9 Votul pentru alegerea Senatului - 1996

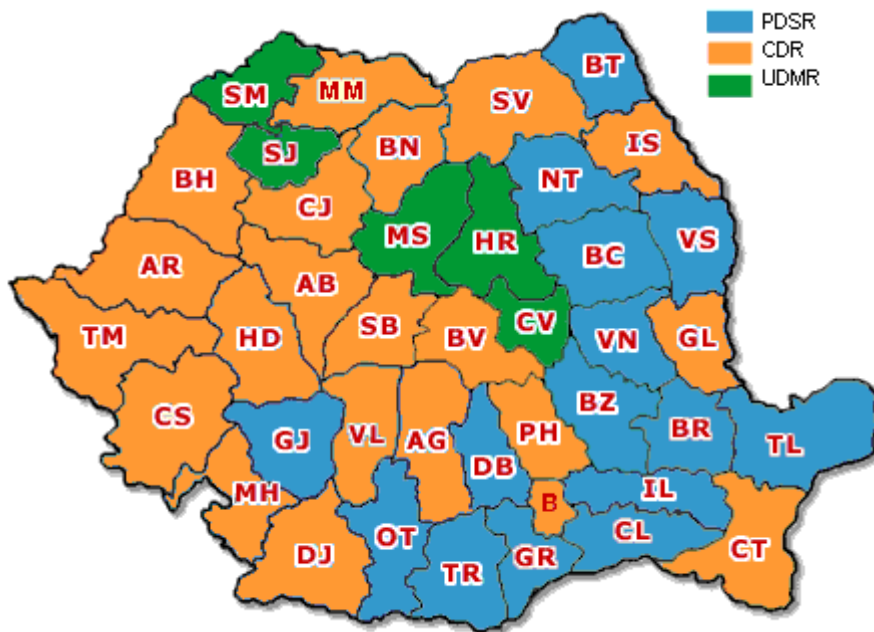

Fig. 2.10 Alegerea președintelui României, turul 2 - 1996

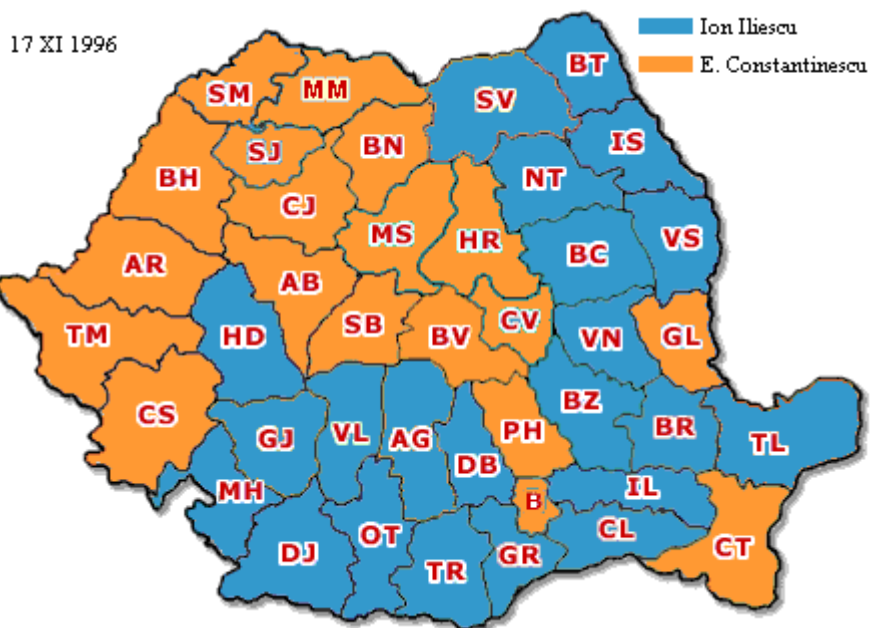

Fig. 2.11 Votul pentru alegerea Senatului - 2000

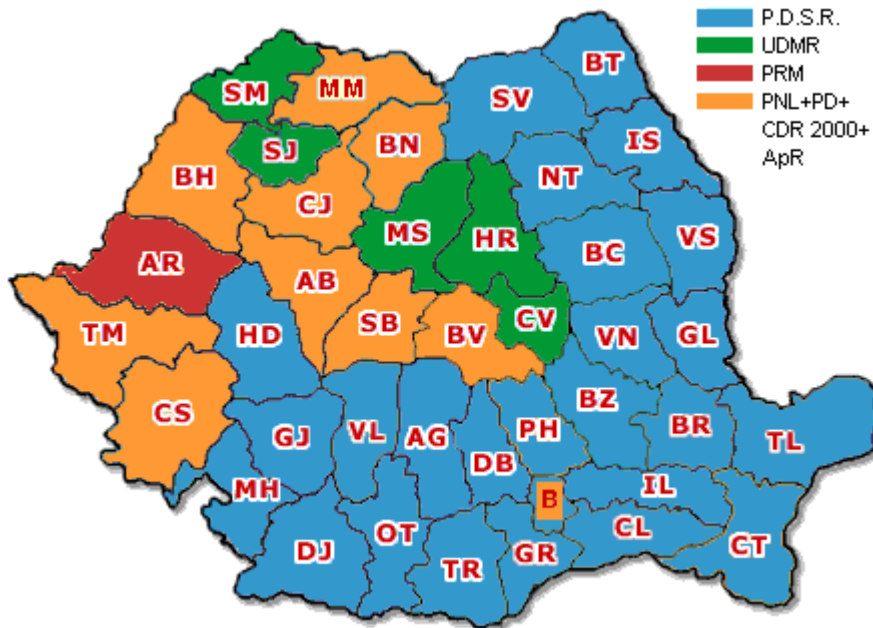

Fig. 2.12 Alegerea președintelui României, turul 1 - 2000

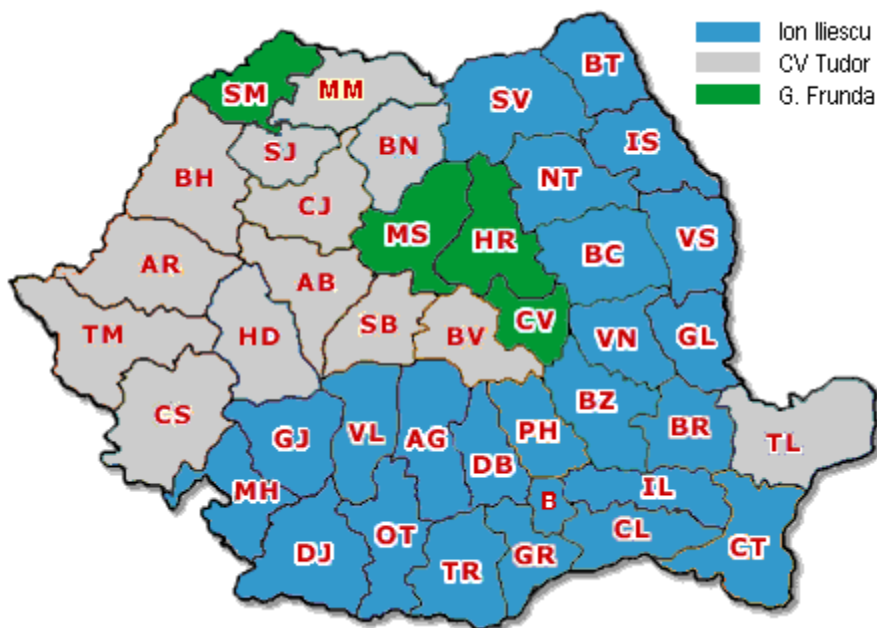

Fig. 2.13 Alegerea președintelui României, turul 2 - 2000

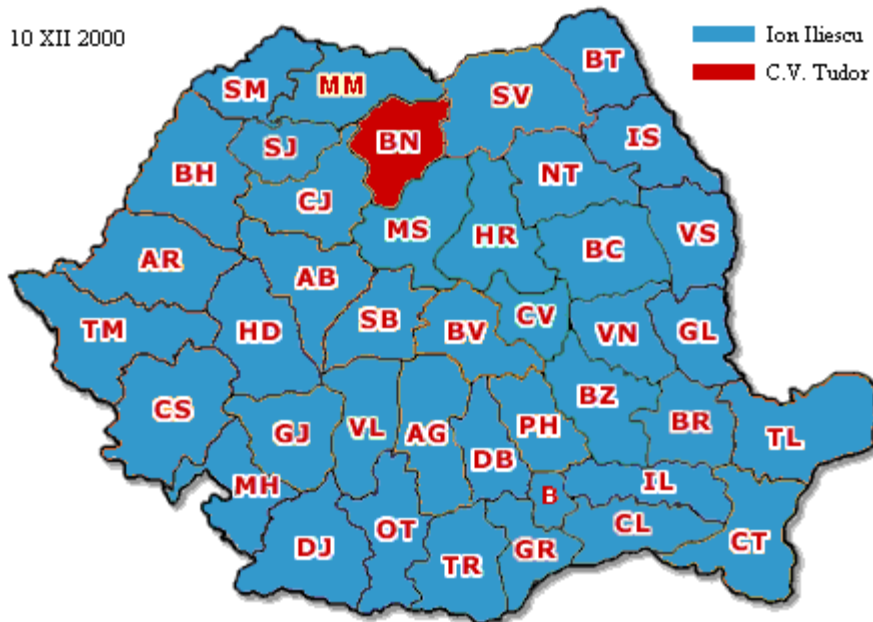

Fig. 2.14 Votul pentru alegerea Senatului - 2004

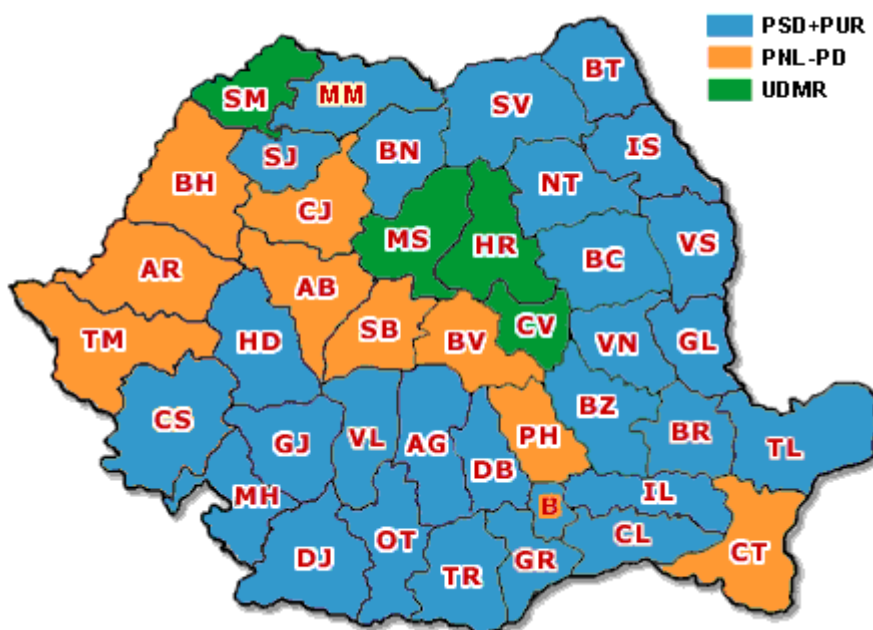

Fig. 2.15 Alegerea preșidentului României, turul 2 - 2004

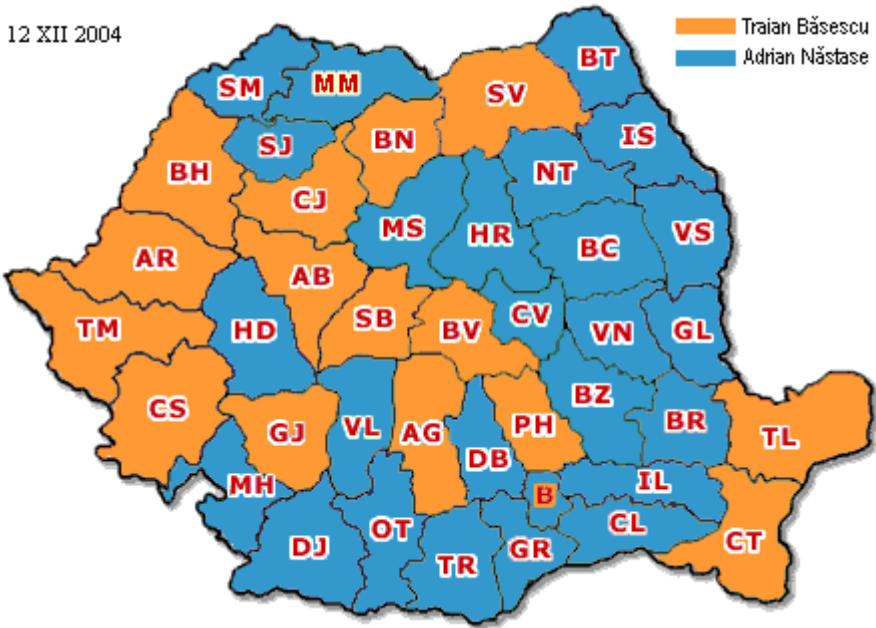

Fig. 2.16 Votul pentru Parlamentul European - 2007

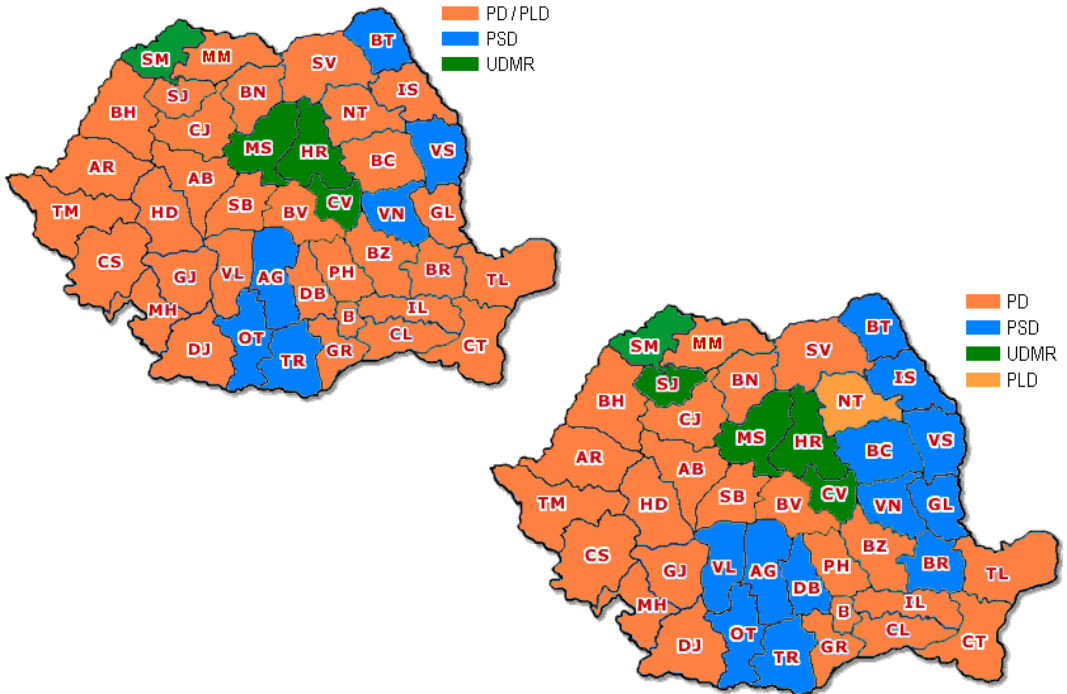

Fig. 2.17 Votul pentru alegerea președinților CJ alegeri locale 2008

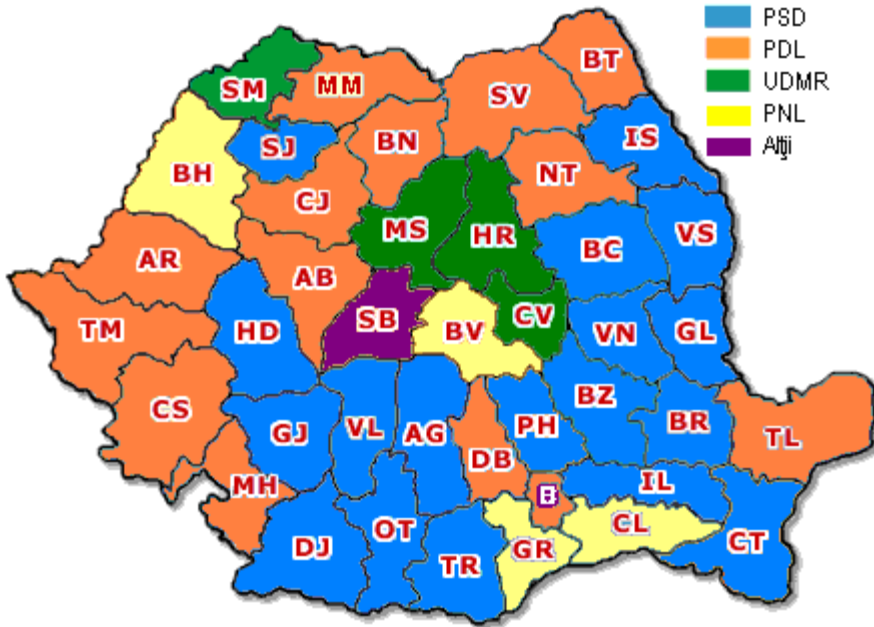

Fig. 2.18 Votul pentru alegerea Senatului - 2008

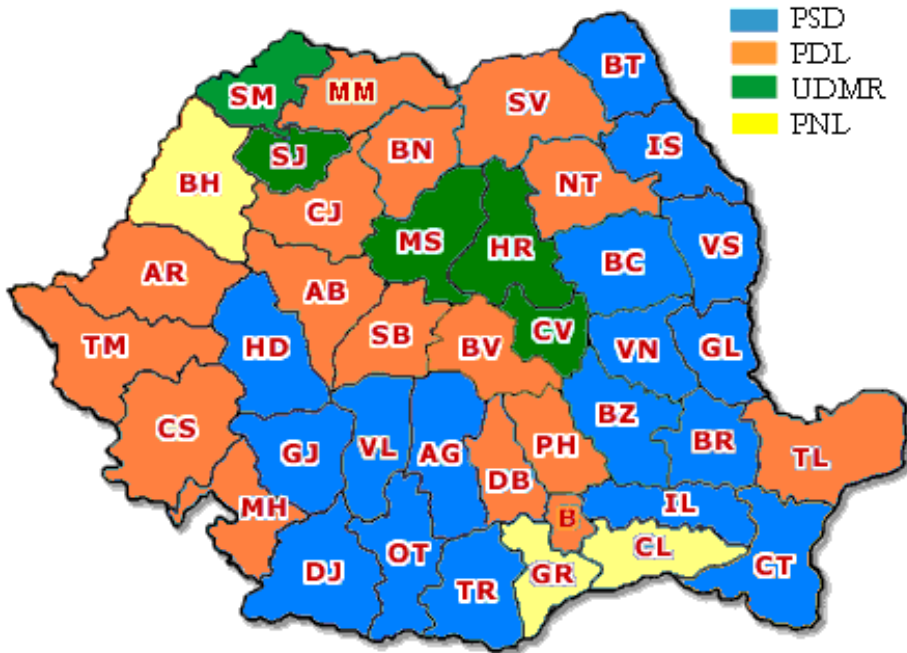

Fig. 2.19 Votul pentru Parlamentul European - 2009

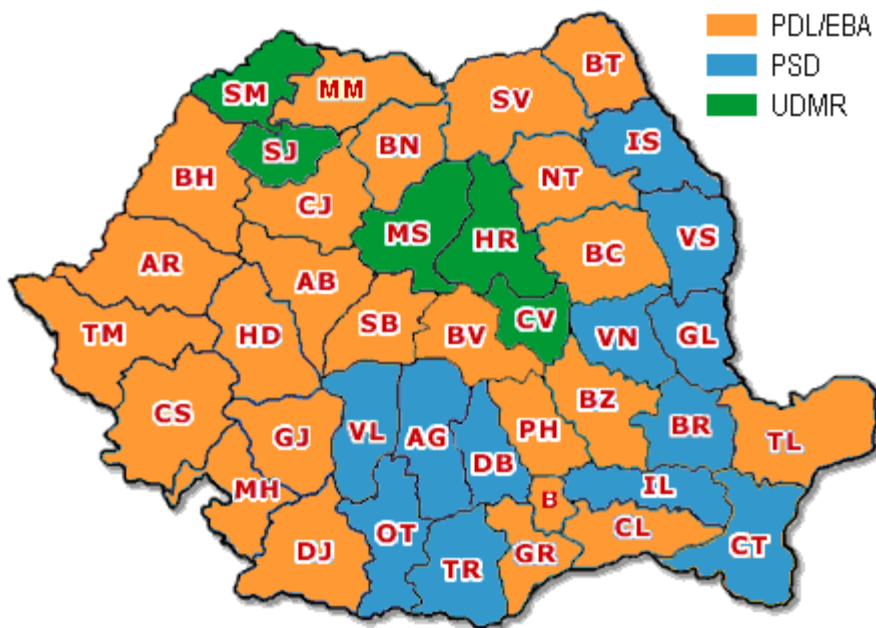

Fig. 2.20 Alegerea președintelui României, turul 1 - 2009

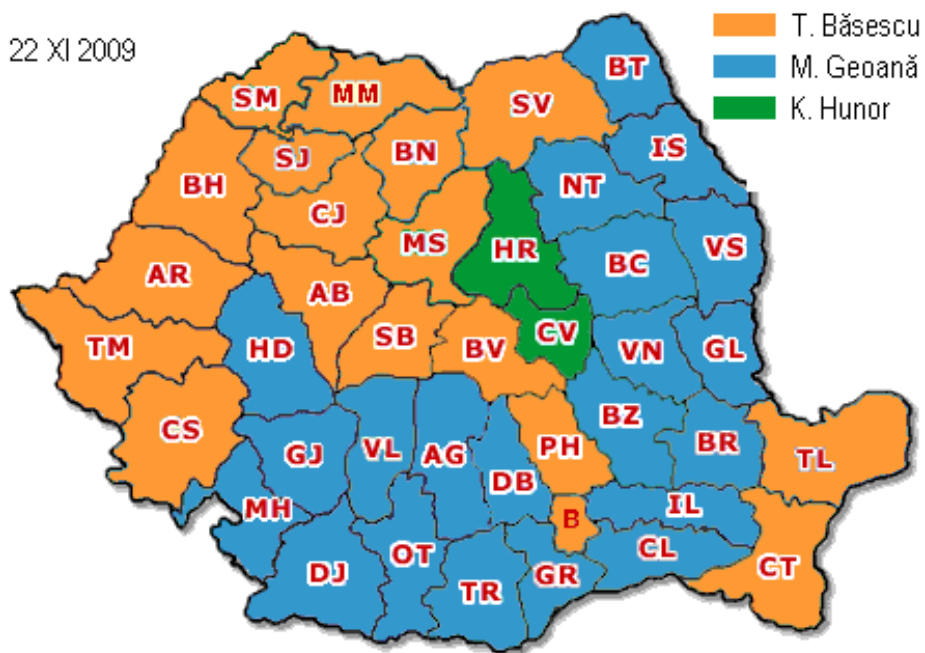

Fig. 2.21 Alegerea președintelui României, turul 2 - 2009

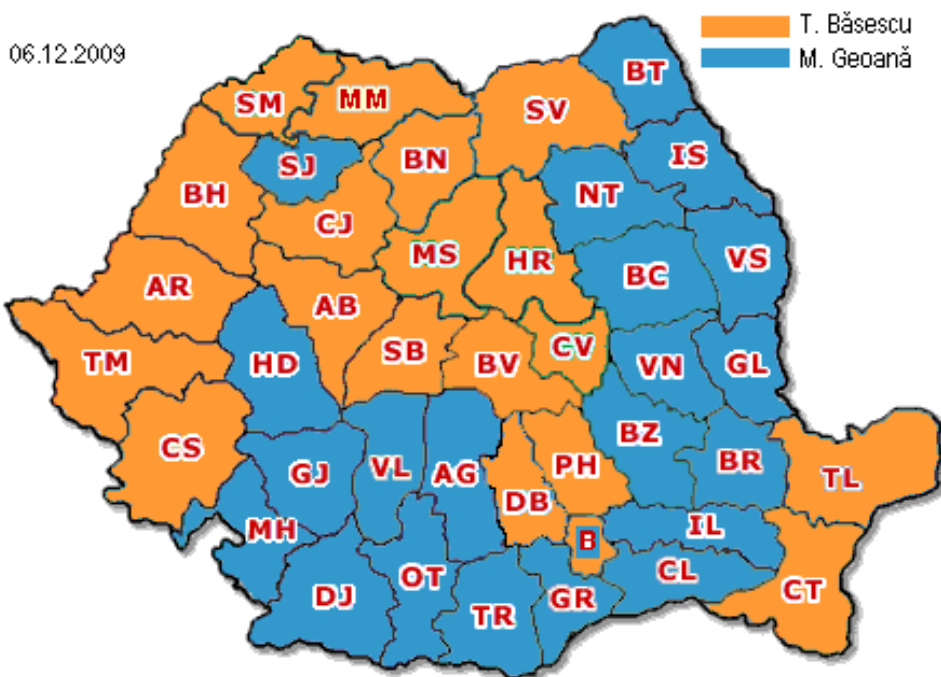

Fig. 2.22 Votul pentru alegerea președinților CJ - 2012

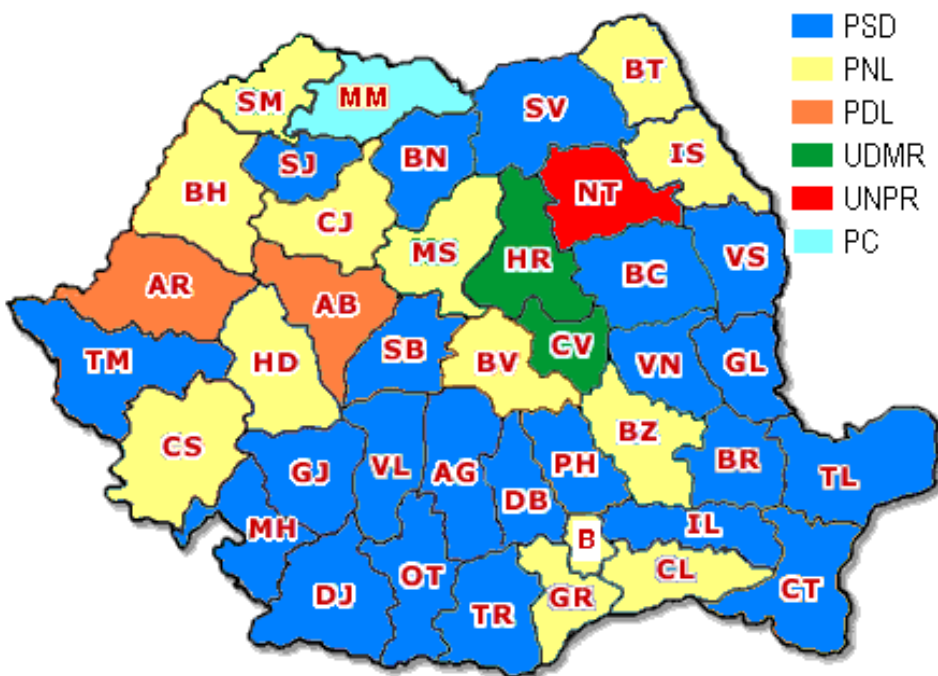

Fig. 2.23 Votul pentru alegerea Primarilor municipiilor reședință de județ - 2012

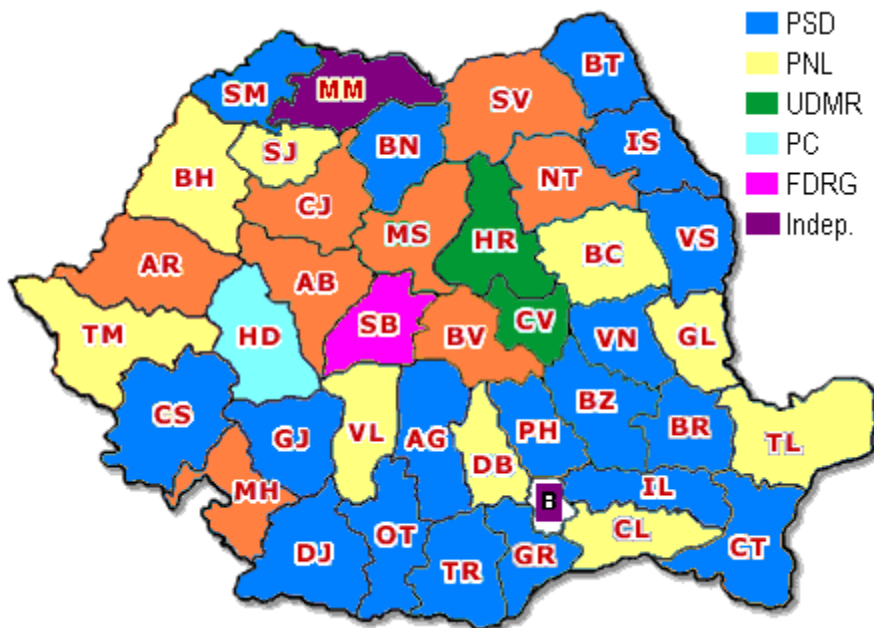

Fig. 2.24 Votul pentru alegerea Senatului - 2012

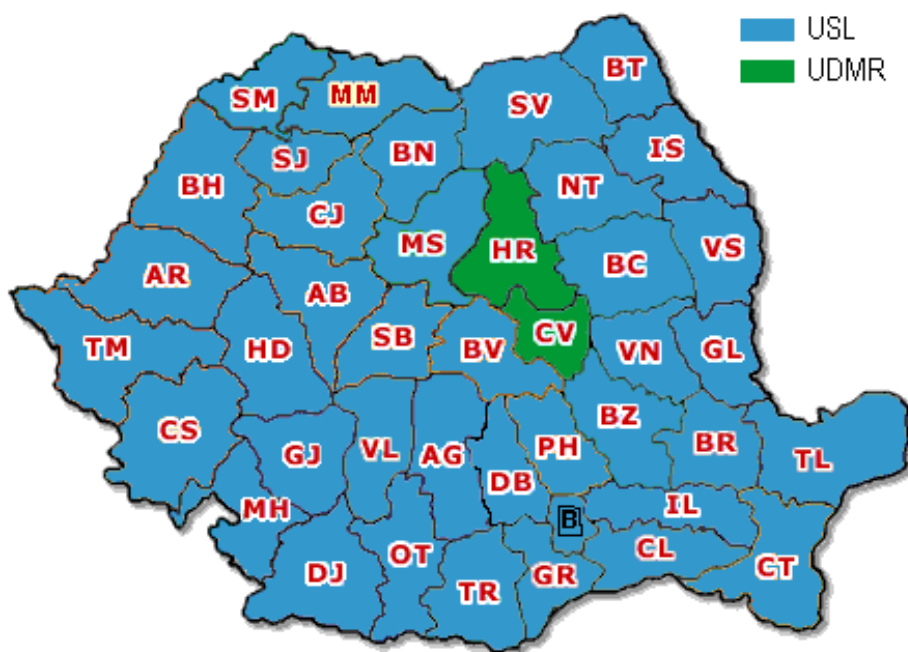

Fig. 2.25 Votul pentru alegerea Senatului - 2012 (poziția secundă)

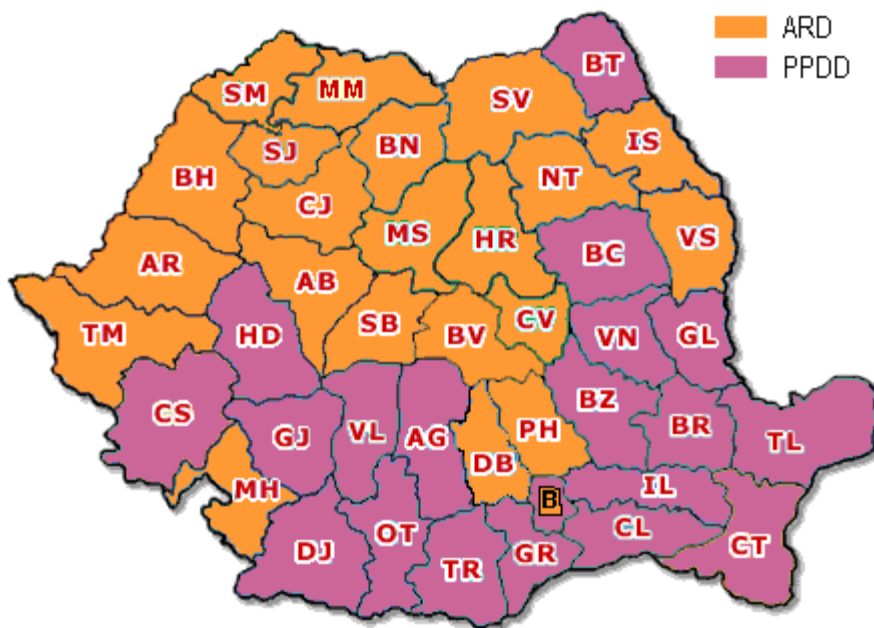

Fig. 2.26 Votul pentru Parlamentul European - 2014

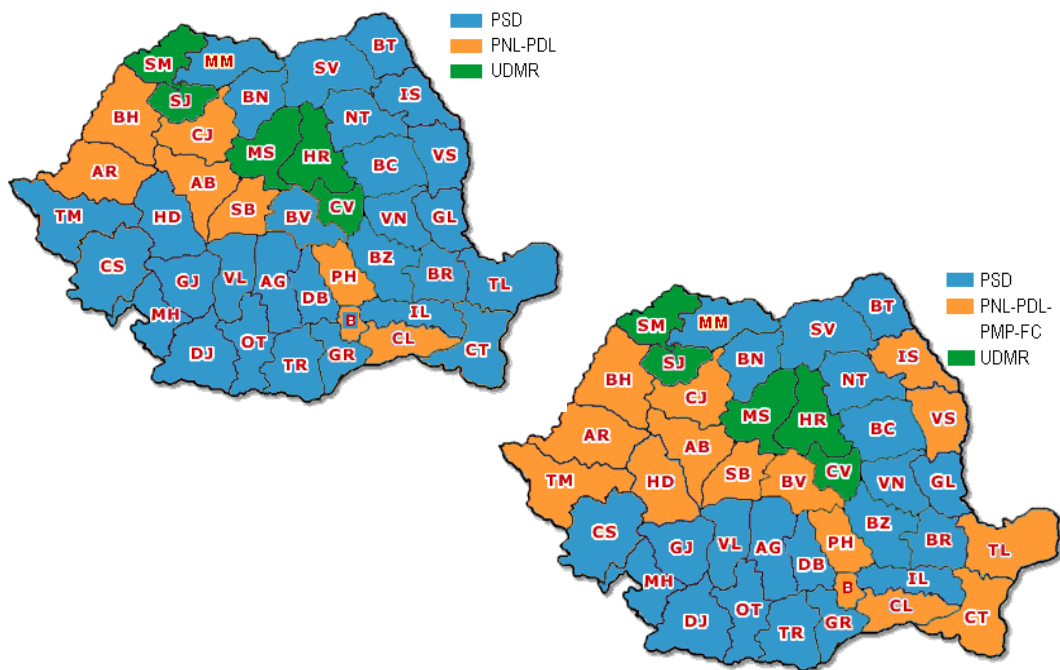
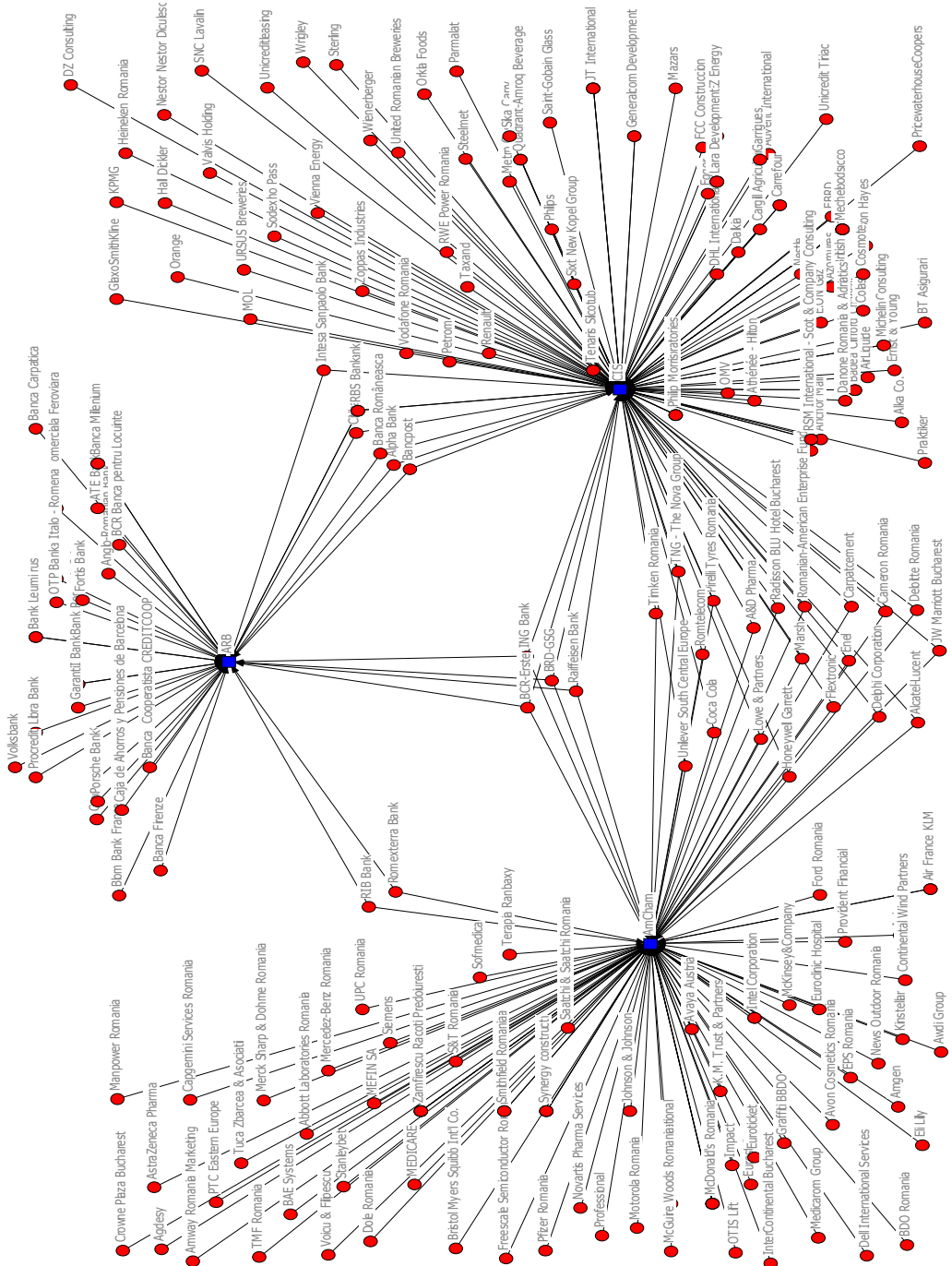

Fig. 3.1 Comunitatea corporativă a capitalului străin în România - 2010

Lista tabelelor

Tabel 2.1	Avansul noțional în alegeri generale – Marea Britanie 1945-2010	50
Tabel 2.2	Alegerile parlamentare - Adunarea Deputaților (1990)	68
Tabel 2.3	Alegerile parlamentare - Senat (1990)	68
Tabel 2.4	Alegerile prezidențiale (1990).....	69
Tabel 2.5	Alegerile parlamentare - Camera Deputaților (1992)	77
Tabel 2.6	Alegerile parlamentare - Senat (1992)	77
Tabel 2.7	Votul pe regiuni istorice (Camera Deputaților - 1992).....	79
Tabel 2.8	Votul după mediul de rezidență (Camera Deputaților - 1992).....	80
Tabel 2.9	Alegerile prezidențiale (1992).....	82
Tabel 2.10	Alegerile parlamentare - Camera Deputaților (1996)	85
Tabel 2.11	Alegerile parlamentare - Senat (1996)	85
Tabel 2.12	Votul pe regiuni istorice (Camera Deputaților - 1996).....	88
Tabel 2.13	Votul după mediul de rezidență (Camera Deputaților - 1996).....	88
Tabel 2.14	Alegerile prezidențiale (1996).....	90
Tabel 2.15	Alegerile parlamentare - Camera Deputaților (2000)	94
Tabel 2.16	Alegerile parlamentare - Senat (2000)	95
Tabel 2.17	Votul pe provincii istorice (Camera Deputaților - 2000)	98
Tabel 2.18	Votul după mediul de rezidență (Camera Deputaților - 2000).....	98
Tabel 2.19	Alegerile prezidențiale (2000).....	100
Tabel 2.20	Alegerile parlamentare - Camera Deputaților (2004)	104
Tabel 2.21	Alegerile parlamentare - Senat (2004)	105
Tabel 2.22	Votul pe regiuni istorice (Senat, 2004).....	107
Tabel 2.23	Votul pe medii de rezidență (Camera Deputaților, 2004)	107
Tabel 2.24	Alegerile prezidențiale (2004).....	110
Tabel 2.25	Alegerile europarlamentare (2007).....	120
Tabel 2.26	Alegerile locale (2008)	122
Tabel 2.27	Alegerile parlamentare - Camera Deputaților (2008)	124
Tabel 2.28	Alegerile parlamentare - Senat (2008)	124
Tabel 2.29	Procesul de distribuire a mandatelor (2008)	125
Tabel 2.30	Majoritatea relativă în colegii (2008).....	126
Tabel 2.31	Votul pe regiuni istorice (Senat, 2008).....	127
Tabel 2.32	Votul pe medii de rezidență (Cam. Deputaților, 2008)	128
Tabel 2.33	Alegerile europarlamentare - 2009	132
Tabel 2.34	Alegerile prezidențiale (2009).....	133
Tabel 2.35	Voturi valabil exprimate în secțiile speciale din afara țării	140
Tabel 2.36	Alegerile locale (2012)	146
Tabel 2.37	Alegerile parlamentare - Camera Deputaților (2012)	151
Tabel 2.38	Alegerile parlamentare - Senat (2012)	152
Tabel 2.39	Votul pe regiuni istorice (Senat, 2012).....	153
Tabel 2.40	Alegerile europarlamentare - 2014	159
Tabel 3.1	Indicatori economici 1981 - 1989, în milioane dolari SUA, prețuri curente	165
Tabel 3.2	Indicatori macroeconomici pe anul 1989	165
Tabel 3.3	Produsul Intern Brut, pe categorii de utilizări 1980-1989	167
Tabel 3.4	Structura de venituri și cheltuieli a sistemului bugetar în anii '80	168
Tabel 3.5	Structura relativă a veniturilor bugetului de stat 1980-1989	169
Tabel 3.6	Indicatori privind bugetul de stat 1980-1989	170
Tabel 3.7	Indicatori economici și sociali ai perioadei 1990-1992.....	187
Tabel 3.8	Indicatori economici și sociali ai perioadei 1993-1996.....	190

Tabel 3.9	Indicatori economici și sociali ai perioadei 1997-2000.....	193
Tabel 3.10	Indicatori economici și sociali ai perioadei 2001-2004.....	200
Tabel 3.11	Indicatori economici și sociali ai perioadei 2005-2008.....	202
Tabel 3.12	Indicatori economici și financiari ai perioadei 2005-2008	203
Tabel 3.13	Indicatori economici și sociali ai perioadei 2009-2013.....	208
Tabel 3.14	Ponderea sectorului privat în formarea PIB	218
Tabel 3.15	Primele 130 de companii după cifra de afaceri în 2009, după tipul de capital	223
Tabel 3.16	Primele 130 de companii după cifra de afaceri în 2009, după domeniu de activitate	224
Tabel 3.17	Capitalul străin și cel autohton în economia României	228
Tabel 4.1	Compoziția socială a guvernelor României 1990-2010	253
Tabel 4.2	Date socio-demografice privind miniștrii din guvernele României 1990-2010.....	258
Tabel 4.3	Profilul socio-profesional al miniștrilor din guvernele României 1990-2010	258
Tabel 4.4	Ponderea în PIB și în total cheltuieli publice a cheltuielilor bugetelor locale 1990-2009 ...	272
Tabel 4.5	Structura relativă a cheltuielilor de capital din bugetul general consolidat	273
Tabel 4.6	Structura relativă a cheltuielilor de personal în bugetul general consolidat	274
Tabel 4.7	Prezența la vot la alegerile locale și la alegerile parlamentare (procent)	282
Tabel 4.8	Camera Deputaților - numărul mandatelor câștigate în funcție de primarii din colegii .	283
Tabel 4.9	Senat - numărul mandatelor câștigate în funcție de primarii din colegii	284
Tabel 4.10	Structurile de conducere ale PSD, PDL și PNL	295
Tabel 4.11	Plafoanele finanțării partidelor și subvențiile acordate, milioane euro, prețuri curente .	302
Tabel 4.12	Finanțarea partidelor politice din România în anul 2009 în milioane euro, prețuri curente	303
Tabel 4.13	Structura finanțării partidelor politice din România în anul 2009	304
Tabel 4.14	Numărul estimat de membri de partid în anul 2009 după total cotizații anuale.....	306
Tabel 4.15	Profilurile ale membrilor birourilor politice ale PDL, PSD și PNL	308
Tabel 4.16	Funcții în stat deținute de membrii birourilor politice ale PDL, PSD și PNL	308

Lista figurilor

Fig. 1.1	Schema conceptuală a soft power și hard power după Joseph Nye	18
Fig. 2.1	Modelul socio-psihologic (Michigan): pâlnia cauzalității	36
Fig. 2.2	Modelul Butler-Stokes: intenția de vot pentru partide (votanți individuali)	38
Fig. 2.3	Modele de mobilizare politică după Russel Dalton	39
Fig. 2.4	Categorii ale votului tematic	44
Fig. 2.5	Tipuri de clivaje după Lipset și Rokkan	53
Fig. 2.6	Modelul clivajelor din România	74
Fig. 4.1	Ponderea în PIB și în total cheltuieli publice a bugetelor locale	273
Fig. 4.2	Relația dintre numărul de persoane din listele electorale cu primari PSD și numărul de voturi pentru candidații PSD în 311 colegii pentru Camera Deputaților (2008)	285
Fig. 2.7	Votul pentru alegerea Senatului - 1992	335
Fig. 2.8	Alegerea președintelui României, turul 2 - 1992	335
Fig. 2.9	Votul pentru alegerea Senatului - 1996	336
Fig. 2.10	Alegerea președintelui României, turul 2 - 1996	336
Fig. 2.11	Votul pentru alegerea Senatului - 2000	337
Fig. 2.12	Alegerea președintelui României, turul 1 - 2000	337
Fig. 2.13	Alegerea președintelui României, turul 2 - 2000	338
Fig. 2.14	Votul pentru alegerea Senatului - 2004	338
Fig. 2.15	Alegerea președintelui României, turul 2 - 2004	339
Fig. 2.16	Votul pentru Parlamentul European - 2007	339
Fig. 2.17	Votul pentru alegerea președinților CJ alegeri locale 2008	340
Fig. 2.18	Votul pentru alegerea Senatului - 2008	340
Fig. 2.19	Votul pentru Parlamentul European - 2009	341
Fig. 2.20	Alegerea președintelui României, turul 1 - 2009	341
Fig. 2.21	Alegerea președintelui României, turul 2 - 2009	342
Fig. 2.22	Votul pentru alegerea președinților CJ - 2012	342
Fig. 2.23	Votul pentru alegerea Primarilor municipiilor reședință de județ - 2012	343
Fig. 2.24	Votul pentru alegerea Senatului - 2012	343
Fig. 2.25	Votul pentru alegerea Senatului - 2012 (poziția secundă)	344
Fig. 2.26	Votul pentru Parlamentul European - 2014	344
Fig. 3.1	Comunitatea corporativă a capitalului străin în România - 2010	345

Bibliografie

- Aberbach, Joel și Bert Rockman. "Conducting and Coding Elite Interviews". *PS: Political Science & Politics*, 35, (2002): 673-76.
- Aberbach, Joel și Bert Rockman. *In the Web of Politics: Three Decades of the U.S. Federal Executive*. Washington: Brookings Institution Press, 2000.
- Abraham, Florin. *România, de la comunism la capitalism*. București: Tritonic, 2006.
- Aldea, Andra, Dan Chiribucă, Mircea Comșa, Mircea Kivu, Bogdan Micu și Moldovan Călin. *Sondajele de opinie- mod de utilizare. Alegerile 2000. Prezentare și analiză*. București: Paideia, 2001.
- Bachrach, Peter și Morton Baratz. "Two Faces of Power" în *Power: a reader*, Mark Haugaard (coord.), 28-37. Manchester: Manchester University Press, 2002.
- Bell, Daniel. *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: The Basic Press, 1973.
- . *The End of Ideology*. New York: The Free Press of Glancore, 1960.
- Belli, Nicolae. *Tranziția mai grea decât un război*. București: Expert, 2001.
- Berbec, Mihaela. "Intelligence networks - the model based methodological problem". *Calitatea Vieții*, no. 1-2, (2009): 203-14.
- BERD, BEI și Banca Mondială. *Communiqué: Joint IFI Action Plan In Support of Banking Systems and Lending to the Real Economy in Central and Eastern Europe*. 27/02/2009, www.eib.org/infocentre/press/news/all/joint-support-for-central-eastern-and-southern-europe.htm.
- Berelson, Bernard, Paul Lazarsfeld și William McPhee. *Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: University of Chicago Press, 1954.
- Berindei, Mihnea, Ariadna Combes și Anne Planche. *13-15 Iunie 1990. Realitatea unei puteri neocomuniste*. București: Humanitas, 2006.
- Bernays, Edward. *Propaganda*. New York: Ig Publishing, 2005.
- Betea, Lavinia. *Al. Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*. București: Evenimentul românesc, 1997.
- BNR. *Comunicat de presă*. 12/02/2009, www.bnr.ro/page.aspx?prid=1361.
- . *Declarația băncilor participante la reuniunea privind coordonarea sectorului financiar din România - Viena, 26 martie 2009*. 27/03/2009, www.bnr.ro/page.aspx?prid=1502.
- Bostan, Ion și Viorica Grosu. "The social effects of the current economic crisis on the European Union labour market". *Review of research and social intervention*, 31, (2010): 7-21.
- Bottomore, Tom. *Elites and Society*. ed 2. London: Routledge, 2003.
- Boughton, James. *Silent revolution: the International Monetary Fund, 1979-1989*. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2001.
- Brucan, Silviu. *Stălpii noi puteri în România*. București: Nemira, 1996.
- Burnham, Water Dean. *Critical Elections and the Mainsprings of American Politics*. New York: W.W. Norton & Company, 1970.
- Butler, David și Donald Stokes. *Political Change in Britain*. London: Macmillan, 1969.

- . *Political Change in Britain*. ed 2. London: Macmillan, 1974.
- Campbell, Angus, Philip Converse, Warren Miller și Donald Stokes. *The American Voter*. Chicago: University of Chicago Press, 1960.
- . *Elections and the Political Order*. New York: Wiley, 1966.
- Caro, Robert. *Means of Ascent. The Years of Lyndon Johnson*. Vol. 2. New York: Vintage Books, 1991.
- . *The years of Lyndon Johnson*. Vol. 1. New York: Alfred A. Knopf, 1982.
- CE. *European Bank Coordination Meeting: international coordination helped avert a systemic bank crisis in Central and Eastern Europe*, press release IP/09/25. 25/09/2009, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1359_en.htm?locale=en.
- Chomsky, Noam. *Understanding power*. London: Vintage Books, 2003.
- Ciutacu, Constantin. *Reforma și metareforma*. București: Expert, 2001.
- Comșa, Mircea, Andrei Gheorghiuță și Claudiu D. Tufiș, (coord.). *Alegerile pentru Parlamentul European: România 2009*. Iași: Polirom, 2010.
- Constantiniu, Florin. *O Istorie sinceră a poporului român*. București: Univers enciclopedic, 2008.
- Crewe, Ivor și David Denver. *Electoral Change*. Oxford: Oxford University Press, 1985.
- Crewe, Ivor și Katarina Thompson. "Party Loyalties: Dealignment or Realignment" în *Critical Elections: British Parties and Voters in Long-Term Perspective*, Geoffrey Evans și Pippa Norris (coord.), 64-86. London: Sage, 1999.
- Crouch, Colin. *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2004.
- Culic, Irina. "From Amateur Revolutionaries to Professional Politicians". *International Journal of Sociology*, 36, no. 1, (2006): 69-92.
- Curtice, John și Michael Steed. "Electoral choice and the production of governments: the changing operation of the electoral system in the UK since 1955". *British Journal of Political Science*, no. 12, (1982): 249-98.
- Dahl, Robert A. "The concept of power". *Behavioral Science*, no. 2, (1957): 202-10.
- Dalton, Russel. *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. ed 4. New York: Chatham House Publishers, 2002.
- Dalton, Russel, Scott Flanagan și Paul Beck. *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- Dalton, Russel J. *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*. ed 5. Washington: CQ Press, 2008.
- Dalton, Russel și Martin Wattenberg, (coord.). *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- . "Unthinkable Democracy: Political Change in Advanced Industrial Democracies" în *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*, Russel Dalton și Martin Wattenberg (coord.), 3-19. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Datculescu, Petre și Jlaus Liepelt, (coord.). *Renașterea unei democrații: alegerile din România de la 20 mai 1990*. București: IRSOP, 1991.
- de Waele, Jean Michel. "Consolidare democratică, partide și clivaje în Europa centrală și de est" în *Partide politice și democrație în Europa centrală și de est*, Jean Michel de Waele (coord.), 177-97. București: Humanitas, 2004.
- Denver, David. *Elections and Voters in Britain*. ed 2. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Dobrescu, Paul. *Iliescu contra Iliescu*. București: Diogene, 1997.
- Dogan, Mattei. "Clasa politica franceză. Compoziție și profesionalizare". *Revista de cercetări sociale*, no. 3, (1995): 3-18.
- , (coord.). *Elite configurations at the apex of power*. Leiden: Brill, 2003.
- . *Sociologie politică: opere alese*. București: Alternative, 1999.

- Dogan, Mattei și Daniel Derivy. "France in Ten Slides: An Analysis of Aggregate Data". *Electoral Studies*, 7, no. 3, (1988): 251-67.
- Domhoff, William G. *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*. ed 6. New York: McGraw-Hill, 2010.
- Downs, Anthony. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper, 1957.
- Duverger, Maurice. *Les partis politiques*. Paris: Armand Collin, 1976.
- The Educational Backgrounds of Members of the House of Commons and House of Lords: The Sutton Trust*, 2005.
- Ferguson, Thomas. *Golden rule: the investment theory of party competition and the logic of money-driven political systems*. Chicago: University of Chicago Press, 1995.
- Field, William. *Regional Dynamics: The Basis of Electoral Support in Britain*. London: Frank Cass, 1997.
- Fiorina, Morris. "Parties and Partisanship: A forty year retrospective". *Political Behaviour*, no. 24, (2002): 91-115.
- Fiorina, Morris, Paul Peterson și Stephen Voss. *America's New Democracy*. New York: Longman, 2002.
- FMI. *IMF Announces Staff-Level Agreement with Romania on €12.95 Billion Loan as Part of Coordinated Financial Support*, Press Release No.09/86. 25/03/2009, www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr0986.htm.
- . *Statement by the IMF Mission to Romania*, Press Release No.09/24. 04/02/2009.
- . *Statement by the IMF Resident Representative in Romania*, Press Release No.09/70. 09/03/2009, www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr0970.htm.
- FMI și CE. *Inițiativa de coordonare în domeniul bancar pentru România, comunicat de presă*. 10/08/2009, www.bnro.ro/page.aspx?prid=2506.
- . *Joint IMF, EC Press Release on the European Banking Group Coordination Meeting for Romania*, Press Release No. 09/178. 20/05/2009, www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr09178.htm.
- . *Joint IMF, EC Press Release on the European Banking Group Coordination Meeting on Latvia*, Press Release No.09/304. 14/11/2009.
- Forbes 500: Forbes România*, 2010.
- Frank, Thomas. *What's the matter with Kansas? How conservatives won the heart of America*. New York: Metropolitan Books, 2004.
- Franklin, Mark , Thomas Mackie și Henry Valen. *Electoral Change: Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Georgescu, Florin. *Starea economico-socială a României în anul 2000*. București: Expert, 2001.
- Gerth, Hans. H. și C. Wright Mills. *From Max Weber: Essays in Sociology*. Milton Park: Routledge, 2005.
- Giddens, Anthony. *Capitalism and Modern Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1971.
- . "'Power' in the Recent Writings of Talcott Parsons". *Sociology*, 2, (1968): 257-72.
- Goldthorpe, John, David Lockwood, Frank Bechhofer și Jennifer Platt. *The Affluent Worker: Political Attitudes and Behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.
- Gramsci, Antonio. *Selections from the Prison Notebooks*. Editat de Quitin Hoare și Geoffrey Nowell Smith. London: Lawrence and Wishart, 2007.
- Grant, Wyn. *Pressure Groups and British Politics*. New York: Palgrave Macmillan, 2000.

- Gray, Cheryl, Joel Hellman și Randi Ryterman. *Anticorruption in Transition 2. Corruption in the Eternity-State Interactions in Europe and Central Asia 1999-2002*. Washington: The World Bank, 2004.
- Green, Donald, Bradley Palmquist și Eric Schickler. *Partisan Hearts and Minds: Political Parties and the Social Identities of Voters*. New Haven: Yale University Press, 2002.
- Green, Donald și Ian Shapiro. *Pathologies of Rational Choice Theory*. New Haven: Yale University Press, 1994.
- Gubernat, Ruxandra și Henry Rammelt. "Austerity - the trigger for waves of contention in Romania". *Journal of Community Positive Practices*, no. 2, (2012): 256-65.
- Hacker, Jacob și Paul Pierson. *Winner-Take-All Politics: How Washington Made the Rich Richer and Turned Its Back on the Middle Class*. New York: Simon & Schuster, 2010.
- Hanneman, Robert și Mark Riddle. *Introduction to social network methods*. Riverside: University of California, 2005.
- Haralambos, Michael, Mike Holborn și Robin Heald. *Sociology: Themes and Perspectives*. ed 7. Londra: Collins, 2008.
- Haugaard, Mark și Howard H. Lenter, (coord.). *Hegemony and Power*. Lanham: Lexington Books, 2006.
- Heath, Anthony, Roger Jowell și John Curtice. *Understanding Political Change: The British Voter 1964-1987*. New York: Pergamon, 1991.
- Herman, Edward S. și Noam Chomsky. *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*. Londra: Vintage Books, 1994.
- Hess, Robert și Judith Torney. *The Development of Political Attitudes in Children*. Chicago: Aldine, 1967.
- Holbrook, Thomas. *Do campaigns matter?* Thousand Oaks: Sage, 1996.
- Iliescu, Ion. *Revoluție și reformă*. București: Ed. Enciclopedică, 1994.
- Inglehart, Ronald. *Culture Shift in Advanced Industrial Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- . *Modernization and Postmodernization*. Princeton: Princeton University Press, 1997.
- Ionete, Constantin. *Clasa politică postdecembristă*. Expert: București, 2003.
- . *Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă*. București: Expert, 1993.
- Iorgovan, Antonie, Ioan Muraru, Florin Vasilescu și Ioan Vida. *Noua lege electorală a României*. București: Regia Monitorul Oficial, 1990.
- Isărescu, Mugur și Tudorel Postolache, (coord.). *Strategia de dezvoltare economică a României pe termen mediu*. București: Centrul Român de Economie Comparată și Consensuală, 2000.
- Janoski, Thomas, Robert Alford, Alexander Hicks și Mildred Schwartz, (coord.). *The handbook of political sociology: states, civil societies, and globalization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Jennings, Kent. "Political socialization" în *Oxford Handbook of Political Behavior*, Russel Dalton și Hans Klingemann (coord.). Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Kaiser, Robert. *So Damn Much Money: The Triumph of Lobbying and the Corrosion of American Government*. New York: Alfred Knopf, 2009.
- Katz, Richard și Peter Mair. "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party". *Party Politics*, 1, no. 1, (1995): 5-28.
- Keith, Bruce, David Magleby, Candice Nelson, Eliyabeth Orr, Mark Westlye și Raymond Wolfinger. *The Myth of the Independent Voter*. Berkeley: University of California Press, 1992.
- Key, V. O. *The Responsible Electorate*. Cambridge: Cambridge University Press, 1966.
- . "A Theory of Critical Elections". *The Journal of Politics*, 17, no. 1, (1955): 3-18.

- Kirchheimer, Otto. "The Transformation of the West European Party Systems" în *Political Parties and Political Developments*, Joseph LaPalombara și Myron Weiner (coord.), 177-200. Princeton: Princeton Univ. Press, 1966.
- Kivu, Mircea. "Fraudarea alegerilor ca eveniment statistic". *Dilema Veche*, 28 ianuarie - 3 februarie
- Kornberg, Allan, Peter Wearing și Harold Clarke. *A Polity on the Edge: Canada and the Politics of Fragmentation*. Toronto: Broadview Press, 2000.
- Krugman, Paul. *The return of depression economics and the crisis of 2008*. London Penguin Books, 2008.
- Larionescu, Maria. *Istoria sociologiei românești* București: Editura Universității din București, 2007.
- Lasswell, Harold. *Power and Personality*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2009.
- Latham, Earl. *The Group Basis of Politics*. Ithaca: Cornell University Press, 1952.
- Lazarsfeld, Paul, Bernard Berelson și Hazel Gaudet. *The People's Choice*. ed 3. New York: Columbia University Press, 1964.
- Lipset, Seymour Martin. *Political man: the social bases of politics*. Doubleday, New York: Anchor Books, 1963.
- Lipset, Seymour Martin și Stein Rokkan. "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction" în *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*, Seymour Martin Lipset și Stein Rokkan (coord.). New York: The Free Press, 1967.
- Lukes, Steven. *Power: a radical review*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- Luttwak, Edward. *Lovitura de stat. Ghid practic*. București: Compania, 2013.
- Madaule, Jacques. *Istoria Franței*. Vol. 2. București: Editura Politică, 1973.
- Maisel, Sandy. *Parties and Elections in America*. ed 2. New York: McGraw-Hill, 1987.
- Major Companies in Romania*. București: International Business Promotion, 2010.
- Mann, Michael. *The sources of social power: A history of power from the beginning to AD 1760* Vol. 1. New York: Cambridge University Press, 1986.
- Marcuse, Herbert. *One-Dimensional Man*. London: Routledge, 2006.
- Marin, Gheroghe Gaston. *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej*. București: Evenimentul Românesc, 2000.
- Marsh, David, (coord.). *Pressure Politics*. London: Junction Books, 1983.
- Martin, Pierre. *Sistemele electorale și moduri de scrutin*. București: Monitorul Oficial, 1999.
- Marwick, Dwaine. "Les cadres des partis politiques en Allemagne". *Revue française de sociologie*, 7, no. 1, (1966): 619-35.
- Marx, Karl. *The Civil War in France*: www.marxists.org/archive/marx/works/1871/civil-war-france/index.htm, 1870-1871.
- . *The Class Struggles in France, 1848 to 1850*. ed Selected Works, Volume 1, Progress Publishers, Moscow 1969: <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1850/class-struggles-france/index.htm>, 1850.
- . *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*: www.marxists.org/archive/marx/works/1852/18th-brumaire/index.htm, 1851-1852.
- Marx, Karl și Friedrich Engels. *The German Ideology*. ed Progress Publishers: www.marxists.org/archive/marx/works/1845/german-ideology/ch01.htm, 1968.
- Mayhew, David. *Electoral realignments: A critique of an American genre*. New Haven: Yale University Press, 2002.
- McGinniss, Joe. *The Selling of the President*. New York: Penguin Books, 1988.
- McLean, Iain. *Dealing in votes*. London: Martin Robinson, 1982.

- Merton, Robert K. *Social Theory and Social Structure*. ed extinsă 1968. Londra: Collier Macmillan Publishers, 1968.
- Michels, Robert. *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. Kitchener: Batoche Books, 2001.
- Miliband, Ralph. *The State in Capitalist Society*. London: The Merlin Press, 2009.
- Miller, David și William Dinan. *A Century of Spin: How Public Relations Became the Cutting Edge of Corporate Power*. Ann Arbor: Pluto Press, 2008.
- Miller, Roger LeRoy și Robert Pulsinelli. *Modern money and banking*. New York: McGraw-Hill, 1985.
- Mills, C. Wright. *Imaginația Sociologică*. București: Editura Politică, 1975.
- . *The Power Elite*. New York: Oxford University Press, 2000.
- Mosca, Gaetano. *The Ruling Class (Elementi di Scienza Politica)*. New York: McGraw-Hill, 1939.
- Moșteanu, Tatiana și Sorin Dinu. *Reforma sistemului fiscal în România*. București: EDP, 1999.
- Mureșan, Camil și Alexandru Vianu. *Președinte la Casa Albă*. București: Ed. Politică, 1974.
- Naghdalyan, Hermine. *The activities of the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) in 2009: facilitating economic integration in Europe*. Adunarea Parlamentară Consiliului Europei, Comitetul pentru afaceri economice și dezvoltare 2010, <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=12508&Language=EN>.
- Năstase, Adrian. *România după Malta*. Vol. 1. București: Fundația Europeană Titulescu, 2006.
- . *România după Malta*. Vol. 2. București: Fundația Europeană Titulescu, 2006.
- Neagoe, Stelian. *Istoria guvernelor României*. București: Machiavelli, 1995.
- Nordlinger, Eric A. *On the autonomy of the democratic state*. Cambridge: Harvard University Press, 1981.
- Nye, Joseph. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs, 2004.
- Oborne, Peter. *The Triumph of the Political Class*. London: Simon & Schuster, 2007.
- Olah, Șerban. *Elitele locale*. București: Editura economică, 2004.
- Orum, Anthony. *Introduction to Political Sociology: the Political Anatomy of the Body Politic*. ed 4. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 2000.
- Ostrogorski, Moisei. *Democracy and the Organization of Political Parties*. Editat de Seymour Martin Lipset. 2 vols. London: Transaction Books, 1982.
- Pareto, Vilfredo. *The Rise and Fall of Elites*. New Brunswick, NY: Transaction Publishers, 2006.
- Parlamentare 2008. Raport de observare a alegerilor parlamentare din 30 noiembrie 2008*: Asociația Pro Democrația, 2008.
- Parsons, Talcott. "On the concept of political power" în *Power: a reader*, Mark Haugaard (coord.), 67-113. Manchester: Manchester University Press, 2002.
- Parsons, Talcott, Robert F. Bales și Edward A. Shils. *Workign Papers in the Theory of Action*. Glencoe: The Free Press, 1953.
- Pasti, Vladimir. "Mărirea și decăderea capitaliștilor români" în *O nouă provocare: Dezvoltarea socială*, Cătălin Zamfir și Laura Stoica (coord.). Iași: Polirom, 2006.
- . *Noul capitalism românesc*. Iași: Polirom, 2006.
- . *România în tranziție. Căderea în viitor*. București: Nemira, 1995.
- . *Sociologie politică*. București: Ziua, 2004.
- Patapievici, Horia Roman. *Politice*. București: Humanitas, 1996.
- Patriciu, Dinu și Horia Rusu. *Capitalismul românesc. Un proiect*. București: Omega Press, 1998.
- Phillips, Kevin. *American Theocracy. The Perils of Radical Religion, Oil, and Borrowed Money in the 21st Century*. New York: Viking Penguin, 2006.
- . *The Emerging Republican Majority*. New Rochelle: Arlington House Publishers, 1969.
- Popescu, Răzvan. *Purtătorul de cuvânt*. București: Universitaria, 2002.

- Popkin, Samuel. *The Reasoning Voter*. Chicago: University of Chicago Press, 1999.
- Postolache, Tudorel, (coord.). *Schița privind strategia înfăptuirii economiei de piață în România*. București, 1990.
- Poulantzas, Nicos. *The Poulantzas Reader: Marxism, Law, and the State*. Editat de James Martin. London: Verso, 2008.
- Preda, Cristian. "După 15 ani ". *Revista* 22 14-20 iunie 2005
- Putere politică locală. Proiect de geografie electorală despre structura politică a României*: Agenția de Rating Politic, 2013, <http://ratingpolitic.ro/wp-content/uploads/2013/09/Raport-ARP-Putere-Politica-Locala.pdf>.
- Rawnsley, Andrew. *The end of the party*. Londra: Viking, 2010.
- Reguli și nereguli în alegerile locale 2008*: Asociația Pro Democrația, 2008.
- Rotariu, Traian și Mircea Comșa, (coord.). *Alegerile generale 2004: o perspectivă sociologică*. Cluj Napoca: Eikon, 2005.
- Russel, Bertrand. *Power: A new social analysis*. London: Allen and Unwin, 2004.
- Sampson, Anthony. *Who Runs This Place: The Anatomy of Britain in the 21st Century*. London: John Murray, 2005.
- Scarrow, Susan. "Parties without members? Party Organization in a Changing Electoral Environment" în *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*, Russel Dalton și Martin Wattenberg (coord.), 79-102. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Scarrow, Susan, Paul Webb și David Farrell. "From Social Integration to Electoral Contestation: The Changing Distribution of Power within Political Parties" în *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*, Russel Dalton și Martin Wattenberg (coord.), 129-57. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Schattschneider, E.E. *The Semisovereign People*. New York: Wadsworth / Thompson Learning, 1998.
- Schumpeter, Joseph. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper & Row Publishers, 1976.
- Scott, John. "Corporate Control and Corporate Rule". *British Journal of Sociology*, 41, no. 3, (1990): 351-73.
- . *Power*. Cambridge: Polity Press, 2001.
- . *Social Network Analysis*. ed 2. London: Sage, 2000.
- . *Who Rules Britain?* Cambridge: Polity Press, 1991.
- Scurtu, Ioan. *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional*. București: Redacția publicațiilor pentru străinătate, 2009.
- Seiler, Daniel-Louis. "Pot fi aplicate clivajele lui Rokkan în analiza partidelor politice din Europa centrală?" în *Partide politice și democrație în Europa centrală și de est*, Jean Michel de Waele (coord.), 135-77. București: Humanitas, 2004.
- Severin, Adrian. *Lacrimile dimineții: slăbiciunile Guvernului Roman*. București: Scripta, 1995.
- Shapiro, Ian. *The Flight from Reality in the Human Sciences*. Princeton: Princeton University Press, 2005.
- Skocpol, Theda, Peter Evans și Dietrich Rueschemeyer, (coord.). *Bringing the State Back In*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Soare, Sorina. "Despre anticomunism (Cehia, Polonia, Ungaria și România)" în *Partide politice și democrație în Europa centrală și de est*, Jean Michel de Waele (coord.). București: Humanitas, 2004.
- Sorokin, Andrew. *Too big to fail. Inside the battle to save Wall Street*. Londra: Penguin Books, 2009.

- Stănescu, Iulian. "Reformă - România în perioada de tranziție" în *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Cătălin Zamfir și Simona Stănescu (coord.), 482-99. Iași: Polirom, 2007.
- . "Tranziția ca proces istoric în Europa centrală și de est" în *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Cătălin Zamfir și Simona Stănescu (coord.), 597-601. Iași: Polirom, 2007.
- Steinbach, Peter. "Reichstag Elections in the Kaiserreich: The Prospects for Electoral Research in Interdisciplinary Context" în *Elections, mass politics, and social change in modern Germany*, Larry Eugene Jones și James Retallack (coord.). Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Stiglitz, Joseph. *Globalization and its discontents*. London: Penguin Books, 2002.
- Stoenescu, Alex Mihai. *Istoria loviturilor de stat în România*. Vol. 1. București: Rao, 2002.
- . *Istoria loviturilor de stat în România*. Vol. 4, partea a II-a. București: Rao, 2002.
- Tawney, R.H. *Equality*. London: Allen and Unwin, 1931.
- Teodorescu, Bogdan, Dana Curciu-Sultănescu, Daniel Buti și Dan Sultănescu. "O campanie total diferită, dar care nu a schimbat nimic" în *Alegeri 2008*, 13-37. Iași: Polirom, 2009.
- Teodorescu, Gheorghe, (coord.). *Alegeri 2008*. Vol. 1. Iași: Polirom, 2009.
- , (coord.). *Alegeri 2008*. Vol. 2. Iași: Polirom, 2009.
- Todd, Chuck și Sheldon Gawiser. *How Barack Obama Won*. New York: Vintage Books, 2009.
- "Top 300 cele mai mari companii și bănci". *Ziarul Financiar*, 31.10.2010, www.zf.ro/companii/top-300-cele-mai-mari-companii-si-banci-din-romania-conform-datelor-din-2009-7068769.
- Transition. The First Ten Years. Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union*: Banca Mondială, 2002.
- Troncotă, Cristian. *Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România*. București: Editura Elion, 2003.
- . *România și frontul secret*. București: Editura Elion, 2008.
- Truman, David. *The Governmental Process*. New York: Alfred A. Knopf, 1951.
- Tudor, Marius și Adrian Gavrilescu. *Democrația la pachet: elita politică în România postcomunistă*. București: Compania, 2002.
- Tudor, Marius; Gavrilescu, Adrian. *Democrația la pachet: elita politică în România postcomunistă*. București: Compania, 2002.
- Țăranu, Andrei. "Campania "mesajul vaș"" în *Alegeri 2008*, Gheorghe Teodorescu (coord.), 99-109. Iași Polirom, 2009.
- Ungureanu, Traian. "Dosar: Mineriada". *Revista 22*, 14-20 iunie 2005
- Vasile, Radu. *Cursă pe contrasens*. București: Humanitas, 2002.
- Văcărel, Iulian, (coord.). *Finanțe publice*. București: EDP, 2003.
- . *Politici fiscale și politici bugetare în România 1990-2000*. București: Expert, 2001.
- Văcăroiu, Nicolae și Gheorghe Smeoreanu. *România, jocuri de interese*. București: Intact, 1998.
- Voinea, Liviu. *Sfârșitul economiei iluziei*. București: Publica, 2009.
- Wattenberg, Martin. *The Decline of American Political Parties, 1952-1996*. Cambridge: Harvard University Press, 1998.
- Weber, Max. *Economy and Society*. Vol. 1. Berkeley: University of California Press, 1978.
- Westen, Drew. *The Political Brain*. New York: Public Affairs, 2008.
- Westen, Drew, Pavel S. Blagov, Keith Harenski, Clint Kilts și Stephan Hamann. "Neural bases of motivated reasoning: an fMRI study of emotional constraints on partisan political judgment in the 2004 U.S. Presidential election". *Journal of Cognitive Neuroscience*, 18, no. 11, (2006): 1947-58.
- Williams, Hywel. *Britain's Power Elites: the Rebirth of a Ruling Class*. London: Constable, 2006.

- Williamson, John. "What Washington Means by Policy Reform" în *Latin American Readjustment: How Much has Happened*, John Williamson (coord.). Washington: Institute for International Economics, 1989.
- Wrong, Dennis. *Power: Its Forms, Bases, and Uses*. ed 2. New Brunswick: Transactions Publishers, 1995.
- Yergin, Daniel și Joseph Stanislaw. *The commanding heights: the battle between government and the marketplace that is remaking the modern world*. New York: Touchstone, 1998.
- Zaller, John R. *The nature and origins of mass opinion*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Zamfir, Cătălin. *O analiză critică a tranziției. Ce va fi "după"?* Iași: Polirom, 2004.
- . *O istorie subiectivă în sociologia românească: din 1944 până în prezent*. Iași: Polirom, 2009.
- , (coord.). *România: răspunsuri la criză*. București: ICCV, 2011.
- . *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*. ed a II-a. Iași: Polirom, 2005.
- Zamfir, Cătălin, Iulian Stănescu și Simona Ilie, *După 20 de ani: opțiuni pentru România*. București: ICCV, 2010.
- Zweigenhaft, Richard și William G. Domhoff. *Diversity in the Power Elite: how it happened, why it matters*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2006.

Surse date statistice

- INS. *Anuarul Statistic al României*, 1991-2013.
- INS. *Buletin statistic lunar*, 01/2009 – 02/2014.
- INS. *România în cifre*, 2012.
- INS. Baza de date TEMPO, www.insse.ro
- BNR. *Raport anual*, 1991-2009.
- BNR. *Buletin lunar*, 01/2010 – 04/2014.
- Ministerul Finanțelor Publice. *Buletinul MFP*, 2006-2014.

Surse date electorale

- Alegeri parlamentare, prezidențiale, locale și europarlamentare:
- Biroul electoral central 2004, www.bec2004.ro.
- Biroul electoral central 2008, www.becparlamentare2008.ro.
- Biroul electoral central 2009, www.bec2009p.ro.
- Biroul electoral central 2004, www.beclocale2004.ro.
- Biroul electoral central 2008, www.beclocale2008.ro.
- Biroul electoral central 2007, www.becreferendum2007.ro, www.bec2007pe.ro.
- Biroul electoral central 2009, www.bec2009pe.ro.
- Biroul electoral central 2012, www.beclocale2012.ro.
- Biroul electoral central 2012, www.becparlamentare2012.ro.
- Biroul electoral central 2014, www.bec2014.ro.

Surse date biografice (selecție)

- Camera Deputaților, www.cdep.ro.
- Senatul României, www.senat.ro.
- Guvernul României, www.guv.ro.
- Partidul Democrat Liberal, www.pdl.org.ro.
- Partidul Social Democrat, www.psd.ro.
- Partidul Național Liberal, www.pnl.ro.

